។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

ខុទ្ទកនិកាយេ

នេត្តិប្បករណ-ដីកា

គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា

សំវណ្ណនារម្ភេ (ទី. និ. ដី. ១.គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា; ម. និ. ដី. ១.១ គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា; សំ. និ. ដី. ១.១.១ គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា) រតនត្តយវន្ទនា សំវណ្ណេតព្ពស្ស ធម្មស្ស បភវនិស្សយវិសុទ្ធិបដិវេទនត្ថំ, តំ បន ធម្មសំវណ្ណនាសុ វិញ្ញូនំ ពហុមានុប្បាទនត្ថំ, តំ សម្មទេវ តេសំ ឧគ្គហណធារណាទិក្កមលទ្ធព្ពាយ សម្មាបដិបត្តិយា សព្ពហិតសុខនិប្ផាទនត្ថំ។ អថ វា មង្គលភាវតោ, សព្ពកិរិយាសុ បុព្ពកិច្ចភាវតោ, បណ្ឌិតេហិ សម្មាចរិតភាវតោ, អាយតឹ បរេសំ ទិដ្ឋានុគតិអាបជ្ជនតោ ច សំវណ្ណនាយំ រតនត្តយបណាមកិរិយា។ អថ វា រតនត្តយបណាមករណំ បូជនីយបូជាបុញ្ញវិសេសនិព្ពត្តនត្ថំ, តំ អត្តនោ យថាលទ្ធសម្បត្តិនិមិត្តស្ស កម្មស្ស ពលានុប្បទានត្ថំ, អន្តរា ច តស្ស អសង្កោចនត្ថំ, តទុភយំ អនន្តរាយេន អដ្ឋកថាយ បរិសមាបនត្ថំ។ ឥទមេវ ច បយោជនំ អាចរិយេន ឥធាធិប្បេតំ។ តថា ហិ វក្ខតិ “វន្ទនាជនិតំ…បេ… តស្ស តេជសា”តិ។ វត្ថុត្តយបូជា ហិ និរតិសយបុញ្ញក្ខេត្តសម្ពុទ្ធិយា អបរិមេយ្យប្បភាវោ បុញ្ញាតិសយោតិ ពហុវិធន្តរាយេបិ លោកសន្និវាសេ អន្តរាយនិពន្ធនសកលសំកិលេសវិទ្ធំសនាយ បហោតិ, ភយាទិឧបទ្ទវញ្ច និវារេតិ។ យថាហ –

“បូជារហេ បូជយតោ, ពុទ្ធេ យទិ វ សាវកេ”តិ។ (ធ. ប. ១៩៥; អប. ថេរ ១.១០.១) ច,

តថា –

“យេ, ភិក្ខវេ, ពុទ្ធេ បសន្នា, អគ្គេ តេ បសន្នា, អគ្គេ ខោ បន បសន្នានំ អគ្គោ វិបាកោ ហោតី”តិ (អ. និ. ៤.៣៤; ឥតិវុ. ៩០) ច,

តថា –

“‘ពុទ្ធោ’តិ កិត្តយន្តស្ស, កាយេ ភវតិ យា បីតិ;
វរមេវ ហិ សា បីតិ, កសិណេនបិ ជម្ពុទីបស្ស;
“‘ធម្មោ’តិ…បេ… ‘សង្ឃោ’តិ…បេ… ទីបស្សា”តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៦; ឥតិវុ. អដ្ឋ ៩០; ទី. និ. ដី. ១.គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា; ម. និ. ដី. ១.១; អ. និ. ដី. ២.៤.៣៤) ច,

តថា –

“យស្មឹ, មហានាម, សមយេ អរិយសាវកោ តថាគតំ អនុស្សរតិ, នេវស្ស តស្មឹ សមយេ រាគបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតិ, ន ទោស…បេ… ន មោហបរិយុដ្ឋិតំ ចិត្តំ ហោតី”តិ (អ. និ. ៦.១០; ១១.១១) ច,

តថា –

“អរញ្ញេ រុក្ខមូលេ វា…បេ…;
ភយំ វា ឆម្ភិតត្តំ វា, លោមហំសោ ន ហេស្សតី”តិ។ (សំ. និ. ១.២៤៩) ច;

តត្ថ យស្ស រតនត្តយស្ស វន្ទនំ កត្តុកាមោ, តស្ស គុណាតិសយយោគសន្ទស្សនត្ថំ “**មហាការុណិក**”ន្តិអាទិនា គាថាត្តយមាហ។ គុណាតិសយយោគេន ហិ វន្ទនារហភាវោ, វន្ទនារហេ ច កតា វន្ទនា យថាធិប្បេតប្បយោជនំ សាធេតីតិ។ តត្ថ យស្សា សំវណ្ណនំ កត្តុកាមោ, សា នេត្តិ វិសេសតោ យថានុលោមសាសនសន្និស្សយា, តស្ស ច វិចិត្តាការប្បវត្តិវិភាវិនី។ តថា ហិ សុត្តន្តទេសនា ន វិនយទេសនា វិយ ករុណាប្ប

ធានា, នាបិ អភិធម្មទេសនា វិយ បញ្ញាប្បធានា, អថ ខោ ករុណាបញ្ញាប្បធានាតិ តទុភយប្បធានទេសនាវិសេសវិភាវនំ តាវ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស ថោមនំ កាតុំ តម្មូលកត្តា សេសរតនានំ “**មហាការុណិកំ នាថ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

តត្ថ កិរតីតិ (ទី. និ. ដី. ១.គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា; ម. និ. ដី. ១.១; សំ. និ. ដី. ១.១.១; អ. និ. ដី. ១.១.១) **ករុណា**, បរទុក្ខំ វិក្ខិបតិ អបនេតីតិ អត្ថោ។ អថ វា កិណាតីតិ **ករុណា**, បរទុក្ខេ សតិ ការុណិកំ ហឹសតិ វិពាធតីតិ អត្ថោ ។ កម្បនំ ករោតីតិ វា **ករុណា**, បរទុក្ខេ សតិ សាធូនំ ហទយខេទំ ករោតីតិ អត្ថោ។ កមិតិ វា សុខំ, តំ រុន្ធតីតិ **ករុណា**។ ឯសា ហិ បរទុក្ខាបនយនកាមតាលក្ខណា, អត្តសុខនិរបេក្ខតាយ ការុណិកានំ សុខំ រុន្ធតិ វិពន្ធតីតិ អត្ថោ។ កិរិយតិ ទុក្ខិតេសុ បសារិយតីតិ វា **ករុណា**, ករុណាយ និយុត្តោតិ **ការុណិកោ** យថា “ទោវារិកោ”តិ (អ. និ. ៧.៦៧)។ យថា ហិ ទ្វារដ្ឋានតោ អញ្ញត្ថ វត្តមានោបិ ទ្វារបដិពទ្ធជីវិកោ បុរិសោ ទ្វារានតិវត្តវុត្តិតាយ ទ្វារេ និយុត្តោតិ “ទោវារិកោ”តិ វុច្ចតិ, ឯវំ ភគវា មេត្តាទិវសេន ករុណាវិហារតោ អញ្ញត្ថ វត្តមានោបិ ករុណានតិវត្តវុត្តិតាយ ករុណាយ និយុត្តោតិ “ការុណិកោ”តិ វុច្ចតិ។ មហាភិនីហារតោ បដ្ឋាយ ហិ យាវ មហាបរិនិព្ពានា លោកហិតត្ថមេវ លោកនាថា តិដ្ឋន្តីតិ។ មហន្តោ ការុណិកោតិ **មហាការុណិកោ**។ សតិបិ ភគវតោ តទញ្ញគុណានម្បិ វសេន មហន្តភាវេ ការុណិកសទ្ទសន្និធានេន វុត្តត្តា ករុណាវសេនេវេត្ថ មហន្តភាវោ វេទិតព្ពោ យថា “មហាវេយ្យាករណោ”តិ។ ឯវញ្ច កត្វា “មហាការុណិកោ”តិ ឥមិនា បទេន បុគ្គលាធិដ្ឋានេន សត្ថុ មហាករុណា វុត្តា ហោតិ។

អបរោ នយោ – អត្ថសាធនតោ ករុណំ ករុណាយនំ ករុណាសម្បវត្តនំ អរហតីតិ **ការុណិកោ** ។ ភគវតោ ហិ សព្ពញ្ញុតាយ អនវសេសតោ សត្តានំ ហិតំ, ហិតុបាយញ្ច ជានតោ, តត្ថ ច អកិលាសុនោ ហិតេសិតា សត្ថិកា, ន តថា អញ្ញេសន្តិ។ អថ វា ករុណា ករុណាយនំ សីលំ បកតិ សភាវោ ឯតស្សាតិ **ការុណិកោ**។ ភគវា ហិ បថវីផស្សាទយោ វិយ កក្ខឡផុសនាទិសភាវា ករុណាសភាវោ សភាវភូតករុណោតិ អត្ថោ។ សេសំ បុរិមសទិសមេវ។ អថ វា មហាវិសយតាយ, មហានុភាវតាយ, មហព្ពលតាយ ច មហតី ករុណាតិ **មហាករុណា**។ ភគវតោ ហិ ករុណា និរវសេសេសុ សត្តេសុ បវត្តតិ, បវត្តមានា ច អនញ្ញសាធារណា បវត្តតិ, ទិដ្ឋធម្មិកាទិភេទញ្ច មហន្តមេវ សត្តានំ ហិតសុខំ ឯកន្តតោ និប្ផាទេតិ, មហាករុណាយ និយុត្តោតិ **មហាការុណិកោ**, តំ មហាការុណិកំ។ សេសំ សព្ពំ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ សុមាគធាទិបទានំ វិយ ចេត្ថ សទ្ទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា។

នាថតីតិ **នាថោ**, វេនេយ្យានំ ហិតសុខំ អាសីសតិ បត្ថេតីតិ អត្ថោ, មេត្តាយនវសេន ចេត្ថ ហិតសុខាសីសនំ វេទិតព្ពំ, ន ករុណាយនវសេន បឋមបទេន វុត្តត្តា។ អថ វា នាថតិ វេនេយ្យគតំ កិលេសព្យសនំ ឧបតាបេតីតិ **នាថោ**, នាថតីតិ វា **នាថោ**, យាចតីតិ អត្ថោ។ ភគវា ហិ “សាធុ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ កាលេន កាលំ អត្តសម្បត្តិំ បច្ចវេក្ខិតា”តិអាទិនា (អ. និ. ៨.៧, ៨) សត្តានំ តំ តំ ហិតប្បដិបត្តិំ យាចិត្វាបិ មហាករុណាយ សមុស្សាហិតោ តេ តត្ថ និយោជេតិ។ បរមេន វា ចិត្តិស្សរិយេន សមន្នាគតោ, សព្ពសត្តេ វា សីលាទិគុណេហិ ឦសតិ អភិភវតីតិ បរមិស្សរោ ភគវា “**នាថោ**”តិ វុច្ចតិ, តំ នាថំ។

ញាតព្ពន្តិ **ញេយ្យំ**, អតីតាទិភេទភិន្នំ សព្ពំ សង្ខតំ, អសង្ខតញ្ច។ សង្គរណដ្ឋេន **សាគរោ**, បតិតបតិតានំ អត្តនោ បុថុលគម្ភីរភាវេហិ សំសីទនំ និម្មុជ្ជនំ ករោតីតិ អត្ថោ។ **សំ**-សទ្ទស្ស ចេត្ថ “សាភាវោ, សារាគោ”តិអាទីសុ (ធ. ស. ៣៨៩, ៣៩១) វិយ និរុត្តិនយេន ទដ្ឋព្ពោ។ **សង្គរណដ្ឋេនា**តិ វា សង្គរករណដ្ឋេន, បិតធម្មតាយ “អយំ មេ មរិយាទា, ឥមំ វេលំ នាតិក្កមាមី”តិ លោកេន សង្គរំ សង្កេតំ ករោន្តោ វិយ ហោតីតិ អត្ថោ។ សង្គរណំ វា សមន្តតោ គលនំ សន្ទនំ ឧទកេន ករោតីតិ **សាគរោ**។ កប្បវុដ្ឋានកាលេ ហិ មហាសមុទ្ទោ ឥតោ ចិតោ ច បត្ថរិត្វា សកលំ លោកធាតុំ ឯកោឃំ ករោតីតិ។ លោកិយា បន វទន្តិ “សាគរស្ស រញ្ញោ បុត្តេហិ សាគរេហិ និព្ពត្តិតោ ខតោតិ **សាគរោ**, បុរត្ថិមោ សមុទ្ទប្បទេសោ, តំសម្ពន្ធតាយ រុឡ្ហិវសេន សព្ពោបិ សមុទ្ទោ តថា វោហរិយតី”តិ។ សាគរសទិសត្តា **សាគរោ**, ញេយ្យមេវ សាគរោតិ **ញេយ្យសាគរោ**។ សទិសតា ចេត្ថ បុថុលទុត្តរគម្ភីរានាទិកាលិកតាហិ វេទិតព្ពា, និហីនំ ចេតមោបម្មំ។ តថា ហិ ញេយ្យស្សេវ សាតិសយា បុថុលតា អបរិមាណលោកធាតុព្យាបនតោ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណស្សេវ តរណីយតាយ ទុត្តរតា, គម្ភីរតា, អាទិកោដិរហិតា ច បវត្តិ, ន ឥតរស្ស បរិច្ឆិន្នទេសត្តា ពាហិរកវិតរាគេហិបិ ឥត្តរេន ខណេន អតិក្កមិតព្ពត្តា, បរិមិតគម្ភីរត្តា, បរិមិតកាលត្តា ច។ ញេយ្យសាគរស្ស បារំ បរិយន្តំ គតោតិ **ញេយ្យសាគរបារគូ**, តំ ញេយ្យសាគរបារគុំ។

គមនញ្ចេត្ថ ញាណគមនមេវ, ន ឥតរំ ញេយ្យគ្គហណតោ, តំ បន ញាណំ ទុវិធំ សម្មសនបដិវេធភេទតោ, តថា ហេតុផលភេទតោ។ តត្ថ “កិច្ឆំ វតាយំ លោកោ អាបន្នោ”តិអាទិនា (ទី. និ. ២.៥៧; សំ. និ. ២.៤, ១០; បេដកោ. ២៣) ករុណាយនវសេនេវ អភិនិវិសិត្វា អនេកាការវោការេ សង្ខារេ សម្មសន្តំ ភគវតោ **សម្មសនញាណំ** ឆត្តឹសកោដិសតសហស្សមុខេន ញេយ្យសាគរំ អជ្ឈោគាហេត្វា តស្ស បារំ បរិយន្តំ អគមាសិ, យំ “មហាវជិរញាណ”ន្តិ វុច្ចតិ។ **បដិវេធញាណំ** បន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋានំ អាសវក្ខយញាណំ, អាសវក្ខយញាណ

បទដ្ឋានញ្ច សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ, យំ “មហាពោធី”តិ វុច្ចតិ។ បារគមនញ្ច តស្ស កិច្ចសិទ្ធិយា, សមត្ថតាយ ច
វេទិតព្ពំ។ តថា យថាវុត្តំ សម្មសនញាណំ **ហេតុ**, ឥតរំ **ផលំ**។ សហ សម្មសនញាណេន វា អាសវក្ខយញាណំ **ហេតុ**,
សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ **ផលំ** តទានិសំសភាវតោតិ វេទិតព្ពំ។

វន្ទេតិ នមាមិ, អភិត្ថវាមិ វា។ សណ្ហដ្ឋេន **និបុណា**, អនុបចិតញាណសម្ភារានំ អគាធដ្ឋេន **គម្ភីរា**, ឯ
កត្តាទិភេទតោ នន្ទិយាវដ្ដាទិវិភាគតោ ច **វិចិត្រា** វិសិដ្ឋា នានាវិធា នយា ឯតិស្សាតិ **និបុណគម្ភីរវិចិត្រនយា**,
និបុណគម្ភីរវិចិត្រនយា ទេសនា អស្សាតិ **និបុណគម្ភីរវិចិត្រនយទេសនោ**, តំ និបុណ…បេ…. ទេសនំ។
នយតីតិ វា **នយោ**, បាឡិគតិ, សា ច វុត្តនយេន អត្ថតោ **និបុណា**, អត្ថតោ ព្យញ្ជនតោ ច **គម្ភីរា**, សង្ខេប
វិត្ថារានុលោមាទិប្បវត្តិយា នានាវិធតាយ **វិចិត្រា**។ តថា ហិ បញ្ញត្តិអនុបញ្ញត្តិអាទិវសេន, សំកិលេសភាគិយាទិ
លោកិយាទិតទុភយវោមិស្សតាទិវសេន, កុសលាទិខន្ធាទិសង្គហាទិសមយវិមុត្តាទិឋបនាទិកុសលមូលាទិតិកប
ដ្ឋានាទិវសេន ច អនេកវិធា បាឡិគតីតិ។

តត្ថ (ទី. និ. ដី. ១.គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា) ទ្វីហាការេហិ ភគវតោ ថោមនា វេទិតព្ពា អត្តហិតសម្បត្តិតោ, ប
រហិតប្បដិបត្តិតោ ច។ តេសុ អត្តហិតសម្បត្តិ អនាវរណញាណាធិគមតោ, សវាសនានំ សព្ពេសំ កិលេសានំ
អច្ចន្តប្បហានតោ ច វេទិតព្ពា, បរហិតប្បដិបត្តិ លាភសក្ការាទិនិរបេក្ខចិត្តស្ស សព្ពទុក្ខនិយ្យានិកធម្ម
ទេសនតោ, បដិវិរុទ្ធេសុបិ និច្ចំ ហិតជ្ឈាសយញាណបរិបាកកាលាគមនតោ ច វេទិតព្ពា។ សា បនេត្ថ
បយោគតោ, អាសយតោ ច ទុវិធា, បរហិតប្បដិបត្តិ, យថាវុត្តភេទា ទុវិធា ច អត្តហិតសម្បត្តិ បកាសិតា
ហោតិ។ កថំ? “មហាការុណិក”ន្តិ ឥមិនា អាសយតោ , “និបុណ…បេ…. ទេសន”ន្តិ ឥមិនា បយោគតោ,
“នាថ”ន្តិ ឥមិនា បន ឧភយថាបិ ភគវតោ បរហិតប្បដិបត្តិ បកាសិតា ករុណាកិច្ចទីបនតោ, “ញេយ្យសាគរ
បារគុ”ន្តិ ឥមិនា សាតិសយំ អត្តហិតសម្បត្តិ បរមុក្កំសគតញាណកិច្ចទីបនតោ។

អថ វា តីហាការេហិ ភគវតោ ថោមនា វេទិតព្ពា ហេតុតោ, ផលតោ, ឧបការតោ ច។ តត្ថ **ហេតុ** មហា
ករុណា, សា បន បឋមបទេន សរូបេនេវ ទស្សិតា។ **ផលំ** ចតុព្ពិធំ ញាណសម្បទា បហានសម្បទា
អានុភាវសម្បទា រូបកាយសម្បទា ចាតិ។ តាសុ បធានភូតា **ញាណបហាន**សម្បទា “ញេយ្យសាគរបារគុ”ន្តិ ឥ
មិនា បទេន បកាសិតា។ បធានេ ហិ ទស្សិតេ អវិនាភាវតោ ឥតរម្បិ ទ្វយំ ទស្សិតមេវ ហោតិ។ ន ហិ ពុទ្ធានំ
អានុភាវរូបកាយសម្បត្តីហិ វិនា កទាចិបិ ធម្មកាយសិរី វត្តតីតិ។ **ឧបការោ អនន្តរំ** អពាហិរំ កត្វា តិវិធយាន
មុខេន វិមុត្តិធម្មទេសនា, សា “នាថំ, និបុណ…បេ…. ទេសន”ន្តិ បទទ្វយេន បកាសិតាតិ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ (ទី. និ. ដី. ១.គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា) “មហាការុណិក”ន្តិ ឯតេន សម្មាសម្ពោធិយា មូលំ ទស្សេតិ។ មហា
ករុណាសញ្ចោទិតមានសោ ហិ ភគវា សំសារបង្កតោ សត្តានំ សមុទ្ធរណត្ថំ កតាភិនីហារោ អនុបុព្ពេន បារមិយោ
បូរេត្វា អនុត្តរំ សម្មាសម្ពោធី អធិគតោតិ ករុណា សម្មាសម្ពោធិយា មូលំ។ “ញេយ្យសាគរបារគុ”ន្តិ ឯតេន
បុព្ពភាគប្បដិបត្តិយា សទ្ធី សម្មាសម្ពោធី ទស្សេតិ។ អនាវរណញាណបទដ្ឋានញ្ហិ មគ្គញាណំ, មគ្គញាណ
បទដ្ឋានញ្ច អនាវរណញាណំ “សម្មាសម្ពោធី”តិ វុច្ចតិ។ វុត្តប្បភេទំ បន សម្មសនញាណំ សហ បញ្ញាបារមិយា
តស្សា បុព្ពភាគបដិបទា។ តស្សា ហិ អានុភាវេន លីនុទ្ធច្ចបតិដ្ឋានាយូហនកាមសុខល្លិកត្តកិលមថានុយោគ
សស្សតុច្ឆេទាទិអន្តទ្វយវិរហិតា ឧក្កំសបារមិប្បត្តា មជ្ឈិមា បដិបទា ភាវនាបារិបូរិំ គតា។ “នាថ”ន្តិ ឥមិនា
សម្មាសម្ពោធិយា ផលំ ទស្សេតិ លោកត្តយនាយកភាវទីបនតោ។ តថា ហិ សព្ពានត្ថបរិហារបុព្ពង្គមាយ
និរវសេសហិតសុខវិធានតប្បរាយ និរតិសយាយ បយោគសម្បត្តិយា, សទេវមនុស្សាយ បជាយ អច្ចន្តុប
ការិតាយ អបរិមិតនិរុបមភាវគុណវិសេសសមង្គិតាយ ច សព្ពសត្តុត្តមោ ភគវា អបរិមាណាសុ លោកធាតូសុ
អបរិមាណានំ សត្តានំ អនុត្តរគារវដ្ឋានភូតតាយ ច “នាថោ”តិ វុច្ចតីតិ។ “និបុណ…បេ…. ទេសន”ន្តិ ឥមិនា
សម្មាសម្ពោធិយា បយោជនំ ទស្សេតិ។ សំសារមហោឃតោ សត្តសន្តារណត្ថញ្ហិ ភគវតា សម្មាសម្ពោធិ
អភិបត្ថិតា, តញ្ច សត្តសន្តារណំ យថាវុត្តទេសនាសម្បត្តិយា សមិជ្ឈតិ តទវិនាភាវតោ។ ឥមិនា ភគវតោ
សាតិសយា បរហិតប្បដិបត្តិ ទស្សិតា, ឥតរេហិ អត្តហិតសម្បត្តីតិ តទុភយេន អត្តហិតាយ បដិបន្នាទីសុ
ចតូសុ បុគ្គលេសុ ភគវតោ ចតុត្ថបុគ្គលភាវំ ទីបេតិ, តេន ច អនុត្តរទក្ខិណេយ្យភាវំ, ឧត្តមវន្ទនីយភាវំ,
អត្តនោ ច វន្ទនកិរិយាយ ខេត្តង្គតភាវំ ទីបេតិ។

ឯត្ថ ច យថា “មហាការុណិក”ន្តិ ឥមិនា បទេន ភគវតោ មហាករុណា ទស្សិតា, ឯវំ “ញេយ្យសាគរ
បារគុ”ន្តិ ឯតេន មហាបញ្ញា ទស្សិតា។ តេសុ **ករុណា**គ្គហណេន លោកិយេសុ មហគ្គតភាវប្បត្តាសាធារណ
គុណទីបនតោ ភគវតោ សព្ពលោកិយគុណសម្បត្តិ ទស្សិតា ហោតិ, **បញ្ញា**គ្គហណេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណបទដ្ឋាន
មគ្គញាណទីបនតោ សព្ពលោកុត្តរគុណសម្បត្តិ។ តទុភយគ្គហណសិទ្ធោ **ឯវ** ចត្ថោ នាថសទ្ទេន បកាសីយតិ។
ករុណាវចនេន ឧបគមនំ និរុបក្កិលេសំ ទស្សេតិ, បញ្ញាវចនេន អបគមនំ។ តថា ករុណាគ្គហណេន លោក

សមញ្ញានុរូបំ ភគវតោ បវត្តិ ទស្សេតិ លោកវោហារវិសយត្តា ករុណាយ, បញ្ញាគ្គហណេន សមញ្ញាយ អនតិធាវនំ។ សភាវានវពោធេន ហិ ធម្មានំ សមញ្ញំ អតិធាវិត្វា សត្តាទិសម្មសនំ ហោតីតិ។ តថា ករុណាគ្គហណេន មហាករុណាសមាបត្តិវិហារំ ទស្សេតិ, បញ្ញាគ្គហណេន តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញាណំ, ចតុសច្ចញាណំ, ចតុបដិសម្ភិទាញាណំ, ចតុវេសារជ្ជញាណំ។ ករុណាគ្គហណេន មហាករុណាសមាបត្តិញាណស្ស គហិតត្តា សេសាសាធារណញាណានិ, ឆ អភិញ្ញា, អដ្ឋសុ បរិសាសុ (ម. និ. ១.១៥១, ១៧៨) អកម្បនញាណានិ, ទស ពលានិ, ចុទ្ទស ពុទ្ធញាណានិ, សោឡស ញាណចរិយា, អដ្ឋារស ពុទ្ធធម្មា (មហានិ. ៦៩, ១៥៦; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥; ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.៣០៥; វិភ. មូលដី. សុត្តន្តភាជនីយវណ្ណនា; ទី. និ. ដី. ៣.១៤១), ចតុចត្តាលីស ញាណវត្ថូនិ សត្តសត្តតិ ញាណវត្ថូនីតិ (សំ. និ. ២.៣៤) ឯវមាទីនំ អនេកេសំ បញ្ញាប្បភេទានំ វសេន ញាណចារំ ទស្សេតិ។

តថា ករុណាគ្គហណេន ចរណសម្បត្តិ, បញ្ញាគ្គហណេន វិជ្ជាសម្បត្តិ។ ករុណាគ្គហណេន សត្តាធិបតិតា, បញ្ញាគ្គហណេន ធម្មាធិបតិតា។ ករុណាគ្គហណេន លោកនាថភាវោ, បញ្ញាគ្គហណេន អត្តនាថភាវោ។ តថា ករុណាគ្គហណេន បុព្ពការិភាវោ, បញ្ញាគ្គហណេន កតញ្ញុតា។ ករុណាគ្គហណេន អបរន្តបតា, បញ្ញាគ្គហណេន អនត្តន្តបតា។ ករុណាគ្គហណេន វា ពុទ្ធករធម្មសិទ្ធិ, បញ្ញាគ្គហណេន ពុទ្ធភាវសិទ្ធិ។ តថា ករុណាគ្គហណេន បរេសំ តារណំ, បញ្ញាគ្គហណេន សយំ តារណំ។ តថា ករុណាគ្គហណេន សព្ពសត្តេសុ អនុគ្គហចិត្តតា, បញ្ញាគ្គហណេន សព្ពធម្មេសុ វិរត្តចិត្តតា ទស្សិតា ហោតិ។ សព្ពេសញ្ច ពុទ្ធគុណានំ ករុណា អាទិ តំនិទានភាវតោ, បញ្ញា បរិយោសានំ តតោ ឧត្តរិ ករណីយាភាវតោ, ឥតិ អាទិបរិយោសានទស្សនេន សព្ពេ ពុទ្ធគុណា ទស្សិតា ហោន្តិ។ តថា ករុណាវចនេន សីលក្ខន្ធបុព្ពង្គមោ សមាធិក្ខន្ធោ ទស្សិតោ ហោតិ។ ករុណានិទានញ្ហិ សីលំ តតោ បាណាតិបាតាទិវិរតិប្បវត្តិតោ, សា ច ឈានត្តយសម្បយោគិនីតិ។ បញ្ញាវចនេន បញ្ញាក្ខន្ធោ។ សីលញ្ច សព្ពពុទ្ធគុណានំ អាទិ, សមាធិ មជ្ឈេ, បញ្ញា បរិយោសានន្តិ ឯវម្បិ អាទិមជ្ឈបរិយោសានកល្យាណា សព្ពេ ពុទ្ធគុណា ទស្សិតា ហោន្តិ នយតោ ទស្សិតត្តា។ ឯសោ ឯវ ហិ និរវសេសតោ ពុទ្ធគុណានំ ទស្សនុបាយោ, យទិទំ នយគ្គាហណំ, អញ្ញថា កោ នាម សមត្ថោ ភគវតោ គុណេ អនុបទំ និរវសេសតោ ទស្សេតុំ។ តេនេវាហ –

> “ពុទ្ធោបិ ពុទ្ធស្ស ភណេយ្យ វណ្ណំ, កប្បម្បិ ចេ អញ្ញមភាសមានោ;
> ខីយេថ កប្បោ ចិរទីឃមន្តរេ, វណ្ណោ ន ខីយេថ តថាគតស្សា”តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៣០៤; ៣.១៤១; ម. និ. អដ្ឋ. ៣.៤២៥; ឧទា. អដ្ឋ. ៥៣; អប. អដ្ឋ. ២.៧.២០; ពុ. វំ. អដ្ឋ. ៤.៤; ចរិយា. អដ្ឋ. និទានកថា, បកិណ្ណកកថា; ទី. និ. ដី. ១.គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា; ម. និ. ដី. ១.១; សំ. និ. ដី. ១.១.១; អ. និ. ដី. ១.១.១; វជិរ. ដី. គន្ថារម្ភកថា; សារត្ថ. ដី. ១.គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា);

តេនេវ ច អាយស្មតា សារិបុត្តត្ថេរេនាបិ ពុទ្ធគុណបរិច្ឆេទនំ បតិ អនុយុត្តេន “នោ ហេតំ, ភន្តេ”តិ (ទី. និ. ២.១៤៥) បដិក្ខិបិត្វា “អបិច មេ, ភន្តេ, ធម្មន្វយោ វិទិតោ”តិ (ទី. និ. ២.១៤៦) វុត្តំ។

ឯវំ សង្ខេបេន សកលសព្ពញ្ញុគុណេហិ ភគវន្តំ អភិត្ថវិត្វា ឥទានិ សទ្ធម្មំ ថោមេតុំ **“វិជ្ជាចរណសម្បន្នា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ វិជ្ជាចរណសម្បន្នា ហុត្វាតិ វចនសេសោ។ វិន្ទិយំ ធម្មានំ សលក្ខណំ, សាមញ្ញលក្ខណញ្ច វិន្ទតីតិ **វិជ្ជា,** លោភក្ខន្ធាទីនិ វា វិជ្ឈនដ្ឋេន **វិជ្ជា,** ចតុន្នំ វា អរិយសច្ចានំ វិទិតករណដ្ឋេន **វិជ្ជា**តិ ឯវំ តាវេត្ថ វចនត្ថតោ វិជ្ជា វេទិតព្ពា។ បភេទតោ បន តិស្សោបិ វិជ្ជា **វិជ្ជា ភយភេរវសុត្តេ** អាគតនិយាមេនេវ, អដ្ឋបិ វិជ្ជា **វិជ្ជា អម្ពដ្ឋសុត្តាទីសុ** (ទី. និ. ១.២៧៨ អាទយោ) អាគតនិយាមេនេវ។ ចរន្តិ តេហីតិ **ចរណានិ,** សីលសំវរាទយោ បញ្ចទស ធម្មា, ឥតិ ឥមាហិ វិជ្ជាហិ, ឥមេហិ ច ចរណេហិ សម្បន្នា សម្បន្នាគតាតិ **វិជ្ជាចរណសម្បន្នា**។

យេនាតិ យេន ធម្មេន ករណភូតេន, ហេតុភូតេន ច។ តត្ថ មគ្គធម្មស្ស ករណត្ថោ វេទិតព្ពោ និយ្យានកិរិយាសាធកតមភាវតោ, និព្ពានធម្មស្ស ហេតុអត្ថោ អារម្មណបច្ចយភាវតោ។ បច្ចយត្ថោ ហិ អយំ ហេត្វត្ថោ។ បរិយត្តិធម្មស្សបិ ហេតុអត្ថោ យុជ្ជតេវ បរម្បរាយ ហេតុភាវតោ។ ផលធម្មេ បន ឧភយម្បិ សម្ភវតិ។ កថំ? “តាយ សទ្ធាយ អវូបសន្តាយា”តិ វចនតោ មគ្គេន សមុច្ឆិន្នានំ កិលេសានំ បដិប្បស្សទ្ធិប្បហានកិច្ចតាយ ផលស្ស និយ្យានានុគុណតា, និយ្យានបរិយោសានតា ចាតិ ឥមិនា បរិយាយេន សិយា ករណត្ថោ និយ្យានកិរិយាយ។ សកទាគាមិមគ្គាទិវិបស្សនាទីនំ បន ឧបនិស្សយបច្ចយភាវតោ សិយា ហេតុអត្ថោ។ ឯវញ្ច កត្វា **អគ្គប្បសាទសុត្តា**ទីសុ (ឥតិវុ. ៩០) អគ្គាទិភាវេន អគ្គហិតាបិ ផលបរិយត្តិធម្មា **ឆត្តមាណវកវិមានា**ទីសុ (វិ. វ. ៨៨៦ អាទយោ) សរណីយភាវេន គហិតាតិ តេសំ មគ្គនិព្ពានានំ វិយ មហាអដ្ឋកថាយំ សរណភាវោ ឧទ្ធដោ។ វិសេសតោ ចេត្ថ មគ្គបរិយាបន្នា ឯវ វិជ្ជាចរណធម្មា វេទិតព្ពា។ តេ ហិ និប្បរិយាយេន និយ្យានកិរិយាសាធកតមភូតា, ន ឥតរេ។ ឥតរេសំ បន និយ្យានត្ថតាយ និយ្យានតា។ យទិ ឯវំ កស្មា “វិជ្ជាចរណសម្បន្នា ហុ

ត្វា’’តិ វុត្តំ, និយ្យានសមកាលមេវ ហិ យថាវុត្តវិជ្ជាចរណសម្បត្តិសមធិគមោតិ? នាយំ វិរោធោ សមានកាលតាយ ឯវ អធិប្បេតត្តា យថា “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណ’’ន្តិ (ម. និ. ១.២០៤, ៤០០; ៣.៤២១, ៤២៥, ៤២៦; សំ. និ. ២.៤៣-៤៥; ៤.៦០; កថា. ៤៦៥, ៤៦៧)។ **សម្បន្នា**តិ វា បទស្ស វត្តមានកាលត្ថតា វេទិតព្ពា “ឧប្បន្នា ធម្មា’’តិ (ធ. ស. តិកមាតិកា ១៧) ឯត្ថ ឧប្បន្នសទ្ទស្ស វិយ។ ឯវញ្ច កត្វា វចនសេសមន្តរេនេវ បទយោជនា សិទ្ធា ហោតិ។ “យេនា’’តិ ច បទំ ឧភយត្ថ សម្ពន្ធិតព្ពំ “យេន ធម្មេន វិជ្ជាចរណសម្បន្នា, យេន ធម្មេន និយ្យន្តី’’តិ។

លោកតោតិ ខន្ធាទិលោកតោ, វដ្ដតោតិ អត្ថោ។ ន្តិ តំ មគ្គនិព្ពានផលបរិយត្តិភេទំ ធម្មំ។ **ឧត្តម**ន្តិ សេដ្ឋំ។ តថា ហេស អត្តនា ឧត្តរិតរស្ស អភាវេន “អនុត្តរោ’’តិ វុច្ចតិ។ តត្ថ មគ្គស្ស និយ្យានហេតុអាទិអត្ថេន, និព្ពានស្ស និស្សរណវិវេកាទិអត្ថេន, ផលស្ស អរិយសន្តភាវាទិអត្ថេន ច សេដ្ឋតា វេទិតព្ពា។ ស្វាយមត្ថោ “យាវតា, ភិក្ខវេ, ធម្មា សង្ខតា, អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ តេសំ អគ្គមក្ខាយតី’’តិ (ឥតិវុ. ៩០; អ. និ. ៤.៣៤) អាទិសុត្តបទានុសារេន វិភាវេតព្ពោ។

ធម្មន្តិ យថានុសិដ្ឋំ បដិបជ្ជមានេ អបាយតោ, សំសារតោ ច អបតមានេ កត្វា ធារេតីតិ **ធម្មោ**។ សម្មា, សាមញ្ច សព្ពធម្មានំ ពុទ្ធត្តា **សម្មាសម្ពុទ្ធោ,** សព្ពញ្ញុតាអនាវរណញាណោ សមន្តចក្ខុ ភគវា, តេន យថា សម្មាសម្ពោធិសមធិគមេនេវ សព្ពេ ពុទ្ធគុណា សម្បាបុណីយន្តិ, ឯវំ សម្មទេវ អាសេវនាយ ភាវនាយ ពហុលីកិរិយាយ សម្មាបដិបត្តិយា សម្មទេវ បច្ចវេក្ខណាយ សក្កច្ចំ ធម្មទេសនាយ វេនេយ្យសន្តានេសុ បតិដ្ឋាបនេន –

> “អរិយំ , វោ ភិក្ខវេ, សម្មាសមាធឹ ទេសេស្សាមិ (ម. និ. ៣.១៣៦; បេដកោ. ២៤)។ មគ្គានដ្ឋង្គិកោ សេដ្ឋោ (ធ. ប. ២៧៣; នេត្តិ. ១៧០; បេដកោ. ៣០)។ យាវតា, ភិក្ខវេ, ធម្មា សង្ខតា វា អសង្ខតា វា, វិរាគោ តេសំ អគ្គមក្ខាយតិ (ឥតិវុ. ៩០; អ. និ. ៤.៣៤)។ ឯកាយនោ អយំ, ភិក្ខវេ, មគ្គោ សត្តានំ វិសុទ្ធិយា (ទី. និ. ២.៣៧៣; ម. និ. ១.១០៦; សំ. និ. ៥.៣៦៧, ៣៨៤)។ ធម្មំ, វោ ភិក្ខវេ, ទេសេស្សាមិ អាទិកល្យាណ’’ន្តិ (ម. និ. ៣.៤២០; នេត្តិ. ៥) –

អាទិវចនេហិ, អភិត្ថវនេន ច បូជិតោ មានិតោ អបចិតោតិ **សម្មាសម្ពុទ្ធបូជិតោ,** តំ សម្មាសម្ពុទ្ធបូជិតំ ធម្មំ វន្ទេតិ សម្ពន្ធោ។

អយំ បនេត្ថ សង្ខេបត្ថោ – យស្ស ធម្មស្ស អធិគមេន វិជ្ជាសម្បន្នា ចេវ ហោន្តិ ចរណសម្បន្នា ច, សព្ពវដ្ដទុក្ខតោ ច និយ្យន្តិ, តមេវ អរិយានំ សកលគុណសមង្គិភាវនិមិត្តំ, អនវសេសទុក្ខនិស្សរណហេតុភូតញ្ច ឧត្តមំ បវរំ សទ្ធិំ បរិយត្តិធម្មេន នវវិធំ លោកុត្តរធម្មំ ភគវតាបិ សម្មាបដិបត្តិអាទិវិធិនា បូជិតំ នមាមិ, អភិត្ថវាមិ វាតិ។

ឯត្ថ ច “យេន លោកតោ និយ្យន្តិ, វិជ្ជាចរណសម្បន្នា ច ហោន្តី’’តិ បទទ្វយេន យថាក្កមំ ធម្មស្ស ភាវេតព្ពភាវោ, សច្ឆិកាតព្ពភាវោ ច វុត្តោ។ តេសុ បឋមេន វិជ្ជាសម្បត្តិយា ធម្មំ ថោមេតិ, ទុតិយេន វិមុត្តិសម្បត្តិយា។ តថា បឋមេន ឈានសម្បទាយ, ទុតិយេន វិមោក្ខសម្បទាយ។ បឋមេន វា សមាធិសម្បទាយ, ទុតិយេន សមាបត្តិសម្បទាយ។ បឋមេន វា ខយញាណភាវេន, ទុតិយេន អនុប្បាទញាណភាវេន។ អថ វា បុរិមេន វិជ្ជូបមតាយ, ទុតិយេន វជិរូបមតាយ។ បុរិមេន វា វិរាគសម្បត្តិយា, ទុតិយេន និរោធសម្បត្តិយា។ តថា បឋមេន និយ្យានភាវេន, ទុតិយេន និស្សរណភាវេន។ បឋមេន វា ហេតុភាវេន, ទុតិយេន អសង្ខតភាវេន។ បឋមេន វា ទស្សនភាវេន, ទុតិយេន វិវេកភាវេន។ បឋមេន វា អធិបតិភាវេន, ទុតិយេន អមតភាវេន ធម្មំ ថោមេតិ។ អថ វា បឋមេន និយ្យានិកភាវទស្សនតោ ស្វាក្ខាតតាយ ធម្មំ ថោមេតិ, ទុតិយេន សច្ឆិកាតព្ពភាវតោ សន្ទិដ្ឋិកតាយ។ តថា បុរិមេន អកាលិកតាយ, បច្ឆិមេន ឯហិបស្សិកតាយ។ បុរិមេន វា ឱបនេយ្យិកតាយ, បច្ឆិមេន បច្ចត្តំ វេទិតព្ពតាយ ធម្មំ ថោមេតិ។

“ឧត្តម’’ន្តិ ច ឯតេន អញ្ញស្ស វិសិដ្ឋស្ស អភាវទីបនេន បរិបុណ្ណតាយ ធម្មំ ថោមេតិ , “សម្មាសម្ពុទ្ធបូជិត’’ន្តិ ឯតេន បរិសុទ្ធតាយ។ សព្ពទោសាបគមេន ហិស្ស បូជនីយតា។ បរិសុទ្ធតាយ ចស្ស បហានសម្បទា, បរិបុណ្ណតាយ បភវសម្បទា។ បហានសម្បត្តិយា ច ភាវនាបារិបូរី អនវសេសទោសសមុគ្ឃាដនតោ, បភវសម្បត្តិយា សច្ឆិកិរិយនិព្ពត្តិ តតុត្តរិ ករណីយាភាវតោ។ អនញ្ញសាធារណតាយ ហិ ឧត្តមោតិ។ តថា ភាវេតព្ពភាវេនស្ស សហ បុព្ពភាគសីលាទីហិ សេក្ខា សីលសមាធិបញ្ញាក្ខន្ធា, សច្ឆិកាតព្ពភាវេន សហ អសង្ខតាយ ធាតុយា អសេក្ខា សីលសមាធិបញ្ញាក្ខន្ធា ទស្សិតា ហោន្តីតិ។

ឯវំ សង្ខេបេន សព្ពសទ្ធម្មគុណេហិ សទ្ធម្មំ ថោមេត្វា ឥទានិ អរិយសង្ឃំ ថោមេតុំ “**សីលាទិគុណសម្បន្នោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សីលាទិគុណសម្បន្នោ**តិ សីលសមាធិបញ្ញាវិមុត្តិយាទិគុណេហិ សម្បន្នោ សមន្នាគតោ, សម្បន្នសីលាទិគុណោ វា។ អរិយានញ្ហិ តំតំមគ្គវជ្ឈកិលេសប្បហានេន ហតបដិបក្ខា សុវិសុទ្ធា សីលាទយោ “សម្បន្នា”តិ វត្តព្ពតំ អរហន្តិ , ន បុថុជ្ជនានំ, យតោ “សុប្បដិបន្នោ”តិអាទិនា (ម. និ. ១.៧៤; អ. និ. ៦.១០; ឧទា. ១៨) អរិយសង្ឃោ ថោមីយតិ។ អថ វា **សីលាទិគុណសម្បន្នោ**តិ បរិបុណ្ណសីលាទិគុណោ។ អរិយបុគ្គលានញ្ហិ អរិយសច្ចប្បដិវេធេន សហេវ យថារហំ សេក្ខាសេក្ខា សីលាទិធម្មក្ខន្ធា បារិបូរិំ គច្ឆន្តីតិ។ **ឋិតោ មគ្គផលេសូ**តិ មគ្គេសុ, ផលេសុ ច ឋិតោ, មគ្គដ្ឋោ, ផលដ្ឋោ ចាតិ អត្ថោ។ **យោ**តិ អនិយមតោ អរិយសង្ឃំ និទ្ទិសតិ, តស្ស “**តំ**”ន្តិ ឥមិនា និយមំ វេទិតព្ពំ។

ននុ ច អរិយសង្ឃេ ន សព្ពេ អរិយបុគ្គលា មគ្គដ្ឋា, នាបិ សព្ពេ ផលដ្ឋាតិ? សច្ចមេតំ, អវយវធម្មេន បន សមុទាយំ និទ្ទិសន្តោ ឯវមាហ យថា “សមំ ចុណ្ណ”ន្តិ។ យថា ហិ យោគចុណ្ណស្ស អវយវេសុ លព្ភមានោ សមភាវោ សមុទាយេ អបទិសីយតិ “សមំ ចុណ្ណ”ន្តិ, ឯវំ អរិយសង្ឃស្ស អវយវភូតេសុ អរិយបុគ្គលេសុ លព្ភមានោ មគ្គដ្ឋផលដ្ឋភាវោ សមុទាយភូតេ អរិយសង្ឃេ ឋិតោ “មគ្គផលេសូ”តិ អបទិដ្ឋោតិ វេទិតព្ពំ។

អារកត្តា កិលេសេហិ, អនយេ ន ឥរិយនតោ, អយេ ច ឥរិយនតោ, សទេវកេន ច លោកេន “សរណ”ន្តិ អរណីយតោ **អរិយោ,** ទិដ្ឋិសីលសាមញ្ញេន សំហតត្តា **សង្ឃោ,** អរិយោ ច សោ សង្ឃោ ចាតិ **អរិយសង្ឃោ,** តំ អរិយសង្ឃំ។ បុជ្ជភវផលនិព្ពត្តនតោ អត្តនោ សន្តានំ បុនាតីតិ វា **បុញ្ញំ,** ខិត្តំ វុត្តំ ពីជំ វិរុហនដ្ឋានតាយ តាយតិ រក្ខតីតិ **ខេត្តំ** កេទារាទិ, ខេត្តំ វិយាតិ **ខេត្តំ,** សត្តានំ បុញ្ញស្ស មហប្ផលភាវករណេន វិរុហនដ្ឋានតាយ ខេត្តន្តិ **បុញ្ញក្ខេត្តំ**។ អនុត្តរំ វន្ទេតិ សម្ពន្ធោ។

ឯត្ថ ច “សីលាទិគុណសម្បន្នោ”តិ ឯតេន អរិយសង្ឃស្ស ភគវតោ អនុជាតបុត្តតំ ទស្សេតិ, តេនស្ស បភវសម្បទា ទីបិតា ហោតិ។ “ឋិតោ មគ្គផលេសូ”តិ ឯតេន បហានសម្បទំ, ញាណសម្បទញ្ច ទស្សេតិ កិលេសានំ សមុច្ឆេទប្បដិប្បស្សទ្ធិប្បហានទីបនតោ, មគ្គផលញាណាធិគមទីបនតោ ច។ “អរិយសង្ឃ”ន្តិ ឯតេន បភវសម្បទំ សព្ពសង្ឃានំ អគ្គភាវទីបនតោ, សទេវកេន ច លោកេន អរណីយភាវទីបនតោ។ “បុញ្ញក្ខេត្តំ អនុត្តរ”ន្តិ ឯតេន លោកស្ស ពហូបការតំ ទស្សេតិ អគ្គទក្ខិណេយ្យភាវទីបនតោ។

តថា “សីលាទិគុណសម្បន្នោ”តិ ឥទំ អរិយសង្ឃស្ស សម្មាឧជុញាយសាមីចិប្បដិបន្នភាវទីបនំ។ “ឋិតោ មគ្គផលេសូ”តិ ឥទំ សតិបិ សន្តានវិភាគេន អនេកភាវេ ចតុបុរិសយុគអដ្ឋបុរិសបុគ្គលភាវទីបនំ។ “អរិយសង្ឃ”ន្តិ ឥទំ អាហុនេយ្យាទិភាវទីបនំ។ “បុញ្ញក្ខេត្តំ អនុត្តរ”ន្តិ ឥទំ លោកស្ស ហិតសុខាយ បដិបន្នតាទីបនំ។ តថា “ឋិតោ មគ្គផលេសូ”តិ ឥទំ អរិយសង្ឃស្ស លោកុត្តរសរណគមនសព្ភាវទីបនំ, តេនស្ស ភគវតោ ឱរសបុត្តភាវោ ទស្សិតោ ហោតិ។ “សីលាទិគុណសម្បន្នោ”តិ ឥមិនា បនស្ស វិហតវិធស្តកិលេសា អនវសេសា សេក្ខាសេក្ខា សីលាទិធម្មក្ខន្ធា ទស្សិតា។ “អរិយសង្ឃំ បុញ្ញក្ខេត្តំ អនុត្តរ”ន្តិ ឥមិនា តេសំ តេសញ្ញេវ យថាវុត្តគុណវិសេសានំ សុបរិសុទ្ធតំ ទីបេតិ។ តេនស្ស មហានុភាវតំ, អនុត្តរទក្ខិណេយ្យភាវំ, វន្ទនារហភាវំ, អត្តនោ ច វន្ទនាកិរិយាយ ខេត្តង្គតភាវំ ទីបេតិ។ សរណគមនញ្ច សាវកានំ សព្ពគុណានំ អាទិ, សបុព្ពភាគប្បដិបទា សេក្ខា សីលក្ខន្ធាទយោ មជ្ឈេ, អសេក្ខា សីលក្ខន្ធាទយោ បរិយោសានន្តិ អាទិមជ្ឈបរិយោសានកល្យាណា សព្ពេ អរិយសង្ឃគុណា ឥមាយ គាថាយ បកាសិតាតិ វេទិតព្ពំ។

ឯវំ គាថាត្តយេន សង្ខេបតោ សកលគុណសំកិត្តនមុខេន រតនត្តយស្ស បណាមំ កត្វា ឥទានិ តំ និបច្ចការំ យថាធិប្បេតេ បយោជនេ បរិណាមេន្តោ “**វន្ទនាជនិត**”ន្តិ គាថមាហ។ តត្ថ **វន្ទនាជនិត**ន្តិ វន្ទនាការេន និព្ពត្តិតំ, រតនត្តយគុណាភិត្ថវនវសេន, និបច្ចការវសេន វា ឧប្បាទិតន្តិ អត្ថោ។ **ឥតី**តិ ឯវំ “មហាការុណិក”ន្តិអាទិប្បការេន។ រតិជននដ្ឋេន **រតនំ,** ពុទ្ធធម្មសង្ឃា, ចិត្តីកតាទិភាវោ វា រតនដ្ឋោ។ វុត្តញ្ហេតំ –

> “ចិត្តីកតំ មហគ្ឃញ្ច, អតុលំ ទុល្លភទស្សនំ;
> អនោមសត្តបរិភោគំ, រតនំ តេន វុច្ចតី”តិ។ (ខុ. បា. អដ្ឋ. ៦.៣; ទី. និ. អដ្ឋ. ២.៣៣; សំ. និ. ៥.២២៣; សុ. និ. អដ្ឋ. ១.២២៦; មហានិ. អដ្ឋ. ៥០; ទី. និ. ដី. ១.គន្ថារម្ភកថា; ម. និ. ដី. ១.៤; សំ. និ. ដី. ១.១.៤; អ. និ. ដី. ១.១.៤; សារត្ថ. ដី. ១.គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា);

ចិត្តីកតភាវាទយោ ច អនញ្ញសាធារណា ពុទ្ធាទីសុ ឯវ លព្ភន្តិ, រតនានំ តយំ **រតនត្តយំ,** តស្មិំ រតនត្តយេ។ **ហតន្តរាយោ**តិ វិធស្តឧបទ្ទវោ ហុត្វាតិ សម្ពន្ធោ, ឯតេន អត្តនោ បសាទសម្បត្តិយា, រតនត្តយស្ស ច ខេត្តភាវសម្បត្តិយា តស្ស បុញ្ញស្ស អត្ថសំវណ្ណនាយ ឧបឃាតកឧបទ្ទវានំ វិហននេ សមត្ថតំ ទស្សេតិ។ **សព្ពត្ថា**តិ

សព្ពស្មឹ អន្តោ ចេវ ពហិ ច, អជ្ឈត្តិកពាហិរវត្ថូសូតិ អត្ថោ។ **សព្ពត្ថា**តិ វា សព្ពស្មឹ កាលេ, សំវណ្ណនាយ អាទិមជ្ឈបរិយោសានកាលេសូតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ហុត្វា**តិ បុព្ពកាលកិរិយា, តស្ស "ករិស្សាមត្ថវណ្ណន"ន្តិ ឯតេន សម្ពន្ធោ។ **តស្សា**តិ យំ រតនត្តយេ វន្ទនាជនិតំ បុញ្ញំ, តស្ស។ **តេជសា**តិ អានុភាវេន ពលេន។

ឯវំ រតនត្តយវន្ទនាយ បយោជនំ ទស្សេត្វា ឥទានិ នេត្តិប្បករណស្ស គម្ភីរត្ថត្តា អត្ថសំវណ្ណនាយ ទុក្ករភាវំ ទស្សេតុំ **"បិតិ"**ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **បិតិ**ន្តិ ឋានំ អនន្តរធានំ អវិច្ឆេទប្បវត្តិ។ **អាកង្ខមានេនា**តិ ឥច្ឆមានេន បត្ថយន្តេន, "អហោវតាយំ សទ្ធម្មនេត្តិ ចិរំ តិដ្ឋេយ្យា"តិ ឯវំ បត្ថយន្តេនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **ចិរ**ន្តិ ទីឃកាលំ, បញ្ចវស្សសហស្សបរិមាណំ កាលន្តិ អត្ថោ។ **សទ្ធម្មនេត្តិយា**តិ សទ្ធម្មសង្ខាតាយ នេត្តិយា។ សទ្ធម្មោ ហិ វេនេយ្យសន្តានេសុ អរិយគុណានំ នយនតោ **នេត្តិ**, សទ្ធម្មស្ស វា នេត្តិ **សទ្ធម្មនេត្តិ**, តស្សា សទ្ធម្មនេត្តិយា, ស្វាយមត្ថោ **អដ្ឋកថាយំ** វិចារិតោ ឯវ។ **ថេរេនា**តិ ចិរគុណយុត្តេន។ **អភិយាចិតោ**តិ អាទរគារវេន យាចិតោ។ អភិមុខំ វា យាចិតោ, អនុត្តរំ កត្វា យាចិតោតិ អត្ថោ។ ឧទ្ទិស្ស វា យាចិតោ, គរុតរំ កត្វា យាចិតោតិ អត្ថោ, "ករោតុ អាយស្មា នេត្តិប្បករណស្ស កញ្ចិ អត្ថសំវណ្ណន"ន្តិ ឯវំ នេត្តិយា អត្ថសំវណ្ណនំ បតិ អជ្ឈេសិតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯត្ថ ច សទ្ធម្មស្ស ចិរំ ឋិតិកាមេន អជ្ឈាសយសម្បន្នេន សាសនេ ចិរគុណយុត្តេន សព្រហ្មចារិនា អាទរគារវេន, អភិមុខំ វា យាចិតេន មេ ន សក្កា តស្ស អភិយាចនំ បដិក្ខិបិតុន្តិ ទស្សេតិ **"បិតី អាកង្ខមានេនា"**តិ គាថាយ។

បទុមុត្តរនាថស្សាតិ បទុមុត្តរស្ស សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។ **បស្សតា**តិ បុព្ពេនិវាសចក្ខុនា, សមន្តចក្ខុនា ឯវ វា ហត្ថតលេ ឋបិតអាមលកំ វិយ អភិនីហារំ បស្សន្តេន។ **តាទិនា**តិ តាទិភាវយុត្តេន , សព្ពត្ថ វា និព្ពិការេន, "អម្ហាកំ ភគវតា"តិ វចនសេសោ។ **យស្សា**តិ អាយស្មតោ មហាកច្ចានត្ថេរស្ស។ **ឋបិតោ**តិ –

"ឯតទគ្គំ, ភិក្ខវេ, មម សាវកានំ ភិក្ខូនំ សំខិត្តេន ភាសិតស្ស វិត្ថារេន អត្ថំ វិភជន្តានំ យទិទំ មហាកច្ចានោ"តិ (អ. និ. ១.១៨៨, ១៩៧) –

ឯវំ ឋបិតោ។ សីលាទិគុណវិសេសេហិ មហន្តា សាវកាតិ **មហាសាវកា** (ថេរគា. អដ្ឋ. ២.១២៨៨; អ. និ. ដី. ២.៣.៥៩), មហាកស្សបាទយោ, តេសុ អយមាយស្មា អញ្ញតរោតិ, មហាសាវកោ ច សោ គុណវិសេសយោគតោ ឧត្តមោ ចាតិ **មហាសាវកុត្តមោ**។

ឈានាទីសុ សាតិសយានំ អាវជ្ជនាទិវសីភាវានំ, អរិយិទ្ធិវសេន បរមស្ស ច ចេតោវសីភាវស្ស អធិគតត្តា **វសិប្បត្តោ**។ អត្ថាទីសុ សវិសេសភេទគតបដិសម្ភិទាញាណត្តា **បភិន្នបដិសម្ភិទោ**។ "បណ្ឌិតោ, ភិក្ខវេ, មហាកច្ចានោ, មហាបញ្ញោ, ភិក្ខវេ, មហាកច្ចានោ"តិអាទិនា (ម. និ. ១.២០៥) អនេកេសុ ឋានេសុ ភគវតា បសំសិតត្តា **សម្ពុទ្ធេន បសំសិតោ**។ តេន វុត្តំ "សត្ថុ ចេវ សំវណ្ណិតោ សំភាវិតោ, វិញ្ញូនញ្ច សព្រហ្មចារិន"ន្តិ។

អនុមោទិតាតិ "សាធុ សាធុ, កច្ចាន, សាធុ ខោ, ត្វំ កច្ចាន, ឥមំ ធម្មសំវណ្ណនំ អភាសី"តិ ឯវំ អនុមោទិតា។ ឯកស្មឹ កិរ សមយេ អយំ មហាថេរោ ជម្ពុវនសណ្ឌេ វិហរន្តោ អត្តនោ សន្តិកាវចរានំ ភិក្ខូនំ ឥមំ ហារនយបដិមណ្ឌិតំ បករណំ អភាសិ។ ភាសិត្វា ច ភគវតោ សន្តិកំ ឧបសង្កមិត្វា ភគវន្តំ អភិវាទេត្វា ឯកមន្តំ និសិន្នោ យថាភាសិតំ ឥមំ បករណំ ភគវតោ និវេទេសិ។ តំ សុត្វា ភគវា "សាធុ សាធូ"តិអាទិនា អនុមោទិត្វា "តស្មាតិហ, ត្វំ កច្ចាន, ឥមំ ធម្មសំវណ្ណនំ ធម្មនេត្តិត្វេវ ធារេហី"តិ នាមគ្គហណំ អកាសីតិ វទន្តិ។ ទេសនាហារាទិនន្ទិយាវដ្ដនយាទិហារនយានុសារេនេវ សព្ពធម្មសំវណ្ណនានំ គតិយោតិ អាហ **"សាសនស្ស សទាយត្តា, នវង្គស្សត្ថវណ្ណនា"**តិ។

គម្ភីរញាណោហីហិ គម្ភីរេហិ ញាណេហិ, ន សទ្ទាមត្តកេន, គម្ភីរញាណេហិ វា មហាបញ្ញេហិ អរិយេហិ។ បករណស្ស គម្ភីរត្ថតំ, អត្តនោ ច ញាណស្ស នាតិវិសយតំ វិទិត្វា សំវណ្ណនារម្ភេ សំសីទន្តម្បិ មំ សាសនគុណាទិឧបនិស្សយសម្បទា ឧស្សាហេសីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ **"កិញ្ចាបី"**តិអាទិនា។

"បញ្ចបិ និកាយេ ឱគាហេត្វា"តិ ឥមិនា នេត្តិយា បញ្ចបិ មហានិកាយេ អនុបវិសិត្វា អវដ្ឋានំ, តេសំ សំវណ្ណនាភាវញ្ច ទីបេតិ។ តត្ថ "កតមោ អស្សាទោ ច អាទីនវោ ចា"តិអាទិបេដកោបទេសបាឡី (បេដកោ. ២៣) អានេត្វា ឥធ ទេសនាហារាទីនំ បទត្ថវិនិច្ឆយោ បេដកេន សំសន្ទនំ នាម។ **"យថាពល"**ន្តិ ឥមិនា សព្ពថា សព្ពភាគេនាបិ នេត្តិយា សំវណ្ណនា មយា ន សុករា កាតុំ, អត្តនោ បន ញាណពលានុរូបំ ករិស្សាមីតិ និរតិមានតំ ទីបេតិ។

សុវិសុទ្ធន្តិ សុដ្ឋុ វិសុទ្ធំ, និកាយន្តរលទ្ធិទោសេហិ អន្តរន្តរា អនុប្បវេសិតេហិ អសម្មិស្សន្តិ អធិប្បាយោ។
អសំកិណ្ណន្តិ សនិកាយេបិ បទត្ថន្តរបរិកប្បនាទិនា អសំកិណ្ណំ តាទិសសង្ករហិតំ អនាកុលំ សុបរិច្ឆិន្នំ។ វិវិធេហិ
អាការេហិ និច្ឆិនោតីតិ **វិនិច្ឆយោ**។ អត្ថានំ វិនិច្ឆយោ **អត្ថវិនិច្ឆយោ**។ គណ្ឋិដ្ឋានភូតេសុ អត្ថេសុ ខិលមទ្ទនា
ការេន បវត្តា វិមតិច្ឆេទកថា, និបុណោ សុខុមោ សណ្ហោ អត្ថវិនិច្ឆយោ ឯតស្សាតិ **និបុណត្ថវិនិច្ឆយោ**។ អថ វា
អត្ថេ វិនិច្ឆិនោតីតិ **អត្ថវិនិច្ឆយោ**, យថាវុត្តអត្ថវិសយញាណំ, និបុណោ ឆេកោ អត្ថវិនិច្ឆយោ ឯតស្សាតិ
និបុណត្ថវិនិច្ឆយោ, តំ និបុណត្ថវិនិច្ឆយំ។ **សមយ**ន្តិ សិទ្ធន្តំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – មហាវិហារវាសីនំ សិទ្ធន្តោ
វុត្តនយេន សុបរិសុទ្ធោ, អនាកុលោ, សណ្ហសុខុមវិនិច្ឆយោ ច, សិទ្ធន្តំ តំ អវិលោមេន្តោ អនុកូលតោ តត្ថ
សិទ្ធំយេវ ធម្មនេត្តឹ បកាសយន្តោ នេត្តិប្បករណស្ស អត្ថសំវណ្ណនំ ករិស្សាមីតិ។

បមាទលេខន្តិ អបរភាគេ បោត្ថការុឡ្ហកាលេ បមជ្ជិត្វា លិខនវសេន បវត្តប្បមាទបាឋំ។ **វជ្ជេត្វា**តិ អបនេ
ត្វា។ **បាឡឹ សម្មា និយោជយ**ន្តិ តំ តំ នេត្តិបាឡឹ តត្ថ តត្ថ ឧទាហរណភាវេន អានីតសុត្តេ សម្មទេវ
និយោជេន្តោ, អត្ថសំវណ្ណនាយ វា តំ តំ ឧទាហរណសុត្តសង្ខាតំ បាឡឹ តស្មឹ តស្មឹ លក្ខណភូតេ នេត្តិគន្ថេ សម្មទេវ
និយោជេន្តោ។ **ឧបទេស**ន្តិ នេត្តិឧបនិសំ នេត្តិហទយំ។ ឃ្វាយំ សបដ្ឋានវិភាគស្ស តេត្តឹសវិធស្ស នេត្តិបទត្ថស្ស
សហ និមិត្តវិភាគេន អសង្ករតោ វវត្ថិតោ វិសយោ, តំ។ **វិភាវេន្តោ** បកាសេន្តោ។ តស្សា នេត្តិយា ករិស្សាមិ អត្ថ
វណ្ណនន្តិ សម្ពន្ធោ។

ឯត្ថ ច “អភិយាចិតោ”តិ ឥមិនា អត្ថសំវណ្ណនាយ និមិត្តំ ទស្សេតិ, “ឋិតឹ អាកង្ខមានេន ចិរំ សទ្ធម្ម
នេត្តិយា”តិ ឥមិនា បយោជនំ, “ករិស្សាមត្ថវណ្ណន”ន្តិ ឥមិនា បិណ្ឌត្ថំ។ សំវណ្ណិយមានា ហិ បករណត្ថា សំវណ្ណ
នាយ បិណ្ឌត្ថោ។ “តមុបនិស្សាយា”តិអាទិនា ករណប្បការំ។

ឥទានិ សំវណ្ណនាយ សវនេ និយោជេន្តោ “**ឥតិ អត្ថ**”ន្តិ ឱសានគាថមាហ។ តត្ថ “**សក្កច្ច**”ន្តិ បទំ ឧភយត្ថ
យោជេតព្ពំ “សក្កច្ចំ វិភជន្តស្ស, សក្កច្ចំ និសាមយថា”តិ។

គន្ថារម្ភកថាវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និទានកថាវណ្ណនា

វចនត្ថជាននេន វិទិតប្បករណត្ថសាមញ្ញត្ថស្ស បករណកថា វុច្ចមានា សោភេយ្យាតិ នេត្តិបទត្ថបរិជាននន
មេវ អាទិម្ហិ យុត្តរូបន្តិ តទត្ថំ បុច្ឆតិ “**តត្ថ កេនដ្ឋេន នេត្តិ**”តិ។ តត្ថ **តត្ថា**តិ “តស្សា នេត្តិយា ករិស្សាមត្ថ
វណ្ណន”ន្តិ យទិទំ វុត្តំ, តស្មឹ; យស្សា ករិស្សាមត្ថវណ្ណនន្តិ បដិញ្ញាតំ, សា នេត្តិ កេនដ្ឋេន នេត្តីតិ អត្ថោ។ **តត្ថា**តិ វា
“នេត្តិប្បករណស្សា”តិ ឯតស្មឹ វចនេ យា នេត្តិ វុត្តា, សា កេនដ្ឋេន នេត្តីតិ អត្ថោ។ “**នយនដ្ឋេនា**”តិ ឥទំ
កត្តុករណាធិករណសាធនានំ សាធារណវចនន្តិ “**អរិយធម្មំ នយតី**”តិ កត្តុសាធនវសេន តាវ នេត្តិសទ្ទស្ស អត្ថំ
វត្វា ឥទានិ ករណាធិករណសាធនវសេន វត្តុំ “**នយន្តិ តាយា**”តិអាទិ វុត្តំ។

តថា ហិ វុត្តន្តិ នេត្តិឧបទេសាធីនត្តា ឯវ សុត្តាវពោធស្ស វុត្តំ។ **បេដកេ** “តស្មា និព្ពាយិតុកាមេន
សុគមយេន អត្ថា បរិយេសិតព្ពា, តត្ថ បរិយេសនាយ អយំ អនុបុព្ពី ភវតិ សោឡស ហារា បញ្ច នយា អដ្ឋារស
មូលបទានី”តិអាទិ (បេដកោ. ៣)។ ហារនយវិចារណា វិនិមុត្តោ អត្ថសំវណ្ណនាវិសេសោ នត្ថីតិ អាហ “**សុត្តស្ស
អត្ថសំវណ្ណនា នេត្តិឧបទេសាយត្តា**”តិ។ ស្វាយមត្ថោ បរតោ បកិណ្ណកកថាយំ អាវិ ភវិស្សតិ។ ឯវំ មហាវិសយា
ចាយំ នេត្តិ កុតោ បភវាតិ អាហ “**សុត្តប្បភវា**”តិ, ឯតេន នេត្តិយា បមាណភូតតំ ទស្សេតិ។ ឥទញ្ច សុត្តស្ស
នេត្តិសន្និស្សយតាបរិទីបនបរំ, ន ថេរប្បភវតាបដិក្ខេបបរំ។ ថេរោ ហិ បញ្ច មហានិកាយេ ឱគាហេត្វា
តំសន្និស្សយេនេវ តេសំ សំវណ្ណនាភូតំ ឥមំ បករណំ អភាសិ, តស្មា អយមេវ សំវណ្ណនាធម្មោ, យទិទំ សំ
វណ្ណេតព្ពធម្មសន្និស្សយតា។

បករណបរិច្ឆេទតោតិ បករណស្ស វិភាគតោ។ ហារវិចារាទយោ ហិ តយោ នេត្តិប្បករណស្ស វិភាគា,
បករណភូតបរិច្ឆេទតោ វា។ តីណិ ហិ ឯតានិ បករណានិ តយោ អធិការា, យទិទំ ហារវិចារាទយោ។ **បាឡិវ
វត្ថានតោ**តិ បាឋសន្និវេសតោ។

“**សព្ពោ ហិ បករណត្ថោ**”តិអាទិនា សង្គហវារស្ស អន្វត្ថសញ្ញតំ ទស្សេតិ។ “**ននុ ចេត្ថ បដ្ឋានំ អសង្គហិត**”ន្តិ
ចោទកោ ព្យភិចារមាហ។ ឥតរោ យទិបិ សរូបតោ អសង្គហិតំ, អត្ថតោ បន សង្គហិតន្តិ ទស្សេន្តោ “**នយិទ
មេវ**”តិអាទិនា បរិហរតិ។ បុន “**តថា ហី**”តិអាទិនា តមេវត្ថំ បាឡិយា បាកដតរំ ករោតិ។ **អត្ថនយា** នន្ទិយា

វដ្ដាទយោ។ **សង្ខារត្តិកា** បុញ្ញាភិសង្ខារាទយោ, កាយសង្ខារាទយោ ច។ តេសុ អត្ថនយានំ អញ្ញមញ្ញសង្គហោ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ តត្ថ បន កាមាវចរា, រូបាវចរា ច កុសលា ចេតនា **បុញ្ញាភិសង្ខារោ**, អកុសលា ចេតនា **អបុញ្ញាភិសង្ខារោ**, អរូបាវចរា កុសលា ចេតនា **អានេញ្ជាភិសង្ខារោ**។ បុញ្ញាភិសង្ខារោ ច អបុញ្ញាភិសង្ខារោ ច កាយទ្វារប្បវត្តោ **កាយសង្ខារោ**, សោ ឯវ វចីទ្វារប្បវត្តោ **វចីសង្ខារោ**, មនោទ្វារប្បវត្តោ បន តិវិធោបិ **ចិត្តសង្ខារោ**។ ឥតិ ជាតិវសេន បុរិមត្តិកេ វុត្តា ឯវ ធម្មា ទ្វារវសេន ទុតិយត្តិកេ វុត្តា, តេ ឯវ ច បុរិមត្តិកេតិ អញ្ញមញ្ញសង្គហោ វេទិតព្ពោ។

យត្ថាតិ យស្មឹ វារេ។ **បេដកេ**តិ បេដកោបទេសេ។ **សម្បតមានា**តិ សំវណ្ណនាវសេន សន្និបតន្តា។ **“ព្យញ្ជនវិធិបុថុត្តា”**តិ ឥទំ ឯកស្មឹ សុត្តេ អនេកេសំ ហារានំ សន្និបតនស្ស ការណវចនំ។ តថា ហិ “អនេកសាមត្ថិយនិចិតា សទ្ទា”តិ អក្ខរចិន្តកា វទន្តិ។

“ន សរូបតោ”តិ ឥមិនា សង្គហវារេ វិយ ឧទ្ទេសនិទ្ទេសវារេសុបិ បដ្ឋានស្ស អត្ថតោ ឧទ្ធដតំ ទស្សេតិ។ មូលបទគ្គហណេនេវ គហិតត្តា ឧទ្ទេសវារេ តាវ ឯវំ ហោតុ, និទ្ទេសវារេ បន កថន្តិ? តត្ថាបិ នយគ្គហណេនេវ មូលបទានិបិ គហិតានីតិ វេទិតព្ពំ។ ន ហិ មូលបទេហិ វិនា កាចិ នយយោជនា សម្ភវតិ។ អបរេ បន “ហារនយា វិយ បដ្ឋានំ ន សុត្តស្ស សំវណ្ណនាវិសេសោ, អថ ខោ តស្មឹ តស្មឹ សុត្តេ សំកិលេសភាគិយតាទិលក្ខណវិសេសមត្តន្តិ ន តស្ស បករណស្ស បទត្ថសង្គហោ។ ឯវញ្ច កត្វា តេត្តឹសាយ នេត្តិបទត្ថេសុ បដ្ឋានំ អសង្គហិតំ, ឧទ្ទេសនិទ្ទេសវារេសុ ច អនុទ្ធដមេវា”តិ វទន្តិ។

“បាឡិតោ ឯវ វិញ្ញាយតី”តិ វុត្តមត្ថំ សមត្ថេន្តោ **“តថា ហិ…បេ…. អាភត”**ន្តិ អាហ, តេន ថេរេន ភាសិតភាវោ វិយ ភគវតា អនុមោទិតភាវោបិ បាឡិអនុគតោ ឯវាតិ ទស្សេតិ។ សាវកភាសិតត្តា និទានំ ន វុត្តន្តិ ន សក្កា វត្តុន្តិ ចោទេន្តោ **“សាវក…បេ…. ភាសិត”**ន្តិ អាហ។ **នយិទំ ឯកន្តិក**ន្តិ ច សាវកភាសិតពុទ្ធភាសិតភាវោ និទានាវចនស្ស, និទានវចនស្ស ច អការណំ ឧភយត្ថាបិ ឧភយស្ស ទស្សនតោ។ តស្មា និទានាវចនេន នេត្តិយា អសាវកភាសិតតា ន សិជ្ឈតីតិ ទស្សេតិ។ តេនាហ **“ន ច តាវតា តានិ អប្បមាណំ, ឯវមិធាបិ ទដ្ឋព្ព”ន្តិ។**

យេនេវ ការណេន និទានាវចនស្ស បមាណភាវសាធនតា, តេនេវ ការណេន ឥមស្ស បករណស្ស បមាណភាវសិទ្ធីតិ ទស្សេតិ **“និទានញ្ច នាមា”**តិអាទិនា។ ឥទានិ “អថ វា”តិអាទិនា នេត្តិយា និទានាវចនេន អព្យភិចារហេតុមាហ។ អយញ្ហេត្ថ បយោគោ ន នេត្តិយា និទានំ វត្តព្ពំ បាឡិយា អត្ថសំវណ្ណនាភាវតោ។ យា ហិ បាឡិយា អត្ថសំវណ្ណនា ន តស្សា និទានវចនំ ទិដ្ឋំ យថា បដិសម្ភិទាមគ្គស្ស, និទ្ទេសាទីនញ្ចាតិ។

“អយំ វិភាគោ”តិអាទិនា ឯកវិធតោ បដ្ឋាយ យាវ ចតុរាសីតិសហស្សប្បភេទា, តាវ យថាទស្សិតស្ស បករណវិភាគស្ស បុន **“អាទិនា នយេន បករណវិភាគោ វេទិតព្ពោ”**តិ ឥទំ និគមនំ។ តត្ថ **អាទិនា នយេនា**តិ **អាទិ**សទ្ទេន អភិញ្ញេយ្យធម្មនិទ្ទេសតោ បញ្ញត្តិបញ្ញបេតព្ពធម្មវិភជនតោ តិយទ្ធបរិយាបន្នធម្មវិចារតោ ចតុរោឃនិត្ថរណត្ថតោ បញ្ចាភិនន្ទនាទិប្បហានតោ ឆតណ្ហាកាយុបសមនតោ សង្គហវារាទិសត្តវារសង្គហតោ អដ្ឋមិច្ឆត្តសមុគ្ឃាតទីបនតោតិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

១. សង្គហវារវណ្ណនា

យន្តិ អនិយមត្ថោ សព្ពនាមសទ្ទោ កម្មសាធនវសេន វុត្តោ។ អត្ថាវពោធនត្ថោ សទ្ទប្បយោគោ អត្ថបរាធីនោ កេវលោ អត្ថបទត្ថកោ , សោ បទត្ថវិបរិយេសការិនា ឥតិ-សទ្ទេន បរភូតេន សទ្ទបទត្ថកោ ជាយតីតិ អាហ “**យន្តិ អនិយមតោ ឧបយោគនិទ្ទេសោ**”តិ។ **លោកោតិ កត្តុនិទ្ទេសោ**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

ឯវំ “**យ**”ន្តិអាទីនំ គាថាបទានំ កម្មកត្តុកិរិយាកត្តុវិសេសនាទិទស្សនវសេន អត្ថំ វត្វា ឥទានិ អវយវជោតនវសេន បទត្ថំ ទស្សេតុំ “**លោកិយន្តិ ឯត្ថា**”តិអាទិមាហ។ លោកសទ្ទោ ឥធ សាមត្ថិយតោ សត្តលោកវចនោ ទដ្ឋព្ពោ។ តេនាហ “**បូជនកិរិយាយោគ្យភូតតាវសេនា**”តិ។ សាសនន្តរធានតោ បរំ បូជនា អញ្ញពុទ្ធុប្បាទេន វេទិតព្ពា, យថេតរហិ វិបស្សីអាទិសម្មាសម្ពុទ្ធានំ។ “**ទីបង្ករោ**”តិអាទិនា យទិបិ **ពុទ្ធវំសទេសនាយំ** (ពុ. វំ. ២.៧៥) ភគវតាវ វុត្តំ, សុមេធបណ្ឌិតត្តភាវេន បន បវត្តី សន្ធាយ វុត្តន្តិ អាហ “**យថាហ ភគវា សុមេធភូតោ**”តិ។

បរិញ្ញាក្កមេនាតិ ញាតបរិញ្ញាទិបដិបាដិយា។ **លក្ខណាវពោធប្បដិបត្តិយា**តិ វិបស្សនាយ។ តេន វុត្តំ “**សុញ្ញតមុខាទីហី**”តិ។ **តថា ច វុត្តន្តិ** វិញ្ញូហិ វេទនីយតាយ ឯវំ សាសនវរស្ស វុត្តំ ភគវតា –

“ឯតុ វិញ្ញូ បុរិសោ អសឋោ អមាយាវី ឧជុជាតិកោ, អហមនុសាសាមិ, អហំ ធម្មំ ទេសេមិ, យថានុសិដ្ឋំ តថា បដិបជ្ជមានោ ន ចិរស្សេវ សាមញ្ញេវ ឧស្សតិ, សាមំ ទក្ខិតី”តិអាទិ (ម. និ. ២.២៨១)។

យំ-សទ្ទោ សាសនវិសយោ, លោកបាលសទ្ទោ សត្តវិសយោបិ លោកំ បតិ គុណីភូតោតិ “**តស្សា**”តិ បដិនិទ្ទេសស្ស កថំ សត្តវិសយតាតិ ចោទនំ មនសិកត្វា អាហ “**សលោកបាលោតិ ចេត្ថា**”តិអាទិ, គុណីភូតោបិ លោកបាលសទ្ទោ បធានភូតោ វិយ បដិនិទ្ទេសំ អរហតិ។ អញ្ញោ ហិ សទ្ទក្កមោ, អញ្ញោ អត្ថក្កមោតិ។

ធម្មគារវេន ភគវា ធម្មំ បូជេន្តោ វេនេយ្យពន្ធវេ អចិន្តេត្វា សមាបត្តិសមាបជ្ជនធម្មបច្ចវេក្ខណាហិ សត្តសត្តាហំ វីតិនាមេសីតិ អាហ “**ភគវតោ…បេ…. ទីបេតព្ពា**”តិ។ តត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន សារកេហិ ធម្មស្សវនស្ស, តេសំ បច្ចុគ្គមនាទីនញ្ច សង្គហោ វេទិតព្ពោ។

ឥច្ចស្សាតិ ឥតិ អស្ស, ឯវំ ភគវតោ អវិបរីតអនន្តរាយិកនិយ្យានិកធម្មទេសនាយ សព្ពញ្ញុតានាវរណភាវទីបនេនាតិ អត្ថោ។ **តេនា**តិ ចតុវេសារជ្ជយោគេន។ តទវិនាភាវិនា **ទសពល…បេ…. បកាសិតា ហោតិ។ អាវេណិកពុទ្ធធម្មាទី**តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន តីសុ កាលេសុ អប្បដិហតញាណានិ, ចតុសច្ចញាណានិ, ចតុបដិសម្ភិទាញាណានិ, បញ្ចគតិបរិច្ឆេទកញាណានិ, ឆ អភិញ្ញាញាណានិ, សត្ត អរិយធនានិ, សត្ត ពោជ្ឈង្គា, អដ្ឋ វិជ្ជា, អដ្ឋសុ បរិសាសុ អកម្បនញាណានិ, អដ្ឋ វិមោក្ខា, នវ សមាធិចរិយា, នវ អនុបុព្ពវិហារា, ទស នាថករណា ធម្មា, ទស អរិយវាសា, ទ្វាទស ធម្មចក្កាការា, តេរស ធុតធម្មា, ចុទ្ទស ពុទ្ធញាណានិ, បន្នរស ចរណធម្មា, សោឡស ញាណចរិយា, សោឡស អានាបានស្សតី, ឯកូនវីសតិ បច្ចវេក្ខណញាណានិ, ចតុវីសតិ បច្ចយភិវារនញាណានិ, ចតុចត្តាឡីស ញាណវត្ថូនិ, សត្តសត្តតិ ញាណវត្ថូនិ, ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សសមាបត្តិសញ្ចារិមហាវជិរញាណំ, អនន្តនយសមន្តបដ្ឋានបវិចយទេសនាការប្បវត្តញាណានិ ចាតិ ឯវមាទីនំ ភគវតោ គុណវិសេសានំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

អបរោ នយោ – គុណវិសិដ្ឋតំ ទីបេតិ, សា ច គុណវិសិដ្ឋតា មហាករុណាមហាបញ្ញាហិ វេទិតព្ពា តាហិ សត្តសម្បត្តិសិទ្ធិតោ។ តត្ថ **មហាករុណាយ** បវត្តិភេទោ “ពហុកេហិ អាការេហិ បស្សន្តានំ ពុទ្ធានំ ភគវន្តានំ សត្តេសុ មហាករុណា ឱក្កមតី”តិអាទិនា **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** (បដិ. ម. ១.១១៧) វុត្តនយេន វេទិតព្ពោ។ **មហាបញ្ញាយ** បន បវត្តិភេទោ វុត្តោ ឯវ។ តត្ថ ករុណាយ ភគវតោ ចរណសម្បត្តិ, បញ្ញាយ វិជ្ជាសម្បត្តិ។ ករុណាយ សត្តាធិបតិតា, បញ្ញាយ ធម្មាធិបតិតា។ ករុណាយ លោកនាថតា, បញ្ញាយ អត្តនាថតា។ ករុណាយ បុព្ពការិតា, បញ្ញាយ កតញ្ញុតា។ ករុណាយ អបរន្តបតា, បញ្ញាយ អនត្តន្តបតា។ ករុណាយ ពុទ្ធករធម្មសិទ្ធិ, បញ្ញាយ ពុទ្ធភាវសិទ្ធិ។ ករុណាយ បរេសំ តារណំ, បញ្ញាយ សយំ តារណំ។ ករុណាយ សព្ពសត្តេសុ អនុគ្គហចិត្តតា, បញ្ញាយ សព្ពធម្មេសុ វិរត្តចិត្តតា បកាសិតា ហោតីតិ អនវសេសតោ បរហិតបដិបត្តិយា, អត្តហិតសម្បត្តិយា ច បារិបូរី វេទិតព្ពា។ **តីសុបិ អវត្ថាសូ**តិ ហេតុផលសត្តូបការាវត្ថាសុ។

អភិសមយោ បដិវេធសាសនស្ស, មនសិការណំ បដិបត្តិសាសនស្ស, សវនាទីហិ បរិចយករណំ បរិយត្តិសាសនស្សាតិ តិណ្ណម្បិ វសេន យោជេតព្ពោ។ តេនាហ **“យថារហ”**ន្តិ។ **“សក្កច្ចំ ធម្មទេសនេនា”**តិ ឥមិនា ឥធ “សាសន”ន្តិ វុត្តស្ស តិវិធស្សាបិ សទ្ធម្មស្ស អវិសេសេន ទេសនាបូជំ វត្វា ថោមនាបូជនស្ស វសេន តំ វិភជិត្វា ទស្សេន្តោ **“អរិយំ, វោ ភិក្ខវេ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **“ថោមនេនា”**តិ បទេនាបិ “សក្កច្ច”ន្តិ បទំ យោជេតព្ពំ។ បូជនាទ្វយស្សាបិ វា វសេន ឥធាបិ បទយោជនា វេទិតព្ពា។ **អរិយភាវាទយោ**តិ អរិយសេដ្ឋអគ្គភាវាទយោ។ **និយ្យានាទយោ**តិ និយ្យានហេតុទស្សនាទយោ។ **ស្វាក្ខាតតាទយោ**តិ ស្វាក្ខាតសន្ទិដ្ឋិកតាទយោ។

ឥទានិ អរិយសង្ឃគុណានម្បិ ឥមាយ គាថាយ បកាសិតភាវំ ទស្សេតុំ **“យស្មា បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ **ពាល្យាទិសមតិក្កមនតោ**តិ ពាលអព្យត្តភាវាទិសមតិក្កមនតោ។

ញាណវិសេសោ សុតចិន្តាភាវនាមយញាណានិ។ សោតព្ពមនសិកាតព្ពបដិវិជ្ឈិតព្ពាវត្ថា **អវត្ថាភេទោ។ ឧភយ**ន្តិ ព្យញ្ជនបទំ, អត្ថបទញ្ច។ **ឧភយថា**តិ ករណកម្មសាធនវសេន បច្ចេកំ យោជេតព្ពំ។ **បដិបជ្ជិតព្ពត្តា**តិ ញាតព្ពត្តា។

“អយញ្ច គាថា”តិអាទិ កេសញ្ចិ វាទោ។ តថា ហិ អបរេ “ថេរេនេវាយំ គាថា ភាសិតា”តិ វទន្តិ។ អត្ថូបនាយិកាបិ ហិ កទាចិ ធម្មទេសនា ហោតិ ឯវំ យថា “ទសពលសមន្នាគតោ , ភិក្ខវេ, តថាគតោ ចតុវេសារជ្ជវិសារទោ”តិអាទិ (សំ. និ. ២.២១-២២)។ ឯវញ្ច កត្វា “កតមេ សោឡស ហារា”តិអាទិវចនំ សមត្ថិតំ ហោតិ។

យថាវុត្តអត្ថមុខេនេវាតិ មូលបទសង្ខាតអត្ថទ្វារេនេវ។ **បរតោ អាគមិស្សតី**តិ និទ្ទេសវារស្ស បរិយោសានេ អាគមិស្សតិ “តីណិ ច នយា អនូនា”តិអាទិនា (នេត្តិ. ៤ ទ្វាទសបទ)។

វុច្ចតីតិ កត្តរិ កម្មនិទ្ទេសោតិ អាហ **“វទតី”**តិ។ អថ វា **វុច្ចតី**តិ កម្មកត្តុនិទ្ទេសោយំ។ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ – ហារា, នយា ចាតិ ឧភយំ បរិគ្គហិតំ សំវណ្ណកេន សព្ពថា គហិតញ្ចេ, វុច្ចតិ សុត្តំ, សយមេវ សុត្តំ សំវណ្ណេតីតិ , ឯតេន ហារនយេសុ វសីភាវេន សុត្តសំវណ្ណនាយ សុករតំ ទស្សេតិ។

បការន្តរេនាតិ បុព្ពេ “សាសន”ន្តិ វុត្តមត្ថំ “ទេសនា, ទេសិត”ន្តិ តតោ អញ្ញេន បការេន។ **និយមេត្វា**តិ តស្ស ឯកន្តតោ វិញ្ញេយ្យតំ អវធារេត្វា។ **វិញ្ញេយ្យតា** វិសិដ្ឋេសុ ទេសនាទេសិតេសុ វិញ្ញេយ្យបទេ លព្ភមានា វិជាននកិរិយា។

ទេសនាទេសិតានិ ច យាវទេវ វិជាននត្ថានីតិ វិជាននំ បធានន្តិ តមេវ និទ្ធារេន្តោ **“តត្រាតិ តស្មិំ វិជាននេ”**តិ អាហ។

ឯត្ថាហាតិ នវង្គសាសនេនវិធសុត្តន្តាតិ ឯតស្មិំ អត្ថវចនេ អាហ ចោទកោ។ តស្សាយំ អធិប្បាយោ – នវហិ អង្គេហិ វវត្ថិតេហិ អញ្ញមញ្ញសង្កររហិតេហិ ភវិតព្ពំ, តថា ច សតិ អសុត្តសភាវានេវ គេយ្យង្គាទីនីតិ នវវិធសុត្តន្តវចនំ វិរុជ្ឈេយ្យ។ អថ សុត្តសភាវានិ គេយ្យង្គាទីនិ, ឯវំ សតិ “សុត្ត”ន្តិ វិសុំ សុត្តង្គំ ន សិយា, ឯវំ សន្តេ អដ្ឋង្គសាសនំ អាបជ្ជតីតិ។ តេនាហ **“កថំ បនា”**តិអាទិ។ គេយ្យង្គាទីសុ កតិបយានម្បិ សុត្តភាវេ យថាវុត្តទោសានតិវត្តិ, បគេវ សព្ពេសន្តិ ទស្សេតិ **“យញ្ហា”**តិអាទិនា។ **សង្គហេសូ**តិ អដ្ឋកថាសុ។ បោរាណដ្ឋកថានញ្ហិ សង្ខេបភូតា ឥទានិ អដ្ឋកថា “សង្គហា”តិ វុត្តា។ សុត្តំ នាម សគាថកំ វា សិយា, និគ្គាថកំ វាតិ អង្គទ្វយេនេវ តទុភយង្គំ កតន្តិ វិសុំ សុត្តង្គស្ស អសម្ភវោ តទុភយវិនិមុត្តស្ស សុត្តស្ស អភាវតោ។ តេន វុត្តំ **“សុត្តង្គមេវ ន សិយា”**តិ។ **អថាបិ** កថញ្ចិ។ **សិយា**តិ វក្ខមានំ សាមញ្ញវិធិំ សន្ធាយាហ។ ឯវម្បិ អយំ ទោសោតិ ទស្សេន្តោ **“មង្គលសុត្តាទីន”**ន្តិអាទិមាហ។

តព្ភាវនិមិត្តន្តិ គេយ្យង្គភាវនិមិត្តំ។ វេយ្យាករណស្ស តព្ភាវនិមិត្តន្តិ សម្ពន្ធោ។ ចោទកោ “គាថាវិរហេ”តិ វចនំ អគ្គណ្ហន្តោ “បុច្ឆាវិស្សជ្ជនំ ព្យាករណ”ន្តិ វចនមត្តមេវ គហេត្វា **“ឯវំ សន្តេ”**តិអាទិនា ចោទេតិ។ ឥតរោ បន ឱកាសវិធិតោ អនោកាសោ វិធិ ពលវាតិ ញាយំ គាថាវិរហិតំយេវ វេយ្យាករណន្តិ, ឥធាធិប្បេតន្តិ ច ទស្សេន្តោ **“នាបជ្ជតី”**តិអាទិនា បរិហរតិ។ **តថា ហី**តិ តេនេវ ការណេន, សតិបិ សញ្ញន្តរនិមិត្តយោគេ អនោកាសសញ្ញានំ ពលវភាវេនេវាតិ អត្ថោ។

សង្គហវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. ឧទ្ទេសវារវណ្ណនា

១. **វិភាគេនា**តិ សរូបវិភាគេន។ អទិដ្ឋំ ជោតីយតិ ឯតាយាតិ **អទិដ្ឋជោតនា**។ ទិដ្ឋំ សំសន្ទីយតិ ឯតាយាតិ **ទិដ្ឋសំសន្ទនា**, សំសន្ទនំ ចេត្ថ សាកច្ឆាវសេន វិនិច្ឆយករណំ។ វិមតិ ឆិជ្ជតិ ឯតាយាតិ **វិមតិច្ឆេទនា**។ អនុមតិយា បុច្ឆា **អនុមតិបុច្ឆា**។ “តំ កឹ មញ្ញថា”តិ ហិ កា តុម្ហាកំ អនុមតីតិ អនុមតិ បុច្ឆិតា។ **កថេតុកម្យតា**តិ កថេតុកម្យតាយ។

“**ហរីយន្តិ ឯតេហិ**”តិអាទិនា ករណាធិករណកត្តុភាវកម្មសាធនានំ វសេន **ហារ**-សទ្ទស្ស អត្ថំ វត្វា សទិសកប្បនាវសេន ទស្សេតុំ “**ហារា វិយា**”តិអាទិ វុត្តំ។ បុន គន្ថករណាទិអត្ថេន គន្ថាទិសទ្ទានំ វិយ ហារករណាទិអត្ថេន ហារសទ្ទសិទ្ធី ទស្សេតុំ “**ហារយន្តី**”តិអាទិមាហ។ “**ហរណតោ, រមណតោ ចា**”តិ ឥមិនា មនោហរា មនោរមា ចេតេ សំវណ្ណនាវិសេសាតិ ទស្សេតិ។

ឧបបត្តិសាធនយុត្តីតិ លក្ខណហេតុ។ **វុត្តនយេនា**តិ “ននុ ច អញ្ញេបិ ហារា យុត្តិសហិតា ឯវា”តិអាទិនា ទេសនាហារេ វុត្តនយានុសារេន។

ចតុន្នំ ព្យូហោ ឯត្ថាតិ ភិន្នាធិករណានម្បិ បទានំ អញ្ញបទត្ថសមាសោ លព្ភតិ “ឧរសិលោមោ”តិអាទីនំ (ទី. និ. ដី. ៣.៥៤, ៣០៣) វិយាតិ វុត្តំ។

សេសន្តិ “វិវេចនមេវ វេវចន”ន្តិ ឯវមាទិ។

អនុប្បវេសីយន្តីតិ អវគាហីយន្តិ។ **សមាធីយន្តី**តិ បរិហរីយន្តិ។ **វិនា វិកប្បេនា**តិ ជាតិ សាមញ្ញំ, ភេទោ សាមញ្ញំ, សម្ពន្ធោ សាមញ្ញន្តិអាទិនា បទត្ថន្តរភាវវិកប្បនមន្តរេន។

បទដ្ឋានាទិមុខេនាតិ បទដ្ឋានវេវចនភាវនាបហានមុខេន។ **កេចី**តិ បទដ្ឋានបរិក្ខារអាវដ្តបរិវត្តនបញ្ញត្តិឱតរណេ សន្ធាយ វទតិ។

២. **សម្ពន្ធោ**តិ ហេតុផលភាវយោគោ។ តថាភូតានញ្ហិ ធម្មានំ ឯកសន្តានសិទ្ធតា ឯកត្តនយោ។ **វិភាគោ** សតិបិ នេសំ ហេតុផលភាវេ វិភត្តសភាវតា។ អញ្ញោ ឯវ ហិ ហេតុ, អញ្ញំ ផលន្តិ។ **ព្យាបារវិរហោ** និរីហតា។ ន ហិ ហេតុផលានំ ឯវំ ហោតិ “អហំ ឥមំ និព្ពត្តេមិ, ឥមិនាហំ និព្ពត្តោ”តិ។ **អនុរូបផលតា** បច្ចយុប្បន្នានំ បច្ចយានុកូលតា។ សមូហាទី ឧបាទាយ លោកសង្កេតសិទ្ធា វោហារមត្តតា **សម្មុតិសភាវោ**។ បថវីផស្សាទីនំ កក្ខឡផុសនាទិលក្ខណំ **បរមត្ថសភាវោ**។ អយញ្ហេត្ថ សង្ខេបោ – យស្មឹ ភិន្ទេ, ឥតរាបោហេ វា ចិត្តេន កតេន តថា ពុទ្ធិ, តទំ **សម្មុតិសច្ចំ** យថា ឃដេ, សសម្ភារជលេ ច, តព្ពិបរិយាយេន **បរមត្ថសច្ច**ន្តិ។ **បរមត្ថសច្ចប្បដិវេធាយា**តិ និព្ពានាធិគមាយ។

អន្តោតិ អព្ភន្តរោ។ **បធានាវយវេនា**តិ មូលភាវេន។ “នន្ទី ទុក្ខស្ស មូល”ន្តិអាទីសុ (ម. និ. ១.១៣) តណ្ហា “នន្ទី”តិ វុត្តា។ “សង្គាមេ ច នន្ទី ចរតី”តិអាទីសុ បមោទោតិ អាហ “**តណ្ហាយ, បមោទស្ស វា**”តិ។

៣. **ជាតិភេទតោ**តិ កុសលា, អកុសលាតិ ឥមស្មា វិសេសា។ **យុជ្ជន្តី**តិ ឯត្ថ ហេតុអត្ថោ អន្តោនីតោ វេទិតព្ពោតិ អាហ “**យោជីយន្តី**”តិ។ កេហិ យោជីយន្តិ? សំវណ្ណនកេហីតិ អធិប្បាយោ។ **យុជ្ជន្តី**តិ វា យុត្តា ហោន្តិ, តេហិ សមានយោគក្ខមា តគ្គហណេនេវ គហិតា ហោន្តីតិ អត្ថោ តទេកដ្ឋភាវតោ។ ឥមស្មឹ អត្ថេ “**នវហិ បទេហី**”តិ សហយោគេ ករណវចនំ, បុរិមស្មឹ ករណេ។ “**ឯតេ ខោ**”តិ ច បាឋោ។ តត្ថ **ខោ**-សទ្ទស្ស បទបូរណតា, អវធារណត្ថតា វា វេទិតព្ពា។ **ឯតេ ឯវា**តិ ឯតេ តណ្ហាទយោ ឯវ, ន ឥតោ អញ្ញេតិ អត្ថោ។ **អដ្ឋារសេវ** ន ឥតោ ឧទ្ធំ, អធោ វាតិ។ បុរិមស្មឹ បក្ខេ មូលបទន្តរាភាវោ, ទុតិយស្មឹ តេសំ អនូនាធិកតា ទីបិតា ហោតិ។

ឧទ្ទេសវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. និទ្ទេសវារវណ្ណនា

៤. និទ្ទេសវារេ **សាមញ្ញតោ**តិ សាធារណតោ។ **វិសេសេនា**តិ អសាធារណតោ។ **បទត្ថោ**តិ សទ្ទត្ថោ។ **លក្ខណ**ន្តិ សភាវោ។ **កមោ**តិ អនុបុព្ពី។ **ឯត្តាវតា**តិ ឯត្តកប្បមាណភាវោ។ **ហេត្វាទី**តិ ហេតុផលភូមិឧបនិសាសភាគវិសភាគលក្ខណនយា។ វិសេសតោ បន លក្ខណន្តិ សម្ពន្ធោ។

ហារសង្ខេបវណ្ណនា

១. **យំ, ភិក្ខវេ**តិ ឯត្ថ **យ**ន្តិ បច្ចត្តវចនំ, តញ្ច សុខំ, សោមនស្សន្តិ ទ្វយេន សមានាធិករណន្តិ កត្វា “**អស្សាទីយតីតិ អស្សាទោ, សុខំ, សោមនស្សញ្ច**”តិ វុត្តំ។ សុខាទិវេទនា វិយ មនាបិយរូបាទិបិ អវិគតរាគស្ស អស្សាទេតព្ពន្តិ អាហ “**ឯវំ ឥដ្ឋារម្មណម្បី**”តិ។ “**អស្សាទេតិ ឯតាយាតិ វា អស្សាទោ, តណ្ហា**”តិ ឯតេន “**យ**”ន្តិ ហេតុអត្ថេ និបាតោតិ ទស្សេតិ។ តត្រាយមត្ថោ – យេន ហេតុនា បញ្ចុបាទានក្ខន្ធេ បដិច្ច អស្សាទនីយភាវេន ឧប្បជ្ជតិ សុខំ សោមនស្សំ, អយំ តណ្ហាសង្ខាតោ អស្សាទោ អស្សាទនកិរិយាយ ការណន្តិ។ ឥតិ កត្វា អយមត្ថោ ទិដ្ឋាភិនន្ទនាទិភាវតោ វិបល្លាសេសុបិ សម្ភវតីតិ អាហ “**ឯវំ វិបល្លាសាបី**”តិ។ **អនិដ្ឋម្បី**តិ **បិ**-សទ្ទេន ឥដ្ឋម្បីតិ យោជេតព្ពំ, អនវសេសា សាសវា ធម្មា ឥធ អារម្មណគ្គហណេន គហិតាតិ អាហ “**សព្ពេសំ តេភូមក សង្ខារាន**”ន្តិ។

ទុក្ខាទុក្ខមសុខវេទនានន្តិ ឯត្ថ ទុក្ខសភាវា ឯវ អទុក្ខមសុខា វេទនា គហិតា អនិដ្ឋារម្មណស្ស អធិប្បេតត្តា, ន សុខសភាវា។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ “យាយំ, ភន្តេ, អទុក្ខមសុខា វេទនា, សន្តស្មឹ ឯសា បណីតេ សុខេ វុត្តា ភគវតា”តិ (ម. និ. ២.៨៨; សំ. និ. ៤.២៦៧)។ “**សុខបរិយាយសព្ភាវតោ**”តិ ឥមិនា ឥដ្ឋតាមត្តតោបិ លេសេន សត្តានំ អារម្មណស្ស អស្សាទនីយតា សម្ភវតីតិ ទស្សេតិ។

អាទីនវោ ទោសនិស្សន្ទនតាយ ទោសោ, ស្វាយំ បីឡនវុត្តិយា វេទិតព្ពោតិ អាហ “**អាទីនវោ ទុក្ខា វេទនា, តិស្សោបិ វា ទុក្ខតា**”តិ។ ឯវំ ទោសត្ថតំ អាទីនវស្ស ទស្សេត្វា ឥទានិ កបណត្ថតំ ទស្សេតុំ “**អថ វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **យតោ**តិ យស្មា ទោសកបណសភាវត្តាតិ វុត្តំ ហោតិ។

និស្សរតីតិ វិវិត្តិ, សព្ពសង្ខារវិវេកោតិ អត្ថោ។ **សាមញ្ញនិទ្ទេសេនា**តិ និស្សរណសទ្ទវចនីយតាសាមញ្ញេន។ **បុរិមាន**ន្តិ អស្សាទាទីនវតានំ។ **ឧបាយោ ចា**តិអាទីសុ **ច**-សទ្ទោ បទបូរណមត្តន្តិ កត្វា អាហ “**បច្ឆិមានញ្ច**”តិ, ផលាទីនន្តិ អត្ថោ។ **តទង្គាទិផភេទាន**ន្តិ អរិយមគ្គបរិយាបន្នវិសេសានំ។

កាមភវាទីនន្តិ **អាទិ**-សទ្ទេន ន រូបារូបភវា ឯវ គហិតា, អថ ខោ តេ ច សញ្ញីភវាទយោ ច ឯកវោការភវាទយោ ច គហិតា។ តេនាហ “**តិណ្ណំ តិណ្ណំ ភវាន**”ន្តិ។

យាវទេវ អនុបាទាបរិនិព្ពានត្ថា ភគវតោ ទេសនាតិ អាហ “**ននុ ច…បេ…. និប្ផាទីយតី**”តិ។ “**វុត្តមេវា**”តិ ឥមិនា បុនវុត្តិទោសំ ចោទេតិ។ ឥតរោ “**សច្ចមេត**”ន្តិ អនុជានិត្វា “**តញ្ច ខោ**”តិអាទិនា បរិហរតិ។ “**បរម្បរាយា**”តិ ឯតេន អជ្ឈត្តំ យោនិសោមនសិការោ វិយ ន បរតោឃោសោ អាសន្នការណំ ធម្មាធិគមស្ស ធម្មស្ស បច្ចត្តំ វេទនីយត្តាតិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ “អក្ខាតារោ តថាគតា, បដិបន្នា បមោក្ខន្តិ, ឈាយិនោ មារពន្ធនា”តិ (ធ. ប. ២៧៦) វុត្តំ។ **តទធិគមការណំ** អរិយមគ្គាធិគមការណំ សិយា។ កី បន តន្តិ អាហ “**សម្បត្តិភវហេតូ**”តិ, តេន ចរិមត្តភាវហេតុភូតំ បុញ្ញសម្បត្តិំ វទតិ។

“**អត្តានុទិដ្ឋឹ ឩហច្ច, ឯវំ មច្ចុតរោ សិយា**”តិ ឥទំ អរិយមគ្គស្ស បុព្ពភាគបដិបទាយ ផលភាវសាធនំ។ យេន ហិ វិធិនា អត្តានុទិដ្ឋិសមុគ្ឃាតោ, មច្ចុតរណញ្ច សិយា, សោ “ឯវ”ន្តិ ឥមិនា បកាសិតោតិ។ អត្តានុទិដ្ឋិសមុគ្ឃាតមច្ចុតរណានំ ផលភាវេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។

“ធម្មោ ហវេ”តិ បន គាថាយំ លោកិយស្ស បុញ្ញផលស្ស វុត្តត្តា អាហ “**ឥទំ ផល**”ន្តិ។ យំ និព្ពត្តេតព្ពំ, តំ **ផលំ**។ យំ និព្ពត្តកំ, សោ **ឧបាយោ**។ អយមេត្ថ វិនិច្ឆយោ។ តេនាហ “**ឯតេន នយេនា**”តិអាទិ។ **ឧបធិសម្បត្តី**តិ អត្តភាវសោភា។

វិសុទ្ធីតិ ញាណទស្សនវិសុទ្ធិ អធិប្បេតាតិ អាហ – “**ឯត្ថាបិ…បេ…. វិញ្ញាតុ**”ន្តិ។ “**យស្មា បនា**”តិអាទិនាបិ តមេវត្ថំ វចនន្តរេ បាកដតរំ ករោតិ។

សរូបតោ អាគតានិ “យតោ ខោ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ បញ្ចន្នំ ឧបាទានក្ខន្ធានំ សមុទយញ្ច អត្ថង្គមញ្ច អស្សាទញ្ច អាទីនវញ្ច និស្សរណញ្ច យថាភូតំ បជានាតី”តិអាទីសុ (សំ. និ. ៣.២៦-២៨)។ **ឯកទេសេន អាគតានិ** “សំយោជនិយេសុ, ភិក្ខវេ, ធម្មេសុ អស្សាទានុបស្សិនោ វិហរតោ (សំ. និ. ២.៥៣), ពហុទុក្ខា ពហុបាយាសា, អាទីនវោ ឯត្ថ ភិយ្យោ (ម. និ. ១.១១៧), សង្ខារានមេតំ និស្សរណំ, យទិទំ និព្ពាន”ន្តិអាទីសុ (បដិ. ម. ១.២៤; ៣.៤១)។ **ន សរូបេន អាគតានិ** យថា សាមញ្ញផលសុត្តាទីសុ។ **អត្ថវសេនា**តិ អស្សាទេតព្ពាទិអត្ថវសេន។ **ន បបញ្ចិតោ**តិ ន វិត្ថារិតោ។

២. ឯសេវ នយោតិ អតិទេសេន វិចិយមានវចនសេសោ អតិទិដ្ឋោ។ ភាវត្ថេ តោហិ អាហ “**វិស្សជ្ជិតន្តិ វិស្សជ្ជនា**”តិ។ **សុត្តេ អាគតំ** ន អត្ថសំវណ្ណនាវសេន អដ្ឋកថាយំ អាគតន្តិ អធិប្បាយោ។ **បុច្ឆានុរូបតា ឥធ បុព្ពាបរ**ន្តិ ចតុព្យូហបុព្ពាបរតោ ឥមំ វិសេសេត្វា ទស្សេតិ។ **បុច្ឆានុសន្ធី**តិ បុច្ឆាយ វិស្សជ្ជនេន អនុសន្ធានំ។ **អដ្ឋកថាយំ** បន ហេដ្ឋិមទេសនាយ បុច្ឆានិមិត្តបវត្តឧបរិទេសនាយ សម្ពន្ធោ “បុច្ឆានុសន្ធី”តិ វុត្តំ។ **បុព្ពាបេក្ខ**ន្តិ បុច្ឆិតវិស្សជ្ជិតបទាបេក្ខំ។ “**សុត្តស្សា**”តិ វា ឥមិនា បុច្ឆាវិស្សជ្ជនាអនុគីតិយោ ឋបេត្វា សេសោ វិចយហារបទត្ថោ សង្គហិតោតិ បទស្សាបិ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។ ឥមស្មឹ បក្ខេ គាថាយំ **ច**-សទ្ទោ បទបូរណមត្តោ ទដ្ឋព្ពោ។

“ចក្ខុ អនិច្ច”ន្តិ បុដ្ឋេ “អាម, ចក្ខុ អនិច្ចមេវា”តិ ឯកន្តតោ វិស្សជ្ជនំ **ឯកំសព្យាករណំ**។ “អញ្ញិន្ទ្រិយំ ភាវេតព្ពំ, សច្ឆិកាតព្ពញ្ចា”តិ បុដ្ឋេ “មគ្គបរិយាបន្នំ ភាវេតព្ពំ, ផលបរិយាបន្នំ សច្ឆិកាតព្ព”ន្តិ វិភជិត្វា វិស្សជ្ជនំ **វិភជ្ជព្យាករណំ**។ “អញ្ញិន្ទ្រិយំ កុសល”ន្តិ បុដ្ឋេ “កឹ អនវជ្ជដ្ឋោ កុសលដ្ឋោ, ឧទាហុ សុខវិបាកដ្ឋោ”តិ បដិបុច្ឆិត្វា វិស្សជ្ជនំ **បដិបុច្ឆាព្យាករណំ**។ “សស្សតោ អត្តា, អសស្សតោ វា”តិ វុត្តេ “អព្យាកតមេត”ន្តិអាទិនា អវិស្សជ្ជនំ **ឋបនំ**។ “កឹ បនេតេ កុសលាតិ វា ធម្មាតិ វា ឯកត្ថា, ឧទាហុ នានត្ថា”តិ ឥទំ បុច្ឆនំ **សាវសេសំ**។ វិស្សជ្ជនស្ស បន សាវសេសតា វេនេយ្យជ្ឈាសយវសេន ទេសនាយំ វេទិតព្ពា។ អប្បាដិហីរកំ **សឧត្តរំ**។ សប្បាដិហីរកំ **និរុត្តរំ**។ សេសំ វិចយហារនិទ្ទេសេ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ឯត្ថ ច អស្សាទោ អស្សាទហេតុ យាវ អាណត្តិហេតូតិ ឯវំ ហេតូនម្បិ អស្សាទាទយោ វេទិតព្ពា។ តត្ថ សង្ខេបតោ សុខសុខបច្ចយលក្ខណោ **អស្សាទោ**, សោ វិសេសតោ សគ្គសម្បត្តិយា ទីបេតព្ពោ។ សា ហិ តស្ស ឧក្កំសោ, សេសា បនេត្ថ ភវសម្បត្តិ តទន្វាយិកា វេទិតព្ពា។ តស្ស ហេតុ ទានមយំ, សីលមយញ្ច បុញ្ញកិរិយវត្ថុ។ ទុក្ខទុក្ខបច្ចយលក្ខណោ **អាទីនវោ**។ វិបរិណាមសង្ខារទុក្ខតានំ តទវរោធតោ វដ្ដទុក្ខស្សាបិ ឯត្ថ សង្គហោ។ វិសេសតោ បន កាមានំ ឱការោតិ ទដ្ឋព្ពោ, ស្វាយំ សំកិលេសវត្ថុនា, ឥត្តរបច្ចុបដ្ឋានតាទីហិ ច វិភាវេតព្ពោ, តស្ស ហេតុ ទស អកុសលកម្មបថា។ នេក្ខម្មំ **និស្សរណំ**, តស្ស ហេតុ យថារហំ តទនុច្ឆវិកា បុព្ពភាគប្បដិបទា។ **ផលំ** ទេសនាផលមេវ, តស្ស ហេតុ ទេសនា។ **ឧបាយោ** យថាវុត្តឧបាយោវ, តស្ស ហេតុ ចត្តារិ ចក្កានិ។ **អាណត្តិ** ឧបទេសោ, តស្ស រាគគ្គិអាទីហិ លោកស្ស អាទិត្តតា, សត្ថុ មហាករុណាយោគោ ច ហេតុ។

តថា ចតូសុ អរិយសច្ចេសុ សមុទយេន **អស្សាទោ**, ទុក្ខេន **អាទីនវោ**, មគ្គនិរោធេហិ **និស្សរណំ**, មគ្គោ វា **ឧបាយោ**, តទុបទេសោ **អាណត្តិ**, អនុបាទិសេសា និព្ពានធាតុ **ផលំ**។ ឥតិ អនុបុព្ពកថាយ សទ្ធឹ ពុទ្ធានំ សាមុក្កំសិកាយ ធម្មទេសនាយ និទ្ធារណភាវេន វិចយោ វេទិតព្ពោ។ បទស្ស បទត្ថសម្ពន្ធោ **ហេតុ**។ សោ ហិ តស្ស បវត្តិនិមិត្តំ, បញ្ហស្ស ញាតុកាមតា, កថេតុកាមតា ច។ អទិដ្ឋជោតនាទីនញ្ហិ ចតុន្នំ ញាតុកាមតា, ឥតរស្ស ឥតរា។ វិស្សជ្ជនស្ស បញ្ហោ **ហេតុ**។ ឯវំ សេសានម្បិ យថារហំ វត្តព្ពំ។

៣. ព្យញ្ជនត្ថានំ យុត្តាយុត្តបរិក្ខាតិ **ព្យញ្ជន**គ្គហណេន បទំ គហិតំ, **អត្ថ**គ្គហណេន បញ្ហាទីហិ សទ្ធឹ អស្សាទាទយោ គហិតា។ វិចយហារបទត្ថា ឯវ ហិ យុត្តាយុត្តាទិវិសេសសហិតា យុត្តិហារាទីនំ បទត្ថា។ តថា ហិ បទដ្ឋានបទដ្ឋានិកភាវវិសិដ្ឋា តេយេវ បទដ្ឋានហារស្ស បទត្ថា។ លក្ខណលក្ខិតព្ពតាវិសិដ្ឋា, និទ្ធារិតា ច លក្ខណហារស្ស, និព្ពចនាទិវិភាវនាវិសិដ្ឋា ចតុព្យូហហារស្ស, សភាគធម្មវសេន, វិសភាគធម្មវសេន ច អាវដ្ដនវិសិដ្ឋា អាវដ្ដហារស្ស, ភូមិវិភាគាទិវិសិដ្ឋា វិភត្តិហារស្ស, បដិបក្ខតោ បរិវត្តនវិសិដ្ឋា បរិវត្តនហារស្ស, បរិយាយវេវចនវិសិដ្ឋា វេវចនហារស្ស, បភវាទិបញ្ញាបនវិសិដ្ឋា បញ្ញត្តិហារស្ស, ខន្ធាទិមុខេហិ ឱតរណវិសិដ្ឋា ឱតរណហារស្ស, បទបទត្ថបញ្ហារម្ភសោធនវិសិដ្ឋា សោធនហារស្ស, សាមញ្ញវិសេសនិទ្ធារណវិសិដ្ឋា អធិដ្ឋានហារស្ស, បច្ចយធម្មេហិ បរិក្ខរណវិសិដ្ឋា បរិក្ខារហារស្ស, បហាតព្ពភាវេតព្ពតានិទ្ធារណវិសិដ្ឋា សមារោបនហារស្ស

បទត្ថា។ “**ព្យញ្ជនស្ស សភាវនិរុត្តិតា, អត្ថស្ស សុត្តាទីហិ អវិលោមនំ យុត្តភាវោ**”តិ ឥមិនា អសភាវនិរុត្តិតា, សុត្តាទីហិ វិលោមនញ្ច អយុត្តភាវោតិ ទីបេតិ, តេន យុត្តាយុត្តីនំ ហេតុំ ទស្សេតិ។

៤. យោនិសោមនសិការាទីតិ **អាទិ**សទ្ទេន សទ្ធម្មស្សវនសប្បុរិសូបនិស្សយាទិសាធារណំ, អសាធារណញ្ច ទេយ្យបដិគ្គាហកាទី សង្គណ្ហាតិ។ **សម្ភវតោ**តិ យថារហំ តស្ស ធម្មស្ស អនុរូបំ។ **យាវ សព្ពធម្មា**តិ ឯត្ថ **សព្ពំ** នាម បទេសសព្ពំ, ន សព្ពសព្ពន្តិ។ អយញ្ហិ **សព្ព**សទ្ទោ យថា បឋមវិកប្បេ សុត្តេ អាគតធម្មវសេន បទេសវិសយោ, ឯវំ ទុតិយវិកប្បេ បទដ្ឋានបទដ្ឋានិកនិទ្ធារណេន តំតំបករណបរិច្ឆិន្នធម្មគ្គហណតោ បទេសវិសយោ ឯវ, ន អនវសេសធម្មវិសយោតិ។ សុត្តាគតធម្មានំ យានិ បទដ្ឋានានិ, តេសញ្ច យានីតិ ឯវំ ការណបរម្បរានិទ្ធារណលក្ខណោ បទដ្ឋានហារោ, បរិក្ខារហារោ បន សុត្តាគតធម្មានំ តំតំបច្ចយុប្បន្នានំ បដិហេតុបច្ចយតាវិសេសវិភាវនលក្ខណោតិ សតិបិ ការណវិចារណភាវេ អយំ បទដ្ឋានហារបរិក្ខារហារានំ វិសេសោ។

៥. យថា “សមានាធិករណសមានបទេ”តិអាទីសុ ឯកសទ្ទស្ស អត្ថោ **សមាន**សទ្ទោ, ឯវំ ឯករសង្ខេន ភាវនា “ឯកុប្បាទា”តិអាទីសុ (កថា. ៤៧៣) វិយ **ឯកលក្ខណា**តិ ឯត្ថ **ឯក**សទ្ទោ សមានត្ថោតិ អាហ **“សមានលក្ខណា**”តិ។ **សំវណ្ណនាវសេនា**តិ ឯត្ថ កម្មត្ថេ **អន**-សទ្ទោ, សំវណ្ណេតព្ពតាវសេនាតិ អត្ថោ។ **លក្ខណា**តិ ឧបលក្ខណា។ “នានត្តកាយនានត្តសញ្ញិនោ (ទី. និ. ៣.៣៤១, ៣៥៧, ៣៥៩; អ. និ. ៩.២៤), នានត្តសញ្ញានំ អមនសិការា”តិអាទីសុ **សហចារិតា** ទដ្ឋព្ពា។ សញ្ញាសហគតា ហិ ធម្មា តត្ថ សញ្ញាគ្គហណេន គហិតា។ “ទទំ មិត្តានិ គន្ថតី”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.២៤៦; សុ. និ. ១៨៨) **សមានកិច្ចតា**។ បិយវចនត្ថចរិយា សមានត្តតាបិ ហិ តត្ថ មិត្តគន្ថនកិច្ចេន សមានកិច្ចា គយ្ហន្តិ សង្គហវត្ថុភាវតោ។ “ផស្សបច្ចយា វេទនា”តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១, ៣៩; មហាវ. ១; វិភ. ២២៥; ឧទា. ១; នេត្តិ. ២៤) **សមានហេតុតា**។ យថា ហិ ផស្សោ វេទនាយ, ឯវំ សញ្ញាទីនម្បិ សហជាតាទិនា បច្ចយោ ហោតិ ឯវាតិ តេបិ សមានហេតុតាយ វុត្តា ឯវ ហោន្តិ។ តថា ហិ វុត្តំ “តជ្ជាមនោវិញ្ញាណធាតុសម្ផស្សជា ចេតនា”តិ (ធ. ស. ៥), “ផុដ្ឋោ សញ្ជានាតិ, ផុដ្ឋោ ចេតេតី”តិអាទិ (សំ. និ. ៤.៩៣)។ ឯវំ “តណ្ហាបច្ចយា ឧបាទាន”ន្តិ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១, ៣៩; មហាវ. ១; វិភ. ២២៥; ឧទា. ១; នេត្តិ. ២៤) ឯវមាទិបិ ឧទាហរិតព្ពំ។ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១, ៣៩; មហាវ. ១; វិភ. ២២៥; ឧទា. ១; នេត្តិ. ២៤) **សមានផលតា** ទដ្ឋព្ពា។ យថា ហិ សង្ខារា អវិជ្ជាយ ផលំ, ឯវំ តណ្ហុបាទាទីនម្បីតិ តេបិ តត្ថ គហិតាវ ហោន្តិ។ តេនាហ “បុរិមកម្មភវស្មិំ មោហោ អវិជ្ជា អាយូហនា សង្ខារា និកន្តិ តណ្ហា ឧបគមនំ ឧបាទាន”ន្តិ។ “រូបំ អស្សាទេតិ អភិនន្ទតិ , តំ អារព្ភ រាគោ ឧប្បជ្ជតី”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤២៤) វុត្តេ តំសម្បយុត្តា វេទនាទយោ វុត្តា ឯវ ហោន្តិ សមានារម្មណភាវតោ។ ន ហិ តេហិ វិនា តស្ស ឧប្បត្តិ អត្ថិ។ **ឯវមាទីហី**តិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន អត្ថប្បករណលិង្គសទ្ទន្តរសន្និធានសាមត្ថិយាទីនម្បិ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ អត្ថាទិវសេនបិ ហិ សុត្តេ អវុត្តានម្បិ វុត្តានំ វិយ និទ្ធារណំ សម្ភវតីតិ។ **វុត្តប្បការេនា**តិ “វចកដ្ឋេន ឯកលក្ខណានី”តិអាទិនា បាឡិយំ, “សហចារិតា”តិអាទិនា អដ្ឋកថាយញ្ច វុត្តេន បការេន។

៦. “ផុសនដ្ឋេន ផស្សោ”តិអាទិនា និទ្ធារេត្វា វចនំ **និព្ពចនំ**, តំ បន បទស្សេវ, ន វាក្យស្សាតិ អាហ **“បទនិព្ពចន**”ន្តិ។ អធិប្បាយនិទានានិ បេត្ថ ព្យញ្ជនមុខេនេវ និទ្ធារេតព្ពានិ។ និព្ពចនបុព្ពាបរសន្ធីសុ វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ អាហ **“វិសេសតោ ព្យញ្ជនទ្វារេនេវ អត្ថបរិយេសនា**”តិ។ **បវត្តិនិមិត្តំ** អជ្ឈាសយាទិ។

៧. **“បទដ្ឋានេ**”តិ ឥទំ សុត្តេ អាគតធម្មានំ ការណភូតេបិ ធម្មេ និទ្ធារេត្វា សភាគតោ, វិសភាគតោ ច អាវដ្ដនំ កាតព្ពន្តិ ទស្សនត្ថំ វុត្តំ, ន តន្តិវសេន។ តស្មា បទដ្ឋាននិទ្ធារណាយ វិនាបិ អាវដ្ដនំ យុត្តមេវាតិ សិទ្ធំ ហោតិ។ បទស្ស វា សទ្ទបវត្តិដ្ឋានំ **បទដ្ឋានំ** បទត្ថោ។ ឯតស្មិំ បក្ខេ “អារម្ភថ និក្កមថាតិ (សំ. និ. ១.១៨៥; នេត្តិ. ២៩; បេដកោ. ៣៨; មិ. ប. ៥.១.៤) វីរិយស្ស បទដ្ឋាន”ន្តិ (នេត្តិ. ២៩) ឯត្ថ វ្យាយមារម្ភធាតុអាទិកោ អត្ថោ វុត្តោ, តំ វីរិយសទ្ទស្ស បវត្តិដ្ឋានំ វីរិយសទ្ទាភិធេយ្យោ អត្ថោតិ ឯវមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ **សេសកំ** នាមគហិតតោ ឥតរំ, តំ បន តស្ស បដិបក្ខភូតំ វា សិយា, អញ្ញំ វាតិ អាហ **“វិសភាគតាយ អគ្គហណេន វា**”តិ។ **សំវណ្ណនាយ យោជេន្តោ**តិ យថាវុត្តវិសភាគធម្មនិទ្ធារណភូតេន អត្ថកថនេន បាឡិយំ យោជេន្តោ។ តេនាហ **“ទេសន**”ន្តិ។ **“បដិបក្ខេ**”តិ ឥទំ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ សភាគធម្មវសេនបិ អាវដ្ដនស្ស ឥច្ឆិតត្តា។

៨. នាមវសេនាតិ សាធារណនាមវសេន។ បាឡិយំ បន “មិច្ឆត្តនិយតានំ សត្តានំ, អនិយតានញ្ច សត្តានំ ទស្សនបហាតព្ពា កិលេសា សាធារណា”តិអាគតត្តា (នេត្តិ. ៣៤) **“ទស្សនបហាតព្ពាទិនាមវសេនា**”តិ វុត្តំ។ **វត្ថុវសេនា**តិ សត្តសន្តានវសេន។ សោ ហិ ធម្មានំ បវត្តិដ្ឋានតាយ ឥធ “វត្ថូ”តិ អធិប្បេតោ។ តេនាហ – “បុថុជ្ជនស្ស, សោតាបន្នស្ស ច កាមរាគព្យាបាទា សាធារណា”តិអាទិ (នេត្តិ. ៣៤)។ **វុត្តវិបរិយាយេនា**តិ

នាមតោ, វត្ថុតោ ច អាវេណិកតាយ។ តំតំមគ្គផលដ្ឋានញ្ហិ តំតំមគ្គផលដ្ឋតា, ភព្ពានំ ភព្ពតា, អភព្ពានំ អភព្ពតា អសាធារណា។

៩. “**ភាវិតេ**”តិ ឥទំ ភាវនាកិរិយាយ ឧបលក្ខណំ, ន ឯត្ថ កាលវចនិច្ឆាតិ អាហ “**ភាវេតព្ពេតិ អត្ថោ**”តិ។ ភាវនា ចេត្ថ អាសេវនាតិ, កុសលសទ្ទោបិ អនវជ្ជដ្ឋោតិ វេទិតព្ពោ ។ **បដិបក្ខតោ**តិ វិបក្ខតោ។ វិសទិសូទាហរណេន ព្យតិរេកតោ យថាធិប្បេតធម្មប្បតិដ្ឋានា ហេសា។

១០. **បទត្ថស្សា**តិ បទាភិធេយ្យស្ស អត្ថស្ស, សភាវធម្មស្ស វា។

១១. **និក្ខេបោ** ទេសនា។ **បភវោ** សមុទយោ។

១២. “**អវុត្តានម្បិ សង្គហោ**”តិ ឥមិនា អវុត្តសមុច្ចយត្ថោ **ច**-សទ្ទោតិ ទស្សេតិ។

១៣. “**គាថាវុទ្ធេ**”តិ ឥមិនា បាឡិអាគតោវ បញ្ហោ វេទិតព្ពោ, ន ឥតរោតិ ទស្សេតិ។ តេនាហ “**ពុទ្ធាទីហិ ព្យាកតេ**”តិ។ **តស្ស អត្ថស្សា**តិ អារទ្ធស្ស អត្ថស្ស, តេន អារម្ភសោធនស្ស វិសយមាហ។ ឯត្ថ ច អត្ថទ្វារេនេវ បទបុច្ឆាសោធនម្បិ ករិយតីតិ បុន “**តស្ស អត្ថស្សា**”តិ វុត្តំ។ អថ វា **វិស្សជ្ជិតម្ហី**តិ វិស្សជ្ជនេ។ វិស្សជ្ជនសោធនេន ហិ បញ្ហាសោធនំ។ **បញ្ហេ**តិ បុច្ឆាយំ។ **គាថាយ**ន្តិ ឧបលក្ខណំ, តេន គាថាយំ, សុត្តគេយ្យាទីសុ ចាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **យមារព្ភា**តិ យំ សីលាទិមារព្ភ គាថាទីសុ ទេសិតំ, តស្មឹ អារម្ភេតិ អត្ថោ។ **បុច្ឆិតា**តិ បុច្ឆាការិនី, “កា ឯត្ថ បទសុទ្ធិ, កា បញ្ហាសុទ្ធិ, កា អារម្ភសុទ្ធី”តិ ឯវំ បុច្ឆាការិនី បុច្ឆំ កត្វា បវត្តិតា សុទ្ធាសុទ្ធបរិក្ខាតិ យោជនា។

១៤. **ន វិកប្បយិតព្ពា**តិ យថា លោកេ “ជាតិ សាមញ្ញំ, ភេទោ សាមញ្ញំ, សម្ពន្ធោ សាមញ្ញ”ន្តិអាទិនា សាមញ្ញំ ជាតិអាទី, តព្ពិធុរញ្ច វិសេសំ វិកប្បេន្តិ បរិកប្បេន្តិ, ឯវំ ន វិកប្បយិតព្ពាតិ អត្ថោ។ យទា យោ កាលវិសេសោ “ស្វេ”តិ លទ្ធវោហារោ, តទា សោ តំទិវសាតិក្កមេ “អជ្ជា”តិ, បុន តំទិវសាតិក្កមេ “ហិយ្យោ”តិ វោហរិយតីតិ អនវដ្ឋិតសភាវា ឯតេ កាលវិសេសា។ ទិសាយបិ “ឯកំ អវធឹ អបេក្ខិត្វា បុរត្ថិមា ទិសា, តតោ អញ្ញំ អបេក្ខិត្វា បច្ឆិមា នាម ហោតី”តិអាទិនា អនវដ្ឋិតសភាវតា វេទិតព្ពា។ **ជាតិអាទិអបេក្ខាយា**តិ ជាតិអាទិទុក្ខវិសេសាបេក្ខាយ។ **សច្ចាបេក្ខាយា**តិ សច្ចសាមញ្ញាបេក្ខាយ។ “តណ្ហា”តិ វុច្ចមានំ កាមតណ្ហាទិអបេក្ខាយ សាមញ្ញម្បិ សមានំ សច្ចាបេក្ខាយ វិសេសោ ហោតីតិ ឯវមាទី សន្ធាយាហ “**ឯស នយោ សមុទយាទីសុបី**”តិ។

១៦. **ឯត្ថា**តិ ឯតស្មឹ ពុទ្ធវចនេ។ តេនាហ “**សិក្ខត្តយសង្ខាតស្សា**”តិអាទិ។ យថាវុត្តំ យថាកថិតំ សទ្ទតោ អធិគតំ និទ្ធារិតំ, ន អត្ថប្បករណលិង្គសទ្ទន្តរសន្និធានាទិប្បមាណន្តរាធិគតំ ។ “**អត្ថតោ ទស្សិតា**”តិ ឥទំ យស្មឹ សុត្តេ ភាវនាវ កថិតា, ន បហានំ, តំ សន្ធាយ វុត្តំ។

នយសង្ខេបវណ្ណនា

១៧. **តណ្ហាវិជ្ជាហិ** ករណភូតាហិ។ សំកិលេសោ បក្ខោ ឯតស្សាតិ **សំកិលេសបក្ខោ,** សំកិលេសបក្ខិកោ សុត្តត្ថោ, តស្ស នយនលក្ខណោតិ យោជនា។ វោទានបក្ខស្ស សុត្តត្ថស្សាតិ សម្ពន្ធោ។ វុដ្ឋានគាមិនិយា, ពលវវិបស្សនាយ ច ទុក្ខាទីសុ បរិញ្ញេយ្យតាទីនិ មគ្គានុគុណោ គហណាការោ **អនុគាហណនយោ**។ យទិ ឯវំ កថំ នយោតិ អាហ “**តស្ស បនា**”តិអាទិ។ តត្ថ “**នយវោហារោ**”តិ ឥមិនា នយាធិដ្ឋានំ នយោតិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។

១៨. **ពាធកាទិភាវតោ**តិ ពាធកបភវសន្តិនិយ្យានភាវតោ។ **អញ្ញថាភាវាភាវេនា**តិ អពាធកអប្បភវអសន្តិ អនិយ្យានភាវាភាវេន។ **សច្ចសភាវត្តា**តិ អមុសាសភាវត្តា។ **អវិសំវាទនតោ**តិ អវិយសភាវាទិភាវស្ស ន វិសំវាទនតោ ឯកន្តិកត្តាតិ អត្ថោ។

១៩. **សំកិលិដ្ឋធម្មា**តិ សំកិលេសសមន្នាគតា ធម្មា **សទ្ធម្មនយកោវិទា**តិ សច្ចបដិច្ចសមុប្បាទាទិធម្មនយកុសលា, ឯកត្តាទិនយកុសលា វា។

២០. **អត្ថវិស្សជ្ជនេសូ**តិ “ឥមេ ធម្មា កុសលា”តិអាទិនា (ធ. ស. ១) សុត្តេ កតបញ្ហវិស្សជ្ជនេសុ ចេវ អដ្ឋកថាយ កតអត្ថសំវណ្ណនាសុ ច។ “**វោទានិយា**”តិ ឥមិនា អនវជ្ជធម្មា ឥធ កុសលាតិ អធិប្បេតា, ន សុខវិបាកាតិ ទស្សេតិ។ តស្ស តស្ស អត្ថនយស្ស យោជនត្ថំ មនសា វោលោកយតេតិ យោជនា។

២១. យទិ ករណភូតំ, កថំ តស្ស អត្ថន្តរាភាវោតិ អាហ “**យេន ហី**”តិអាទិ។ ទិសាភូតធម្មានំ វោលោកយន សមានយនភាវតោ វោហារភូតោ, កម្មភូតោ ច នយោ, ន នន្ទិយាវដ្ដាទយោ វិយ អត្ថភូតោតិ “**វោហារនយោ, កម្មនយោ**”តិ ច វុច្ចតិ។

ទ្វាទសបទវណ្ណនា

២៣. **អបរិយោសិតេ បទេ**តិ ឧច្ចារណវេលាយំ បទេ អសមត្តេ, វិប្បកតេតិ អត្ថោ។ បរិយោសិតេ ហិ “បទ”ន្ទ្វេ សមញ្ញា សិយា, ន “អក្ខរ”ន្តិ អធិប្បាយោ។ បទស្ស វេវចនតាយ អត្ថវសេន បរិយាយំ ខរន្តំ សញ្ចរន្តំ វិយ ហោតិ, ន ឯវំ វណ្ណោ អវេវចនត្តាតិ អាហ **បរិយាយវសេន អក្ខរណតោ**”តិ។ **ន ហិ វណ្ណស្ស បរិយាយោ វិជ្ជតី**”តិ ឥទំ អកាវាទិវណ្ណវិសេសំ សន្ធាយ វទតិ, ន វណ្ណសាមញ្ញំ។ តស្ស ហិ វណ្ណោ អក្ខរន្តិ បរិយាយោ វុត្តោ ឯវាតិ។

អក្ខរសទ្ទស្ស អត្ថំ វត្វា តប្បសង្គេន វណ្ណសទ្ទស្សបិ វត្តុំ “**កេនដ្ឋេន វណ្ណោ**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ ននុ បទេន, វាក្យេន វា អត្ថោ សំវណ្ណីយតិ, ន អក្ខរេនាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**វណ្ណោ ឯវ ហី**”តិអាទិ។ **បទាទិភាវេនា**តិ បទវាក្យភាវេន។ **យថាសម្ពន្ធ**ន្តិ យថាសង្កេតំ។ **អយំ**-សទ្ទោ ឥមស្សត្ថស្ស វាចកោ, អយំ អត្ថោ ឥមស្ស សទ្ទស្ស វចនីយោតិ យថាគហិតសង្កេតានុរូបំ សទ្ទត្ថានំ វាចកវចនីយភាវោ។ អថ វា ឃ្វាយំ សទ្ទត្ថានំ អញ្ញមញ្ញំ អវិនាភាវោ, សោ **សម្ពន្ធោ**។ តទនុរូបំ ឯកក្ខរំ នាមបទំ “មា ឯវំ មញ្ញសី”តិអាទីសុ **មា**-ការាទិ។ **កេចី**តិ អភយគិរិវាសិនោ។ តេ ហិ អភិធម្មទេសនំ “មនសាទេសនា”តិ វទន្តិ, យតោ វាហុលាចរិយោ “វិសុទ្ធករុណានំ មនសាទេសនា វាចាយ អក្ខរណតោ អក្ខរសញ្ញិតា”តិ អាហ។

សត្វប្បធានន្តិ ទ្រព្យប្បធានំ។ នាមបទេ ហិ ទ្រព្យមាវិភូតរូបំ, កិរិយា អនាវិភូតរូបា យថា “ផស្សោ”តិ (ម. និ. ៣.១២៦; សំ. និ. ២.១, ៣៩; មហាវ. ១; វិភ. ២២៥; ឧទា. ១; នេត្តិ. ២៤)។ អាខ្យាតបទេ បន កិរិយា អាវិភូតរូបា, ទ្រព្យមនាវិភូតរូបំ យថា “ផុសតី”តិ។ តេន នេសំ សត្វកិរិយាប្បធានតា វុត្តា។ **កិរិយាវិសេសគ្គហណនិមិត្ត**ន្តិ កិរិយាវិសេសាវពោធហេតុ កិរិយាវិសេសទីបនតោ, យថា “ចិរប្បវាសិ”ន្តិ (ធ. ប. ២១៩) ឯត្ថ **ប**-សទ្ទោ វសនកិរិយាយ វិយោគវិសិដ្ឋតំ ទីបេតិ។ “ឯវំ មនសិ ករោថ, មា ឯវំ មនសាកត្ថា”តិអាទីសុ កិរិយាវិសេសស្ស ជោតកោ **ឯវំ**-សទ្ទោ។ “ឯវំសីលា (ទី. និ. ៣.១៤២) ឯវំធម្មា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.១៣; ម. និ. ៣. ១៩៨; សំ. និ. ៥.៣៧៨) សត្វវិសេសស្ស។ ឯវំ សេសនិបាតបទានម្បីតិ អធិប្បាយោ។ តេនាហ “**កិរិយាយ...បេ.... និបាតបទ**”ន្តិ។

សង្ខេបតោ វុត្តំ, កឹ បន តន្តិ អាហ “**បទាភិហិត**”ន្តិ។ អថ វា **សង្ខេបតោ វុត្តំ**, យោ អក្ខរេហិ សង្កាសិតោតិ វុច្ចតិ។ **បទាភិហិតំ** បទេហិ កថិតំ, យោ បទេហិ បកាសិតោតិ វុច្ចតិ។ តទុភយំ, យទិ បទសមុទាយោ វាក្យំ, តស្ស កោ បរិច្ឆេទោ។ យាវតា អធិប្បេតត្ថបរិយោសានំ, តាវតា ឯកវាក្យន្តិបិ វទន្តិ, ពហូបេត្ថ បការេ វណ្ណេន្តិ។ កឹ តេហិ, សាខ្យាតំ សាព្យយំ សការកំ សវិសេសនំ “វាក្យ”ន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ ននុ ច បទេនបិ អត្ថោ ព្យញ្ជីយតីតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**បទមត្តសវនេបិ ហី**”តិអាទិ។ អាការេសុ វាក្យវិភាគេសុ អភិហិតំ កថិតំ និព្ពចនំ **អាការាភិហិតំ និព្ពចនំ។ “អភិហិត**ន្តិ ច បាឡិអាគត”ន្តិ វទន្តិ។

“និព្ពានំ មគ្គតិ, និព្ពានត្ថិកេហិ វា មគ្គីយតិ, កិលេសេ វា មារេន្តោ គច្ឆតីតិ **មគ្គោ**”តិអាទិនា (ធ. ស. អដ្ឋ. ១៦) និព្ពចនានំ វិត្ថារោ។ តំនិទ្ទេសកថនត្តា និទ្ទេសោតិ ឥមមត្ថមាហ “**និព្ពចនវិត្ថារោ និរវសេសទេសនត្តា និទ្ទេសោ**”តិ។ **បទេហី**តិ វាក្យាវយវភូតេហិ, វាក្យតោ វិភជ្ជមានេហិ វា អាខ្យាតាទិបទេហិ។ តេនាហ “**វាក្យស្ស វិភាគោ**”តិ, តថា ចាហ “**អបរិយោសិតេ**”តិអាទិ។ អបរេ បន “បកតិបច្ចយលោបាទេសាទិវសេន អក្ខរវិភាគោ **អាការោ**, និរុត្តិនយេន បទវិភាគោ **និព្ពចនំ,** វាក្យវិភាគោ **និទ្ទេសោ។ វណ្ណបទវាក្យានិ** ហិ អវិភត្តានិ, វិភត្តានិ ច ឆ **ព្យញ្ជនបទានី**”តិ វទន្តិ។ **ឆដ្ឋំ វចន**ន្តិ ឆដ្ឋំ បទំ។ **កាតព្ព**ន្តិ “អក្ខរំ បទំ ព្យញ្ជនំ អាការោ តថេវ និរុត្តិ និទ្ទេសោ ឆដ្ឋវចន”ន្តិ គាថាយំ ឯវំ កត្តព្ពំ, សំវណ្ណនាវសេន វា អាការបទំ ចតុត្ថំ កាតព្ពន្តិ អត្ថោ។ សព្ពោ សទ្ទវោហារោ វិភត្តេហិ, អវិភត្តេហិ ច អក្ខរបទវាក្យេហេវ, តទញ្ញប្បការោ នត្ថីតិ អាហ “**យានិមានី**”តិអាទិ។

២៤. **កាសនា**សទ្ទោ កម្មត្ថោតិ ទស្សេតុំ “**កាសីយតី**”តិអាទិ វុត្តំ។ បទេហិ តាវ អត្ថស្ស សង្កាសនា, បកាសនា ច ហោតុ, បទាវធិកាបិ សំវណ្ណនា ឥច្ឆិតាតិ អក្ខរេហិ បន កថន្តិ អាហ “**អក្ខរេហិ សុយ្យមានេហី**”តិអាទិ។ **បទត្ថសម្បដិបត្តី**តិ បទាភិធេយ្យអត្ថាវពោធោ។ “**អក្ខរេហិ សង្កាសេតី**”តិអាទិនា អក្ខរករណំ សង្កាសនភូតំ ឧគ្ឃដនកិរិយំ វទន្តេន យថាវុត្តោ អត្ថោ សាធិតោតិ ទស្សេតុំ “**តថា ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។

វិភជនុត្តានីកម្មបញ្ញត្តីតិ ឯកត្ថនិទ្ទេសោ សមាហារោតិ អយំ ទ្វន្ទសមាសោ។ **ឧភយេនា**តិ “វិវរណា, វិភជនា”តិ ឥមិនា ទ្វយេន។ **ឯតេហី**តិ ឯត្ថ **ឯវ**-ការោ លុត្តនិទ្ទិដ្ឋោតិ អាហ “**ឯតេហិ ឯវា**”តិ។ “**សង្កាសនា... បេ.... អភាវតោ**”តិ ឥមិនា យថាធិប្បេតអន្វូនាវធារណផលំ ទស្សេតិ។ **ឧគ្ឃដនាទី**តិ អាទិសទ្ទេន វិបញ្ចននយានិ សង្គណ្ហាតិ។

២៥. **សម្មា យុត្តោ**តិ សម្មា អវិបរីតំ, អនវសេសតោ ច យុត្តោ សហិតោ។ តថា ហិ វុត្តំ “**អនូនា**”តិ។ សព្ពោ ហិ បាឡិអត្ថោ អត្ថបទអត្ថនយេហិ អនវសេសតោ សង្គហិតោ។ តេនាហ “**សព្ពស្ស ហី**”តិអាទិ។

២៦. កស្មា បនេត្ថ មូលបទបទដ្ឋានានិ អសង្គហិតានីតិ? បទត្ថន្តរាភាវតោ។ មូលបទានិ ហិ នយានំ សមុដ្ឋានមត្តត្តា បទដ្ឋានានីតិ ទស្សិតោយំ នយោ។ តេន វុត្តំ “**ឥតោ វិនិមុត្តោ កោចិ នេត្តិបទត្ថោ នត្ថី**”តិ។

នេត្តិយា ការណភូតាយ។ **ហារា សំវណ្ណេតព្ពា**តិ សុត្តស្ស អត្ថសំវណ្ណនាវសេន ហារា វិត្ថារេតព្ពា។ **ស្វាយ**ន្តិ សោ អយំ សំវណ្ណនាក្កមោ។ យេន អនុក្កមេន នេត្តិយំ ទេសិតា, តេនេវ សុត្តេ អត្ថសំវណ្ណនាវសេន យោជេតព្ពាតិ។ **ឯវំ សិទ្ធេ**តិ ទេសនាក្កមេនេវ សិទ្ធេ។ **អយំ អារម្ភោ**តិ “សោឡស ហារា បឋម”ន្តិ ឯវំ បវត្តោ អារម្ភោ។ **ឥមមត្ថ**ន្តិ ឥមំ វុច្ចមាននិយមសង្ខាតំ អត្ថំ។

យទិ ទេសិតក្កមេនេវ ហារនយា សុត្តេ យោជេតព្ពា សិយុំ, កឹ សោ កមោ ការណនិរបេក្ខោ, ឧទាហុ ការណសាបេក្ខោតិ? កិញ្ចេត្ថ – យទិ តាវ ការណនិរបេក្ខោ ហារនយានំ អនុក្កមោ, អនេកេ អត្ថា វុច្ចមានា អវស្សំ ឯកេន កមេន វុច្ចន្តីតិ។ ឯវំ សន្តេ យេន កេនចិ កមេន សុត្តេ យោជេតព្ពា សិយុំ, តថា សតិ និយមោ និរត្ថកោ សិយា។ អថ ការណសាបេក្ខោ, កឹ តំ ការណន្តិ? ឥតរោ ការណគវេសនំ អកត្វា អត្ថោ ឯវេត្ថ គវេសិតព្ពោតិ អធិប្បាយេន “**នាយមនុយោគោ ន កត្ថចិ អនុក្កមេ និវិសតី**”តិ វត្វា “ន បន មយំ ទេវានំបិយស្ស មនោរថវិឃាតាយ ចេតេមា”តិ កមការណំ វិចារេន្តោ “**អបិចា**”តិអាទិនា ទេសនាហារស្ស តាវ អាទិតោ ទេសនាយ ការណំ បតិដ្ឋបេតិ។ តត្ថ **ធម្មទេសនាយ និស្សយោ** អស្សាទាទីនវនិស្សរណានិ, សរីរំ អាណត្តិ។ **បកតិយា** សភាវេន។ និទ្ធារណេន វិនាបិ **បតិដ្ឋាភាវតោ** និស្សយភាវតោ។

“**តថា ហិ វក្ខតី**”តិអាទិនា យថាវុត្តំ អត្ថំ បាកដតរំ ករោតិ។ ឯស នយោ ឥតរេសុបិ។

វិចយានន្តរន្តិ វិចយហារានន្តរំ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ **តថា ហី**តិ លក្ខណហារវិភង្គេ យុត្តាយុត្តានំ ការណបរម្បរាយ បរិគ្គហិតសភាវានំ អវុត្តានម្បិ ឯកលក្ខណតាយ គហណំ វុត្តំ។

អត្ថតោ និទ្ធារិតានន្តិ អត្ថទ្វារបុព្ពាបរានុសន្ធិអាទិអត្ថតោ សុត្តន្តរតោ ឧទ្ធដានំ សំវណ្ណិយមានសុត្តេ អានីតានំ បាឡិធម្មានំ។ សទ្ទតោ, បមាណន្តរតោ ច លទ្ធានំ ឥធ វិចារេតព្ពត្តា អាហ “**និរវសេសតោ**”តិ។ **អត្ថស្សា**តិ អភិធេយ្យត្ថស្ស។ **ធម្មស្សា**តិ សភាវធម្មស្ស។ **តត្ថ តត្ថ តំ អភិនិរោបេតី**តិ តស្មឹ តស្មឹ អត្ថេ, ធម្មេ ច តំ នាមំ អភិនិរោបេតិ, “អយមេវំនាមោ”តិ វោហរតិ។ “អត្ថស្ស, ធម្មស្សា”តិ បទទ្វយេន សាមញ្ញតោ អត្ថោ, ធម្មោ ច អនវសេសេត្វា គហិតោតិ អាហ “**អនវសេសបរិយាទាន**”ន្តិ, យតោ វុត្តំ “តត្ថ តត្ថា”តិ។ **តថា**តិ យថា អនវសេសត្ថាវពោធទីបកំ អនវសេសបរិយាទានំ កតំ ចតុព្យូហបាឡិយំ, ឯវំ **បុនប្បុនំ គព្ភមុបេតី**តិ ឯត្ថ អសទ្ទវតី អត្ថា បវត្តិវសេន លព្ភមានា សម្មាបដិបត្តិ ឧទ្ធដាតិ ឧបសំហារត្ថោ តថា-សទ្ទោ។

តេនេវាតិ សុត្តន្តរសំសន្ទនស្ស សភាគវិសភាគធម្មន្តរាវដ្ដនូបាយភាវតោ ឯវ។ **យតោ**តិ សភាគវិសភាគធម្មាវដ្ដនស្ស សាធារណាទិធម្មវិភជនូបាយត្តា។ **បដិវិភត្តសភាវេ**តិ បដិភាគភាវេន វិភត្តសភាវេ។

តេ ធម្មាតិ បដិបក្ខតោ បរិវត្តិតធម្មា។ ន បរិយាយវិភាវនា បញ្ញត្តិវិភាគបរិគ្គាហិកាតិ អាហ “**បរិយា... បេ.... សុពោធនញ្ហា**”តិ។

បុច្ឆាវិសោធនំ វិស្សជ្ជនំ។ **អារម្ភវិសោធនំ** ទេសនាយ អត្ថកថនំ។ តទុភយវិចារោ ធាតាទីសុ អសម្មុយ្ហន្តស្សេវ សម្ភវតីតិ អាហ “**ធាតាយតនា...បេ.... សម្បោទេតុ**”ន្តិ។ **សុទ្ធោ អារម្ភោ**តិអាទិបាឡិនិទស្សនេនបិ អយមេវត្ថោ ឧទាហដោតិ វេទិតព្ពំ។

“**ការណាការោ**”តិ បទដ្ឋានំ សន្ធាយ វទតិ។ **បភេទតោ ទេសនាការោ**តិ វេវចនំ។ **និទ្ធារេត្វា វុច្ចមានានី**តិ ឧទ្ធរិត្វា សមារោបិយមានានីតិ អធិប្បាយោ។ **សុត្តស្ស អត្ថំ តថត្តាវពោធាយា**តិ សុត្តស្ស បទត្ថាវគមមុខេន

ចតុសច្ចាភិសមយាយ។

វេនេយ្យត្តយយុត្តោ អត្ថនយត្តយូបទេសោ "**វេនេយ្យត្តយប្បយោជិតោ**"តិ វុត្តោ។ វេនេយ្យត្តយញ្ហិ បច្ចយសមវាយេ តទុបទេសផលំ អធិគច្ឆន្តំ អត្ថំ បយោជេតិ នាមាតិ។ **តទនុក្កមេនេវា**តិ តេសំ ឧគ្ឃដិតញ្ញុអាទីនំ ទេសនានុក្កមេនេវ។ **តេតិ** តយោ អត្ថនយា។ **តេស**ន្តិ ឧគ្ឃដិតញ្ញុអាទីនំ។ យថា ឧទ្ទេសាទីនំ សង្ខេបមជ្ឈិមវិត្ថារវុត្តិយា តិណ្ណំ បុគ្គលានំ ឧបការតា, ឯវំ តេសំ អត្ថនយានំ។ **តស្សា**តិ អត្ថនយត្តយស្ស។ **តត្ថា**តិ តស្សំ តស្សំ ភូមិយំ។

សមុដ្ឋានំ និទានំ។ **អនេកធា** សទ្ទនយតោ, និរុត្តិនយតោ ចាតិ អនេកប្បការំ។ **បទត្ថោ** សទ្ទត្ថោ។ **វិធិ អនុវាទោ**តិ តទមេត្ថ វិធិវចនំ, អយមនុវាទោតិ អយំ វិភាគោ វេទិតព្ពោ។ **សមាធាតព្ពោ**តិ បរិហរិតព្ពោ។ **អនុសន្ធីយា អនុរូបំ និគមេតព្ព**ន្តិ យាយ អនុសន្ធិយា សុត្តេ ឧបរិ ទេសនា បវត្តា, តទនុរូបំ សំវណ្ណនា និគមេតព្ពា។ **បយោជន**ន្តិ ផលំ។ **បិណ្ឌត្ថោ**តិ សង្ខេបត្ថោ។ **អនុសន្ធី**តិ បុច្ឆានុសន្ធិអាទិអនុសន្ធិ។ **ឧបោគ្ឃាដោ**តិ និទស្សនំ។ **ចាលនា**តិ ចោទនា។ **បច្ចុបដ្ឋានំ** បរិហារោ។

បកតិអាទិបទាវយវេ ភិន្ទិត្វា កថនំ **ភេទកថា** យថា "ទិព្ពន្តីតិ ទេវា"តិ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.១៥៣)។ បទស្ស អត្ថកថនំ **តត្វកថា** យថា "ពុទ្ធោតិ យោ សោ ភគវា សយម្ភូ អនាចរិយកោ"តិ (មហានិ. ១៩២; ចូឡនិ. បារាយនត្ថុតិគាថានិទ្ទេស ៩៧; បដិ. ម. ១.១៦១)។ **បរិយាយវចនំ** វេវចនគ្គហណំ យថា "បញ្ញា បជាននា"តិ (ធ. ស. ១៦)។ វិចយយុត្តិចតុព្យូហបរិវត្តនហារេកទេសសង្គហិតា, វេវចនហារសង្គហិតា ចាតិ អាហ "**តេ ឥធ កតិបយហារសង្គហិតា**"តិ។

អត្ថនោ ផលំ ធារេតីតិ **ធម្មោ**តិ ហេតុនោ ធម្មភាវោ វេទិតព្ពោ។ ញាបកហេតុបិ ញាណករណដ្ឋេន ការកេ បក្ខិបិត្វា អាហ "**ការកោ សម្បាបកោតិ ទុវិធោ**"តិ។ បុន ចក្ខុពីជាទិនិព្ពត្តកមេវ ការណំ កត្វា ទស្សេន្តោ "**បុន... បេ.... តិវិធោ**"តិអាទិមាហ។ "តយោ កុសលហេតូ"តិអាទិនា (ធ. ស. ១០៥៩-១០៦០) អាគតា អលោភាទយោ, លោភាទយោ ច **ហេតុហេតុ** នាម។ "ចត្តារោ ខោ, ភិក្ខវេ, មហាភូតា ហេតុ, ចត្តារោ មហាភូតា បច្ចយោ រូបក្ខន្ធស្ស បញ្ញាបនាយា"តិអាទិនា (ម. និ. ៣.៨៦) អាគតោ **បច្ចយហេតុ** នាម។ កុសលាកុសលំ កម្មំ អត្តនោ វិបាកំ បតិ **ឧត្តមហេតុ** នាម។ ចក្ខាទិពីជាទិ ចក្ខុវិញ្ញាណអង្កុរាទីនំ **អសាធារណហេតុ** នាម។ កុសលាកុសលានំ សតិបិ បច្ចយធម្មភាវេ ឥដ្ឋានិដ្ឋផលវិសេសហេតុភាវទស្សនត្ថំ វិសុំ គហណំ, សទ្ទមគ្គានំ បន ញាបកសម្បាបកហេតុភាវទស្សនត្ថន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។ អង្កុរាទិកស្ស អសាធារណហេតុ ពីជាទិសមានជាតិយហេតុតាយ **សភាគហេតុ** ។ សាធារណហេតុ ភុសសលិលាទិអសមានជាតិយតាយ **អសភាគហេតុ**។ ឥន្ទ្រិយពទ្ធសន្តានិកោ **អជ្ឈត្តិកហេតុ,** ឥតរោ **ពាហិរហេតុ**។ កេចិ បន "សសន្តានិកោ អជ្ឈត្តិកហេតុ, ឥតរោ ពាហិរហេតូ"តិ វទន្តិ។ **បរិគ្គាហកោ** ឧបត្ថម្ភកោ។ **បរម្បរហេតុ** ឧបនិស្សយបច្ចយោ។

និព្ពានស្ស អនិព្ពត្តនិយេបិ សមុទយប្បហានសមុទយនិរោធានំ អធិគមាធិគន្តព្ពភាវតោ និព្ពានំ បតិ មគ្គស្ស ហេតុភាវោ វិយ មគ្គំ បតិ និព្ពានស្ស ផលភាវោ ឧបចារសិទ្ធោតិ អាហ "**ផលបរិយាយោ លព្ភតី**"តិ។

បដិបជ្ជមានភូមិ មគ្គធម្មា។ **បដិបន្នភូមិ** ផលធម្មា។

កិច្ចតោតិ សរសតោ។ **លក្ខណតោ**តិ ឧបលក្ខណតោ។ **សាមញ្ញតោ**តិ សមានភាវតោ។ តេន សមានហេតុតា, សមានផលតា, សមានារម្មណតា ច គហិតា ហោតីតិ។ តត្ថ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា **លក្ខណហារនិទ្ទេសវណ្ណនាយំ** វុត្តមេវ។

អបិចេត្ថ សម្បយោគវិប្បយោគវិរោធបករណលិង្គសទ្ទន្តរសន្និធានសាមត្ថិយាទីនម្បិ វសេន នយវិភាគោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ **សម្បយោគតោ** តាវនយវិភាគោ – "នាហំ, ភិក្ខវេ, អញ្ញំ ឯកធម្មម្បិ សមនុបស្សាមិ, យំ ឯវំ លហុបរិវត្តំ, យថយិទំ ចិត្ត"ន្តិ (អ. និ. ១.៤៨) ចិត្តស្ស លហុបរិវត្តិតា គហិតា, តំសម្បយោគតោ ចេតសិកានម្បិ គហិតាវ ហោតិ អញ្ញត្ថ នេសំ ចិត្តេន សម្បយោគទីបនតោ។ អថ វា "សញ្ញិនោ"តិ។ សញ្ញាសហិតតាវចនេន ហិ នេសំ វេទនាចេតនាទិវន្តតាបិ សម្បយោគតោ ទីបិតា ហោតិ។

វិប្បយោគតោ – "អហេតុកា"តិ។ ហេតុសម្បយុត្តា ហិ ធម្មា "សហេតុកា"តិ វុត្តាតិ តព្ពិធុរា ធម្មា វិប្បយោគតោ "អហេតុកា"តិ វុត្តាតិ វិញ្ញាយតិ។ អថ វា "អសញ្ញិនោ"តិ។ សញ្ញាវិប្បយុត្តា ហិ ធម្មបវត្តិ ឥធាធិប្បេតា, ន សញ្ញាយ អភាវមត្តន្តិ វិញ្ញាយតិ។

វិរោធតោ – “អដ្ឋមកោ (យម. ៣.ឥន្ទ្រិយយមកបាឡិ.៤៣៩), សទ្ធានុសារី”តិ (បុ. ប. មាតិកា ៧.៣៦) ច វុត្តេ តំ សន្តតិយំ សំយោជនត្តយប្បហានំ វិញ្ញាយតិ, តថា “សតិ វា ឧបាទិសេសេ អនាគាមិតា”តិ (ទី. និ. ២.៤០៤; ម. និ. ១.១៣៧) វុត្តេ បញ្ចោរម្ភាគិយសំយោជនប្បហានំ , “ទិដ្ឋេវ ធម្មេ អញ្ញា”តិ (ទី. និ. ២.៤០៤; ម. និ. ១.១៣៧) វុត្តេ អនវសេសសំយោជនប្បហានំ វិញ្ញាយតិ។

បករណតោ – “អព្យាកតា ធម្មា”តិ (ធ. ស. មាតិកា)។ អធិការតោ ហិ កុសលាកុសលភាវេន ន កថិតាតិ ញាយតិ។ “ឧបធី ហិ នរស្ស សោចនា”តិ (សំ. និ. ១.១២, ១៤៤) ច។ ពាហិរា ហិ ធម្មា ឥធ “ឧបធី”តិ អធិប្បេតាតិ វិញ្ញាយតិ។

លិង្គតោ – “សីតេនបិ រុប្បតិ, ឧណ្ហេនបិ រុប្បតី”តិអាទិ (សំ. និ. ៣.៧៩)។ សីតាទិគ្គហណេន ហិ លិង្គេន ភូតុបាទាយប្បការស្សេវ ធម្មស្ស រូបភាវោ, ន ឥតរស្ស។

សទ្ទន្តរសន្និធានតោ – “កាយបស្សទ្ធិ, កាយាយតន”ន្តិ។ “យា វេទនាក្ខន្ធស្សា”តិអាទិវចនតោ ហិ បុរិមោ កាយសទ្ទោ សមូហវាចី, ឥតរោ អាយតនសទ្ទសន្និធានតោ បសាទវាចី។

សាមត្ថិយតោ – “សព្ពំ, ភិក្ខវេ, អាទិត្តំ (សំ. និ. ៤.២៨; មហាវ. ៥៤), សព្ពេ តសន្តិ ទណ្ឌស្សា”តិ (ធ. ប. ១២៩) ច, តថា “សព្ពាវន្តំ លោកំ មេត្តាសហគតេន ចេតសា...បេ.... ផរិត្វា វិហរតី”តិអាទិ (ទី. និ. ១.៥៥៦; ៣.៣០៨; ម. និ. ១.៧៧, ២៣២, ៤៥៩, ៥០៩; ២.៣០៩; ៣.២៣០; វិភ. ៦៤២)។ ឯត្ថ ហិ សតិបិ សព្ពសទ្ទស្ស អនវសេសសត្តវាចកត្តេ អាទិត្តតា សាបេក្ខស្សេវ អត្ថស្ស វាចកត្តា បទេសវាចី សព្ពសទ្ទោ, លោកសទ្ទោបិ សត្តវាចី។ សត្តារម្មណា ហិ អប្បមញ្ញាតិ។ តថា “មាតរំ បិតរំ ហន្ត្វា”តិ (ធ. ប. ២៩៤-២៩៥) សព្ពេន សព្ពំ ហិ សបដិក្ខេបតោ, មាតុបិតុឃាតកម្មស្ស ច មហាសាវជ្ជតាបវេទនតោ, ឥធ ច តទនុញ្ញាយ កតាយ មាតុបិតុដ្ឋានិយា តាទិសា កេចិ បាបធម្មា វេនេយ្យវសេន គហិតា វិញ្ញាយតិ។ កេ បន តេតិ? តណ្ហាមានា។ តណ្ហា ហិ ជននី សត្តានំ។ “តណ្ហា ជនេតិ បុរិស”ន្តិ (សំ. និ. ១.៥៥-៥៧) ហិ វុត្តំ។ បិតុដ្ឋានិយោ មានោ តំ និស្សាយ អត្តសម្បគ្គណ្ហតោ “អហំ អសុកស្ស រញ្ញោ, រាជមហាមត្តស្ស វា បុត្តោ”តិ យថា។ **សាមត្ថិយាទីន**ន្តិ **អាទិ**សទ្ទេន ទេសបកតិអាទយោ សង្គយ្ហន្តិ។

លព្ភមានបទត្ថនិទ្ទារណមុខេនាតិ តស្មិំ តស្មិំ សុត្តេ លព្ភមានអស្សាទាទិហារបទត្ថនិទ្ទារណទ្វារេន។ **យថាលក្ខណ**ន្តិ យំ យំ លក្ខណំ, លក្ខណានុរូបំ វា **យថាលក្ខណំ**។ ហេតុផលាទីនិ ឧបធារេត្វា យោជេតព្ពានិ តេសំ វសេនាតិ អធិប្បាយោ។ ឥទានិ ហេតុផលាទយោ យេ យស្មិំ ហារេ សវិសេសំ ឥច្ឆិតព្ពា, តេ ទស្សេតុំ “**វិសេសតោ បនា**”តិអាទិមាហ។ តំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

និទ្ទេសវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. បដិនិទ្ទេសវារវណ្ណនា

១. ទេសនាហារវិភង្គវណ្ណនា

៥. អន្វត្ថសញ្ញាតន្តិ អត្ថានុគតសញ្ញាភាវំ, “ទេសនាហារោ”តិ អយំ សញ្ញា អន្វត្ថា អត្ថានុគតាតិ អត្ថោ។

អវុត្តមេវាតិ បុព្ពេ អសំវណ្ណិតបទមេវ។ **“ធម្មំ វោ”**តិអាទិ (ម. និ. ៣.៤២០) វចនស្ស សម្ពន្ធំ ទស្សេតុំ **“តត្ថ បនា”**តិអាទិ វុត្តំ។ តេបិដកស្ស ហិ ពុទ្ធវចនស្ស សំវណ្ណនាលក្ខណំ នេត្តិប្បករណំ, តញ្ច បរិយត្តិធម្មសង្ខាហកេ សុត្តបទេ សំវណ្ណេតព្ពភាវេន គហិតេ គហិតមេវ ហោតិ។ តេនាហ **“ទេសនាហារេន…បេ…. ទស្សេតី”**តិ។

យេសំ អស្សាទាទីនំ វិភជនលក្ខណោ ទេសនាហារោ, តេ គាថាយ, ឥជាបិ ច អាគតេ “អស្សាទំ អាទីនវ”ន្តិអាទិនា ឧទាហរណវសេន វិភជិតុំ **“តត្ថ កតមោ អស្សាទោ”**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **តត្ថា**តិ តស្សំ “អស្សាទាទីនវតា”តិ គាថាយំ វុត្តោ កតមោ អស្សាទោ។ អថ វា “អស្សាទំ អាទីនវ”ន្តិអាទិនា យោ ឥធ អស្សាទាទីនំ ឧទ្ទេសោ, តត្ថ កតមោ អស្សាទោតិ ចេតិ អត្ថោ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ កម្មករណត្ថភិន្នស្ស វិសយវិសយិតាលក្ខណស្ស អស្សាទទ្វយស្ស និទស្សនត្ថំ គាថាទ្វយុទាហរណំ, តថា កាមវិបរិណាមលក្ខណស្ស, វដ្ដទុក្ខលក្ខណស្ស ចាតិ ទុវិធស្សាបិ អាទីនវស្ស និទស្សនត្ថំ “អរិយមគ្គោ និព្ពាន”ន្តិ ទុវិធស្សាបិ និស្សរណស្ស និទស្សននិទស្សនត្ថញ្ច ទ្វេ ទ្វេ គាថា ឧទាហដា។

ធម្មោ ហវេ រក្ខតិ ធម្មចារិន្តិ (ជា. ១.១០.១០២-១០៣; នេត្តិ. ៥, ២៦, ៣១; បេដកោ. ២២) ឯត្ថ ធម្មចារិនោ មគ្គផលនិព្ពានេហិ សាតិសយារក្ខា សម្ពវតិ, សម្បត្តិភវស្សាបិ វិបរិណាមសង្ខារទុក្ខតាហិ ទុគ្គតិភាវោ ឥច្ឆិតោវាតិ អធិប្បាយេនាហ **“និស្សរណំ អនាមសិត្វា”**តិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “និព្ពានំ វា ឧបនិធាយ សព្ពា ឧបបត្តិយោ ទុគ្គតី”តិ។

អវេក្ខស្សូតិ វិធានំ។ តស្សា បន អវេក្ខាយ បវត្តិអាការោ, វិសយោ, កត្តា ច “សុញ្ញតោ, លោកំ, មោឃរាជា”តិ បទត្តយេន វុត្តាតិ អាហ – **“សុញ្ញតោ…បេ…. អាណត្តី”**តិ។ តត្ថ សង្ខារានំ សុញ្ញតា អនត្តសភាវតាយ, អត្តសុញ្ញតាយ ច សិយា។ យតោ តេ ន វសវត្តិនោ, អត្តសារវិរហិតា ច, យតោ តេ អនត្តា, រិត្តា, តុច្ឆា ច អត្តនា, តទុភយំ ទស្សេតិ **“អវសវត្តិតា”**តិអាទិនា។ **ឯវំ មច្ចុតរោ សិយា**តិ ឯវំ បដិបត្តិយា មច្ចុតរោ ភវេយ្យាតិ អត្ថោ។ បរិកប្បេត្វា វិធិយមានស្ស មច្ចុតរណស្ស បុព្ពភាគបដិបទា ទេសនាយ បច្ចក្ខតោ សិជ្ឈមានំ សាតិសយំ ផលន្តិ អាហ **“តស្ស យំ…បេ…. ផល”**ន្តិ។

៦. ឧទាហរណវសេនាតិ និទស្សនវសេន។ តត្ថ **“បុគ្គលវិភាគេនា”**តិ ឥមិនា ឧគ្ឃដិតញ្ញុអាទិបុគ្គលបយោជិតោ អស្សាទាទីសុ ភគវតោ ទេសនាវិសេសោតិ ទស្សេតិ។

ឃដិតមត្តេន្តិ សោតទ្វារានុសារេន មនោទ្វារិកវិញ្ញាណសន្តានេន អាលម្ពិតមត្តំ។ **សស្សតាទិអាការស្សា**តិ សស្សតុច្ឆេទាការស្ស។ ឥទញ្ហិ ទ្វយំ ធម្មទេសនាយ ចាលេតព្ពំ, ន អនុលោមិកខន្តិ, យថាភូតញាណំ វា។ ឯត ស្មិញ្ហិ ចតុក្កេ អាសយសាមញ្ញតា។ វុត្តញ្ហេតំ –

> “សស្សតុច្ឆេទទិដ្ឋី ច, ខន្តិ ចេវានុលោមិកា;
> យថាភូតញ្ច យំ ញាណំ, ឯតំ អាសយសញ្ញិត”ន្តិ។ (វិសុទ្ធិ. មហាដី. ១.១៣៦; ទី. និ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា; សារត្ថ. ដី. ១.បឋមមហាសង្គីតិកថាវណ្ណនា, វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា; វិ. វិ. ដី. ១.វេរញ្ជកណ្ឌវណ្ណនា);

ចលនាយាតិ វិក្ខម្ភនាយ។ **បរានុវត្តិយា**តិ សមុច្ឆេទនាយ។ ឧគ្ឃដិតេ ជានាតីតិ **ឧគ្ឃដិតញ្ញូ**តិ មូលវិភុជាទិបក្ខេបេន សទ្ទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា។ **វិបញ្ចិត**ន្តិ “វិសមំ ចន្ទិមសូរិយា បរិវត្តន្តី”តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.៧០) វិយ ភាវនបុំសកនិទ្ទេសោតិ អាហ **“មន្ទំ សណិក”**ន្តិ។ និស្សរណអាទីនវនិស្សរណអស្សាទាទីនវនិស្សរណានំ វិភាវនា វេនេយ្យត្តយវិនយនសមត្ថា។

ចត្តារោតិ អស្សាទោ ច អាទីនវោ ច អស្សាទោ អាទីនវោ ច អស្សាទោ និស្សរណញ្ចាតិ ឯតេ ចត្តារោ។ យទិ និស្សរណវិភាវនា វេនេយ្យវិនយនសមត្ថា, កស្មា បញ្ចមោ ន គហិតោតិ អាហ **“អាទីនវាវចនតោ”**តិ។ យទិ ហិ

ឧគ្ឃដិតញ្ចុំ សន្ធាយ អយំ នយោ វុច្ចតិ, និស្សរណមត្តេន សិទ្ធំ សិយា។ អថ វិបញ្ចិតញ្ចុំ, នេយ្យំ វា, អាទីនវោ ច និស្សរណញ្ច អស្សាទោ ច អាទីនវោ និស្សរណញ្ច វត្តព្ពោ សិយា? តថា អប្បវត្តត្តា ន គហិតោ។ តេនាហ "អាទីនវាវចនតោ"តិអាទិ។ **ទេសន**ន្តិ សាមញ្ញតោ គហិតំ "សុត្តេកទេសំ គាថំ វា"តិ វិសេសេតិ។ បទបរម អគ្គហណញ្ចេត្ថ សឧបាយស្ស និស្សរណស្ស អនាមដ្ឋត្តា។

"**កល្យាណ**"ន្តិ ឥមិនា ឥដ្ឋវិបាកោ, "**បាបក**"ន្តិ អនិដ្ឋវិបាកោ អធិប្បេតោតិ អាហ "**អយំ អស្សាទោ, អយំ អាទីនវោ**"តិ។ លាភាទីនំ បុញ្ញផលត្តា តទនុរោធំ វា សន្ធាយ "**អយំ អស្សាទោ**"តិ វុត្តំ។ តព្ពិបរិយាយេន អលាភាទីនំ **អាទីនវ**តា វេទិតព្ពា។

កាមាតិ កិលេសកាមសហិតា វត្ថុកាមា។ **វិរូបរូបេនា**តិ អប្បតិរូបាការេន។ **មថេន្តី**តិ មទ្ទន្តិ។ **បព្ពជិតោម្ហី**តិ បព្ពជ្ជំ ឧបគតោ អម្ហិ។ **អបណ្ណក**ន្តិ អវិរជ្ឈនកំ។ **សាមញ្ញ**ន្តិ សមណភាវោ។ សមិតបាបភាវោយេវ **សេយ្យោ** សុន្ទរតរោ។

តត្ថ "កាមា ហិ ចិត្រា មធុរា មនោរមា"តិ អយំ អស្សាទោ, "វិរូបរូបេន មថេន្តិ ចិត្ត"ន្តិ អយំ អាទីនវោ, "អបណ្ណកំ សាមញ្ញ"ន្តិ ឥទំ និស្សរណន្តិ អាហ "**អយំ...បេ.... និស្សរណញ្ច**"តិ។

ផលាទីនំ ឯកកវសេន ច តិកវសេន ច បាឡិយំ ឧទាហដត្តា វុត្តំ "**ទុកវសេនបី**"តិ។

សុខា បដិបទា, ទុក្ខា បដិបទាតិ យា ទ្វេ បដិបទា, តាសុ ឯកេកា ទន្ធខិប្បាភិញ្ញតាយ ទ្វេ ទ្វេ ហោន្តីតិ អាហ "**បដិបទាភិញ្ញាកតោ វិភាគោ បដិបទាកតោ ហោតី**"តិ។ កតបុព្ពកិច្ចស្ស បថវីកសិណាទីសុ សព្ពបឋមំ "បថវី"តិអាទិនា បវត្តមនសិការោ **បឋមសមន្នាហារោ។ ឧបចារ**ន្តិ ឧបចារជ្ឈានំ។ បដិបជ្ជិតព្ពតាយ ឈានម្បិ "**បដិបទា**"តិ វុច្ចតិ។ តទញ្ញា ហេដ្ឋិមបញ្ញាតោ អធិកា បញ្ញាតិ កត្វា "**អភិញ្ញា**"តិ វុច្ចតិ។

កិលេសេតិ នីវរណប្បការេ, តំសហគតកិលេសេ ច។ **អង្គបាតុភាវ**ន្តិ វិតក្កាទិឈានង្គបដិលាភំ។

អភិនិវិសន្តោតិ បដ្ឋបេន្តោ។ **រូបារូបំ បរិគ្គណ្ហន្តោ**តិ រូបារូបធម្មេ លក្ខណាទីហិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា គណ្ហន្តោ។ បរិគ្គហិតរូបារូបស្ស មគ្គបាតុភាវទន្ធតា ច នាមរូបវវត្ថានាទីនំ កិច្ចសិទ្ធិយា សិយាតិ ន រូបារូបបរិគ្គហកិច្ចតាយ ឯវ ទុក្ខាបដិបទតា វត្តព្ពាតិ ចេ? ន, នាមរូបវវត្ថាបនាទីនំ បច្ចនីកកិលេសមន្ទតាយ សុខសិទ្ធិយម្បិ តថាសិទ្ធវិបស្សនាសហគតានំ ឥន្ទ្រិយានំ មន្ទតាយ មគ្គបាតុភាវតោ។ **រូបារូបំ បរិគ្គហេត្វា**តិ អកិច្ឆេនបិ បរិគ្គហេត្វា, កិច្ឆេន បរិគ្គហិតេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ ឯវំ សេសេសុបិ។ **នាមរូបំ វវត្ថាបេន្តោ**តិ "នាមរូបមត្តមេតំ, ន អញ្ញោ កោចិ សត្តាទិកោ"តិ វវត្ថាបនំ ករោន្តោ។ កតរោ បនេត្ថ វារោ យុត្តរូបោតិ? យោ កោចិ សកឹ, ទ្វិក្ខត្តុំ, អនេកសតក្ខត្តុន្តិ ឯវមាទីសុ ហិ វិក្ខម្ភនវារេសុ សកឹ, ទ្វិក្ខត្តុញ្ច វិក្ខម្ភនវារោ សុខា បដិបទា ឯវ, ន តតោ ឧទ្ធំ សុខា បដិបទា ហោតិ, តស្មា តិក្ខត្តុំ វិក្ខម្ភនវារតោ បដ្ឋាយ ទុក្ខា បដិបទា វេទិតព្ពា។ អបិច កលាបសម្មសនាវសានេ ឧទយព្ពយានុបស្សនាយ ឧប្បន្នស្ស វិបស្សនុបក្កិលេសស្ស តិក្ខត្តុំ វិក្ខម្ភនេន កិច្ឆតាវារោ ទុក្ខា បដិបទា វេទិតព្ពា។ ឯត្ថ ទន្ធត្តា បដិបទាយ ឯតស្ស អកិច្ឆត្តេបិ បុរិមានំ កិច្ឆត្តេ ទុក្ខាបដិបទតា វុត្តនយាវ។ យស្ស បន សព្ពត្ថ អកិច្ឆតា, តស្ស បរមុក្កំសគតា សុខា បដិបទា វេទិតព្ពា។

យថា នាមរូបបរិគ្គហកិច្ចតាយ មគ្គបាតុភាវទន្ធតាយ ទុក្ខា បដិបទា ទន្ធាភិញ្ញា វុត្តា, តថា តព្ពិបរិយាយេន ចតុត្ថី, តទុភយវោមិស្សតាវសេន ទុតិយា, តតិយា ច ញាតព្ពាតិ ទស្សេន្តោ អាហ "**ឥមិនា...បេ.... វេទិតព្ពា**"តិ។ វដ្ដទុក្ខតោ និយ្យានស្ស អធិប្បេតត្តា "**វិបស្សនាបក្ខិកា ឯវា**"តិ វុត្តំ។

ហេតុបាយផលេហីតិ ឯត្ថ តណ្ហាចរិតតា, មន្ទបញ្ញតា ច បឋមាយ បដិបទាយ **ហេតុ,** តណ្ហាចរិតតា, ឧទត្តបញ្ញតា ច ទុតិយាយ, ទិដ្ឋិចរិតតា, មន្ទបញ្ញតា ច តតិយាយ, ទិដ្ឋិចរិតតា, ឧទត្តបញ្ញតា ច ចតុត្ថិយា។ **ឧបាយោ** បន យថាក្កមំ សតិសមាធិវីរិយបញ្ញិន្ទ្រិយានិ , សតិបដ្ឋានឈានសម្មប្បធានសច្ចានិ ច ឧបនិស្សយភូតានិ។ **ផលំ** វដ្ដទុក្ខតោ និយ្យានំ។

សមាធិមុខេនាតិ សមាធិមុខេន ភាវនានុយោគេន។ តេនេវាហ "**សមថបុព្ពង្គមាយ វិបស្សនាយា**"តិ។ **ឥធា**តិ ឥមស្មឹ នេត្តិប្បករណេ។ វក្ខតិ "រាគវិរាគា ចេតោវិមុត្តិ សេក្ខផល"ន្តិ, "រាគវិរាគា ចេតោវិមុត្តិកាមធាតុសមតិក្កម"ន្តិ ច។ **សោ**តិ អនាគាមី។

តេនាតិ បដិបក្ខេន។ **តតោ**តិ បដិបក្ខតោ។ សមានាធិករណវសេន ច ចេតោវិមុត្តិសទ្ទានំ សមាសំ កត្វា ភិន្នាធិករណវសេន វត្តុំ “**អថ វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ បុន “**ចេតសោ វា**”តិអាទិនា អញ្ញបទត្ថវសេន ចេតោវិមុត្តិបទានំ សមាសំ ទស្សេតិ។ វិញ្ញាណបរិយាយេន ចេតោ-សទ្ទេន វុត្តយោជនា ន សម្ភវតីតិ អាហ “**យថាសម្ភវ**”ន្តិ។

ហា-សទ្ទោ គតិអត្ថោ, គតិ ចេត្ថ ញាណគតិ អធិប្បេតាតិ អាហ “**ហាតព្ពាតិ គមេតព្ពា**”តិ។ **នេតព្ពា**តិ ញាបេតព្ពា។

៧. **តន្តិ** បុគ្គលវិភាគំ។ **ញាណវិភាគេនា**តិ សុតមយាទិញាណប្បភេទេន។ **និព្ពត្តេន**ន្តិ ឧប្បាទនំ។ **តត្ថា**តិ តស្មិំ ឧគ្ឃដិតញ្ញូតាតិអាទិបុគ្គលវិភាគភូតេ ទេសនាភាជនេ។ **ទេសនាយ**ន្តិ សុត្តេ។ **តំ ទស្សេតុ**ន្តិ តំ បុគ្គលវិភាគំ ទស្សេតុំ។ “ស្វាយំ ហារោ កថំ សម្ភវតី”តិ កេចិ បឋន្តិ។

សាតិ វុត្តប្បការធម្មត្ថានំ វីមំសនបញ្ញា។ **អធិការតោ**តិ “សត្ថា វា ធម្មំ ទេសយតី”តិអាទិអធិការតោ។ **សាមត្ថិយតោ** ឧគ្ឃដិតញ្ញុអាទិវេនេយ្យវិនយនសមត្ថភាវតោ។ **បរិយត្តិធម្មស្ស ឧបធារណ**ន្តិ ឯត្ថាបិ “អធិការតោ សាមត្ថិយតោ វា”តិ អានេត្វា យោជេតព្ពំ។

“**វីមំសាទិបរិយាយវតី** បឋមវិកប្បវសេន, **វីមំសាទិវិភាគវតី** ទុតិយវិកប្បវសេន, ចិន្តាយ ហេតុភូតាយ និព្ពត្តា **ចិន្តាមយី**”តិ ឯវមាទិវុត្តនយានុសារេន សក្កា យោជេតុន្តិ អាហ “**សេសំ វុត្តនយមេវា**”តិ។

សុតចិន្តាមយញាណេសូតិ សុតមយញាណេ ច ចិន្តាមយញាណេ ច សុតចិន្តាមយញាណេសុ ច សុតចិន្តាមយញាណេសូតិ ឯកទេសសរូបេកសេសោ វេទិតព្ពោ។ ចិន្តាមយញាណេយេវ ហិ បតិដ្ឋិតា មហាពោធិសត្តា ចរិមភវេ វិបស្សនំ អារភន្តិ, ឥតរេ សុតចិន្តាមយញាណេសូតិ។ **តេហី**តិ តថា បឋន្តេហិ។ **វុត្តនយេនា**តិ “ឧបាទារូបំ បរិគ្គណ្ហាតិ, អរូបំ បរិគ្គណ្ហាតី”តិអាទិនា **បដិបទាកថាយំ** (នេត្តិ. អដ្ឋ. ៥) វុត្តនយេន។

៨. បរតោ ឃោសោ បច្ចយភូតោ ឯតិស្សាតិ អធិប្បាយោ។ “**បច្ចត្តសមុដ្ឋិតេន ច យោនិសោមនសិការេនា**”តិ ឥទំ អាវុត្តិនយេន ទុតិយំ អាវដ្ដតីតិ វេទិតព្ពំ។ តេន សាវកានំ ភាវនាមយញាណុប្បត្តិ សង្គហិតា ហោតិ។ សាវកានមេវ វា ញាណុប្បត្តិ ឥធាធិប្បេតា ឧគ្ឃដិតញ្ញុអាទិវិភាគកថនតោ។ ឯតស្មិំ បក្ខេ បុព្ពេ វុត្តឯកសេសនយោបិ បដិក្ខិត្តោ ទដ្ឋព្ពោ។ “**អាសយបយោគបពោធស្ស និប្ផាទិតត្តា**”តិ ឯតេន បច្ឆិមចក្កទ្វយបរិយាបន្នានិ បុព្ពហេតុសង្គហានិ សុតចិន្តាមយញាណានិ សន្ធាយ “**ឥមា ទ្វេ បញ្ញា អត្ថី**”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ អត្ថិភាវោ ចេតាសំ បដិបក្ខេន អនុបទ្ទុតតា វេទិតព្ពា។ **អបរិក្ខតត្តា** អនភិសង្ខតត្តា។ **សុតមយញាណស្សាបិ** បុរិមសិទ្ធស្ស។

៩. **ទេសនាបដិបទាញាណវិភាគេហី**តិ និស្សរណទេសនាទិទេសនាវិភាគេហិ, ទុក្ខាបដិបទាទិបដិបទាវិភាគេហិ, សុតមយញាណាទិញាណវិភាគេហិ។

អវសិដ្ឋបារិសជ្ជេនាតិ ខត្តិយគហបតិបរិសបរិយាបន្នេន។ **អដ្ឋន្ន**ន្តិ ខត្តិយបរិសា ព្រាហ្មណគហបតិសមណចាតុមហារាជិកតាវតឹសមារព្រហ្មបរិសាតិ ឥមាសំ អដ្ឋន្នំ។

សមត្តេតីតិ សមត្តំ សម្ពន្ធត្តំ ករោតិ។

តមេវ ទ្វាទសបទភាវំ ទីបេត្វាតិ សម្ពន្ធោ។ **តទត្ថស្សា**តិ ឆឆក្កបរិយាយត្ថស្ស (ម. និ. ៣.៤២០ អាទយោ)។ សព្ពបរិយត្តិធម្មសង្គាហកត្តា ឆឆក្កបរិយាយស្ស, តទត្ថស្ស ច ធម្មចក្កប្បវត្តេន សុត្តេន (សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៣; បដិ. ម. ២.៣០) សង្គហិតត្តា វុត្តំ “**សព្ពស្សាបិ…បេ…. វិភាវេន្តោ**”តិ។ វិសយិភាវេន ព្យញ្ជនបទានំ, វិសយភាវេន អត្ថបទានំ សម្ពន្ធំ សន្ធាយាហ “**តេសំ…បេ…. សម្ពន្ធភាវ**”ន្តិ។

បទាវយវោ អក្ខរានិ។ **បទត្ថោ**តិ បទត្ថាវយវោ។ **បទត្ថគ្គហណស្សា**តិ បទត្ថាវពោធស្ស។ **វិសេសាធានំ** វិសេសុប្បត្តិ។ **វាក្យភេទេ**តិ វាក្យវិសេសេ។ **ចិត្តបរិតោសនំ** ចិត្តារាធនំ។ **ពុទ្ធិនិសានំ** បញ្ញាយ តេជនំ តិក្ខភាវករណំ។ **នានាវាក្យវិសយតាបិ សិទ្ធា ហោតិ** បទាទីហិបិ សង្កាសនស្ស សិទ្ធត្តា ។ ឯកវាក្យវិសយតាយ ហិ អត្ថបទានំ សង្កាសនាទយោ យថាក្កមំ អក្ខរាទិវិសយា ឯវាតិ និយមោ សិយា។ **ឯតេនា**តិ អត្ថបទានំ នានាវាក្យវិសយត្តេន។

ឧគ្ឃដនាទិអត្ថានីតិ ឧគ្ឃដនវិបញ្ចននយនប្បយោជនានិ។

១០. ឧបតិដ្ឋតិ ឯត្ថាតិ **ឧបដ្ឋិត**ន្តិ ឧបដ្ឋិតសទ្ទស្ស អធិករណត្ថតំ ទស្សេតុំ “**ឧបតិដ្ឋនដ្ឋាន**”ន្តិ វុត្តំ យថា “បទក្កន្ត”ន្តិ។ តេនាហ “**ឥទំ នេស**”ន្តិអាទិ។ **បដិបត្តិទេសនាគមនេហី**តិ បដិបត្តិគមនទេសនាគមនេហិ។ “កិច្ឆំ វតាយំ លោកោ អាបន្នោ ជាយតិ ច...បេ.... ជរាមរណស្សា”តិអាទិនា ជរាមរណតោ បដ្ឋាយ បដិច្ចសមុប្បាទមុខេន វិបស្សនំ អភិនិវិសិត្វា មហាគហនំ ឆិន្ទិតុំ និសានសិលាយំ ផរសុំ និសេន្តោ វិយ កិលេសគហនំ ឆិន្ទិតុំ លោកនាថោ ញាណផរសុំ តេជេន្តោ ពុទ្ធភាវាយ ហេតុសម្បត្តិយា បរិបាកគតត្តា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណាធិគមាយ វិបស្សនាគព្ភំ គណ្ហាបេន្តោ អន្តរន្តរា នានាសមាបត្តិយោ សមាបជ្ជិត្វា អនុបទធម្មវិបស្សនាវសេន អនេកាការវោការសង្ខារេ សម្មសន្តោ ឆត្តឹសកោដិសតសហស្សមុខេន យំ ញាណំ បវត្តេសិ, តំ “**មហាវជិរញាណ**”ន្តិ វទន្តិ។ **អដ្ឋកថាយំ** បន “ចតុវីសតិកោដិសតសហស្សសមាបត្តិសញ្ចារិមហាវជិរញាណ”ន្តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ៣.១៤១) អាគតំ, តំ ទេវសិកំ វឡញ្ជនកសមាបត្តីនំ បុរេចរានុចរញាណំ សន្ធាយ វុត្តំ។ យំ បន វុច្ចតិ “ញាណវជិរមោហជាលបទាលន”ន្តិ, តំ សហ វិបស្សនាយ មគ្គញាណំ វេទិតព្ពំ។ **ឯតំ ព្រហ្មចរិយ**ន្តិ សាសនព្រហ្មចរិយំ អធិប្បេតន្តិ តំ ទស្សេន្តោ “**ព្រហ្មានោ**”តិអាទិមាហ។

ទេសនាយាតិ ករណត្ថេ ឥទំ ករណវចនំ។ **និយុត្តោ**តិ ឯត្ថ ហេតុអត្ថោ អន្តោនីតោតិ ទស្សេន្តោ “**និទ្ទារេត្វា យោជិតោ**”តិ អាហ។

ទេសនាហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. វិចយហារវិភង្គវណ្ណនា

១១. ជាតិលិង្គកាលសាធនវិភត្តិសង្ខ្យាវិសេសាទិតោ សទ្ទតោ បទវិចយោ កាតព្ពោ។ តត្ថ ករិយមានោ ចយថាសភាវនិរុត្តិយា ឯវ កតោ សុកតោ ហោតីតិ ទស្សេន្តោ “**ឥទំ នាមបទំ ...បេ.... អយំ សទ្ទតោ បទវិចយោ**”តិ វត្វា “**សោ បនាយ**”ន្តិអាទិមាហ។ ***វត្តព្ពអត្ថសំវណ្ណនា***តិ តំតំបទវចនីយស្ស អត្ថស្ស ភេទំ វត្វា បរិយាយេហិ វិវរិត្វា កថនំ។

វិចិយមានស្ស សុត្តបទស្សាតិ បុច្ឆាវសេន បវត្តសុត្តបទស្ស។ “សុត្តន្តរបទានិបិ បុច្ឆាវសេនេវ បវត្តានី”តិ វទន្តិ “ន សព្ពម្បិ សុត្តបទ”ន្តិ។ ឯកស្សេវ បទស្ស សម្ពន្ធានំ អនេកេសំ អត្ថានំ ឧទ្ធារោ **អត្ថុទ្ធារោ**។ ឯកស្សេវ បន អត្ថស្ស សម្ពន្ធានំ អនេកេសំ បទានំ ឧទ្ធារោ **បទុទ្ធារោ**។ សព្ពេ ហិ សំវណ្ណិយមានេ សុត្តេ លព្ភមានេ សព្ពេ បទត្ថេ។ **នវ សុត្តន្តេ**តិ សុត្តគេយ្យាទិវសេន នវប្បការេ សុត្តស្មឹ អានេត្វា វិចិនតីតិ យោជនា។ អថ វា “**សព្ពេ នវ សុត្តន្តេ**”តិ ឥមិនា បវិចយលក្ខណេន ហារេន សុត្តគេយ្យាទីនិ សព្ពានិបិ នវប្បការានិ សុត្តានិ វិចិនតីតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**សុត្តគេយ្យាទិកេ**”តិអាទិ។

“កោសលានំ បុរា រម្មា”តិអាទិកា (សុ. និ. ៩៨២) ឆបញ្ញាស គាថា ***វត្ថុគាថា***។ “បារាយនមនុគាយិស្ស”ន្តិ (សុ. និ. ១១៣៧ អាទយោ) បន អាទិកា ឯកូនវីសតិ គាថា **អនុគីតិគាថា។ ឥទំ នាមំ កត**ន្តិ ឥទំ “បារាយន”ន្តិ នាមំ កតំ។ តេនាហ “បារំ គមនីយា ឥមេ ធម្មា, តស្មា ឥមស្ស ធម្មបរិយាយស្ស ‘បារាយនន្តេវ អធិវចន’”ន្តិ (សុ. និ. បារាយនត្ថុតិគាថា; ចូឡនិ. បារាយនត្ថុតិគាថា ១៤៩ អាទយោ)។ **ពុទ្ធិយំ វិបរិវត្តមាន**ន្តិ ឥមស្ស វិចយហារវិភង្គស្ស ទេសនាកាលេ អាយស្មា មហាកច្ចានោ អត្តនោ ពុទ្ធិយំ វត្តមានំ កត្វា ឯវមាហាតិ យោជនា។

ឯកំសព្យាករណស្ស អយន្តិ **ឯកំសព្យាករណីយា**, ឯកំសេន វា ព្យាកាតព្ពត្តា **ឯកំសព្យាករណីយា**, ឯកំសព្យាករណយោគ្គាតិ អត្ថោ។ សេសបទទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។ **ឋបនីយា**តិ ឋបេតព្ពត្តា អព្យាករណីយាតិ អត្ថោ។ សមយន្តរបរិចយេន និវារណធម្មំ បតិ សំសយបក្ខន្ទោ បុច្ឆតីតិ អធិប្បាយេនាហ “**វិមតិច្ឆេទន**”ន្តិ។ បកតិយា បន និវារណធម្មំ អជានន្តោ ញាតុកាមតាយ បុច្ឆតីតិ អទិដ្ឋជោតនាយ បុច្ឆាបិ សិយា។ តថា ហិ វុច្ចតិ “លោកស្ស និវារណាទីនិ អជានន្តេនា”តិ។

ឯកវត្ថុបរិគ្គហាតិ ឯកស្ស អភិធេយ្យត្ថស្ស គហណតោ។

វិមុត្តិបរិបាចកឥន្ទ្រិយានិ វិវដ្ដបក្ខេ ឋិតស្ស សទ្ធាទយោ ធម្មា, កឹ បនេត្ថ អរិយានម្បិ ឥន្ទ្រិយលោកេន សង្គហោ ហោតីតិ អាហ “**បរិយាបន្នធម្មវសេនា**”តិអាទិ។

កាឡបក្ខចាតុទ្ទសីយនវនសណ្ឋមេឃបដលច្ឆាទនអឌ្ឍរត្តីនំ វសេន **ចតុរង្គសមន្នាគតេន។ វិចិច្ឆា**តិ វិចិកិច្ឆាយ។ តេនាហ “**វិចិកិច្ឆាហេតូ**”តិ។ **ទុក្ខមស្ស មហព្ភយ**ន្តិ ឯត្ថ វុត្តំ “អស្សា”តិ បទំ “ជប្បាភិលេបនំ អស្ស ព្រូមិ”តិ អានេត្វា សម្ពន្ធិតព្ពន្តិ ទស្សេន្តោ “**ជប្បា តណ្ហា អស្ស លោកស្សា**”តិ អាហ។ “**សព្ពសត្តាន**”ន្តិអាទិនា, “**សព្ពសោតា**”តិអាទិនា ច អន្វយតោ, ព្យតិរេកតោ ច សាតិសយំ អវិជ្ជាយ នីវរណភាវំ ទស្សេតិ។ “ទូរេ សន្តោ បកាសន្តិ (ធ. ប. ៣០៤; នេត្តិ. ១១), រត្តោ អត្ថំ ន ជានាតី”តិ (នេត្តិ. ១១, ២៧) គាថាទ្វយេនាបិ អនុគីតិ វិចយំ ទស្សេតីតិ យោជេតព្ពំ។

រូបាវចរាតិ រូបាវចរសត្តា។ វិបរិណាមទុក្ខតាយ មុច្ចនស្ស ការណវចនន្តិ សម្ពន្ធោ។ **យតោ** វដ្ដទុក្ខតោ មុច្ចនំ។ **តំ** វដ្ដទុក្ខំ **អនវសេសបរិយាទានវសេន** សង្ខារទុក្ខតាគហណេន។

ឯកាធារន្តិ ឯកវត្ថុ អធិដ្ឋានំ។ និវារណំ វិក្ខម្ភនំ បិធានំ សមុច្ឆេទោតិ អត្ថទ្វយស្ស បុច្ឆិតត្តា “**អនេកាធារំ ទស្សេតុ**”ន្តិ វុត្តំ។ តេនាហ “**និវារណសង្ខាតំ សំវរំ...បេ.... បិធិយ្យន្តិ បច្ឆិជ្ជន្តី**”តិ (សុ. និ. អដ្ឋ. ២.១០៤១; ចូឡនិ. អដ្ឋ. ៣)។ តស្សត្ថោ “និវារណសង្ខាតំ វិក្ខម្ភនំ, សំវរំ, បិធានញ្ច កថេហី”តិ។

“**សោទាន**”ន្តិ ឥមិនា សោតានំ វិក្ខម្ភនវិសុទ្ធិ, “**វុដ្ឋាន**”ន្តិ ឥមិនា សមុច្ឆេទវិសុទ្ធិ អធិប្បេតាតិ អាហ “**បុច្ឆាយ ទុវិធត្ថវិសយតំ វិវរិតុំ ‘ឯវ’ន្តិអាទិ វុត្ត**”ន្តិ។ តថា ចាហ “**សោទាយតិ...បេ.... អរិយមគ្គោ**”តិ។

ទិដ្ឋិមានាវិជ្ជាសោតាបិ តណ្ហាសោតានុគាតិ អាហ “**យេភុយ្យេន អនុសោធវសេនា**”តិ។ **ឧបចារវសេនា**តិ និស្សិតូបចារវសេន។ **សព្ពស្មា**តិ ចក្ខុតោ យាវ មនតោតិ សព្ពស្មា ទ្វារតោ។ **សព្ពប្បការេនា**តិ តណ្ហាយន មិច្ឆាភិនិវេសនឧន្នមនាទិប្បការេន។

តមេវ សតិន្តិ យាយំ សតិ បុព្ពភាគេ សោតានំ វិក្ខម្ភនវសេន វុត្តា, តមេវ សតឹ។ មគ្គក្ខណេ សោតានំ សំវរំ បិធានំ ព្រូមិ។ យស្មា បន បិធាយិកាបិ សតិ មគ្គក្ខណេ បញ្ញានុគា, បញ្ញាកិច្ចមេវេត្ថ អធិកំ, តស្មា វុត្តំ “**បញ្ញាយេតេ បិធីយរេ**”តិ។

សំវរបិធានានន្តិ ឯត្ថ សំវរសទ្ទេន និវារណំ វុត្តំ។

យស្មឹ យស្មឹ អរិយមគ្គេ អនធិគតេ យំ យំ អភិសង្ខារវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជនារហំ, តស្មឹ តស្មឹ អធិគតេ តំ តំ វិញ្ញាណំ អនុប្បាទនិរោធេន និរុជ្ឈតិ សទ្ធឹ អត្តនា សម្បយុត្តនាមរូបេនាតិ អាហ “**តស្ស តស្ស វិញ្ញាណស្ស និរោធេន សហេវា**”តិ។ អនុប្បាទនិរោធោ ហិ ឯត្ថ “និរោធោ”តិ អធិប្បេតោ អនុបាទិសេសនិព្ពានស្ស អធិប្បេតត្តាតិ។ អនុសន្ធិយតិ ឯតេនាតិ **អនុសន្ធិ**, ឥជ បុច្ឆិយមានោ អត្ថោ។

សហ វិសយេន ទស្សេតុន្តិ ឯត្ថ សច្ចានិ ឯវ វិសយោ។ បហាតព្ពសភាវំ សមុទយសច្ចំ, តស្ស វិសយោ ទុក្ខសច្ចំ។ “សំយោជនិយេសុ, ភិក្ខវេ, ធម្មេសុ អស្សាទានុបស្សិនោ វិហរតោ តណ្ហា បវឌ្ឍតី”តិ (សំ. និ. ២.៥៣, ៥៧) ហិ វុត្តំ។ បហាយកសភាវំ មគ្គសច្ចំ, តស្ស វិសយោ និរោធសច្ចន្តិ អាហ “**សហ វិសយេន...បេ.... សច្ចេសូ**”តិ។ កាមញ្ចេត្ថ “សមុទយោ ទ្វីសុ ភូមីសុ បហីយតី”តិ អារទ្ធំ, “ទស្សនេន តីណិ សំយោជនានិ បហីយន្តិ, ភាវនាយ សត្ត សំយោជនានិ បហីយន្តី”តិ បន វិភាគវចនមេវ វត្តន្តិ អាហ “**បហាយកវិភាគមុខេន បហាតព្ពវិភាគំ ទស្សេតុ**”ន្តិ។

និរវសេសកាមរាគព្យាបាទា តតិយមគ្គេន បហីយន្តិ, ឥតរេ ចតុត្ថមគ្គេនាតិ វុត្តំ “**ឥតរេហិ បន និរវសេស**”ន្តិ។ **តត្ថា**តិ កម្មវិបាកវដ្ដប្បភេទេន តេធាតុកេ ភវត្តយេ។ **សំយោជនវសេនា**តិ សព្ពទា យោជនវសេន ពន្ធនវសេន។

១២. អគ្គផលញាណតាយ ឯកម្បិ សមានំ តន្និមិត្តស្ស ខយានុប្បាទារម្មណស្ស បច្ចវេក្ខណញាណស្ស វសេន ផលវោហារេន ទ្វេ នាមានិ លភតិ។

សោមនស្សនាមលាភោ ឥមិនា អារម្មណសង្កេតេនាតិ តទត្ថំ វិវរន្តោ “**ខយេ...បេ.... សមញ្ញាយា**”តិ អាហ។

១៣. **តត្ថគហណេនេវា**តិ ផស្សបញ្ចមកបញ្ចរូបិន្ទ្រិយគ្គហណេនេវ។ **សហចរណាទិនា**តិ សហជាតាទិ អនន្តរាទិបច្ចយភាវេន ចេវ និស្សយារម្មណាទិនា ច។ “**សម្បយុត្ត**”ន្តិ ឥមិនា សហិតតា អវិសិដ្ឋតា

ឥធាធិប្បេតាតិ អាហ “**អវិភាគេន គហណីយភាវំ សន្ធាយា**”តិ។

កថំ សមាធិន្ទ្រិយំ ឧប្បាទេតីតិ អាហ “**សតិគ្គហណេន ចេតុ បរិយុដ្ឋានប្បហានំ ឥធាធិប្បេត**”ន្តិ។ ន ហិ សមាធិនា បរិយុដ្ឋានប្បហានំ សម្ភវតិ។

បទហតិ ឯតេនាតិ **បធានំ**, វីរិយំ។ **តេ**តិ វីរិយសង្ខារា។ **ឯករសេនា**តិ យថា ឥន្ទ្រិយានិ ឯករសានិ ហោន្តិ, ឯវំ ឯករសភាវេន សរណតោ បវត្តនតោ។ តថា បវត្តិយា ឯវំ សុដ្ឋុ វត វីរិយំ វាហេសីតិ យោគិនា សង្កប្បេតព្ពតោ តទុបករិយវាហនដ្ឋេន “**សម្បហំសនា**”តិ វុត្តំ។ តេនាហ “**ឯវំ មេ…បេ…. ហេតុភាវតោ**”តិ។

ឥទ្ធិសទ្ទស្ស បឋមោ កត្តុអត្ថោ, ទុតិយោ ករណត្ថោ វុត្តោ, **បាទ**សទ្ទស្ស ឯកោ ករណត្ថោ ឯវ។ បដ្ឋិតព្ពា ច ឥទ្ធី វុត្តា, ន ច ឥជ្ឈន្តិ។ បដ្ឋិតព្ពា ច ឥទ្ធី បជ្ជនករណេន បាទេន សមានាធិករណា ន ហោន្តីតិ “**បឋមេន អត្ថេន ឥទ្ធិ ឯវ បាទោ**”តិ កថំ សក្កា វត្តុំ, តថា ឥទ្ធិកិរិយាករណេន សាធេតព្ពា ពុទ្ធិសង្ខាតា ឥទ្ធិ បជ្ជនកិរិយាករណេន បដ្ឋិតព្ពាតិ ទ្វិន្នំ ករណានំ ន សមានាធិករណតា សម្ភវតីតិ “**ទុតិយេន អត្ថេន ឥទ្ធិយា បាទោ**”តិ កថំ សក្កា វត្តុន្តិ ចេ? សក្កា, បាទស្ស ឥជ្ឈមានកោដ្ឋាស ឥជ្ឈនករណូបាយភាវតោ។ អថ វា “បឋមេន អត្ថេន ឥទ្ធិយា បាទោ, ទុតិយេន អត្ថេន ឥទ្ធិ ឯវ បាទោ ឥទ្ធិបាទោ”តិ ឯវំ យោជនតោ។ កថំ? អនន្តរត្តា បច្ចាសត្តិញាយេន ឥធ បឋមោតិ អធិប្បេតោ, តតោ បុរិមោ ទុតិយោតិ។

“ឆន្ទំ ចេ ភិក្ខុ អធិបតឹ ករិត្វា លភតិ សមាធិ”ន្តិអាទិ (វិភ. ៤៣២) វចនតោ **ឆន្ទសមាធិប្បធានសង្ខារសមន្នាគតំ ឥទ្ធិបាទំ ភាវេតី**តិ ឯត្ថាបិ ឆន្ទាធិបតិ សមាធិ **ឆន្ទសមាធី**តិ អធិបតិសទ្ទលោបំ កត្វា សមាសោ វុត្តោតិ វិញ្ញាយតិ។ អធិបតិសទ្ទត្ថទស្សនវសេនេវ បន “ឆន្ទហេតុកោ, ឆន្ទាធិកោ វា សមាធី”តិ **សម្មោហវិនោទនិយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ៤៣១) វុត្តំ, តស្មា ឥធាបិ ឆន្ទាធិបតិ សមាធិ **ឆន្ទសមាធី**តិ វេទិតព្ពោ។ តំ បន ឆន្ទំ វុត្តនយេន សទ្ធាសីសេន ទស្សេន្តោ “**សទ្ធាធិបតេយ្យា ចិត្តេកគ្គតា**”តិ វុត្តំ។ “**ឥទំ បធាន**”ន្តិ វា វីរិយំ វុត្តំ។ វីរិយសទ្ទាបេក្ខាសហិតំ ឯកវចនេន វត្វា ចតុព្ពិធស្សាបិ វីរិយស្ស អធិប្បេតត្តា និព្ពត្តេតព្ពធម្មវិភាគេន ច “**ឥមេ សង្ខារា**”តិ វុត្តំ។ តេន បធានភូតា សង្ខារាតិ ឯវំ សមាសោ វេទិតព្ពោ។ សង្ខតសង្ខារាទិនិវត្តនត្ថញ្ចេត្ថ បធានគ្គហណំ។ អថ វា តំ តំ វិសេសំ សង្ខរោតីតិ **សង្ខារោ**, សព្ពម្បិ វីរិយំ។ តត្ថ ចតុកិច្ចសាធកតោ អញ្ញស្ស និវត្តនត្ថំ បធានគ្គហណន្តិ បធានភូតា សេដ្ឋភូតាតិ អត្ថោ។

វីរិយិទ្ធិបាទនិទ្ទេសេ “**វីរិយសមាធិប្បធានសង្ខារសមន្នាគត**”ន្តិ (វិភ. ៤៣៥) ទ្វិក្ខត្តុំ វីរិយំ អាគតំ។ តត្ថ បុរិមំ សមាធិវិសេសនំ “វីរិយាធិបតិ សមាធិ **វីរិយសមាធី**”តិ, ទុតិយំ សមន្នាគមង្គទស្សនត្ថំ។ ទ្វេ ឯវ ហិ សព្ពត្ថ សមន្នាគមង្គានិ សមាធិ, បធានសង្ខារោ ច។ ឆន្ទាទយោ សមាធិវិសេសនានិ។ បធានសង្ខារោ បន បធានវចនេនេវ វិសេសិតោ, ន ឆន្ទាទីហីតិ ន ឥធ វីរិយាធិបតិតា បធានសង្ខារស្ស វុត្តា ហោតិ។ វីរិយញ្ច សមាធី វិសេសេត្វា ឋិតមេវ សមន្នាគមង្គវសេន បធានសង្ខារវចនេន វុត្តន្តិ នាបិ ទ្វីហិ វីរិយេហិ សមន្នាគមោ វុត្តោ ហោតិ។ យស្មា បន ឆន្ទាទីហិ វិសិដ្ឋោ សមាធិ តថា វិសិដ្ឋេនេវ តេន សម្បយុត្តោ បធានសង្ខារោ, សេសធម្មា ច, តស្មា សមាធិវិសេសនានំ វសេន “**ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា**”តិ វុត្តា។ វិសេសនភាវោ ច ឆន្ទាទីនំ តំតំអបស្សយនវសេន ហោតីតិ **ឆន្ទសមាធិ…បេ…. ឥទ្ធិបាទ**ន្តិ ឯត្ថ និស្សយត្ថេបិ បាទសទ្ទេន ឧបាយត្ថេន ឆន្ទាទីនំ ឥទ្ធិបាទតា វុត្តា ហោតិ។ តថា ហិ អភិធម្មេ **ឧត្តរចូឡភាជនីយេ** “ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា ឆន្ទិទ្ធិបាទោ”តិអាទិនា (វិភ. ៤៥៧) ឆន្ទាទីនមេវ ឥទ្ធិបាទតា វុត្តា។ **បញ្ហាបុច្ឆកេ** ច “ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា – ឥធ ភិក្ខុ ឆន្ទសមាធី”តិ (វិភ. ៤៦២) អារភិត្វាបិ បុន ឆន្ទាទីនំយេវ កុសលាទិភាវោ វិភត្តោ។ ឧបាយិទ្ធិបាទទស្សនត្ថមេវ ហិ និស្សយិទ្ធិបាទទស្សនំ កតំ។ អញ្ញថា ចតុព្ពិធតាវ ន ហោតីតិ។ អយមេត្ថ បាឡិវសេន អត្ថវិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

តទង្គសមុច្ឆេទនិស្សរណវិវេកនិស្សិតត្តំ វត្វា បដិប្បស្សទ្ធិវិវេកនិស្សិតស្ស អវចនំ “ឆន្ទសមាធិ…បេ…. ឥទ្ធិបាទំ ភាវេតី”តិ (វិភ. ៤៣២) ភាវេតព្ពានំ ឥទ្ធិបាទានំ វុត្តត្តា។ ភាវិតិទ្ធិបាទស្ស ហិ សច្ឆិកាតព្ពា ផលបរិយាបន្នា ឥទ្ធិបាទាតិ។

វោស្សគ្គសទ្ទោ បរិច្ចាគត្ថោ, បក្ខន្ទនត្ថោ ចាតិ វោស្សគ្គស្ស ទុវិធតា វុត្តា។ **យថាវុត្តេន បការេនា**តិ តទង្គសមុច្ឆេទប្បការេន, តន្និន្នភាវារម្មណប្បការេន ច។ **បរិណមន្តំ** វិបស្សនក្ខណេ។

១៤. បុព្ពភាគបញ្ញាយាតិ ឯកាវជ្ជននានាវជ្ជនវីថីសុ បវត្តឧបចារបញ្ញាយ។ **អធិគមបញ្ញាយា**តិ អប្បនាបញ្ញាយ។ បុន **បុព្ពភាគបញ្ញាយា**តិ នានាវជ្ជនុបចារបញ្ញាយ, បដិសន្ធិបញ្ញាយ វា។ **ឧបចារបញ្ញាយា**តិ

ឯកាវជ្ជនេ, សព្ពត្ថ វា បវត្តឧបចារបញ្ញាយ។

បុច្ឆាវិស្សជ្ជនវិចយោបីតិ យថាវុត្តាយ បុច្ឆាយ វិស្សជ្ជនវិចយោបិ។ **វុត្តនយានុសារេនា**តិ អទិដ្ឋជោតនា, វិមតិច្ឆេទនា ចាតិ ហេដ្ឋា វុត្តនយានុគមនេន។

១៥. សេខេ អសេខេតិ សេក្ខេ អរិយបុគ្គលេ, អសេក្ខេ អរិយបុគ្គលេ។ **វិបស្សនាបុព្ពង្គមប្បហានេ**តិ វិបស្សនំ បុរេចារិកំ កត្វា បវត្តកិលេសប្បហានេ, បហានាភិសមយេតិ អត្ថោ។

“យំ អនិច្ចំ ទុក្ខំ អនត្តា”តិ បាឡឹ ទស្សេត្វា បុន “យំ អនិច្ចេ ទុក្ខេ អនត្តនី”តិ វចនំ ឯវម្បេត្ថ បឋន្តីតិ ទស្សេតុំ។

សេសសំកិលេសវោទានធម្មាតិ គេចតោ អវសិដ្ឋសំកិលេសធម្មា ច សព្ពវោទានធម្មា ច។ **អភាវេនា**តិ អភាវនេន អភាវករណេន។

បយោគបរក្កមន្តិ ភុសំ យោគោ **បយោគោ**, បយោគោវ បរក្កមោ **បយោគបរក្កមោ**, ចិត្តំ។ **ឧក្ខិបតី**តិ កោសជ្ជបក្ខេ បតិតុំ អទេន្តោ កុសលបក្ខេ ឧទ្ធំ ខិបេន្តោ វិយ បវត្តតិ។ **បធានវីរិយ**ន្តិ អកុសលានំ អនុប្បាទនដ្ឋេន ឧត្តមវីរិយំ។ **យោជេតព្ពានី**តិ “អាសេវមានោ វាយមតី”តិអាទិនា យោជេតព្ពានិ។ **អនុប្បន្នាតិ អវត្តព្ពតំ អាបន្នាន**ន្តិ ភូមិលទ្ធារម្មណាធិគ្គហិតាវិក្ខម្ភិតាសមុគ្ឃាដិតុប្បន្នានំ។

១៦. “អដ្ឋមកស្ស ឥន្ទ្រិយានី”តិ វុត្តត្តា “**បឋមមគ្គេ សទ្ធាទយោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ ឥន្ទ្រិយគ្គហណញ្ច បាឡិយំ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។

អសុភានុបស្សនា កាយានុបស្សនាសតិបដ្ឋានន្តិ អាហ “**សតិបដ្ឋានភាវនាយ សុនិគ្គហិតោ កាមវិតក្កោ**”តិ។ សមាធិ ឧប្បជ្ជមានោ កាមវិតក្កម្បិ និគ្គហេត្វា ឯវ ឧប្បជ្ជតីតិ ទស្សេន្តោ “**អនវជ្ជសុខបទដ្ឋានេនា**”តិអាទិមាហ។ “**កុសលេសុ ធម្មេសុ អារទ្ធវីរិយោ**”តិអាទិនា ធម្មច្ឆន្ទតោ ឧប្បជ្ជមានោ វីរិយច្ឆន្ទោ ខន្តី បរិព្រូហេតីតិ ទស្សេតិ។ អនវជ្ជធម្មានំ ឧបការកធម្មាសេវនំ វិយ អនុបការកធម្មបរិវជ្ជនម្បិ បញ្ញានិសេវនេនេវ ហោតីតិ អាហ “**សមាធិអាទីន**”ន្តិអាទិ។

១៧. សព្ពធម្មាធិដ្ឋានំ ទេសនំ បុគ្គលាធិដ្ឋានេន វិភជិតុំ “**លោកោ នាមា**”តិអាទិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ “**សព្ពធម្មានន្តិ...បេ.... ទស្សេតុ**”ន្តិ អាហ។ មហគ្គតធម្មេសុ ឋានំ តំសម្បាទនាវ។ តថា សេសេសុ។ **វឌ្ឍិយមានេសូ**តិ យថា វិមុត្តិំ បរិបាចយន្តិ, ឯវំ ព្រូហិយមានេសុ។

ទស្សនបរិញ្ញាតិ រូបារូបធម្មានំ សលក្ខណតោ, បច្ចយតោ ច បរិជាននា។ តេនាហ “**ញាតបរិញ្ញា**”តិ។ បដិបក្ខវិធមនេន សទ្ធិំ លក្ខណត្តយវិភាវនា ឥធ “ភាវនាបរិញ្ញា”តិ អធិប្បេតាតិ អាហ “**ភាវនា...បេ.... បរិញ្ញា ចា**”តិ ។ ទស្សនត្ថា បរិញ្ញា **ទស្សនបរិញ្ញា**, ភាវនត្ថា បរិញ្ញា **ភាវនាបរិញ្ញា**តិ ឯវំ វា ឯត្ថ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

កក្ខឡផុសនាទីតិ កក្ខឡាទិផុសនាទិ។ **អភិជានិត្វា**តិ អភិញ្ញាយ បញ្ញាយ ជានិត្វា, ឋិតស្ស អភិជាននហេតុ វាតិ អត្ថោ។ **អត្ថោ**តិ ផលំ។ **នយោ**តិ វុត្តនយោ។

“**យំ អសង្ខត**”ន្តិបិ បឋន្តិ។ **ចតុនយកោវិទោ**តិ ឯកត្តនានត្តាទិនយចតុក្កេ និបុណោ។ **ទេសនាយុត្តិកុសលោ**តិ ធម្មានំ ទេសនាវិធិម្ហិ កុសលោ។

សទិសី កាតព្ពា សំសន្ទនវសេនាតិ អធិប្បាយោ។ **អានេតព្ពា** “អយំ ទេសនា ឥមាយ ទេសនាយ ឯវំ សំសន្ទតី”តិ។ **អត្ថតោ អបេត**ន្តិ អយុត្តត្ថំ។ **អសម្ពន្ធត្ថ**ន្តិ អញ្ញមញ្ញំ អសម្ពន្ធបទត្ថំ។ ននុ បដ្ឋានវិចារោ នយវិចារោ វិយ ហារេហិ អសម្មិស្សោ វិចារណន្តរោតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**យស្មា បនា**”តិអាទិ។ **ឥធ និក្ខិត្តោ**តិ ឥធ សុត្តវិចយេ សុត្តត្ថវិចារភាវតោ និក្ខិត្តោ, ឯតេន វា បដ្ឋានស្ស ហារន្តោគធភាវទស្សនេនេវ មូលបទានំ វិយ បដ្ឋានស្ស បទត្ថន្តរាភាវោ ទស្សិតោតិ វេទិតព្ពំ។

ឥមស្ស សុត្តស្សាតិ សំវណ្ណិយមានសុត្តំ សន្ធាយាហ។ **កស្មិំ វា បទេ**តិ សំវណ្ណិយមានំ គាថំ សន្ធាយាហ។ **តព្ពិចយេនា**តិ បុច្ឆាទិវិចយេន, អស្សាទាទិវិចយេន ច។

វិចយហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. យុត្តិហារវិភង្គវណ្ណនា

១៨. ឯវមេតស្ស សុត្តស្ស អត្ថោ ន គហេតព្ពោ, ឯវំ បន គហេតព្ពោតិ អត្ថហេតព្ពគហេតព្ពានំ អត្ថានំ វិជហនគ្គហណត្ថាយ យុត្តាយុត្តិវិចារណាយំ វជ្ជេតព្ពេសុ តាវ បឋមំ បដិបត្តីតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**អតថាកាយេន គយ្ហមានា សុត្តត្ថា វិសយោ**”តិ យថា “វាមំ មុញ្ច, ទក្ខិណំ គណ្ហា”តិ (ធ. ស. អដ្ឋ. ៤៩៨; វិសុទ្ធិ. មហាដី. ១.១៤; សំ. និ. ដី. ១.១.២១៣)។ វជ្ជេតព្ពភាវតោ ហិ សុត្តបទេហិ សុត្តត្ថេ វិវេចិតេ គហេតព្ពភាវោ ច អវសិដ្ឋោ ហោតិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “មេត្តាវិហារស្ស សតោ ព្យាបាទោ ចិត្តំ បរិយាទាយ ឋស្សតី’តិ ន យុជ្ជតិ ទេសនា, ‘ព្យាបាទោ បហានំ អព្ភត្ថំ គច្ឆតី’តិ យុជ្ជតិ ទេសនា”តិ (នេត្តិ. ២១)។

យុត្តិនិទ្ធារណេន អយថាសភាវតោ វិវេចិត្វា យថាសភាវតោ ធម្មស្ស គហណការណានិ កថេន្តោ “មហន្តា អបទិសិតព្ពា ឯតេសន្តិ **មហាបទេសា**”តិ ឥមមត្ថមាហ “**ពុទ្ធាទយោ**”តិអាទិនា។ **បតិដ្ឋានានី**តិ បតិដ្ឋានសាធនានិ។ **សេសេសូ**តិ សង្ឃាបទេសាទីសុ។ បឋមត្ថោ ឯវ ហិ ឥធ បាឡិ អាគតោ, វិនិច្ឆយនេ ការណំ មហាបទេសោតិ អធិប្បាយោ។ **សុត្តោតរណាទី**តិ **អាទិ**សទ្ទេន សុត្តានោតរណាទិបិ សង្គយ្ហតិ។ សុត្តោតរណវិនយសន្ទស្សនានិ ហិ កេនចិ យថាភតស្ស គន្ថស្ស “ធម្មោ”តិ វិនិច្ឆយនេ ការណំ។ សុត្តានោតរណវិនយាសន្ទស្សនានិ “អធម្មោ”តិ។ **យទិ ឯវ**ន្តិ យទិ យថាភតស្ស គន្ថស្ស សុត្តវិនយេហិ សំសន្ទនំ “ធម្មោ”តិ, អសំសន្ទនំ “អធម្មោ”តិ វិនិច្ឆយការណំ, ឯវំ សន្តេតិ អត្ថោ។ សម្បទីយតិ ញាបីយតិ ធម្មោ ឯតេហីតិ **សម្បទាយា,** អក្ខាតារោ។

វិនីយន្តិ រាគាទយោ ឯតេនាតិ **វិនយោ,** ការណំ។ តេនាហ “**រាគាទិវូបសមនិមិត្ត**”ន្តិ។ កឹ បន តំ? សាធិដ្ឋានសមថវិបស្សនាទិធម្មា។ យេ បរតោ “តេចត្តាលីសំ ពោធង្គមា ធម្មា”តិ (នេត្តិ. ២៤) វក្ខតិ។

វិនយមហាបទេសា កប្បិយានុលោមតោ អនុលោមកប្បិយំ នាម, តំសទិសតាយ សុត្តន្តមហាបទេសាបិ **អនុលោមកប្បិយ**ន្តិ អដ្ឋកថាវោហារោ។ តេន វុត្តំ “**យំ អនុលោមកប្បិយន្តិ វុច្ចតី**”តិ។

យទិបិ តត្ថ តត្ថ បវត្តា ភគវតោ បកិណ្ណកទេសនា **អដ្ឋកថា,** សា បន ធម្មសង្គាហកេហិ តេបិដកំ ពុទ្ធវចនំ សង្គាយិត្វា តស្ស អត្ថសំវណ្ណនានុរូបេន វាចនាមគ្គំ អារោបិតត្តា **អាចរិយវាទោ** នាម។ តេន វុត្តំ “**អាចរិយវាទោ នាម អដ្ឋកថា**”តិ។ តិស្សោបិ សង្គីតិយោ អារុឡ្ហោ ឯវ ហិ ពុទ្ធវចនស្ស អត្ថសំវណ្ណនាភូតោ កថាមគ្គោ បច្ឆា តម្ពបណ្ណិយេហិ មហាថេរេហិ សីហឡភាសាយ ឋបិតោ។ **អត្តនោមតិ** ថេរវាទោ។ **សមេន្តមេវ គហេតព្ព**ន្តិ យថា បាឡិយា សំសន្ទតិ , ឯវំ មហាបទេសតោ អត្ថា ឧទ្ធរិតព្ពាតិ ទស្សេតិ។ បមាទបាឋវសេន អាចរិយវាទស្ស កទាចិ បាឡិយា អសំសន្ទនាបិ សិយា, សោ ន គហេតព្ពោតិ ទស្សេន្តោ អាហ – “**សុត្តេន សមេន្តោ ឯវ គហេតព្ពោ**”តិ។

ចតូហិ មហាបទេសេហិ យុជ្ជតីតិ ចតូហិ មហាបទេសេហិ ន វិរុជ្ឈតិ។ ឥទានិ តំ អវិរុជ្ឈនាការំ ទស្សេន្តោ “**យេន យេនា**”តិអាទិ វុត្តំ។ សុត្តោតរណាទិ ឯវ ហេត្ថ ការណំ។ តស្ស ច អនេកាការតាយ “**បការេនា**”តិ វុត្តោ។ សំវណ្ណិយមានេ សុត្តេ សំវណ្ណនាវសេន គហេតព្ពន្តិ សម្ពន្ធោ។ **អាភតេនា**តិ អានីតេន។ **សុត្តតោ**តិ សុត្តន្តរតោ។ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ – កេនចិ បសង្គេន សុត្តន្តរតោ ឧទ្ធរិត្វា អានីតេន សុត្តបទេន សុត្តោតរណាទិនា, ការណប្បការេន ច ចតុមហាបទេសាវិរោធេន សំវណ្ណិយមានេ សុត្តេ សំវណ្ណនាវសេន អត្ថជាតំ គហេតព្ពន្តិ។ តេនាហ “**តេន...បេ.... កាតព្ពា**”តិ។ តត្ថ **យុត្តិហារយោជនា កាតព្ពា**តិ យុត្តិនិទ្ធារណវសេន អយំ យុត្តិហារោ យោជេតព្ពោ។ អថ វា **យុត្តិហារយោជនា កាតព្ពា**តិ ឥមិនា ហារេន វក្ខមាននយេន យុត្តិគវេសនំ កត្វា តាយ យុត្តិយា សព្ពហារយោជនា កាតព្ពាតិ អត្ថោ។ លក្ខណញ្ហេតំ យុត្តិគវេសនាយ, យទិទំ យុត្តិហារោ។ តេនាហ “សព្ពេសំ ហារានំ, យា ភូមី, យោ ច គោចរោ តេសំ។ “យុត្តាយុត្តបរិក្ខា”តិ (នេត្តិ. ៤), “ឥមាយ យុត្តិយា អញ្ញមញ្ញេហិ ការណេហិ គវេសិតព្ព”ន្តិ (នេត្តិ. ២០) ច។

១៩. យទិ វា សព្ពានិ បទានិ ឯកំ អត្ថំ អភិវទន្តីតិ យោជនា។

២០. **ជរាយំ បិតស្ស អញ្ញថត្ត**ន្តិ បិតស្ស យំ អញ្ញថត្តំ អញ្ញថាភាវោ, អយំ ជរា នាម។ **ខណិកមរណំ** ខណិកនិរោធោ។ **សមុច្ឆេទមរណំ** ខីណាសវានំ ខន្ធបរិនិព្ពានំ។

កេវលស្សាតិ ជរាយ អមិស្សស្ស។ **អញ្ញាវ ជរា, អញ្ញំ មរណ**ន្តិ “បដិញ្ញាតស្ស កេវលស្ស មរណស្ស ទិដ្ឋត្តា”តិ ហេតុ។ **យថា តំ ទេវាន**ន្តិ សទិសូទាហរណំ, វិសទិសូទាហរណំ បន ឥទ្ធិបាទានទយោ, អន្វយព្យតិរេកា គហេត្វា យោជេតព្ពា។

តេហីតិ ជរាមរណេហិ។

“**ជីរណភិជ្ជនសភាវា**”តិ ឥមិនា លេសេន តណ្ហាជរាមរណានំ អនញ្ញត្តំ យោជេតិ។ យទិបិ “អញ្ញា តណ្ហា, អញ្ញា ជរា, អញ្ញំ មរណ”ន្តិ សិទ្ធោវាយមត្ថោ, យំ សន្ធាយ វុត្តំ “**ន ឥទ**”ន្តិអាទិ, តថាបិ សក្កុណេយ្យបរិហារាយំ ចោទនាតិ អជ្ឈារុឡ្ហំ តត្ថ ទោសំ ទស្សេតុំ “យទិ ច យថា ជរាមរណ”ន្តិ បាឡិបវត្តានិ ទស្សេន្តោ “**យទិ…បេ…. ទស្សេតី**”តិ អាហ។ **ភាវោ**តិ អធិប្បាយោ។ **ឯតេស**ន្តិ តណ្ហាជរាមរណានំ។

“**ឥមាយ យុត្តិយា អញ្ញមញ្ញេហិ ការណេហិ គវេសិតព្ពា**”ន្តិ ច កេចិ បឋន្តិ, ព្យញ្ជនតោបិ គវេសិតព្ពំ, អញ្ញត្ថ អត្ថតោ អញ្ញត្ថម្បីតិ អធិប្បាយោ។ តមេវ ព្យញ្ជនតោ អញ្ញត្តំ ទស្សេតុំ បាឡិយំ “**សល្លោតិ វា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **ឥមេស**ន្តិ សល្លធូបាយនានំ។ **ឥច្ឆាវិបរិយាយេ**តិ ឥច្ឆិតាលាភេ, អប្បច្ចយសមវាយេ វា។ **ឥទម្បិ សមត្ថនំ ហោតិ** យថាធិប្បេតស្ស អញ្ញត្ថស្ស ព្យតិរេកទស្សនភាវតោ។ **ជរាមរណវិបរិយាយេ**តិ ជរាមរណេ អសតិ។ ន ហិ យថាធិប្បេតជរាមរណាភាវេ តណ្ហា ន ហោតីតិ។

ទ្វិធា វុត្តាតិ ទ្វិប្បការេន វុត្តា, ទ្វិក្ខត្តុំ វា វុត្តា។ **យំ ឥទំ…បេ…. អារម្មណករណវសេន វា អភិលបន**ន្តិ ឯវំ កិរិយាបរាមសនំ យោជេតព្ពន្តិ វេទិតព្ពំ។ **វិសេសោ**តិ អយំ ឯតាសំ ឥច្ឆាតណ្ហានំ បកតិសង្ខាតោ វិសេសោ។ “**ទ្វីហិ នាមេហី**”តិបិ បាឡិ។ **យទិបិ ឯវ**ន្តិ កាមំ វិសយវិសេសេសុ ឯវំ យថាវុត្តអវត្ថាវិសេសេន ឥច្ឆាតណ្ហានំ អត្ថិ កាចិ ភេទមត្តាតិ អត្ថោ។ សភាវតោ បន ភេទោ នត្ថីតិ ទស្សេន្តោ “**តថាបី**”តិ អាហ។

ឥច្ឆន្តីតិ កាមេន្តិ។ **តណ្ហាយនា** បាតុកាមតា។ **សន្តាបនដ្ឋេនា**តិ បរិទហនភាវេន។ **អាកឌ្ឍនដ្ឋេនា**តិ អវហរណដ្ឋេន។ **សរិតានី**តិ រាគវសេន អល្លានិ។ តំសម្បយុត្តបីតិវសេន សិនិទ្ធានិ **សិនេហិតានិ។ វិសត្តិកា**តិ វិត្ថតា រូបាទីសុ តេភូមកធម្មេសុ ព្យាបនវសេន។ **វិសដា**តិ បុរិមវេវចនមេវ ត-ការស្ស ដ-ការំ កត្វា វុត្តំ។ **វិសាលា**តិ វិបុលា។ **វិសក្កតី**តិ បរិសក្កតិ សហតិ។ រត្តោ ហិ រាគវត្ថុនា បាទេន តាឡិយមានោបិ សហតិ។ “ឱសក្កនំ, វិប្ផន្ទនំ វា វិសក្កន”ន្តិ វទន្តិ។ អនិច្ចាទិកំ និច្ចាទិតោ គណ្ហន្តី **វិសំវាទិកា** ហោតិ។ **វិសំហរតី**តិ តថា តថា កាមេសុ អានិសំសំ ទស្សេន្តី វិវិធេហិ អាការេហិ នេក្ខម្មាភិមុខប្បវត្តិតោ ចិត្តំ សំហរតិ សំខិបតិ។ **វិសំ** វា ទុក្ខំ, តំ ហរតិ, វហតីតិ អត្ថោ។ ទុក្ខនិព្ពត្តកស្ស កម្មស្ស ហេតុភាវតោ **វិសមូលា,** វិសំ វា ទុក្ខាទិភេទា វេទនា មូលំ ឯតាយាតិ **វិសមូលា,** ទុក្ខសមុទយត្តា វិសំ ផលំ ឯតិស្សាតិ **វិសផលា**។ រូបាទិទុក្ខស្សេវ បរិភោគោ ឯតាយ, ន អមតស្សាតិ **វិសបរិភោគា**។ សព្ពត្ថ និរុត្តិវសេន បទសិទ្ធិ វេទិតព្ពា។ យោ បនេត្ថ បធានោ អត្ថោ, តំ ទស្សេតុំ បុន “**វិសតា វា បនា**”តិអាទិ វុត្តំ។

សិនេហនំ បេមករណំ។ **ពន្ធនដ្ឋេនា**តិ សំយោជនដ្ឋេន។ **អាសីសនដ្ឋេនា**តិ ឥច្ឆនដ្ឋេន។ **អភិនន្ទនដ្ឋេនា**តិ អស្សាទនដ្ឋេន, សម្បដិច្ឆនដ្ឋេន វា។

២១. អនភិរតីតិ ឧក្កណ្ឋា។ **ញាណនិព្ពិទា**តិ និព្ពិទានុបស្សនា។ យថា ច ទុក្ខូ…បេ…. ចារេសុ យុត្តិ វុត្តាតិ យោជនា។

សុខាបដិបទាទន្ធាភិញ្ញា សុខាបដិបទាខិប្បាភិញ្ញា **សុខាបដិបទាទយោ**។ យោ ទុក្ខាយ បដិបទាយ វិសេសំ អធិគន្តុំ ភព្ពោ, តស្ស សុខាបដិបទាយោគ្យស្ស វិយ ករិយមានា ធម្មទេសនា វិសេសាវហា ន ហោតិ, តស្មា សា ន យុត្តាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ “**រាគចរិតោ**”តិអាទិនា។ រាគចរិតស្ស តថា តថា កាមានំ អាទីនវំ, ឱការំ, សំកិលេសំ, នេក្ខម្មេ អានិសំសញ្ច អវិភាវេត្វា អាទិតោ វិបស្សនាកថាវ ករិយមានា ន វិសេសាវហា ហោតិ អាសយស្ស អសោធិតត្តាតិ ឯតមត្ថំ ទស្សេន្តោ បាឡិយំ “**វិបស្សនា…បេ…. ទេសនា**”តិ អាហាតិ វេទិតព្ពំ។ **សេសបទេសុបី**តិ យថា “រាគចរិតស្សា”តិអាទិនា រាគចរិតកោដ្ឋាសវសេន បាឡិយំ ទេសនាយ អយុត្តិ វុត្តា, ឥមិនា នយេន សេសបទេសុបិ ទោសចរិតកោដ្ឋាសាទីសុបិ “ទោសចរិតស្ស បុគ្គលស្ស អសុភំ ទេសេយ្យា”តិអាទិនា បាឡិយំ អវុត្តោបិ យថាសម្ភវមត្ថោ និទ្ធារេត្វា វត្តព្ពោ។ កស្មា បន យុត្តិហារេ អយុត្តិនិទ្ធារណា កតាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា អាហ “**ឯត្ថ ចា**”តិអាទិ។ **សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ**តិ សេសេសុបិ ទោសចរិតាទិវសេន និទ្ធារិតេសុ អយុត្តិគវេសនេសុ អយមេវ ឧបាយោ។ **អនុលោមប្បហាន**”ន្តិបិ បាឡិ, សោ ឯវត្ថោ។

“**យាវតិកា ញាណស្ស ភូមី**”តិ ឯតេន យុត្តិហារស្ស មហាវិសយតំ ទស្សេតិ។ កស្មា បនាយំ មហាវិសយោតិ? យុត្តិវិចារភាវតោ, សំវណ្ណេតព្ពស្ស ច ធម្មស្ស នានានយនិបុណាទិគុណវិសេសយោគតោតិ ទស្សេន្តោ “**តំ កិស្ស ហេតុ**”តិ អាហ។

អបរភាគេតិ បច្ឆាភាគេ។ មេត្តាវិហារិភាគស្ស អបរិហីនតាវចនតោ អយោគោ វុត្តោ។ តេនាហ “**សតោ**”តិ។ **យថាវុត្តការណតោ ឯវា**តិ បដិបក្ខត្តា ឯវ។

បហានេកដ្ឋភាវតោ ទិដ្ឋិមញ្ញិតស្ស។ អាទីនវទស្សនេន វិតក្កំ ជិគុច្ឆន្តា ទុតិយជ្ឈានស្ស អាសន្នឧបចារជ្ឈានធម្មាបិ វិតក្ការម្មណា ន ហោន្តិ, បគេវ ទុតិយជ្ឈានធម្មាតិ អធិប្បាយេនាហ “**អារម្មណករណត្ថោ ហេត្ថ សហគតសទ្ទោ**”តិ។

ឯវំ យុត្តិហារលក្ខណំ អាគមតោ យុត្តាយុត្តវិចារំ ទស្សេត្វា ឥទានិ អាគមានុគតាយ យុត្តិយាបិ តំ ទស្សេតុំ គុណមុខេន ទោសវិភជនំ វិភជន្តោ “**អបិចេត្ថា**”តិអាទិមាហ។ តំ ឧត្តានត្ថមេវ។

យុត្តិហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. បទដ្ឋានហារវិភង្គវណ្ណនា

២២. តេសំ តេសន្តិ អនវសេសបរិយាទានំ, តេន យេ សុត្តេ វុត្តា ច ធម្មា, យេ ច តេសំ ការណភូតា, តេសំ សព្ពេសម្បីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **សព្ពធម្មយាថាវអសម្បដិវេធោ**តិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**កត្ថ បន សោ**”តិអាទិ វុត្តំ។

បិយាយិតព្ពជាតិយន្តិ បេមនីយសភាវំ។ **មិច្ឆាបដិបទា**តិ បមាទាបត្តិ, មិច្ឆាភិនិវេសោ វា។ ឯកវារំ ឧប្បន្នាបិ បាណាតិបាតចេតនា វេរប្បសវនតោ ទោសស្ស, ឯកវារំ ឧប្បន្នាបិ បមាទាបត្តិ, មិច្ឆាភិនិវេសោ វា មោហស្ស ឧប្បត្តិការណន្តិ បាឡិយំ អវុត្តម្បិ នយតោ និទ្ធារេតព្ពន្តិ ទស្សេន្តោ “**ទោសស្ស…បេ…. ឥមិនាវ នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ**”តិ អាហ។ និមិត្តគ្គាហលក្ខណំ វណ្ណសណ្ឋានំ, អនុព្យញ្ជនគ្គាហលក្ខណំ អនុព្យញ្ជនន្តិ “**និមិត្តានុព្យញ្ជនគ្គហណលក្ខណា**”តិ វុត្តំ។ តត្ថ តត្ថ **និមិត្តំ** ឥត្ថិបុរិសនិមិត្តំ។ **អនុព្យញ្ជនំ** ហត្ថបាទហសិតកថិតាទិ។ ផស្សោ បច្ចយោ ឯតិស្សាតិ **ផស្សបច្ចយា**, តំភាវោ **ផស្សបច្ចយតា**។ អស្សាទេតិ ឯតាយាតិ **អស្សាទោ**, តណ្ហា។

វត្ថូនិ ញេយ្យធម្មោតិ អាហ “**វត្ថុអវិប្បដិបត្តិ វិសយសភាវបដិវេធោ**”តិ។ ឥជាធិប្បេតំ សម្មាបដិបត្តឹ ទស្សេតុំ “**សីលសមាធិសម្បទាន**”ន្តិ វុត្តំ។ ឯកទេសុបលក្ខណវសេន, វណ្ណគន្ធរាគិសប្បាយវសេន វា បាឡិយំ “**វិនីលកវិបុព្ពកគ្គហណលក្ខណា អសុភសញ្ញា**”តិ វត្វា “**តស្សា និព្ពិទាបទដ្ឋាន**”ន្តិ **វុត្តំ និព្ពិទំ ទស្សេន្តោ** “**និព្ពិទា**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ បរិតស្សនតោ វិសេសេតុំ “**ញាណេនា**”តិ វិសេសិតំ។ **តថា បវត្ត**ន្តិ និព្ពិទនាការេន បវត្តនំ។

យោនិសោ ឧម្មុជ្ជន្តិយា វិទេហរញ្ញោ ធីតាយ **រុចាយ** ជាតិស្សរញាណំ កម្មស្សកតញ្ញាណស្ស ការណំ អហោសិ, ន បន អសប្បុរិសូបនិស្សយតោ, អយោនិសោ ឧម្មុជ្ជន្តស្ស តស្សេវ រញ្ញោ សេនាបតិនោ **អលាតស្ស ពីជកស្ស** ទាសស្សាតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**ឥមស្ស ច…បេ…. ឧទាហរិតព្ពោ**”តិ អាហ។ **សោ**តិ បសាទោ។ **អវត្ថាវិសេសោ**តិ សម្បយុត្តធម្មានំ អនាវិលភាវលក្ខិតោ អវត្ថាភេទោ។ **អាយតនគតោ**តិ ឋានគតោ, រតនត្តយវិសយោតិ អត្ថោ។ “**កាយោ**”តិអាទិនា អវត្ថាវិសេសេន វិនា សភាវសិទ្ធមេវ បទដ្ឋានំ ទស្សេតិ។

ឥមស្មឹ ច ឋានេ បាឡិយំ បុព្ពេ យេសំ ធម្មានំ បទដ្ឋានំ និទ្ធារិតំ, តេ ធម្មា យេសំ ធម្មានំ បទដ្ឋានានិ ហោន្តិ, តេ ទស្សេតុំ “**អបរោ នយោ**”តិអាទិ អារទ្ធន្តិ វេទិតព្ពំ។ អស្សាទមនសិការោ អយោនិសោមនសិការលក្ខណោ វុត្តោ និទស្សនមត្តអត្ថោតិ វេទិតព្ពោ, យេភុយ្យេន សត្តានំ លោភវសេន អយោនិសោមនសិការា សំវត្តន្តីតិ ទស្សនត្ថំ វា ឯវំ វុត្តំ។ ឧបបត្តិ ឯវ **ឱបបច្ចយំ**, តស្ស ភាវោ **ឱបបច្ចយិក**ន្តិ អាហ “**ឧបបត្តិភវភាវេនា**”តិ។ **វវត្ថិតភាវោ**តិ វវត្ថិតភាវោ រូបស្ស ទស្សនាទិបដិនិយតារម្មណកិច្ចតា។ **ភវស្ស អង្គានី**តិ ភវស្ស ការណានិ។ ទុតិយេ **អង្គានី**តិ អវយវា, កម្មវដ្ដម្បិ វា ការណង្គភាវេន យោជេតព្ពំ។

កម្មដ្ឋានស្សាតិ ភាវនាយ ព្រូហនា វឌ្ឍនា។ **តេសូ**តិ តិត្ថញ្ញុតាទីសុ។ កល្យាណមិត្តស្ស សម្មទេវ បយិរុបាសនាយបីតិ តំ និស្សាយ លទ្ធេន សព្ពាយ ធម្មស្សវនេន ធម្មូបសំហិតំ បាមោជ្ជំ ហោតីតិ តិត្ថញ្ញុតា បីតញ្ញុតាយ

បទដ្ឋានំ។ ឯវំ យាយ វិមុត្តិយា សតិ វិមុត្តិញាណទស្សនំ ហោតីតិ សា តស្ស បទដ្ឋានន្តិ អយមត្ថោ បាកដោតិ អាហ “**បុរិមានំ...បេ.... សុវិញ្ញេយ្យា ឯវា**”តិ។ **សហ អធិដ្ឋានេនា**តិ ញាតបរិញ្ញាយ សទ្ធឹ។ ញាតបរិញ្ញា ហិ តីរណបរិញ្ញាយ អធិដ្ឋានំ។ សេសំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

បទដ្ឋានហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៥. លក្ខណហារវិភង្គវណ្ណនា

២៣. “**លក្ខណហារស្ស វិសយំ បុច្ឆតី**”តិ វុត្តំ, “កោ បន តស្ស វិសយោ”តិ វុត្តេ សមានលក្ខណា អវុត្តធម្មា។ កាយានុបស្សនាយ សមារទ្ធាយ វេទនានុបស្សនាទយោ សុខេនេវ សិជ្ឈន្តីតិ តព្ពចនេន វេទនាគតាសតិអាទីនំ វុត្តភាវោ ទស្សិតោ **សតិបដ្ឋានភាវេន ឯកលក្ខណត្តា**តិ កាយានុបស្សនាសតិបដ្ឋានស្ស សទ្ធានុគ្គហិតានិ វីរិយសតិសមាធិបញ្ញិន្ទ្រិយានិ សាធនំ, ឯវំ ឥតរេសម្បីតិ កត្វា វុត្តំ។ អយំ អត្ថោ **អដ្ឋកថាយ**មេវ (នេត្តិ. អដ្ឋ. ៥១) បរតោ អាគមិស្សតិ។ ឥមិនា នយេន សេសេសុបិ ឯកលក្ខណតានិទ្ទេសេសុ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **បរតោ**តិ **ចតុព្យូហហារវណ្ណនាយំ** (នេត្តិ. អដ្ឋ. ២០)។

អសម្មិស្សតោតិ វេទនាទយោបិ ឯត្ថ សិតា ឯត្ថ បដិសន្ធាតិ កាយេ វេទនាទិអនុបស្សនាបសង្គេបិ អាបន្នេ តទសម្មិស្សតោតិ អត្ថោ។

អវយវិគាហសមញ្ញាតិជាវនេសារានានាភិនិវេសនិសេធនត្ថំ កាយំ អង្គបច្ចង្គេហិ, តានិ ច កេសាទីហិ, កេសាទិកេ ច ភូតុបាទាយរូបេហិ វិនិព្ភុជិតុំ “**តថា ន កាយេ**”តិអាទិមាហ។ បាសាទាទិនគរាវយវសមូហេ អវយវីវាទិនោបិ អវយវិគាហណំ ករោន្តិ។ នគរំ នាម កោចិ អត្ថោ អត្ថីតិ បន កេសញ្ចិ សមញ្ញាតិជាវនំ សិយាតិ ឥត្ថិបុរិសាទិសមញ្ញាតិជាវនេ នគរនិទស្សនំ វុត្តំ។ **អញ្ញោ កោចិ** សត្តាទិកោ។ **យំ បស្សតិ** ឥត្ថឹ, បុរិសំ វា។ ននុ ចក្ខុនា ឥត្ថិបុរិសទស្សនំ នត្ថីតិ? សច្ចំ នត្ថិ, “ឥត្ថឹ បស្សាមិ, បុរិសំ បស្សាមី”តិ បន បវត្តសមញ្ញាវសេន “យំ បស្សតី”តិ វុត្តំ។ មិច្ឆាទស្សនេន វា ទិដ្ឋិយា យំ បស្សតិ, ន តំ ទិដ្ឋំ រូបាយតនំ ហោតិ, រូបាយតនំ វា តំ ន ហោតីតិ អត្ថោ។ អថ វា តំ កោសាទិភូតុបាទាយសមូហសង្ខាតំ ទិដ្ឋំ ន ហោតិ, ទិដ្ឋំ វា យថាវុត្តំ ន ហោតីតិ អត្ថោ។ **យំ ទិដ្ឋំ តំ ន បស្សតី**តិ យំ រូបាយតនំ, កេសាទិភូតុបាទាយសមូហសង្ខាតំ វា ទិដ្ឋំ, តំ បញ្ញាចក្ខុនា ភូតតោ ន បស្សតីតិ អត្ថោ។

ន អញ្ញធម្មានុបស្សីតិ ន អញ្ញសភាវានុបស្សី, អសុភាទិតោ អញ្ញាការានុបស្សី ន ហោតីតិ វុត្តំ ហោតិ។

បថវីកាយន្តិ កេសាទី បថវីធម្មសមូហត្តា “កាយោ”តិ វទតិ, លក្ខណបថវិមេវ វា អនេកភេទភិន្នំ សកលសរីរគតំ បុព្ពាបរិយភាវេន បវត្តមានំ សមូហវសេន គហេត្វា “កាយោ”តិ វទតិ។ ឯវំ អញ្ញត្ថាបិ។

អាការសមូហសង្ខាតស្សាតិ អនិច្ចតាទិអាការសមុទាយបរិយាយស្ស។

តីសុ ភវេសុ កិលេសេតិ ភវត្តយវិសយកិលេសេ។ **សព្ពត្ថិក**ន្តិ សព្ពត្ថ លីនេ, ឧទ្ធតេ ច ចិត្តេ ឥច្ឆិតព្ពត្តា, សព្ពេ វា លីនេ, ឧទ្ធតេ ច ភាវេតព្ពា ពោជ្ឈង្គា អត្ថិកា ឯតាយាតិ **សព្ពត្ថិកា។ អន្តោ សង្កោចោ**តិ អន្តោ ឱលីយនា, កោសជ្ជន្តិ អត្ថោ។

២៤. **គហិតេសូ**តិ ភាវនាគ្គហណេន គហិតេសុ, ភាវិតេសូតិ អត្ថោ, វចនេន វា គហិតេសុ។ ភាវនាគ្គហណទីបនត្ថត្តា បន វចនេន គហណស្ស ភាវនាគ្គហណមេវេត្ថ បធានំ។ យស្ស សតិបដ្ឋានា ភាវិតា, តស្ស សម្មប្បធានាទយោ ពោធិបក្ខិយធម្មា ន ភាវិតាតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតីតិ ច សមានលក្ខណតាបទេសេន ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ បាឡិយំ “**ចតូសុ សតិបដ្ឋានេសុ ភាវិយមានេសុ ចត្តារោ សម្មប្បធានា ភាវនាបារិបូរឹ គច្ឆន្តី**”តិអាទិ វុត្តំ។

វិបល្លាសា បហីយន្តិ ឧជុវិបច្ចនីកភាវតោ។ “អាហារសមុទយា កាយស្ស សមុទយោ, ផស្សសមុទយា វេទនានំ សមុទយោ (សំ. និ. ៥.៤០៨), សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណំ, វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូប”ន្តិ (សំ. និ. ១.១, ៣៩; ម. និ. ៣.១២៦; មហាវ. ១; ឧទា. ១; វិភ. ២២៥) វចនតោ កាយាទីនំ សមុទយភូតា កពឡីការាហារផស្សមនោសញ្ចេតនាវិញ្ញាណាហារាកាយាទីនំ បរិជាននេន បរិញ្ញាតា ហោន្តិ តប្បដិបក្ខប្បហានតោតិ ទស្សេន្តោ “**ចត្តារោ អាហារា**”តិអាទិមាហ។ **សព្ពត្ថា**តិ “ឧបាទានេហិ អនុបាទានោ ភវតី”តិ ឯវមាទីសុ។

តត្ថ យស្មា បញ្ច កាមគុណា សវិសេសា កាយេ លព្ភន្តីតិ វិសេសេន កាយោ កាមុបាទានស្ស វត្ថុ, សុខវេទនស្សាទវសេន បរលោកនិរបេក្ខោ “នត្ថិ ទិន្ន”ន្តិអាទិ (ទី. និ. ១.១៧១; ម. និ. ១.៤៤៥; ២.៩៤-៩៥, ២២៥; ៣.៩១, ១១៦; សំ. និ. ៣.២១០; ធ. ស. ១២២១; វិភ. ៩៣៨) បរាមាសំ ឧប្បាទេតីតិ ទិដ្ឋុបាទានស្ស វេទនា, ចិត្តេ និច្ចគ្គាហវសេន សស្សតស្ស “អត្តនោ សីលាទិវសេន បរិសុទ្ធបរាមសនំ ហោតី”តិ សីលព្ពតុបាទានស្ស ចិត្តំ, នាមរូបបរិច្ឆេទេន ភូតំ ភូតតោ អបស្សន្តស្ស “អត្តាភិនិវេសោ ហោតី”តិ អត្តវាទុបាទានស្ស ធម្មា វត្ថុ, តស្មា **“ចតូសុ សតិបដ្ឋានេសុ ភាវិយមានេសុ ឧបាទានេហិ អនុបាទានោ ភវតី”**តិ វុត្តំ។

យស្មា បន វុត្តនយេនេវ កាយោ កាមយោគស្ស វត្ថុ, ភវេសុ សុខគ្គាហវសេន ភវស្សាទោ ហោតីតិ ភវយោគស្ស វេទនា, សន្តតិឃនគ្គាហវសេន ចិត្តេ អត្តាភិនិវេសោ ហោតីតិ ទិដ្ឋិយោគស្សចិត្តំ, ធម្មវិនិព្ភោគស្ស ទុក្ករត្តា, ធម្មានំ ធម្មមត្តតាយ ច ទុប្បដិវិជ្ឈត្តា សម្មោហោ ហោតីតិ អវិជ្ជាយោគស្ស ធម្មា, វត្ថុ, តស្មា ចតុសតិបដ្ឋានភាវនាយ តេសុ តេសំ បហានសិទ្ធិតោ យោគេហិ វិសំយុត្តតា វុត្តា។ ឯតេនេវ អាសវេហិ អនាសវតា, ឱឃេហិ និត្ថិណ្ណតា ច សំវណ្ណិតា ហោតិ កាមរាគាទីនំ ឯវ កាមយោគ កាមាសវកាមោឃាទិភាវតោ។

វុត្តនយេនេវ កាយោ អភិជ្ឈាកាយគន្ថស្ស វត្ថុ, “ទុក្ខាយ វេទនាយ បដិឃានុសយោ អនុសេតី”តិ (ម. និ. ១.៤៦៥) ទុក្ខទុក្ខវិបរិណាមទុក្ខសង្ខារទុក្ខភូតា វេទនា វិសេសេន ព្យាបាទកាយគន្ថស្ស វត្ថុ, ចិត្តេ និច្ចាភិនិវេសវសេន សស្សតស្ស “អត្តនោ សីលេន សុទ្ធី”តិអាទិបរាមសនំ ហោតីតិ សីលព្ពតបរាមាសស្ស ចិត្តំ វត្ថុ, សប្បច្ចយនាមរូបទស្សនាភាវតោ ភវវិភវទិដ្ឋិសង្ខាតោ ឥទំសច្ចាភិនិវេសោ ហោតីតិ តស្ស ធម្មា វត្ថូតិ ចតុសតិបដ្ឋានាតិ យោជេតព្ពំ។

វុត្តនយេនេវ វិសេសតោ កាយោ រាគសល្លស្ស វត្ថុ, វេទនា ទោសសល្លស្ស, “ចិត្តំ និច្ចគ្គាហវសេន អត្តាភិនិវេសំ អត្តានំ សេយ្យាទិតោ ទហតី”តិ ចិត្តំ មានសល្លស្ស, វុត្តនយេនេវ ធម្មា មោហសល្លស្ស វត្ថូតិ ចតុសតិបដ្ឋានាតិ យោជេតព្ពំ។

យស្មា បន កាយានុបស្សនាទីហិ កាយវេទនាចិត្តធម្មេសុ បរិញ្ញាតេសុ រូបវេទនាសញ្ញាសង្ខារក្ខន្ធា បរិញ្ញាតា ហោន្តិ, ចិត្តេ ហិ បរិញ្ញាតេ សញ្ញាបិ បរិញ្ញាតាវ ហោតិ, តស្មា **“វិញ្ញាណដ្ឋិតិយោ ចស្ស បរិញ្ញំ គច្ឆន្តី”**តិ វុត្តំ។

តថា វិសេសតោ កាយេ សាបេក្ខា ឆន្ទាគតី គច្ឆតីតិ កាយោ ឆន្ទាគតិយា វត្ថុ, វុត្តនយេនេវ វេទនា ព្យាបាទស្ស និមិត្តន្តិ សា ទោសាគតិយា វត្ថុ, សន្តតិឃនគ្គាហវសេន សរាគាទិចិត្តេ សម្មោហោ ហោតីតិ មោហាគតិយា ចិត្តំ, ធម្មសភាវានវពោធេន ភយំ ហោតីតិ ភយាគតិយា ធម្មា វត្ថូតិ ចតុសតិបដ្ឋានភាវនាយ អគតិគមនប្បហានំ ហោតីតិ អាហ **“អគតិគមនេហិ ច ន អគតី គច្ឆតី”**តិ។

“អកុសលស្ស សោមនស្សស្ស វសេនា”តិ ឥទំ “អយម្បិ អត្ថោ សម្ភវតី”តិ កត្វា វុត្តំ។ “សុខាយ វេទនាយ រាគានុសយោ អនុសេតី”តិ (ម. និ. ១.៤៦៥) បន វចនតោ សុខវេទនាគ្គហណេន តត្ថានុសយនេន សមុទយសច្ចំ ទេសិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ **ទេសិតំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចន្តិ** ទុក្ខទុក្ខគ្គហណេន សាតិសយំ ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ បកាសិតំ ហោតីតិ បាឡិយំ “ទុក្ខំ អរិយសច្ចំ ទេសិត”ន្តិ វុត្តំ។ សហចរណាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា **និទ្ទេសវារវណ្ណនាយំ** (នេត្តិ. អដ្ឋ. ៥ អាទយោ) វុត្តំ។

លក្ខណហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៦. ចតុព្យូហហារវិភង្គវណ្ណនា

២៥. ហារានន្តិ និទ្ធារណេ សាមិវចនំ។ ហារេសុ ឥមស្ស ចតុព្យូហហារស្ស វិសេសតោ សុត្តស្ស ព្យញ្ជនវិចយភាវតោតិ យោជនា។ តេន វុត្តំ **“ព្យញ្ជន…បេ…. ទស្សេតី”**តិ។ **យាយា**តិ និរុត្តិយា។

យថារហន្តិ សំវណ្ណិយមានេ សុត្តេ យំ យំ អរហតិ និព្ពចនំ វត្តុំ, តំតំលោកសមញ្ញានុរោធេនេវ។ បុព្ពភាគបដិបទា សម្បាទេត្វា បច្ឆា សច្ចាភិសមយំ បាបុណាតីតិ អាហ **“សម្មតិ…បេ…. ហោតី”**តិ, តំតំបញ្ញត្តិគ្គហណមុខេន បរមត្ថគ្គហណំ ហោតីតិ ឯវំ វា ឥមិនា សម្ពន្ធោ។

យមិទំ អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបសន្តានំ សន្ធាយ “**ឧភយមន្តរេន**”តិ គេជ វុត្តំ។ ឱតរណហារេ (នេត្តិ. អដ្ឋ. ៤២ អាទយោ) បនស្ស ទ្វារប្បវត្តផស្សាទិធម្មេ សន្ធាយ វុត្តភាវំ ទស្សេតុំ “ឧភយមន្តរេនាតិ ផស្សសមុទិតេសុ ធម្មេសូ”តិ អត្ថោ វុត្តោ។ អដ្ឋកថាចរិយា បនាហុ “អន្តរេនាតិ វចនំ បន វិកប្បន្តរទីបន”ន្តិ។ តស្មា អយមេត្ថ អត្ថោ – ន ឥមំ លោកំ, ន ហុរំ លោកំ, អថ ខោ ឧភយមន្តរេនាតិ។ អបរោ វិកប្បោ – **ឧភយមន្តរេន**តិ វា វចនំ វិកប្បន្តរាភាវទីបនំ។ តស្សត្ថោ – ន ឥមំ លោកំ, ន ហុរំ លោកំ និស្សាយ ឈាយតិ ឈាយី, ឧភយមន្តរេន បន អញ្ញំ ឋានំ អត្ថីតិ។

យេបិ ច “អន្តរាបរិនិព្ពាយី, សម្ភវេសី”តិ ច ឥមេសំ សុត្តបទានំ អត្ថំ មិច្ឆា គហេត្វា អត្ថិ ឯវ អន្តរាភវោតិ វទន្តិ, តេបិ យស្មា អវិហាទីសុ តត្ថ តត្ថ អាយុវេមជ្ឈំ អនតិក្កមិត្វា អន្តរា អគ្គមគ្គាធិគមេន អនវសេសកិលេសបរិនិព្ពានេន បរិនិព្ពាយន្តីតិ **អន្តរាបរិនិព្ពាយី,** ន អន្តរាភវភូតោតិ បុរិមស្ស សុត្តបទស្ស អត្ថោ។ បច្ឆិមស្ស ច យេ ភូតា ឯវ, ន បុន ភវិស្សន្តិ, តេ ហិ (កថា. អនុដី. ៥០៧) ខីណាសវា, បុរិមបទេហិ “**ភូតា**”តិ វុត្តា។ តព្ពិបរីតតាយ សម្ភវំ ឯសន្តីតិ **សម្ភវេសិនោ**។ អប្បហីនភវសំយោជនត្តា សេក្ខា, បុថុជ្ជនា ច។ ចតូសុ វា យោនីសុ អណ្ឌជជលាពុជសត្តា យាវ អណ្ឌកោសំ, វត្ថិកោសញ្ច ន ភិន្ទន្តិ, តាវ **សម្ភវេសី** នាម។ អណ្ឌកោសតោ, វត្ថិកោសតោ ច ពហិ និក្ខន្តា **ភូតា** នាម។ សំសេទជឱបបាតិកា ច បឋមចិត្តក្ខណេ **សម្ភវេសី** នាម, ទុតិយចិត្តក្ខណតោ បដ្ឋាយ **ភូតា** នាម។ យេន វា ឥរិយាបថេន ជាយន្តិ, យាវ តតោ អញ្ញំ ន បាបុណន្តិ, តាវ **សម្ភវេសី,** តតោ បរំ **ភូតា**តិ អត្ថោ, តស្មា នត្ថីតិ បដិក្ខិបិតព្ពំ។ សតិ ហិ ឧជុកេ បាឡិអនុគតេ អត្ថេ កឹ អនិទ្ធារិតសាមត្ថិយេន អន្តរាភវេន អត្តភាវបរិកប្បិតេន បយោជនន្តិ។

យំ បន យេ “សន្តានវសេន បវត្តមានានំ ធម្មានំ អវិច្ឆេទេន ទេសន្តរេសុ បាតុភាវោ ទិដ្ឋោ។ យថា តំ វីហិអាទិអវិញ្ញាណកសន្តានេ, ឯវំ សវិញ្ញាណកសន្តានេបិ អវិច្ឆេទេន ទេសន្តរេសុ បាតុភាវេន ភវិតព្ពំ។ អយញ្ច នយោ សតិ អន្តរាភវេ យុជ្ជតិ, នាញ្ញថា”តិ យុត្តិំ វទន្តិ។ តេហិ ឥទ្ធិមតោ ចេតោវសិប្បត្តស្ស ចិត្តានុគតិកំ កាយំ អធិដ្ឋហន្តស្ស ខណេន ព្រហ្មលោកតោ ឥធូបសង្កមនេ, ឥតោ វា ព្រហ្មលោកគមនេ យុត្តិំ វត្តព្ពា។ យទិ សព្ពត្ថេវ វិច្ឆិន្នទេសេ ធម្មានំ បវត្តិ ន ឥច្ឆិតា, យទិបិ សិយា “ឥទ្ធិវិសយោ អចិន្តេយ្យោ”តិ, តំ ឥធាបិ សមានំ “កម្មវិបាកោ អចិន្តេយ្យោ”តិ វចនតោ, តស្មា តំ តេសំ មតិមត្តមេវ។ អចិន្តេយ្យសភាវា ហិ សភាវធម្មា, តេ កត្ថចិ បច្ចយវិសេសេន វិច្ឆិន្នទេសេ បាតុភវន្តិ, កត្ថចិ អវិច្ឆិន្នទេសេ ច។ តថា ហិ មុខឃោសាទីហិ អញ្ញស្មិំ ទេសេ អាទាសបព្ពតប្បទេសាទិកេ បដិពិម្ពបដិឃោសាទិកំ បច្ចយុប្បន្នំ និព្ពត្តមានំ ទិស្សតិ, តស្មា ន សព្ពំ សព្ពត្ថ ឧបនេតព្ពន្តិ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារតោ បន បដិពិម្ពស្ស ឧទាហរណភាវសាធនាទិកោ អន្តរាភវវិចារោ **កថាវត្ថុប្បករណស្សដីកាយំ** (កថា. អនុដី. ៥០៧) គហេតព្ពោ។

អបរេ បន “**ឥធា**តិ កាមភវោ, **ហុរ**ន្តិ អរូបភវោ, **ឧភយមន្តរេន**តិ រូបភវោ វុត្តោ”តិ វទន្តិ, “ឥធាតិ បច្ចយធម្មា, **ហុរ**ន្តិ បច្ចយុប្បន្នធម្មា, **ឧភយមន្តរេន**តិ បណ្ណត្តិធម្មា វុត្តា”តិ ច វទន្តិ, តំ សព្ពអដ្ឋកថាសុ នត្ថិ, តស្មា វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **អវសិដ្ឋំ រូប**ន្តិ អាបោធាតុអាកាសធាតូហិ សទ្ធិំ លក្ខណរូបានិ, ឱជញ្ច សន្ធាយាហ អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបស្ស អធិប្បេតត្តា។ តស្ស ខីណាសវស្ស តំ និព្ពានារម្មណំ ចិត្តំ ន ជានន្តិ ន ញាយន្តិ “ឈាយមានា”តិ វុត្តត្តា។ សេសំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ចតុព្យូហហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៧. អាវដ្ដហារវិភង្គវណ្ណនា

២៨. អកុសលានំ ធម្មានំ វិទ្ធំសនសភាវត្តា, អកុសលានំ វា បជហនេ កុសលានំ សម្បាទនេ បដ្ឋបនសភាវត្តា **អារម្ភធាតុ។ តថាភូតា**តិ សីលាទីហិ សមង្គីភូតា។ កាមធាតុអាទិកា តិធាតុយោវ **តេធាតុ**។ តស្ស អភិភវនតោ **តេធាតុឥស្សរោ** មច្ចុរាជា។ អនាទិមតិសំសារេ ចិរកាលំ លទ្ធបតិដ្ឋាបិ អចិរកាលំ ភាវិតេហិ កុសលេហិ ធម្មេហិ សមុច្ឆិន្ទនីយត្តា អពលា កិលេសាតិ វុត្តំ “**អពលំ ទុព្ពល**”ន្តិ។ តេនាហ “**អពលា នំ ពលីយន្តី**”តិ។

ឥទំ វចនំ អយំ គាថាបាទោ។ **សមាធិស្ស បទដ្ឋាន**ន្តិ ឯត្ថ សមាធិស្ស ការណំ សមតានុយោគេ និយោជនតោតិ យោជេតព្ពំ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ **បបញ្ចា**តិ រាគាទយោវ។ **តថា ចេវ សំវណ្ណិត**ន្តិ ទេសនាយ បទដ្ឋានភាវេនេវ អត្ថសំវណ្ណនា កតាតិ អត្ថោ។

ន្តិ តំ ទេសនំ។ **តស្សា**តិ សភាគាទិវសេន អាវដ្ដនស្ស។ បរិបក្កញាណានំ វិសេសាធិគមាយ។ **លាភ វិនិច្ឆយបរិគ្គហមច្ឆរិយានី**តិអាទីសុ **លាភោ**តិ រូបាទិអារម្មណប្បដិលាភោ។ សោ បរិយេសនាយ សតិ ហោតីតិ បរិយេសនាគ្គហណេន គហិតោ។ **វិនិច្ឆយោ**តិ "ឯត្តកំ មេ រូបារម្មណត្ថាយ ភវិស្សតិ, ឯត្តកំ សទ្ទាទិអារម្មណត្ថាយ, ឯត្តកំ មយ្ហំ, ឯត្តកំ បរស្ស, ឯត្តកំ បរិភុញ្ជិស្សាមិ, ឯត្តកំ និទហិស្សាមី"តិ ឯវំ បវត្តោ វិតក្កោ វិនិច្ឆយោ។ សោ លាបិតហេតុកត្តា បរិយេសនមូលកតាយ បរិយេសនាគ្គហណេនេវ គហិតោ, តថា បរិគ្គហមច្ឆរិយានិ។ តត្ថ **បរិគ្គហោ** "មម ឥទ"ន្តិ បរិគ្គណ្ហនំ។ **មច្ឆរិយំ** "មយ្ហេវ ហោតូ"តិ បរេហិ សាធារណភាវាសហនំ។ តេនេវស្ស បោរាណា ឯវំ វចនត្ថំ វទន្តិ "មយ្ហេវិទមច្ឆរិយំ ហោតុ, មា អញ្ញេសំ អច្ឆរិយំ ហោតូតិ បវត្តត្តា មច្ឆរិយន្តិ វុច្ចតី"តិ (ទី. និ. អដ្ឋ. ២.១០៣; អ. និ. អដ្ឋ. ៣.៩.២៣)។ បរិភោគត្ថានំ បន វិនិច្ឆយាទីនំ បរិភោគន្តោគធតា វេទិតព្ពា។ **ឆន្ទរាគោ** ទុព្ពលរាគោ។ **អជ្ឈោសានំ** "មម ឥទ"ន្តិ តណ្ហាវសេន ពលវសន្និដ្ឋានន្តិ អាហ **"ឆន្ទរាគអជ្ឈោសានា តណ្ហា ឯវា"**តិ។ **អារក្ខនិមិត្តំ** ទ្វារបិទហនមញ្ជូសាគោបនាទិនា សុដ្ឋុ រក្ខណនិមិត្តំ។ បាបានិ ករោន្តោ បរិភោគនិមិត្តំ រក្ខោ តិទ្វោ គធិតោ មុច្ឆិតោ ហុត្វា មិគោវ បរិភុញ្ជន និមិត្តំ បមាទំ អាបជ្ជតីតិ ឯវំ បរិយេនារក្ខា **បរិភោគនិមិត្តំ**។ បមាទោ តិវិធោ តណ្ហាយ វសេន កថិតោតិ ទស្សេន្តោ **"តិវិធោ តណ្ហាយាតិ វុត្ត"**ន្តិ អាហ។

អវិសេសេន វុត្តន្តិ "កតមេន ឧបាទានេន សឧបាទានា"តិ វិភាគេន បុច្ឆិត្វាបិ "អវិជ្ជាយ ច តណ្ហាយ ចា"តិ អវិនិព្ភុជិត្វា វុត្តំ។ **តណ្ហញ្ច អវិជ្ជញ្ច ចតុរុបាទានំ វសេនា**តិ កាមុបាទានាទីនំ ចតុន្នំ ឧបាទានានំ វសេន វិភជិត្វា ខន្ធានំ **ទុក្ខភាវេន** ទុក្ខសច្ចភាវេន សហ បរិញ្ញេយ្យភាវំ, ឧបាទានានំ **សមុទយភាវេន** សមុទយសច្ចភាវេន សហ បហាតព្ពភាវំ ទស្សេតីតិ យោជនា។

៣០. "យោ"តិអាទិនា វុត្តោ តិវិធោ បមាទោ បរិយេសតិ, អារក្ខណញ្ច ករោតិ, បរិភោគនិមិត្តញ្ចាតិ សម្ពន្ធោ។ បមាទោ ហិ បមជ្ជន្តស្ស បុគ្គលស្ស ភោគានំ បរិយេសនាយ, អារក្ខណាយ ច ហេតុភូតោ កត្តុភាវេន ឧបចរិតោ, បរិភោគស្ស បន និមិត្តំ។ "គប្បដិបក្ខេនា"តិ បទស្ស អត្ថំ វិវរតិ **"អប្បមាទានុយោគេនា"**តិ, តេន សមថភាវំ ទស្សេតិ ។ **ខេបនា**តិ ខយបាបនា។ **វោទានបក្ខវិសភាគធម្មវសេនា**តិ វោទានបក្ខោ ច សោ បមាទស្ស វិសភាគធម្មោ ចាតិ **វោទាន...បេ.... ធម្មោ**, សមថោ, តស្ស វសេន។

សមថេ សតីតិ អធិដ្ឋានភូតេ ឈានេ សតិ, តំ បាទកំ កត្វាតិ អត្ថោ។ **យា បញ្ញា**តិ នាមរូបបរិច្ឆេទាទិវសេន បវត្តបញ្ញា។ តេនាហ **"អយំ វិបស្សនា"**តិ។ **បហីនេសូ**តិ បហីយមានេសុ។

វោទានបក្ខន្តិ អារម្ភធាតុអាទិវោទានបក្ខំ និក្ខិបិត្វា។ **វិសភាគធម្មវសេនា**តិ បមាទវសេនេវ។ **សភាគធម្មវសេនា**តិ បុព្ពេ និក្ខិត្តស្ស អារម្ភធាតុអាទិវោទានធម្មស្ស សមថាទិសភាគធម្មវសេន។

បុន អបរិយោទាបនិយំ សិខាប្បត្តបរិយោទាបនំ ឥធាធិប្បេតន្តិ អាហ **"តំ បន អរហត្តេន ហោតី"**តិ។

មោហសមុដ្ឋានតា វុត្តា "មោហោ ឯវ សមុដ្ឋាន"ន្តិ កត្វា។ អញ្ញថា បិសុណាវាចាយ ទោសសមុដ្ឋានតា មុសាវាទស្ស វិយ មោហសមុដ្ឋានភាវា វត្តព្ពា សិយា។

កម្មបថភាវំ បត្តានំ, អប្បត្តានញ្ច អកុសលធម្មានំ "សព្ពបាប"ន្តិ បទេន បរិគ្គហិតត្តា វុត្តំ **"កម្មបថកម្មវិភាគេនា"**តិ។

៣១. សេសបទានន្តិ "កុសលស្ស ឧបសម្បទា"តិអាទីនំ (ទី. និ. ២.៩០; ធ. ប. ១៨៣; នេត្តិ. ៣០, ៥០, ១១៦, ១២៤; បេដកោ. ២៩) គាថាយ អវសិដ្ឋបទានំ។ **យថាធិគត**ន្តិ អត្តនា អធិគតប្បការំ, បច្ឆា ភូមិទិសា។

ឧបរិ យាបេន្តីតិ មនុស្សលោកតោ ឧបរិដ្ឋិមំ ទេវលោកំ គមេន្តិ។

៣២. យថាវុត្តស្ស ធម្មស្សាតិ សីលស្ស ច មគ្គស្ស ច។ **តណ្ហាវិជ្ជាទីន**ន្តិ **អាទិ**សទ្ទេន តទេកដ្ឋកិលេសា គយ្ហន្តិ, តេសំ បទដ្ឋានធម្មា ច។ **សមថវិបស្សនាទីន**ន្តិ **អាទិ**សទ្ទេន សាមញ្ញផលានំ សង្គហោ។ យទគ្គេន ចេត្ថ "និរោធោ រក្ខតី"តិ វុត្តោ, តទគ្គេន មគ្គោ រក្ខណកិរិយាយ ករណំ វុត្តំ **"យេន រក្ខតី"**តិ។ វិសភាគធម្មវសេន បុរិមានិ សភាគធម្មាវដ្ដនវសេន បច្ឆិមានិ សច្ចានិ និទ្ទារិតានីតិ យោជេតព្ពំ។

អាវដ្ដហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៨. វិភត្តិហារវិភង្គវណ្ណនា

៣៣. ធម្មេសូតិ បុញ្ញាទិទានាទិភេទភិន្នេសុ សភាវធម្មេសុ។ **តត្ថ លព្ភមានោ**តិ តេសុ យថាវុត្តេសុ ធម្មេសុ លព្ភមានោ។ **ភូមិវិភាគោ**តិ កាមាវចរាទិទស្សនាទិភូមិប្បភេទោ។ **បទដ្ឋានវិភាគោ**តិ តេ បុញ្ញាទិធម្មា យេសំ បទដ្ឋានំ, តេសំ វា យេ ធម្មា បទដ្ឋានំ, តព្ពិភាគោ។ **យេសំ សុត្តាន**ន្តិ មូលបទដ្ឋានភូតានំ សំកិលេសភាគិយាទីនំ ចតុន្នំ សុត្តានំ វសេន។ អសង្ករវវត្ថានេន ហិ ឯតេសុ សុត្តេសុ សាតិសយំ ធម្មា វិភត្តា នាម ហោន្តិ។ តេនាហ "**វិសេសតោ**"តិ។ យទិ ឯវំ កស្មា វាសនាភាគិយនិព្ពេធភាគិយសុត្តានិ ឯវេត្ថ គហិតានីតិ? នយិទមេវំ និក្ខមនបរិយោសានភាវេន ឥតរេសម្បិ គហិតត្តា។ យតោ ហិ និស្សដា វាសនាភាគិយា ធម្មា, តេ សំកិលេសភាគិយា។ យំបរិយោសានា និព្ពេធភាគិយា ធម្មា, តេ អសេក្ខភាគិយាតិ ទ្វយគ្គហណេនេវ ឥតរម្បិ ទ្វយំ គហិតមេវ ហោតិ។ តេនាហ "**ឥមេសំ ចតុន្នំ សុត្តានំ ទេសនាយា**"តិ។ **ឥមានិ ចត្តារិ សុត្តានី**តិ បាឡិយា, វក្ខមានាយ ទេសនាយ វា ឥតរទ្វយសង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ, ន បដិក្ខេបោ។

តេនេវាតិ និយមស្ស អកតត្តា, តតោ ច តេន តន្និស្សិតេន ច ព្រហ្មចារី ភវតីតិ សិទ្ធំ ហោតិ។ **ឯវ**-សទ្ទោ វា សមុច្ចយត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **សិយា តស្ស បដិក្ខេបោ**តិ តស្ស អដ្ឋសមាបត្តិព្រហ្មចរិយស្ស សិយា បដិក្ខេបោ។ ឯវំ សតិ សាវសេសា ទេសនា សិយា។

តទង្គាទិប្បហានទ្វយំ បទដ្ឋានភូតំ ឥធ គណនូបគំ ន ហោតីតិ "**សមុច្ឆេទបដិប្បស្សទ្ធិប្បហានានំ វសេនា**"តិ វុត្តំ។ តថា ហេត្ថ កេចិ "តេនេវា"តិ បឋន្តិ។ "**តេនេវ ព្រហ្មចរិយេនាតិ បឋន្តី**"តិ ឥទំ "សំវរសីលេបិតោ"តិ (នេត្តិ. ៣៣) ឯត្ថ វុត្តំ បាឡិវិកប្បំ សន្ធាយ វទតិ។ "**យស្មា...បេ.... វក្ខតី**"តិ ឥទំ បច្ឆិមបាឋស្សេវ យុត្តតាយ ការណវចនំ។

កថំ មន្តាតិ? អនិព្ពេធសភាវត្តា មហគ្គតបុញ្ញានំ ន និព្ពេធភាគិយសុត្តេន សង្គហោ, វាសនាភាគិយត្តា បន វាសនាភាគិយសុត្តេនេវ សង្គហោតិ។ តទុបសង្កា ហិ បច្ឆិមោ ឯវ បាឋោ យុត្តតរោ។ ឥតរថា សាវសេសា ទេសនា ភវេយ្យ។ តេនាហ "**ន ហិ...បេ.... ទេសេតី**"តិ។

សំកិលេសភាគិយអសេក្ខភាគិយានំ បរតោ វក្ខមានត្តា វុត្តំ "**វក្ខមានានំ...បេ.... វសេនា**"តិ។ "**សព្ពតោ**"តិ ឥទំ បុព្ពបរាបេក្ខំ។ តស្ស បរាបេក្ខតាយ "សព្ពតោភាគេន ឯកាទសសុ ឋានេសុ បក្ខិបិត្វា"តិ អដ្ឋកថាយំ យោជិតំ។ តត្ថ បទាទិកេ វិចយហារបទត្ថេ សន្ធាយ "**ឯកាទសសុ ឋានេសូ**"តិ វុត្តំ។ បុព្ពបេក្ខតាយ បន "សព្ពតោភាគេន ទេសនាយ ផលេនា"តិអាទិនា យោជេតព្ពំ។

សំកិលេសភាគិយានំ តណ្ហាសំកិលេសាទិនា ទេសនានយោ វេទិតព្ពោ។ **ផលំ** អបាយទុក្ខេន មនុស្សេសុ ទោភគ្គិយេន។ អសេក្ខភាគិយានំ អសេក្ខេហិ សីលក្ខន្ធាទីហិ ទេសនានយោ។ **ផលំ** អគ្គផលេន ច អនុបាទិសេសាយ ច និព្ពានធាតុយា វេទិតព្ពំ។ ឥតរេសំ បាឡិយំ វុត្តមេវ។ កាមរាគព្យាបាទ ឧទ្ធម្ភាគិយសំយោជនគ្គហណេន សំកិលេសភាគិយានំ, វិរាគគ្គហណេន អសេក្ខគ្គហណេនេវ ច អសេក្ខភាគិយានំ វក្ខមានត្តា វុត្តំ "**វក្ខមានានំ...បេ.... វសេនា**"តិ។ បទបទត្ថវិចារយុត្តិនិទ្ធារណមុខេន ធម្មវិភត្តិអាទិវិចារោ កាតព្ពោតិ ទស្សេតុំ បាឡិយំ "**វិចយេន...បេ.... តព្ពានី**"តិ វុត្តន្តិ អដ្ឋកថាយំ "**វិចយេន...បេ.... ទស្សេតី**"តិ វុត្តំ។

៣៤. ឯវន្តិ ឥតិ។ **ធម្មេ**តិ វុត្តសភាគធម្មេ។ **សាធារណាសាធារណភាវេហី**តិ សាមញ្ញវិសេសេន វិសិដ្ឋេហិ។ **ទ្វេ ធម្មា សាធារណា**តិ ទ្វេ ឥមេ ធម្មា យេហិ សភាគធម្មា សាធារណា នាម ហោន្តិ។ កតមេ ទ្វេ? នាមំ, វត្ថុ ច។ តត្ថ **នាមំ** នាមបញ្ញត្តិ, តំមុខេនេវ សទ្ទតោ តទត្ថាវគមោ។ សទ្ទេន ច សាមញ្ញរូបេនេវ តថារូបស្ស អត្ថស្ស គហណំ, ន វិសេសរូបេន, តស្មា សទ្ទវចនីយា អត្ថា សាធារណរូបនាមាយត្តគហណីយតាយ នាមសាធារណា វុត្តា។ **វត្ថូ**តិ បវត្តិដ្ឋានំ។ យត្ថ ហិ យេ ធម្មា បវត្តន្តិ, តេសំ សព្ពេសំ តេ ធម្មា សាធារណាតិ បវត្តិដ្ឋានសង្ខាតានំ វត្ថូនំ សាធារណា។ យស្មា បនិទំ ទ្វយំ តេសំ ធម្មានំ សាធារណភាវេ បកតិភូតំ សភាវភូតំ, តស្មា វុត្តំ "**ទ្វេ ធម្មាតិ ទុវេ បកតិយោ**"តិ។ **ឯកសន្តតិបតិតតាយា**តិ សមានសន្តតិបវត្តិយា។ តេនាហ "**សមានវត្ថុកា**"តិ។ ទស្សនបហាតព្ពានញ្ហិ យថា មិច្ឆត្តនិយតសត្តា បវត្តិដ្ឋានំ, ឯវំ អនិយតាបីតិ ឧភយេ ហិ តេ សមានវត្ថុកា។ ឯស នយោ ឥតរេសុបិ។ សក្កាយទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆាសីលព្ពតបរាមាសា ហិ ភិន្នសភាវាបេតេ ធម្មា ទស្សនេន បហាតព្ពតំ នាតិវត្តន្តីតិ តេ នាមសាមញ្ញតំ បត្តា, រូបរាគាទយោ ច ភាវនាយ បហាតព្ពតន្តិ អាហ "**បហានេកដ្ឋា នាមសាធារណា**"តិ។ យថា បន "វត្ថូនំ សាធារណា វត្ថុសាធារណា"តិ អយមត្ថោ លព្ភតិ, ឯវំ "វត្ថុនា សាធារណា វត្ថុសាធារណា"តិ អយម្បិ អត្ថោ លព្ភតីតិ ទស្សេន្តោ "**សហជេកដ្ឋា វត្ថុសាធារណា**"តិ អាហ។

តេ ហិ អញ្ញមញ្ញំ ផុសនាទិសភាវតោ ភិន្នាបិ យស្មិំ បវត្តន្តិ, តេន វត្ថុនា សាធារណា នាម ហោន្តិ។ ឯត្ថ ច លព្ភមានម្បិ កុសលាទិនាមសាធារណំ អនាមសិត្វា វត្ថុសាធារណា តាវ យោជិតាតិ វេទិតព្ពា។ **បដិបក្ខាទីហីតិ អាទិ**សទ្ទេន សមានផលតាសហព្យតាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។ **សេសបទេសូ**តិ "បុថុជ្ជនស្សា"តិអាទិវាក្យេសុ។ កថំ? តត្ថ ហិ បុថុជ្ជនស្ស, សោតាបន្នស្ស ច សម្ភវតោ អនាគាមិនោ, អរហតោ ច អសម្ភវតោតិអាទិនា យោជេតព្ពំ។

កថំ តេ ឱធិសោ គហិតាតិ កេនាការេន តេ "សាធារណា"តិ វុត្តធម្មា ភាគសោ គហិតា។ "អមុកស្ស, អមុកស្ស ចា"តិ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ។ សាមញ្ញភូតា ធម្មា **សាធារណា** នាម, ឯវំ សន្តេ កថំ តេសំ មិច្ឆត្តនិយតានិយតាទិវសេន វិភាគេន បវត្តិដ្ឋានតា វុច្ចតិ, ន វត្តព្ពន្តិ អធិប្បាយោ។ អថ វិភាគេន តំ វត្តព្ពំ, ននុ តេ សាធារណាតិ ន វត្តព្ពមេវាតិ? ឯវំ សាធារណាតិ មិច្ឆត្តនិយតានំ, អនិយតានន្តិ ឥមេសំ ឧភយេសំយេវ តេ ធម្មា សាធារណា។ តេនាហ – **"ន សព្ពសត្តានំ សាធារណតាយ សាធារណា"**តិ។ **"យស្មា"**តិអាទិនា តត្ថ ការណមាហ, តេនេតំ ទស្សេតិ "កេចិ ធម្មា កេសញ្ចិទេវ ធម្មានំ សាធារណា ហោន្តិ, អញ្ញេសំ អសាធារណា"តិ។ តេនាហ **"បដិនិយតញ្ហិ តេសំ បវត្តិដ្ឋាន"**ន្តិ។

ឥតរថាតិ អនិយតបវត្តិដ្ឋានតាយ សព្ពេសំ សាធារណា, អសាធារណា វា សិយុំ, តថា សតិ។ **តថា វោហារោ**តិ "សាធារណា, អសាធារណា"តិ ច អយំ វោហារោ សាមញ្ញា ឯវ ន ភវេយ្យ។ **ឯតេ ឯវ ធម្មា**តិ "សាធារណា"តិ វុត្តធម្មា ឯវ។ **ឯវន្តិ** "មិច្ឆត្តនិយតាន"ន្តិអាទិនា វុត្តប្បការេន។ **និយតវិសយា** បរិច្ឆិន្នប្បវត្តិដ្ឋានា។ **"យោបី"**តិអាទិ បុគ្គលាធិដ្ឋានេន វុត្តស្សេវត្ថស្ស បាកដករណំ។ **"ន ហី"**តិអាទិនា អន្វយតោ, ព្យតិរេកតោ ច តមេវត្ថំ វិភាវេតិ។ **សេសេបី**តិ "ភាវនាបហាតព្ពា"តិ ឯវមាទិម្ហិបិ។

បច្ចត្តនិយតោតិ បាដិបុគ្គលិកោ។ **ឥតរស្សា**តិ អបច្ចត្តនិយតស្ស។ **តថា**តិ អសាធារណភាវេន។ កោចិ ធម្មោ កញ្ចិ ធម្មំ ឧបាទាយ សាធារណោបិ សមានោ តទញ្ញំ ឧបាទាយ អសាធារណោបិ ហោតីតិ អាហ **"សាធារណាវិធុរតាយា"**តិ។ តេនាហ **"តំ តំ ឧបាទាយា"**តិអាទិ។ តថា ហិ "ធម្មតា"តិ វុត្តបឋមមគ្គដ្ឋតា ទីបិតា, តាទិសានំ ឯវ អនេកេសំ អរិយានំ វសេន សាធារណាតិ ។ **បឋមស្សា**តិ អដ្ឋមកស្ស។ **ទុតិយស្សា**តិ សោតាបន្នស្ស។ បុន **អដ្ឋមកស្សា**តិ "អដ្ឋមកស្ស, អនាគាមិស្ស ចា"តិ ឯត្ថ វុត្តអដ្ឋមកស្ស។ តេនាហ **"អនាគាមិមគ្គដ្ឋស្សា"**តិ។ អគ្គផលដ្ឋតោ បដ្ឋាយ បដិលោមតោ គណិយមានោ បឋមមគ្គដ្ឋោ **អដ្ឋមកោ,** មគ្គដ្ឋតាយ, បហីយមានកិលេសតាយ ច សព្ពេបិ មគ្គដ្ឋា អដ្ឋមកា វិយាតិ **អដ្ឋមកា,** "ឯកចិត្តក្ខណតោ ឧទ្ធំ ន តិដ្ឋតីតិ **អដ្ឋមកោ**"តិ អបរេ និរុត្តិនយេន។ "សេក្ខា"តិ នាមំ សាធារណន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ឥតរេសូ**តិ "ភព្ពាភព្ពា"តិ វុត្តេសុ អនរិយេសុ។ តេនាហ បាឡិយំ **"ហីនុក្កដ្ឋមជ្ឈិមំ ឧបាទាយា"**តិ។

និយាមាវក្កន្តិយាតិ អវក្កន្តនិយាមតាយ។ **ញាណុត្តរស្សា**តិ ញាណាធិកស្ស។ **តថាវិធបច្ចយសមាយោគេ**តិ ញាណវិសេសបច្ចយសមវាយេ។ យថា ហិ ញាណពលេន ទន្ធាភិញ្ញតា ន ហោតិ, ឯវំ បដិបទាបដិបន្នោបិ សុខេន វិសោសិយតីតិ។ សា ហិ សុខាបដិបទា ខិប្បាភិញ្ញា តំសមង្គិនោ ញាណុត្តរត្តា វិបស្សនាយ បទដ្ឋានន្តិ វុត្តា។

ធម្មតោ អនបេតា ចិន្តា **ធម្មចិន្តា,** យោនិសោមនសិការេន បវត្តិតត្តា ធម្មេសុ ចិន្តា, **ធម្មោ** វា ញាណំ, តស្មា ធម្មាវហា ចិន្តា **ធម្មចិន្តា,** ចិន្តាមយញាណស្ស ហេតុភូតា ចិន្តាតិ អត្ថោ។

បាឡិយំ សុតមយបញ្ញាគ្គហណេន "យេ តេ ធម្មា អាទិកល្យាណា...បេ.... តថារូបាស្ស ធម្មា ពហុស្សុតា ហោន្តី"តិអាទិ (អ. និ. ៨.២) សុត្តបទសង្គហោ អត្ថោ បរិគ្គហិតោ, តថា យោនិសោមនសិការគ្គហណេន "សោ 'អនិច្ច'ន្តិ យោនិសោ មនសិ ករោតី"តិអាទិនា វុត្តោ ឧបាយមនសិការោ បរិគ្គហិតោ។ សម្មាទិដ្ឋិគ្គហណេន "សម្មាទិដ្ឋិំ ភាវេតិ វិវេកនិស្សិត"ន្តិអាទិនា វុត្តា សម្មាទិដ្ឋិ បរិគ្គហិតាតិ ទស្សេន្តោ អាហ **"អថ ខោ...បេ.... ទស្សេតុ"**ន្តិ។ **សេសន្តិ** "ធម្មស្វាក្ខាតតា"តិ ឯវមាទិ។

យស្ស ច បុព្ពេ អត្ថោ ន សំវណ្ណិតោ, តត្ថ កល្យាណមិត្តតាយ អាយតនគតោ បសាទោ, ចិត្តវូបសមោ ច ផលន្តិ ទស្សេន្តោ **"សប្បុរិស...បេ.... បទដ្ឋាន"ន្តិ អាហ។ អត្តសម្មាបណិហិតត្តា បាបជេគុច្ឆិនិព្ពិទាទិពហុលោវ ហោតីតិ ទស្សេន្តោ អាហ** "អត្ត...បេ.... បទដ្ឋាន"ន្តិ។ ធម្មោ ស្វាក្ខាតោ អាទិតោ បដ្ឋាយ យាវ បរិយោសានា សព្ពសម្បត្តិបារិបូរិហេតូតិ ទស្សេន្តោ **"ធម្មស្វាក្ខាតតា...បេ.... បទដ្ឋាន"**ន្តិ អាហ។ កុសលមូលរោបនា ហិ សមាបត្តិបរិយោសានាតិ ។ **សង្ឃសុដ្ឋុតាយ** សង្ឃស្ស សុដ្ឋុភាវាយ សង្ឃស្ស សប្បតិស្សតាយ "សុដ្ឋុ, ភន្តេ"តិ វចនសម្បដិច្ឆនភាវាយ។ ឥតរំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

វិភត្តិហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៩. បរិវត្តនហារវិភង្គវណ្ណនា

៣៥. សម្មាទិដ្ឋិស្ស...បេ.... និជ្ជិណ្ណា ភវតីតិ ឯត្ថ យថា មគ្គសម្មាទិដ្ឋិវសេនត្ថោ វុត្តោ, ឯវំ កម្មស្សកតាកម្មបថសម្មាទិដ្ឋីនម្បិ វសេន អត្ថោ លព្ភតេវ។ កម្មបថកថា ហេសា។ **យថាវុត្តេនាការេនា**តិ “អវិមុត្តាវ សមានា”តិ, “អវិមុត្តិយ”ន្តិ ច វុត្តប្បការេន។ **មិច្ឆាភិនិវេសវសេនា**តិ អសម្មាសម្ពុទ្ធំ ឯវ សម្មាសម្ពុទ្ធោតិ, អនិយ្យានិកំ ឯវ និយ្យានិកោតិ, អសន្តំ ឯវ បន សន្តន្តិ, អនរិយំ ឯវ អរិយោតិ វិបរីតាភិនិវេសវសេន ។ **មិច្ឆាធិមោក្ខោ**តិ អយាថាវបសាទោ, អយាថាវសន្និដ្ឋានំ វា។ ឧប្បន្នមោហោ មិច្ឆាវិមុត្តិញាណទស្សនន្តិ សម្ពន្ធោ។

៣៦. វាទានំ វា អនុវាទា **វាទានុវាទា,** តេសំ វាទានំ ឧបាទាតិ អត្ថោ។ **វាទានុបវត្តិយោ**តិ វាទានំ ទោសានំ អនុបវត្តិយោ។

អន្តទ្វយបរិវត្តនន្តិ កាមសុខអត្តកិលមថានុយោគសង្ខាតស្ស អន្តទ្វយស្ស បដិបក្ខវសេន បរិវត្តនំ។

ឯតេសុបិ វារេសូតិ “និយ្យានិកោ ធម្មោ តេសំ អធម្មោ, សុខោ តេសំ អធម្មោ”តិ ច ឥមេសុ វារេសុ។ **វុត្តនយេនា**តិ យទិ អត្តបរិតាបនំ អត្តនោ ទុក្ខាបនំ ធម្មោ, ធម្មស្ស បដិវិរុទ្ធោ អធម្មោ សិយា, ទុក្ខស្ស ច សុខបដិវិរុទ្ធន្តិ ឈានមគ្គផលសុខស្ស, អនវជ្ជបច្ចយបរិភោគសុខស្ស ច តេសំ អធម្មភាវោ អាបជ្ជតីតិ ឯវំ វត្តព្ពា។ **“យំ យំ វា បនាតិអាទិនា”**តិ ឥទំ អវសេសបាឋាមសនំ។ ឯត្ថ **យំ យំ វា បន ធម្ម**ន្តិ យំ វា តំ វា ធម្មំ, កុសលំ វា អកុសលំ វា ឥដ្ឋំ វា អនិដ្ឋំ វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **រោចយតិ វា ឧបគច្ឆតិ វា**តិ ចិត្តេន រោចតិ, ទិដ្ឋិយា ឧបគច្ឆតីតិ។ **តស្ស តស្ស ធម្មស្ស យោ បដិបក្ខោ**តិ តស្ស តស្ស រុចិតស្ស, ឧបគតស្ស វា ធម្មស្ស យោ បដិបក្ខោ នាម។ **ស្វស្ស អនិដ្ឋតោ អជ្ឈាបន្នោ ភវតី**តិ យោ ធម្មោ អស្ស រុចិតស្ស, ឧបគតស្ស វា ធម្មស្ស អនិដ្ឋតោ បច្ចនីកតោ អព្ភុបគតោ ហោតិ, តេន បដិបក្ខេន ទេសនាយ បរិវត្តនំ បរិវត្តនោ ហារោតិ អត្ថោ។ តេនាហ **“បដិបក្ខស្ស លក្ខណំ វិភាវេតី”**តិ។

បរិវត្តនហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១០. វេវចនហារវិភង្គវណ្ណនា

៣៧. អញ្ញមញ្ញេហីតិ អញ្ញេហិ អញ្ញេហិ។ **អាយតិ**ន្តិ បច្ចវេក្ខណកាលេ។ **កថញ្ចីតិ** យេន កេនចិ បការេន, បឋមំ វុត្តេន បរិយាយេន អប្បដិវិជ្ឈន្តោ អបរេន បរិយាយេន បដិវិជ្ឈេយ្យាតិ អធិប្បាយោ។ បរិយាយវចនំ និទ្ទិសតីតិ សម្ពន្ធោ។ ឯវំ សព្ពត្ថ។ **តស្មិំ ខណេ**តិ បរិយាយវចនស្ស វុត្តក្ខណេ។ **វិក្ខិត្តចិត្តាន**ន្តិ អារម្មណន្តរេហិ វិវិធខិត្តចិត្តានំ ។ **អញ្ញវិហិតាន**ន្តិ អញ្ញំ ចិន្តេន្តានំ។ កស្មា បន អញ្ញេន បរិយាយេន តទត្ថាវពោធនំ, ននុ តេន វុត្តេ ទន្ធីករណំ ហោតីតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ **“តេនេវា”**តិអាទិ។ តត្ថ **តទញ្ញេស**ន្តិ តេហិ វិក្ខិត្តចិត្តាទីហិ អញ្ញេសំ, យេហិ បឋមំ វចនំ សម្មទេវ គហិតំ។ **តត្ថា**តិ វុត្តវចនេនេវ បុនប្បុនំ វចនេ។ អធិគតអន្វត្ថតាយ បុនវុត្តិ **បរិវជ្ជនត្ថំ** វិសេសនភាវេន **តាហិ តាហិ សញ្ញាហិ**បិ អយម្បិ សទ្ទោ ឥមស្សត្ថស្ស វាចកោ, អយម្បិ សទ្ទោ ឥមស្សត្ថស្ស វាចកោតិ បញ្ញាបនេហិ។ ទេសេតព្ពស្ស តស្ស តស្ស អត្ថស្ស អត្តនោ ចិត្តេ **ឧបនិពន្ធនំ** ឋបនំ។ **តត្ថា**តិ ធម្មនិរុត្តិបដិសម្ភិទាយំ។ **ពីជាវាបនំ** ហេតុសម្បាទនំ។

ឯវំ ភគវតោ បរិយាយទេសនាយំ អនេកានិ បយោជនានិ វត្វា ឥទានិ អត្តនោ សម្មាសម្ពុទ្ធតាយ ឯវំ តថាគតា ពុទ្ធលីលាយ អនេកេហិ បរិយាយេហិ ធម្មំ ទេសេន្តីតិ ទស្សេន្តោ **“កឹ ពហុនា”**តិអាទិមាហ។

បាឡិយំ **“បិហា នាម យា វត្តមានស្ស អត្ថស្ស បត្ថនា”**តិ បច្ចុប្បន្នវិសយតំ ទស្សេត្វា បុន អនាគតវិសយតំ ទស្សេតុំ **“សេយ្យតរំ វា”**តិអាទិ វុត្តន្តិ **“អនាគតបច្ចុប្បន្នត្ថវិសយា តណ្ហា បិហា”**តិ អាហ។

អត្ថនិប្ផត្តិបដិបាលនាតិ ឥមស្មិំ វា បទេ បិហាយ ឯវត្ថវសេន អនាគតបច្ចុប្បន្នត្ថវិសយភាវទីបនតោ។

ធម្មារម្មណេនេវ សង្គហិតា “ធម្មារម្មណ”ន្ត្វេវ គហណំ គតា។ **ចតុវីសតិ បទានី**តិ ឯត្ថ គេហសិតទោមនស្សបវិចារាទីនំ ចតុន្នំ ឆក្កានំ វសេន ចតុវីស កោដ្ឋាសា។

៣៨. សាយេវ បត្ថនាការេន ធម្មនន្ទីតិអាទិមាហាតិ ឯត្ថ អយមត្ថោ – សា ឯវ បត្ថនាការេន បវត្តិយា អាសាទិបរិយាយេន វុត្តា តណ្ហា រូបាទិធម្មេសុ នន្ទនដ្ឋេន **ធម្មនន្ទី**។ តេសំ ឯវ បិយាយនដ្ឋេន **ធម្មបេមំ**។ គិលិត្វា បរិនិដ្ឋបេត្វា ឋានតោ **ធម្មជ្ឈោសាន**ន្តិ។

ឥមិនាបីតិ ន កេវលំ “បញ្ញា បជាននា”តិអាទិអាវេណិកបរិយាយេនេវ វេវចនំ វត្តព្ពំ, អថ ខោ ឥមិនា អាធិបតេយ្យាទិសាធារណបរិយាយេនបិ វេវចនំ វត្តព្ពន្តិ អត្ថោ។ **ឥមិនាវ នយេនា**តិ ឯតេន បរិយាយវចនេន ។ ន ហិ ទេសនត្ថសាធនំ “ឥតិបិ សោ ភគវា”តិអាទិបាឡិនយទស្សនន្តិ ទស្សេតិ។ **ពលនិប្ផត្តិគតោ**តិអាទីសុ ទសសុ តថាគតពលេសុ និប្ផត្តិំ បារិបូរិំ គតោ។ សម្មោធិបហានន្តរាយទេសនា វិសេសចោទនាសុ វិសារទភាវសង្ខាតានិ ចត្តារិ ញាណានិ បត្តោ អធិគតោតិ **វេសារជ្ជប្បត្តោ**។

លោភជ្ឈាសយាទិអជ្ឈាសយំ វិសេសេន អតិវត្តោតិ **អជ្ឈាសយវីតិវត្តោ**។ អតីតហេតុសង្ខេបាទិសង្ខេបរិវហិតតាយ **អសង្ខេប**សង្ខាតំ និព្ពានំ, អកុប្បធម្មតាយ គុណេហិ វា អសង្ខេបំ អសង្ខ្យេយ្យំ គតោ ឧបគតោតិ **អសង្ខេបគតោ**។ សេសំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។ **ឧទ្ទេយ្យ**ន្តិ ឧទ្ទិសិតព្ពំ។

ធម្មានុស្សតិយំ ឯវំ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោតិ សម្ពន្ធោ។ សំសារទុក្ខតោ បាតិ, សន្តេន សុខេន រមេតិ ចាតិ វា **បារំ**។

អភូតបុព្ពត្តាតិ អនុប្បន្នបុព្ពត្តា, តេនស្ស និច្ចតំវ វិភាវេតិ កេនចិ ទេវតោបសគ្គាទិនា អនុបសជ្ជនីយត្តា អនុបសដ្ឋត្តា។

“**ទុប្បស្ស**”ន្តិបិ បាឡិ, ទុរធិគមន្តិ អត្ថោ។ **គុណសោភាសុរភិភាវេនា**តិ គុណេហិ សោភាយ, សុគន្ធិភាវេន ច។

យថា អក្ខណវេធី បុគ្គលោ សិប្បនិប្ផត្តិយា រត្តន្ធការតិមិសាយ អចិរក្ខណាលោកេន អតិសុខុមម្បិ ទូរគតំ លក្ខំ វិជ្ឈតិ, ឯវំ អរិយសាវកោ សីលសម្បត្តិយា អតិសុខុមំ និព្ពានំ ចតុសច្ចធម្មំ ឯកបដិវេធេនេវ បដិវិជ្ឈតីតិ អាហ “**សិប្បញ្ច សីលំ អក្ខណវេធិតាយា**”តិ។ **លោកិក**ន្តិ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ លោកុត្តរធម្មឱលោកនស្សាបិ អធិដ្ឋានភាវតោ។

វេវចនហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១១. បញ្ញត្តិហារវិភង្គវណ្ណនា

៣៩. ភគវតោ សាភាវិកធម្មកថាយាតិ អត្តនោ ភាវោ **សភាវោ**, សភាវេន និព្ពត្តា, តតោ វា អាគតាតិ **សាភាវិកា**, សា ឯវ ធម្មកថាតិ **សាភាវិកធម្មកថា**, ពុទ្ធានំ សាមុក្កំសិកធម្មកថាតិ អត្ថោ , តាយ ករណភូតាយ ធម្មទេសនាយ អនញ្ញត្តេបិ កថាទេសនានំ ឧបចារសិទ្ធេន ភេទេនេវំ វុត្តំ, អវយវសមុទាយវិភាគេន វា។ តេនាហ “**កា ច បកតិកថាយ ទេសនា? ចត្តារិ សច្ចានី**”តិ។ ឥទញ្ហិ អត្ថស្ស ទេសនាយ អភេទោបចារំ កត្វា វុត្តំ។ **តស្សា** ទេសនាយ បញ្ញាបនា។ **អយំ បញ្ញត្តិហារោ**តិ សង្ខេបេនេវ បញ្ញត្តិហារស្ស សរូបមាហ។ **សា**តិ យថាវុត្តទេសនា។ **តថា តថា**តិ យថា យថា សច្ចានិ ទេសេតព្ពានិ, តថា តថា។ កថញ្ចេតានិ ទេសេតព្ពានិ? បរិញ្ញេយ្យាទិប្បការេន។ **យថាធិប្បេត**ន្តិ អធិប្បេតានុរូបំ, ពោធនេយ្យពន្ធវានំ ពោធនាធិប្បាយានុកូលន្តិ អត្ថោ។ **អត្ថ**ន្តិ ទេសេតព្ពត្ថំ, ទុក្ខាទិអត្ថមេវ វា។ **និក្ខិបតី**តិ បតិដ្ឋាបេតិ។ យតោ “ចត្តារោ សុត្តនិក្ខេបា”តិអាទិ (ម. និ. អដ្ឋ. ១.មូលបរិយាយសុត្តវណ្ណនា) **អដ្ឋកថាសុ** វុច្ចតិ។

តត្ថាតិ និក្ខេបទេសនាយន្តិ អត្ថោ។ **មគ្គបក្ខិយា**តិ ទុក្ខសច្ចតោ ពហិកតាតិ អធិប្បាយោ។

យស្មិំ ឋានេតិ យស្មិំ ភវាទិសង្ខាតេ ឋានេ។ **យថាវុត្តា ទេសនា**តិ ចតុរាហារបដិពទ្ធរាគាទិមុខេន វដ្ដទីបនី វុត្តប្បការា ទេសនា។

៤១. តេបរិវដ្ដវសេនាតិ ឯត្ថាបិ “សច្ចេសូ”តិ យោជេតព្ពំ។ បរិញ្ញាបញ្ញត្តីតិ អាហាតិ សម្ពន្ធោ។ **អជ្ឈត្តរតោ, សមាហិតោ**តិ បទទ្វយេន សមាធានវិសិដ្ឋំ អជ្ឈត្តរតតាភាវនំ ទីបេតិ គោចរជ្ឈត្តតាទីបនតោ។ កេវលោ ហិ អជ្ឈត្តសទ្ទោ អជ្ឈត្តជ្ឈត្តគោចរជ្ឈត្តេសុបិ វត្តតិ។ អជ្ឈត្តរតតាវិសិដ្ឋញ្ច សមាធានំ សាតិសយំ ចិត្តដ្ឋិតី ទីបេតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតិ “**សមាធានវិសិដ្ឋស្សា**”តិអាទិនា។

អាសជ្ជនដ្ឋេនាតិ អាសង្គនដ្ឋេន។ **តថា ទស្សន**ន្តិ អតថាភូតស្សាបិ ភព្ពរូបស្ស វិយ អត្តនោ វិទំសនំ។ **អលក្ខិកោ**តិ វិលក្ខិកោ។

កាមានន្តិ កាមាវចរធម្មានំ។ **រូបាន**ន្តិ រូបាវចរធម្មានំ។ **និស្សរណ**ន្តិ កាមានំ រូបាវចរធម្មា និស្សរណំ, តេសំ អរូបាវចរធម្មា និស្សរណំ។ **ឯវំ តំសភាវាន**ន្តិ សឧត្តរសភាវានំ។ **តថា**តិ យថា សង្ខតធម្មានំ និស្សរណភាវតោ, កិលេសសមុច្ឆេទកស្ស អរិយមគ្គស្ស អារម្មណភាវតោ ច អត្ថេវ អសង្ខតា ធាតុ, តថា វុច្ចមានេនាបិ ការណេន អត្ថេវ អសង្ខតា ធាតូតិ ទស្សេតិ។ **កត្ថចិ វិសយេ**តិ អសង្ខតធាតុំ សន្ធាយ វទតិ។ **អវិបរីតត្ថោ**តិ ភូតត្ថោ។ “យតោ ខោ ភោ អយំ អត្តា បញ្ចហិ កាមគុណេហិ សមប្បិតោ សមង្គីភូតោ បរិចារេតិ, ឯត្តាវតា ខោ ភោ អយំ អត្តា បរមទិដ្ឋធម្មនិព្ពានប្បត្តោ ហោតិ (ទី. និ. ១.៩៤), សបកដ្ឋនិព្ពានភាវិនោ”តិ ច ឯវមាទីសុ ឧបចារវុត្តិ សព្ភាវតោ។ **យថា តំ សីហសទ្ទោ**តិ យថា “សីហោ មាណវកោ”តិអាទិនា មាណវកាទីសុ ឧបចារវុត្តិនា វត្តមានោ មិគរាជេ ភូតត្ថវិសយេ ទិដ្ឋោ, ឯវំ និព្ពានសទ្ទោបិ កាមគុណរូបជ្ឈានសមង្គិតាសុ ឧបចារវុត្តិយា វត្តមានោ កត្ថចិ វិសយេ អវិបរីតត្ថោ។ យត្ថ ច វិសយេ អវិបរីតត្ថោ, សា អសង្ខតា ធាតុ។ ហត្ថតលេ សអាមលកំ វិយ ញេយ្យំ បច្ចក្ខតោ បស្សន្តស្ស ឯកប្បមាណស្ស សត្ថុវចនមេវេត្ថ បមាណន្តិ ទស្សេន្តោ “**កឹ វា ឯតាយ យុត្តិចិន្តាយា**”តិអាទិមាហ។ “**បដិញ្ញាតស្ស អត្ថស្ស សិទ្ធិយា បកាសនាបញ្ញត្តី**”តិ និគមំ សន្ធាយាហាតិ។

បញ្ញត្តិហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១២. ឱតរណហារវិភង្គវណ្ណនា

៤២. **ឥន្ទ្រិយេហី**តិ ករណេ ករណវចនំ “មគ្គេន គច្ឆតី”តិអាទីសុ វិយ, “ផរសុនា ឆិន្ទតី”តិ ឯវមាទីសុ វិយ ច។ **ឱតរណា**តិ អនុប្បវេសនា។

បញ្ញាក្ខន្ធេ សង្គណ្ហនវសេន សម្មាសង្កប្បោ វិយាតិ យោជនា។ អធិចិត្តអនុយុត្តានំ សទ្ធហនុស្សហនុបដ្ឋានសមាទហនេហិ សទ្ធាទីសុ ឧបការេន្តេសុ ឯវំ បញ្ញា ទស្សនកិច្ចំ សាធេតីតិ ទស្សេន្តោ “**សទ្ធា..បេ.... វុត្តានី**”តិ អាហ។ **នោ ច ភវង្គា**តិ តេសំ សង្ខារានំ បវត្តិការណតាភាវំ ទស្សេតិ។

៤៣. **តថា វុត្តោ**តិ “និស្សយោ”តិ វុត្តោ។ **ចេតនាសីសេន តណ្ហំ ឯវ វទតិ** ចេតនាសហចរណតោ។

រត្តស្សាតិ មគ្គេន អសមុច្ឆិន្នរាគស្ស។ យេន បុគ្គលោ “រត្តោ”តិ វុច្ចតិ, តស្ស រាគស្ស សម្ពន្ធិនី សុខា វេទនា វុត្តា តត្ថ តស្ស អនុសយនតោ។ តេនាហ “**សុខាយ...បេ.... វុត្ត**”ន្តិ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ តេនាហ “**តថា**”តិអាទិ។

តានិ ឯវ ឥន្ទ្រិយានីតិ សុខសោមនស្សុបេក្ខិន្ទ្រិយានិ។ “សង្ខារបរិយាបន្នានី”តិ វចនំ សន្ធាយាហ “**ឥធ វេទនាសីសេន ចេតនា វុត្តា**”តិ។ ន ហិ វេទនា សង្ខារក្ខន្ធបរិយាបន្នា ហោតិ។ **តណ្ហាយ, ទិដ្ឋិយា**តិ ច ឧបយោគេ ករណវចនន្តិ ទស្សេន្តោ “**តណ្ហាយោ**”តិអាទិមាហ។ ឥទានិ ឧបយោគវសេនេវ “តណ្ហាយោ”តិអាទីនំ អត្ថំ ទស្សេតុំ “**យថា វា**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **សេសធម្មាន**ន្តិ តណ្ហាវជ្ជិតអវិសិដ្ឋធម្មានំ។ **តណ្ហាយ និស្សយភាវេ**តិ យទា តណ្ហា តេសំ និស្សយោ ហោតិ។

តណ្ហាយ សេសធម្មានំ បច្ចយភាវេតិ យទា សេសធម្មា តណ្ហាបច្ចយា ហោន្តិ។ “**ករជកាយសន្និស្សិតា**”តិ ឥមិនា វេទនាទិក្ខន្ធត្តយនិស្សិតាបិ គហិតា កាយប្បស្សទ្ធិភាវតោ។ **ការណភាវ**ន្តិ បរម្បរហេតុភាវំ។ **តណ្ហាទិដ្ឋិឧបយេនា**តិ ទិដ្ឋិឧបយេន ច ទិដ្ឋិសហគតតណ្ហាឧបយេន ច។

“**អាគតីតិ ឥធាគតិ, គតីតិ បេច្ចភវោ**”តិ បទទ្វយេន វុត្តមេវត្ថំ បាកដតរំ កាតុំ បាឡិយំ “**អាគតិគតីបិ ន ភវន្តី**”តិ វុត្តំ។ ឥធ **ហុរន្តិ ទ្វារារម្មណធម្មា ទស្សិតា** អាសន្នទូរភាវេហិ ទ្វារារម្មណេហិ វិនិវត្តេត្វា គហិតត្តា។ ឥធ **ទ្វារប្បវត្តធម្មា** “ឧភយមន្តរេនា”តិ បទស្ស អត្ថភាវេន វុត្តា។ ចតុព្ពូហហារេ បន អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបធម្មា តថា វុត្តា។ **ការណភូតេន** អនន្តរបច្ចយភូតេន, ឧបនិស្សយបច្ចយភូតេន ច។ យេ ធម្មា ឧបាទាយ “អត្តា”តិ សមញ្ញា, **តេសំ** វិញ្ញាណាទិ**ធម្មានំ** អភាវេន អនុប្បាទធម្មតំ អាបាទិតត្តាតិ អត្ថោ។ “**អនិស្សិតស្ស ចលិតំ នត្ថី**”តិអាទិនា បដិលោមតោ បច្ចយភាវោ ទស្សិតោតិ ទស្សេន្តោ បាឡិយំ “**ឯសេវន្តោ ទុក្ខស្សាតិ បដិច្ចសមុប្បាទោ**”តិ វត្វា ននុ “អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា”តិអាទិកោ បដិច្ចសមុប្បាទោតិ ចោទនំ សន្ធាយ យថាវុត្តស្ស បដិច្ចសមុប្បាទភាវំ ទស្សេតុំ “**សោ ទុវិធោ**”តិអាទិនា លោកិយលោកុត្តរវសេន បដិច្ចសមុប្បាទោ វិភត្តោ។ **តទត្ថតាយា**តិ វិរាគវិមុត្តិអត្ថតាយ។ **តព្ភាវ**ន្តិ លោកុត្តរបដិច្ចសមុប្បាទភាវំ។

ឱតរណហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៣. សោធនហារវិភង្គវណ្ណនា

៤៥. សោធេតិ នាមាតិ បុច្ឆិតមត្ថំ ហត្ថតលេ ឋបិតអាមលកំ វិយ បច្ចក្ខតោ ទស្សេន្តោ និក្កុម្ពំ និជ្ជដំ កត្វា វិវរន្តោ តព្ពិសយអញ្ញាណសំសយាទិមលាបនយនេន សោធេតិ, ឯវំ សោធេន្តោ ច បទស្ស អត្ថេន អភេទោបចារំ កត្វា “បទំ សោធេតិ”ច្ចេវ វុច្ចតិ។ តេនាហ “**បទំ សោធេតិ នាមា**”តិ។ បុច្ឆាយ វិស្សជ្ជនមេវេត្ថ សោធនន្តិ អាហ “**តទត្ថស្ស វិស្សជ្ជនតោ**”តិ។ អារភីយតីតិ **អារម្ភោ,** ទេសនាយ បកាសិយមានោ អត្ថោ។ តេនាហ “**ន តាវ...បេ.... បពោធិតត្តា**”តិ។ ឥធ សោធនំ នាម បដិច្ឆន្នរូបស្ស អត្ថស្ស ទេសនានុភាវេន វិវដភាវករណន្តិ តមត្ថំ ឧបមាយ វិភាវេតុំ “**អញ្ញាណបក្ខន្ទាន**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

សោធនហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៤. អធិដ្ឋានហារវិភង្គវណ្ណនា

៤៦. ធារយិតព្ពាតិ ឧបធារេតព្ពា, ឧបលក្ខិតព្ពាតិ អត្ថោ។ **វុត្តមេវ** “សាមញ្ញវិសេសកប្បនាយ វោហារភាវេន អនវដ្ឋានតោ”តិអាទិនា (នេត្តិ. អដ្ឋ. ១៤)។

តំ តំ ផលន្តិ និរយាទី តំ តំ ផលំ។ **អញ្ចិតា**តិ គតា។ **យោនី**តិ ឯកជាតិ។ សមានវសេន មិស្សីភវតិ ឯតាយាតិ ហិ **យោនិ,** ឧបបត្តិ។ **បេច្ចា**តិ មរិត្វា។ **ឧស្សន្នតាយា**តិ វិតក្កពហុលតាយ។ “ឧស្សន្នត្តា”តិបិ វទន្តិ។ សស្សតាទីហិ វា ឧស្សន្នត្តា។ អសុរជាតិយា និព្ពត្តាបនកោ **អសុរជាតិនិព្ពត្តនកោ**។

សង្ខាតិ បញ្ញា។ បញ្ញាបធានា ច ភាវនាតិ អាហ “**បដិសង្ខាយ បដិបក្ខភាវនាយា**”តិ។

៤៧. បត្ថដភាវេន **បថវី**។ សភាវធារណដ្ឋេន, និស្សត្តនិជ្ជីវដ្ឋេន ច **ធាតុ**។ អាបីយតិ, អប្បាយតីតិ វា **អាបោ**។ តេជនវសេន តិក្ខតាវសេន, ទហនវសេន វា **តេជោ**។ វាយនវសេន វេគគមនវសេន, សមុទីរណវសេន វា **វាយោ។ វីសតិ អាការា**តិ កេសាទយោ វីសតិ កោដ្ឋាសា, បការា វា។ កក្ខឡលក្ខណាធិកតាយ កេសាទី កក្ខឡលក្ខណា វុត្តា។

បាដិយេក្កោ បថវីធាតុកោដ្ឋាសោតិ បថវីកោដ្ឋាសមត្តោ, អត្តសុញ្ញធម្មមត្តោតិ អត្ថោ។ **សន្តប្បតី**តិ ឯត្ថ សរីរបកតិមតិក្កមិត្វា ឧណ្ហភាវោ សន្តាបោ, សរីរទហនវសេន បវត្តោ មហាទាហោ, អយមេតេសំ វិសេសោ។ **យេន ច ជីរីយតី**តិ ឯកាហិកាទិជររោគេន ជរីយតីតិ ច អត្ថោ យុជ្ជតិ។ “សតវារំ តាបេត្វា តាបេត្វា ឧទកេ បក្ខិបិត្វា ឧទ្ធដសប្បិ សតធោតសប្បី”តិ វទន្តិ។ រសរុធិរមំសមេទន្ហារុអដ្ឋិអដ្ឋិមិញ្ជា **រសាទយោ**។ កេចិ ន្ហារុំ អបនេត្វា សុក្កំ សត្តមំ ធាតុំ វទន្តិ។ **វិបេក**ន្តិ វិសុំភាវំ, វិសទិសភាវន្តិ អត្ថោ។ វត្ថុសង្ខាតោ ហិ អាហារោ បរិណាមំ គច្ឆន្តោ បាណភក្ខគហណិបទនិយ មុត្តករីសភាវេហិ វិយ អត្តនាបិ វិសទិសរសសង្ខាតំ វិសុំភាវំ និព្ពត្តេន្តោ តញ្ញាវំ គច្ឆតីតិ វុច្ចតិ, តថា រសាទយោបិ រុធិរាទិកោដ្ឋាសំ។ តេនាហ “**រសាទិភាវេន វិបេកំ គច្ឆតី**”តិ។

សភាវលក្ខណតោតិ អសុចិភាវេន លក្ខិតព្ពតោ។

៤៨. យាថាវសរសលក្ខណន្តិ រសិតព្ពោតិ **រសោ,** បដិវិជ្ឈិតព្ពោ សភាវោ, អត្តនោ រសោ **សរសោ,** យាថាវោ សរសោ, **យាថាវសរសោ** យាថាវសរសោ ឯវ លក្ខិតព្ពត្តា លក្ខណន្តិ **យាថាវសរសលក្ខណំ**។ អថ វា **យាថាវសរសលក្ខណ**ន្តិ អវិបរីតំ អត្តនោ បវត្តិសង្ខាតំ កិច្ចញ្ចេវ បីឡនសង្ខាតំ លក្ខណញ្ច។ “ឥទំ កិច្ចំ, ឥទំ លក្ខណ”ន្តិ អវិជ្ជាហេតុ ញាតុំ ន សក្កោតិ, តព្ពិសយញាណុប្បត្តឹ និវារេន្តី ឆាទេត្វា បរិយោនន្ធិត្វា តិដ្ឋតីតិ វុត្តា។ តេន វុត្តំ “**ជានិតុំ បដិវិជ្ឈិតុំ ន ទេតី**”តិ។ តយិទមស្សា កិច្ចន្តិ **កិច្ចតោ កថិតា។ កថិតា**តិ ច វុត្តា, យតោ ច អវិជ្ជា អសម្បដិវេធរសាតិ វុច្ចតិ។ ជាយតិ ឯត្ថាតិ **ជាតិ,** ឧប្បត្តិដ្ឋានំ។ យទិបិ និរោធមគ្គេ អវិជ្ជា អារម្មណំ ន ករោតិ, តេ បន ជានិតុកាមស្ស តប្បដិច្ឆាទនវសេន អនិរោធមគ្គេសុ និរោធមគ្គគ្គហណស្ស ការណភាវេន បវត្តមានា តត្ថ ឧប្បជ្ជតីតិ វុច្ចតិ, តេសម្បិ អវិជ្ជាយ ឧប្បត្តិដ្ឋានតា ហោតិ, ឥតរេសំ អារម្មណភាវេន ចាតិ។

អត្ថានត្ថន្តិ ហិតាហិតំ។ **សម្មោហវិនោទនិយំ** បន “**អត្ថត្ថ**”ន្តិ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៦) វុត្តំ, តត្ថ អត្ថោ ឯវ **អត្ថត្ថោ**តិ អត្ថស្ស អវិបរីតតាទស្សនត្ថំ ទុតិយេន អត្ថសទ្ទេន វិសេសនំ។ ន ហិ ញាណំ អនត្ថេ “អត្ថោ”តិ គណ្ហាតីតិ។ **ការណាការណ**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឯវំ ទដ្ឋព្ពំ។ **អត្ថត្ថ**ន្តិ វា អាមេឌិតវចនំ សព្ពេសំ អត្ថានំ បាកដករណភា

វប្បកាសនត្ថំ, ផលំ ផលន្តិ អត្ថោ, ហិតបរិយាយេបិ ឯសេវ នយោ។ ន្តិ អត្ថានត្ថាទិកំ។ **អាការ**ន្តិ អត្ថាទិការណមេវ។

បដិវិទ្ធស្ស បុន អវេក្ខនា **បច្ចវេក្ខណា**។ ទុចិន្តិតចិន្តិតាទិលក្ខណស្ស ពាលស្ស ភាវោ **ពាល្យំ។ សម្បជានាតី**តិ សម្មំ បការេហិ ជានាតិ។ ពលវមោហោ **បមោហោ**។ សមន្តតោ មោហនំ **សម្មោហោ**។ ទុគ្គតិគាមិកម្មស្ស វិសេសបច្ចយត្តា **អវិន្ទិយំ។ វិន្ទតី**តិ លភតិ។ អនវជ្ជធម្មានំ វិជ្ជា វិយ វិសេសបច្ចយោ ន ហោតីតិ **វិន្ទិយំ ន វិន្ទតិ។ អយំ អវិជ្ជាយ វេមត្តតា**តិ អយំ “ទុក្ខេ អញ្ញាណ”ន្តិអាទិនា កិច្ចជាតិលក្ខណេហិ វុត្តោ អវិជ្ជាយ អវិសេសោ។ **វិជ្ជា**តិអាទីនំ វុត្តនយានសារេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

បាសាណសក្ខរវាលិកាវិរហិតា ភូមិ សណ្ហាតិ “**សណ្ហដ្ឋេនា**”តិ វុត្តំ។

តត្ថកមេវ កាលន្តិ បញ្ចកប្បសតានិ។ វិភូតំ សមតិក្កន្តំ រូបសញ្ញាសង្ខាតំ រូបំ ឯតាយាតិ **វិភូតរូបំ,** សមាបត្តិន្តិ បទត្ថោ។ ន ហិ កាចិ អរូបសមាបត្តិ រូបសញ្ញាសហគតា បវត្តតិ។ និរោធសមាបត្តិយំ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ, តត្ថ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសមាបត្តិយា វិសុំ គហិតត្តា វុត្តំ “**សេសារុប្បសមាបត្តិយោ**”តិ។

ទមថំ អនុបគច្ឆន្តោ ទុដ្ឋស្សោ **ខលុង្កស្សោ។ ឧត្តរិទមថាយា**តិ អរិយមគ្គទមថាយ។

ឥតរោតិ ទុក្ខាបដិបទោ ខិប្បាភិញ្ញោ, សុខាបដិបទោ ច ខិប្បាភិញ្ញោ។ **ឧភយតោភាគេហី**តិ រូបកាយនាមកាយភាគេហិ។ **ឧភយតោ**តិ វិក្ខម្ភនសមុច្ឆេទវិមុត្តិវសេន។

អនេកោបីតិ សភាវេន អនេកោបិ។ **ឯកសទ្ទាភិធេយ្យតាយា**តិ សាមញ្ញសទ្ទាភិធេយ្យតាយ។

អធិដ្ឋានហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៥. បរិក្ខារហារវិភង្គវណ្ណនា

៤៩. “**ហិនោតី**”តិ បទស្ស អត្ថំ ទស្សេន្តោ “**ការណភាវំ គច្ឆតី**”តិ អាហ អនេកត្ថត្តា ធាតូនំ។ **ឯតី**តិ អាគច្ឆតិ, ឧប្បជ្ជតីតិ អត្ថោ។

អវិជ្ជាយបិ ហេតុភាវេតិ ឯត្ថ អវិជ្ជា អនន្តរាយ អវិជ្ជាយ អនន្តរសមនន្តរូបនិស្សយនត្ថិវិគតាសេវនបច្ចយេហិ, អនន្តរាយ បន សហជាតាយ សហជាតអញ្ញមញ្ញនិស្សយសម្បយុត្តអត្ថិអវិគតហេតុបច្ចយេហិ, អសហជាតាយ ឧបនិស្សយកោដិយា ឯវ បច្ចយោ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។ អត្តនោ ផលំ ករោតីតិ **ការណ**ន្តិ អាហ “**ការណភាវោ ច ផលាបេក្ខាយា**”តិ។

និព្ពត្តិអត្ថោ ផលត្ថោ ផលសង្ខាតោ អត្ថោ។

យោ សភាវោតិ បុញ្ញាទិអភិសង្ខារានំ យោ អភិសង្ខរណសភាវោ, សោ ហេតុ។ **សេសបទេសូ**តិ វិញ្ញាណាទិបទេសុ។ **យថាវុត្តប្បភេទោ**តិ “អសាធារណលក្ខណោ ហេតូ”តិអាទិនា វុត្តប្បភេទោ។ **យោ កោចិ បច្ចយោ**តិ ជនកាទិភេទំ យំ កិញ្ចិ ការណំ។ **អភិសង្ខរណតោ**តិ បច្ចក្ខតោ, បរម្បរាយ ច និព្ពត្តនតោ។

បរិក្ខារហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

១៦. សមារោបនហារវិភង្គវណ្ណនា

៥០. **សុត្តេន គហិតេ**តិ សុត្តេ វុត្តេ។ បទដ្ឋានគ្គហណំ អធិដ្ឋានវិសយទស្សនត្ថំ, វេវចនគ្គហណំ អធិវចនវិភាគទស្សនត្ថន្តិ យោជនា។ **វិសយាធិដ្ឋានភាវតោ**តិ វិសយសង្ខាតបវត្តិដ្ឋានភាវតោ។ **វនីយតី**តិ ភជីយតិ។ **វនតី**តិ ភជតិ សេវតិ។ **វនុតេ**តិ យាចតិ, បត្ថេតីតិ អត្ថោ ។ **បញ្ច កាមគុណា កាមតណ្ហាយ ការណំ ហោតិ** អារម្មណបច្ចយតាយ។ **និមិត្តគ្គាហោ អនុព្យញ្ជនគ្គាហស្ស** ការណំ ហោតិ ឧបនិស្សយតាយាតិ ឯវំ សេសេសុបិ យថារហំ ការណតា វត្តព្ពា។

៥១. “**កាយេ កាយានុបស្សី វិហរាហី**”តិអាទីសុ យំ វត្តព្ពំ, តំ ហេដ្ឋា **លក្ខណហារវិភង្គវណ្ណនាយំ** (នេត្តិ. អដ្ឋ. ២៣) វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ អយំ បន វិសេសោ – **រូបធម្មបរិញ្ញាយា**តិ រូបូបិកវិញ្ញាណដ្ឋិតិបរិញ្ញាយ។

“ទុក្ខ”ន្តិ បស្សន្តី សា វេទនានុបស្សនាតិ យោជេតព្ពំ។ **វេទនាហេតុបរិញ្ញាយា**តិ ផស្សបរិញ្ញាយ។ “**វេទនាវសេនា**”តិ បទេន អត្ថនា ឧប្បាទិតទុក្ខវសេន។ **វេទនាបរិញ្ញាយា**តិ វេទនូបិកវិញ្ញាណដ្ឋិតិបរិញ្ញាយ។ **និច្ចាភិនិវេសបដិបក្ខតោ** អនិច្ចានុបស្សនាយាតិ អធិប្បាយោ។ **និច្ចសញ្ញានិមិត្តស្សា**តិ និច្ចសញ្ញាហេតុកស្ស។ **សញ្ញាបរិញ្ញាយា**តិ សញ្ញូបិកវិញ្ញាណដ្ឋិតិបរិញ្ញាយ។ បឋមមគ្គវជ្ឈត្តា អគតិគមនស្ស វុត្តំ “**ទិដ្ឋាភិនិវេសស្ស…បេ.… អគតិគមនស្ស ចា**”តិ។

សង្ខារបរិញ្ញាយាតិ សង្ខារូបិកវិញ្ញាណដ្ឋិតិបរិញ្ញាយ។

សមារោបនហារវិភង្គវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និដ្ឋិតា ច ហារវិភង្គវណ្ណនា។

១. ទេសនាហារសម្បាតវណ្ណនា

“**ឯវ**”ន្តិអាទិ ហារសម្បាតទេសនាយ សម្ពន្ធទស្សនំ។ តត្ថ បុរិមេន ឧបមាទ្វយេន សុបរិកម្មកតមណិកោដ្ដិមសទិសី, សុវិរចិតជម្ពូនទាភរណសទិសី ច បាឡិ។ តត្ថ កតនានាវណ្ណបុប្ផូបហារសទិសី, វិវិធរំសិជាលសមុជ្ជលពទ្ធនានារតនាវលិសទិសី ច ហារវិភង្គទេសនាតិ ទស្សេតិ។ បច្ឆិមេន តស្ស បណីតមហារហេ ជដាហិ សទ្ធឹ ទុក្ករតរតំ ទីបេតិ។ យាយំ គាថា វុត្តាតិ យោជនា។

៥២. យស្មាយំ ហារវិភង្គវារោ នប្បយោជេតិ យថាវុត្តេន ការណេន, តស្មា សា ហារវិភង្គវារស្ស អាទិម្ហិ នបច្ចាមដ្ឋាតិ អធិប្បាយោ ។ **ហារសម្បាតវារោ បន តំ បយោជេតី**តិ យស្មា បន ហារសម្បាតវារោ តំ គាថំ បយោជេតិ យថាវុត្តេនេវ ការណេន, តស្មា “**សោឡស…បេ.… អាហា**”តិ អាហ។ **យោជនានយទស្សន**ន្តិ យោជនាយ នយទស្សនំ។

តេនាតិ “តំ មច្ឆនោ បទ”ន្តិ វចនេន។ **សព្ពំ វិបល្លាស**ន្តិ ទ្វាទសវិធម្បិ វិបល្លាសំ។ **សាមញ្ញស្ស…បេ.… វោហរីយតិ** យត្ថ បតិដ្ឋិតំ សាមញ្ញំ, សោ វិសេសោ។ អត្ថតោ បន សញ្ញាទយោ ឯវ រូបាទិវិសយំ វិបរីតាការេន គណ្ហន្តេ វិបល្លាសោតិ ទស្សេន្តោ “**សញ្ញាវិបល្លាសោ**”តិអាទិមាហ។

ឥន្ទជាលាទិវសេន មណិអាទិអាការេន ឧបដ្ឋហន្តេ ឧបាទានក្ខន្ធបញ្ចកេ អហំមមាទិការណតាយ និរុត្តិនយេន “អត្តា”តិ វុច្ចមានោ តំពុទ្ធិវោហារប្បវត្តិនិមិត្តតាយ អត្តភាវោ សុខាទីនំ វត្ថុតាយ “**អត្តភាវវត្ថូ**”តិ បវុច្ចតីតិ អាហ “**តេហី**”តិអាទិ។ **តេស**ន្តិ ឧបាទានក្ខន្ធានំ។ **វិបល្លាសានំ បវត្តិអាការោ** “អសុភេ សុភ”ន្តិអាទិ។ **វិសយោ** កាយវេទនាចិត្តធម្មា។ **អវិជ្ជា ច…បេ.… ឯវ** សម្មោហបុព្ពកត្តា សព្ពវិបល្លាសានំ។ **ច**-សទ្ទោ **សុភសុខសញ្ញាន**ន្តិ ឯត្ថាបិ អានេត្វា យោជេតព្ពោ។

តត្ថាយំ យោជនា – “អវិជ្ជា ច សុភសុខសញ្ញានំ បច្ចយោ ឯវ, ន តណ្ហា ឯវ, អវិជ្ជា សុភសុខសញ្ញានញ្ច បច្ចយោ, ន និច្ចអត្តសញ្ញានំ ឯវា”តិ។ ឯវំ សន្តេបិ បុរិមានំ ទ្វិន្នំ វិបរីតសញ្ញានំ តណ្ហា, បច្ឆិមានំ អវិជ្ជា វិសេសបច្ចយោតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**តថាបី**”តិអាទិ។ អវិជ្ជាសីសេន ចេត្ថ ទិដ្ឋិយា គហណំ វេទិតព្ពំ។ តេនាហ “**ទិដ្ឋិនិវុតំ ចិត្ត**”ន្តិ , “**យោ ទិដ្ឋិវិបល្លាសោ**”តិ ច អាទិ, យថា ច អវិជ្ជាសីសេន ទិដ្ឋិយា គហណំ, ឯវំ ទិដ្ឋិសីសេន អវិជ្ជាយបិ គហណំ សិយាតិ អាហ “**ទិដ្ឋិសីសេន អវិជ្ជា វុត្តា**”តិ។ តណ្ហាវិជ្ជាសុ សុភសុខសញ្ញានំ យថា តណ្ហា វិសេសបច្ចយោ, ន ឯវំ អវិជ្ជា។ និច្ចអត្តសញ្ញានំ បន យថា អវិជ្ជា វិសេសបច្ចយោ, ន តថា តណ្ហាតិ ទស្សេន្តោ “**មោហោ វិសេសបច្ចយោ**”តិ អាហ។

បច្ឆិមានំ ទ្វិន្នំ…បេ.… ហោតីតិ អតីតំសេ តណ្ហាភិនិវេសស្ស ពលវភាវាភាវតោ។ តេនេវ ហិ “សោ អតីតំ រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ”ច្ចេវ វុត្តំ, ន “អភិនន្ទតី”តិ។ **តណ្ហាវិបល្លាសោ**តិ តណ្ហំ ឧបនិស្សាយ បវត្តោ វិបល្លាសោ, ន ហិ តណ្ហា សយំ វិបល្លាសោ។ តេនាហ “**តណ្ហាមូលកោ វិបល្លាសោ**”តិ។ **ទិដ្ឋាភិនន្ទនវសេនា**តិ តណ្ហូបនិស្សយទិដ្ឋាភិនន្ទនវសេន, យតោ សោ “តណ្ហាវិបល្លាសោ”តិ វុត្តោ។ **ឯតេនា**តិ “យោ តណ្ហាវិបល្លាសោ”តិអាទិបាឋេន។ សោឡស សញ្ញីវាទា, អដ្ឋ អសញ្ញីវាទា, អដ្ឋ នេវសញ្ញីនាសញ្ញីវាទា, បញ្ច បរម

ទិដ្ឋធម្មនិព្ពានវាទា ច, យថា អត្តនោ គតាយ, និព្ពានបញ្ញត្តិយា ច បរិកប្បវសេន សុភសុខាការគ្គាហិនោ, ន ឯវំ សត្ត ឧច្ឆេទវាទាតិ អាហ “**យេភុយ្យេនា**”តិ។ **បដិបក្ខវសេនបីតិ** វិសុទ្ធិវសេនបិ។ យាវ ហិ ឧបក្កិលេសា, តាវ ចិត្តំ ន វិសុជ្ឈតេវ។ យទា ច តេ បហីនា, តទា វិសុទ្ធមេវ។ តេនាហ “**ន ហី**”តិអាទិ។ “អរក្ខិតេន ចិត្តេនា”តិ បាឡី និក្ខិបិត្វា វិបល្លាសមុខេនេវ ទេសនាយ និទ្ធារិយមានត្តា វុត្តំ “**យថានុសន្ធិនាវ គាថំ និដ្ឋបេតុ**”ន្តិ។

មារស្សាតិ កិលេសមារស្ស។ តស្ស ហិ វសេ ឋិតោ សេសមារានំ ហត្ថគតោ ឯវាតិ។ តេនាហ “**កិលេសមារគ្គហណេនេវា**”តិអាទិ។

មារពន្ធនន្តិ សត្តមារបក្ខេ មារស្ស ពន្ធនន្តិ **មារពន្ធនំ**។ សោ ហិ កិលេសពន្ធនភូតេ អត្តនោ សមារកបរិសេ មញ្ញតិ។ តេន វុត្តំ “អន្តលិ...បេ.... មោក្ខសី”តិ (មហាវ. ៣៣)។ ឥតរមារបក្ខេ មារោវ ពន្ធនន្តិ **មារពន្ធនំ**។ **វិសង្ខារោ** និព្ពានំ។

មោហសម្បយោគតោ ចិត្តំ “មូឡ្ហ”ន្តិ វុត្តន្តិ វត្ថុទុដ្ឋានម្បិ មូឡ្ហតាយ សញ្ញាវេ “មូឡ្ហ”ន្តិ វិសុំ វចនំ អាវេណិកមោហវសេន វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ “**ទ្វិន្នំ មោមូហចិត្តុប្បាទានំ វសេនា**”តិ អាហ។ **ឯវ**ន្តិ ឯវំ រាគាទិ អកុសលប្បត្តិយា កុសលភណ្ឌច្ឆេទនតោ អរក្ខិតំ ចិត្តំ ហោតិ, សព្ពោបិ មិច្ឆាភិនិវេសោ ឯត្ថេវ សង្គហំ សមោសរណំ គច្ឆតីតិ អាហ “**មិច្ឆាទិដ្ឋិ ...បេ.... វេទិតព្ព**”ន្តិ។ **សព្ពោបី**តិ “អរក្ខិតំ, មិច្ឆាទិដ្ឋិហតំ, ថិនមិទ្ធាភិភូត”ន្តិ តីហិបិ បទេហិ វុត្តធម្ម។

ចក្ខុនាតិ ទ្វារេន។ **រូប**ន្តិ វិសភាគវត្ថុសន្និស្សិតំ រូបាយតនំ។ **និមិត្តគ្គាហី**តិ “ឥត្ថី”តិ វា បុរិសោ”តិ វា “សុភ”ន្តិ វា “អសុភ”ន្តិ វា បរិកប្បិតនិមិត្តំ គណ្ហាតិ, តស្ស វា គហណសីលោ។ **អនុព្យញ្ជនគ្គាហី**តិ ហត្ថបាទហសិតកថិតាទិប្បភេទេ កិលេសានំ អនុ អនុ ព្យញ្ជនតោ អនុព្យញ្ជនសញ្ញិតេ អាការេ គណ្ហាតិ, តេសំ វា គហណសីលោ។ **យត្វាធិករណ**ន្តិ យំ និមិត្តំ, និមិត្តានុព្យញ្ជនគ្គហណនិមិត្តន្តិ អត្ថោ។ ឯវំ “ចក្ខុន្ទ្រិយំ អសំវុតំ វិហរន្ត”ន្តិ, យោ “និមិត្តគ្គាហី, អនុព្យញ្ជនគ្គាហី”តិ ច វុត្តោ បុគ្គលោ, តមេនំ **ចក្ខុន្ទ្រិយំ** ចក្ខុទ្វារំ **អសំវុតំ** សតិកវាដេន អបិហិតំ កត្វា វត្តន្តំ, តស្ស ច រូបស្ស ឥដ្ឋាការគ្គហណេ **អភិជ្ឈា**, អនិដ្ឋាការគ្គហណេ **ទោមនស្សំ**, អសមបេក្ខនេ **មោហោ** មិច្ឆាភិនិវេសេ **មិច្ឆាទិដ្ឋី**តិ ឯវំ អភិជ្ឈាព្យាបាទា, អញ្ញេ ច លាមកដ្ឋេន **បាបកា** អកោសល្លសម្ភូតដ្ឋេន **អកុសលា** ធម្មា **អន្វាស្សវេយ្យុំ** អនុ អនុ បវត្តេយ្យុំ។

តស្ស សំវរាយ ន បដិបជ្ជតីតិ តស្ស ចក្ខុទ្វារស្ស សំវរាយ សតិកវាដេន បិទហនត្ថំ ន បដិបជ្ជតិ។ សា បន អប្បដិបត្តិ ចក្ខុន្ទ្រិយស្ស អនារក្ខាសំវរស្ស អនុប្បាទោតិ ទស្សេន្តោ “**ន រក្ខតិ...បេ.... អាបជ្ជតី**”តិ អាហ។ ជវនេ ឧប្បជ្ជមានោបិ ហិ អសំវរោ តេន ទ្វារេន បវត្តនតោ “ចក្ខុន្ទ្រិយាសំវរោ”ត្វេវ វុច្ចតីតិ។ សេសទ្វារេសុបិ វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ “**បុព្ពន្តកប្បនវសេន ចា**”តិអាទិនា សង្ខេបតោ វុត្តមត្ថំ វិត្ថារតោ ទស្សេន្តោ “សង្ខេបតោ ច វិត្ថារេ អញ្ញោ”តិ កត្វា តំ សមុច្ចិនន្តោ “**យា ច ខោ ឥមា**”តិអាទិមាហ។

យថាវុត្តា អកុសលា ធម្មាតិ ទ្វាទស អកុសលចិត្តុប្បាទធម្មា, តេសំ វត្ថូនិ វា។ តេ ហិ សមុទយវជ្ជា បញ្ញាបាទានក្ខន្ធា។ “**ឯវ**”ន្តិ ឥមិនា នេត្តិបាឡិយំ, អដ្ឋកថាយញ្ច និទ្ធារិតប្បការេន។ **ឥធា**តិ ឥមិស្សំ “អរក្ខិតេន ចិត្តេនា”តិ គាថាយំ។

យទិបិ ទេសនាហារសម្បាតបាឡិយំ “**តស្មា រក្ខិតចិត្តស្សា**”តិ គាថា សរូបតោ ន គហិតា, អត្ថតោ បន “**តេសំ ភគវា បរិញ្ញាយា**”តិអាទិនា គហិតា ឯវាតិ តស្សា គហិតភាវំ វិភាវេតុំ “**កថំ ទេសេតី**”តិ បុច្ឆិត្វា “**តស្មា រក្ខិតចិត្តស្សា**”តិ គាថំ ឧទ្ធរិ។

យោនិសោមនសិការេន កម្មំ ករោន្តោតិ “សោ ‘ឥទំ ទុក្ខ’ន្តិ យោនិសោ មនសិ ករោតី”តិអាទិនា នយេន វិបស្សនាសង្ខាតេន យោនិសោមនសិការេន ភាវនាកម្មំ ករោន្តោ, ភាវេន្តោតិ អត្ថោ ។ **យថាភូតញាណ**ន្តិ ញាតបរិញ្ញាយ បុព្ពភាគវិបស្សនាយ “អវិជ្ជាសមុទយា រូបសមុទយោ, អវិជ្ជានិរោធា រូបនិរោធោ”តិអាទិនា (បដិ. ម. ១.៥០) សមបញ្ញាសាយ អាការេហិ។ និរយគតិយំ ទុក្ខទុក្ខតា, សុគតិវិសេសេ ព្រហ្មលោកេកទេសេ សង្ខារទុក្ខតា, ឥតរត្ថ ទ្វេ តិស្សោបីតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**យថាសម្ភវំ តិវិធទុក្ខតាយោគេនា**”តិ។

ទេសនាហារសម្បាតវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. វិចយហារសម្បាតវណ្ណនា

៥៣. **កុសលធម្មារម្មណា**តិ កុសលធម្មេ ឧទ្ទិស្ស បវត្តិមត្តំ សន្ធាយ វុត្តំ, ន តេសំ អារម្មណបច្ចយត្តំ ឥធ "**កុសលា ធម្មា**"តិ លោកុត្តរធម្មានំ អធិប្បេតត្តា។ ន ហិ កទាចិ អនុបាទានិយា ធម្មា ឧបាទានារម្មណា ហោន្តិ។ ផលធម្មេ ឧទ្ទិស្ស បវត្តាយ តណ្ហាយ គហិតត្តា "**កុសល...បេ.... ទុន្នព្ពោ**"តិ វុត្តំ។ **ទេសនាហារេ**តិ ទេសនាហារសម្បាតេ។ **កថំ បន កុសលភាវោ**តិ "កុសលា"តិ វចនមត្តំ គហេត្វា ចោទេតិ, តញ្ច និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ, បហានហេតុភាវោបិ ស្សា សិយា ចោទកេន សម្បដិច្ឆិតោវ។ "**មានោបិ ទុវិធោ**"តិអាទិនា មានស្ស ច តស្សា តណ្ហាយ ច សេវិតព្ពភាវោ អកុសលានំ បហានាយ, កុសលានំ ឧប្បត្តិយា ច បច្ចយភាវតោ។

នេក្ខម្មស្សិតំ ទោមនស្សំ នាម "អរិយភូមិ បាបុណិតុំ នាសក្ខិ"ន្តិ អនុសោចតោ ឧប្បន្នំ ទោមនស្សន្តិ សម្ពន្ធោ។ **ឯវ**ន្តិ ឥមិនា បាឡិយំ វុត្តប្បការេន, បិហំ ឧបដ្ឋបេត្វា ឆសុ ទ្វារេសុ ឥដ្ឋារម្មណេ អាបាថគតេ អនិច្ចាទិវសេន វិបស្សនំ បដ្ឋបេត្វាតិ យោជនា។ ឥដ្ឋារម្មណេញ្ចេត្ថ យថាវុត្តអនុសោចនទោមនស្សុប្បត្តិនំ យថាភិនិវិដ្ឋស្ស អារម្មណស្ស អនិដ្ឋតាយាតិ ទស្សនត្ថំ។ "កថំ នេក្ខម្មវសេនា"តិ បទស្ស អត្ថំ វិវរិតុំ "**វិបស្សនាវសេនា**"តិអាទិ វុត្តំ។ វិបស្សនាទិវិនិមុត្តា វា បឋមជ្ឈានាទិវសេន វុត្តា កុសលា ធម្មា ឥធ នេក្ខម្មំ។ អនុស្សតិគ្គហណេន ឧបចារជ្ឈានមេវ គហិតន្តិ "**បឋមជ្ឈានាទិវសេនា**"តិ វុត្តំ។ **អាទិ**សទ្ទេន ទុតិយជ្ឈានតោ បដ្ឋាយ យាវ អគ្គផលា ឧបរិវិសេសា សង្គហិតា។ **យាយ** បញ្ញាវិមុត្តិយា។

ឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធិភាវនាតិ ឧបេក្ខាជនិតសតិបារិសុទ្ធិសព្ភាវេន។ **កម្មយោគ្គ**ន្តិ វិបស្សនាភាវនាទិកម្មស្ស យោគ្គំ អនុរូបំ អនុច្ឆវិកំ។ **អស្សទ្ធិយេ**តិ អស្សទ្ធិយហេតុ, "**អស្សទ្ធិយេនា**"តិបិ បឋន្តិ, សោ ឯវត្ថោ។ **ឱភាសគត**ន្តិ ញាណោភាសគតំ។ កាមំ បុព្ពេបិ បញ្ញា វុត្តា, អស្សទ្ធិយាទីហិ បន អញ្ញេសំ កិលេសានំ វិធមនម្បិ បញ្ញាយ ឯវ ហោតិ, សា ច ឯវំភូតាតិ ទស្សនត្ថំ "**ឱភាសគតំ កិលេសន្ធការេ ន ឥញ្ជតី**"តិ វុត្តំ។

កោបោ កោធោ។ **អប្បច្ចយោ** ទោមនស្សំ។ ឥទ្ធិវិធញាណាទិកា ឆ អភិញ្ញា បាកដា ឯវាតិ "ទ្វេ ច វិសេសេ"តិ វុត្តធម្មេ ទស្សេតុំ "**មនោមយិទ្ធិ, វិបស្សនាញាណញ្ចា**"តិ អាហ។ **អង្គណានិ** រាគាទយោ។ **ឧបក្កិលេសា** អភិជ្ឈាវិសមលោភាទយោ។ **អនុលោមនំ** គទេកដ្ឋតា។ **ផន្ទនា** ទុព្ពលា វិក្ខេបប្បវត្តិ។ ពលវតី **អនវដ្ឋានំ**។ សព្ពោ មិច្ឆាភិនិវេសោ អយោនិសោមនសិការេន ហោតិ, មិច្ឆាវិតក្កេន ច។ តត្ថ **អយោនិសោមនសិការោ** អកុសលចិត្តុប្បាទោ តប្បរិយាបន្នោ មិច្ឆាវិតក្កោ វិក្ខេបសហិតោ ឯវាតិ វុត្តំ "**មិច្ឆាភិនិវេសហេតុតាយ ទិដ្ឋិបក្ខោ**"តិ វុត្តញ្ចេតំ "វិតក្កោបិ ទិដ្ឋិដ្ឋានំ, អយោនិសោ មនសិការោបិ ទិដ្ឋិដ្ឋាន"ន្តិ (បដិ. ម. ១.១២៤)។

អថ វា **ឥញ្ជនា**តិ ផន្ទនា, ទិដ្ឋបរិត្តាសោ។ យថាហ "តទបិ តេសំ ភវតំ សមណព្រាហ្មណានំ អជានតំ អបស្សតំ វេទយិតំ តណ្ហាគតានំ បរិតស្សិតវិប្ផន្ទិតមេវា"តិ (ទី. និ. ១.១០៥ អាទយោ)។ **អដ្ឋិតី**តិ អនវដ្ឋានំ, ទិដ្ឋិវិតក្កោ។ តេន ហិ បុថុជ្ជនោ កាលេ សស្សតំ, កាលេ ឧច្ឆេទន្តិ តំ តំ ទិដ្ឋិគ្គហណំ បក្ខន្ទន្តោ សត្តតោ បរិព្ពដ្ឋអន្ធោ វិយ, សមុទ្ទេ វិស្សដ្ឋនាវាបាហនិកា វិយ, យន្តេ យុត្តគោណោ វិយ ច តថា តថា បរិព្ភមតិ។ តេនាហ "ទិដ្ឋិយោបិ ទិដ្ឋិដ្ឋានំ, វិតក្កោបិ ទិដ្ឋិដ្ឋាន"ន្តិ (បដិ. ម. ១.១២៤) ច។ ឯតស្មិញ្ច បក្ខេ មិច្ឆាភិនិវេសតាយ, មិច្ឆាភិនិវេសហេតុតាយ ច តស្សា ទ្វេ បក្ខាតិ ឯកទេសសរូបេកសេសោ កតោតិ វេទិតព្ពំ។

"**ឯវ**"ន្តិអាទិនា "សោ ឧបរិម"ន្តិអាទិបាឡិយំ សម្ពន្ធំ ទស្សេតិ។ **បដិឃសញ្ញា**តិ កុម្ភត្ថេ បច្ចត្តវចនន្តិ ទស្សេន្តោ "**បដិឃ...បេ.... សញ្ញាសូ**"តិ អាហ។ **រូបាវចរសញ្ញា**តិ សញ្ញាសីសេន រូបាវចរជ្ឈានានិ វទតិ។ **នានត្តសញ្ញា**តិ នានាសភាវា, នានាសភាវេ វា អារម្មណេ សញ្ញា។ ឋបេត្វា បដិឃសញ្ញា អវសិដ្ឋកាមាវចរសញ្ញា ហេតា។ **តា សមតិក្កមតី**តិ តា រូបសញ្ញានានត្តសញ្ញាយោ អារម្មណេហិ សទ្ធិំ សម្មទេវ អតិក្កមតិ។

រូបាវចរជ្ឈានោភាសោបិ កសិណារម្មណា។ កសិណនិស្សន្ទោ ហិ អារុប្បជ្ឈានុប្បត្តិ។ **ទស្សន**ន្តិ កសិណរូបានំ ទស្សនំ។ អភិជ្ឈាព្យាបាទប្បហានេន សទ្ធិំ វីរិយារម្ភោ ឧបការកោ សមថោ សតិបស្សទ្ធិយោ បរិក្ខារង្គតា វុត្តា ឯវ។ សតិរហិតំ សម្មសនំ នាម នត្ថីតិ "**យា ឧបដ្ឋិតា សតិ អសម្មុដ្ឋា, អយំ វិបស្សនា**"តិ វុត្តំ។ តេន សតិសីសេន វិបស្សនា គហិតាតិ ទស្សេតិ។ សម្មោសានំ បហានមាហាតិ សម្ពន្ធោ។

៥៤. បច្ចុប្បន្នសុខអាយតិសុខវិបាកកិរិយនិរាមិសអកាបុរិសសេវិតភាវេហិ ឯវ សេសា បាឡិយំ ឯតស្ស សមាធិស្ស សន្តបណីតតាទិវិសេសា វុត្តា, តេបិ ឥធ សង្គហិតាតិ តេសំ បទានំ អត្ថំ ទស្សេន្តោ "**អង្គសន្តតាយា**"តិអាទិមាហ។ តត្ថ **អង្គសន្តតាយា**តិ ផលឈានង្គានំ ឧបសន្តតាយ។ **កិលេសទរថសន្តតាយា**តិ កិលេសទរថបដិប្បស្សទ្ធិយា។ **បណីតោ**តិ ឧឡារោ។ **ឯកោទិភាវនា**តិ មគ្គសមាធិសង្ខាតេន ឯកោទិភាវេន។ **ឯកោទិភាវ**ន្តិ សមាធានំ។ លោកិយសមាធិស្ស បច្ចនីកនីវរណបឋមជ្ឈាននិកន្តិអាទីនិ និគ្គហេតព្ពានិ, អញ្ញេ ច កិលេសា វារេតព្ពា។ ឥមស្ស បន អរហត្តសមាធិស្ស បដិប្បស្សទ្ធកិលេសត្តា ន និគ្គហេតព្ពំ, វារេតព្ពញ្ច អត្ថីតិ

សោ មគ្គានន្តរំ សមាបត្តិក្ខណេវ អប្បយោគេនេវ អធិគតត្តា, បិតត្តា ច អបរិហានិវសេន វា អធិគតត្តា **នស សង្ខារនិគ្គយ្ហវារិតគតោ**។

“សតិវេបុល្លប្បត្តោ”តិ ឯតេន អប្បវត្តមានាយបិ សតិយា សតិពហុលតាយ សតោ ឯវ នាមាតិ ទស្សេតិ។ **“យថាបរិច្ឆិន្នកាលវសេនា”**តិ ឯតេន បរិច្ឆិន្នសតិយា សតោតិ ទស្សេតិ។

វត្តមានេនាតិ “បីតិផរណា”តិអាទិនា អនន្តរំ វត្តមានេន។ “បីតិផរណតា”តិ បន បាឡិ អាគតា។ តំ “បញ្ចង្គិកោ សម្មាសមាធី”តិ (ទី. និ. ៣.៣៥៥) សមាធិអង្គភាវេន បញ្ញា ឧទ្ទិដ្ឋាតិ កត្វា វុត្តំ។ តតោ ឯវ **អដ្ឋកថាយំ “បីតិផរណតា”**តិអាទីនញ្ច អត្ថសំវណ្ណនា កតា។ តត្ថ “សោ ឥមមេវ កាយំ វិវេកជេន បីតិសុខេន អភិសន្ទេតី”តិអាទិនា (ទី. និ. ១.២២៦) នយេន បីតិយា, សុខស្ស ច ផរណំ វេទិតព្ពំ។ សេសំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

សមាធិវសេន សមថោ ឧទ្ធដោតិ សភាវវសេន សមថោ ឧទ្ធដោ, ន ឧបការកធម្មវសេនាតិ អធិប្បាយោ។

៥៥. រាគបដិបក្ខត្តា សមាធិស្ស **“អធិចិត្តសិក្ខាយ សិក្ខន្តោ”**តិ វុត្តំ។ ***វុត្តនយានុសារេនា***តិ “សុខបណិធិអាទិសមុក្ឃាដនេន អប្បណិហិតោ”តិអាទិនា។ ឯត្ថ ច សង្ខារានំ ខណភង្គុរតំ សម្មទេវ បស្សន្តស្ស ន រាគោ បតិដ្ឋំ លភតីតិ អនិច្ចានុបស្សនា រាគចរិតស្ស សប្បាយា វុត្តា, តថា សង្ខារានំ សភាវទុក្ខតំ សម្មទេវ បស្សន្តស្ស បកតិយាបិ ទុក្ខិតេសុ ទុក្ខប្បាទនំ វណេ ខារោទកសេកសទិសន្តិ ន ទោសោ បតិដ្ឋំ លភតីតិ ទុក្ខានុបស្សនា ទោសចរិតស្ស សប្បាយា វុត្តា, តថា សង្ខារេសុ សម្មទេវ ឃនវិនិព្ភោគេ កតេ អត្តសុញ្ញតាយ ឧបដ្ឋហមានាយ ន មោហោ បតិដ្ឋំ លភតីតិ អនត្តានុបស្សនា មោហចរិតស្ស សប្បាយា វុត្តាតិ វេទិតព្ពំ។ រាគបដិបក្ខត្តា សមាធិស្ស **“អធិចិត្តសិក្ខាយ សិក្ខន្តោ”**តិ វុត្តំ។ ឯស នយោ ឥតរេសុ។ សេសមេត្ថ សុវិញ្ញេយ្យំ។

ខន្តិពហុលោ ឧប្បន្នំ អរតី អនភិរតី អភិកុយ្យ វិហរន្តោ សុខេន សមាធី អធិគច្ឆតីតិ ខន្តិប្បធានតាបិ សមថបក្ខភជនស្ស ការណំ វុត្តា។ **ឧដ្ឋានំ សម្បជ្ជតី**តិ សម្បន្នកាយិកវីរិយំ។ សម្មាកម្មន្តវាយាមានំ យោ កាយិកាទិវិកប្បោ វុត្តោ បាឡិយំ, សោ នេសំ កាយិកស្ស បយោគស្ស សមុដ្ឋានវសេន វេទិតព្ពោ។

“ខិប្បាធិគមោ”តិ ឥមិនា មគ្គាសេវនភាវំ ទស្សេតិ។ ***“វិបស្សនាយ វិមុត្តាធិគមោ”***តិ ឥមិនា វិបស្សនានុភាវេន សមុច្ឆេទវិមុត្តិ វិក្ខម្ភនវិមុត្តិ វិយ សមថានុភាវេនាតិ ទស្សេតិ។ **លោកិយេហី**តិ និស្សក្កវចនំ។ **មហន្តាន**ន្តិ ឧឡារានំ, បណីតានន្តិ អត្ថោ។

៥៦. **តន្តិ** វិចយហារំ។ ***វិសំវាទនហេតូនំ*** លោភាទីនំ បាបធម្មានំ។ **សោធេន្តោ**តិ យថា សរណាទិវិសយា អញ្ញាណាទិសំកិលេសា ន បវត្តន្តិ, ឯវំ សោធេន្តោ។ **បរិបូរេន្តោ**តិ យថា សីលំ អខណ្ឌាទិភាវេន បរិបុណ្ណំ ហោតិ អន្ធូនំ, ឯវំ បរិបូរេន្តោ។

“តថា បដិបជ្ជន្តោ”តិ ឥមិនា សត្ថុ មហាបតិការភាវោ បរិបុណ្ណោ ទស្សិតោតិ បឋមវាទេ **“ទស្សនាភូមិញ្ច ភាវនាភូមិញ្ច”**តិ វុត្តំ។

យស្ស អត្ថាយាតិ យស្ស យស្ស បហានត្ថាយ។ **តថា បដិបន្នស្សា**តិ យថា អសុភជ្ឈានាទី បាទកំ កត្វា អនាគាមិមគ្គាទិអធិគមោ ហោតិ, តថា បដិបន្នស្ស។

វធិតន្តិ ឃាតិតំ។

“មនុស្សភូតោ”តិ ឥទំ បុព្ពាបរាបេក្ខំ កត្វា “បិតា មនុស្សភូតោ ខីណាសវោ”តិ ច តថា “មាតា មនុស្សភូតា”តិ យោជេតព្ពំ។ ភេទានុរូបស្ស សាវនំ **អនុស្សាវនំ,** ភេទានុរូបេន វា វចនេន វិញ្ញាបនំ។

៥៧. **មនុស្សត្ត**ន្តិ មនុស្សជាតិតា។ **លិង្គសម្បត្តី**តិ បុរិសភាវោ។ **ហេតូ**តិ មនោវចីបណិធានសិទ្ធិយា សទ្ធី បុព្ពហេតុសម្បទា។ **សត្ថារទស្សន**ន្តិ សត្ថុ សម្មុខីភាវោ។ **គុណសម្បត្តី**តិ អភិញ្ញាសមាបត្តិលាភោ។ **អធិការោ**តិ អត្តនោ សរីរនិរបេក្ខំ សត្ថុ ឧបការករណំ។ **ឆន្ទតា**តិ ពុទ្ធភាវាយ ទឡ្ហច្ឆន្ទតា អនិវត្តិធម្មតា។

ន ឧប្បជ្ជន្តីតិ បន អត្ថីតិ “ន មេ អាចរិយោ អត្ថិ, សទិសោ មេ ន វិជ្ជតី”តិអាទិ (ម. និ. ១.២៨៥; ២.៣៤១; កថា. ៤០៥; មហាវ. ១១; មិ. ប. ៤.៥.១១) ឥមិស្សា លោកធាតុយា បត្វា វទន្តេន ភគវតា “កី បនាវុសោ សារិបុត្ត, អត្ថេតរហិ អញ្ញោ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា ភគវតោ សមសមោ សម្ពោធិយន្តិ ឯវំ បុដ្ឋោ

អហំ, ភន្តេ, ‘នោ’តិ វទេយ្យ”ន្តិ (ទី. និ. ៣.១៦១) វត្វា តស្ស ការណំ ទស្សេតុំ “អដ្ឋានមេតំ អនវកាសោ, យំ ឯកិស្សា លោកធាតុយា ទ្វេ អរហន្តោ សម្មាសម្ពុទ្ធា”តិ (ទី. និ. ៣.១៦១; អ. និ. ១.២៧៧) ឥមំ សុត្តំ ទស្សេន្តេន ធម្មសេនាបតិនាវ ពុទ្ធខេត្តភូតំ ឥមំ លោកធាតុំ ឋបេត្វា អញ្ញត្ថ អនុប្បត្តិ វុត្តា ហោតីតិ អធិប្បាយោ។

ខេត្តបរិគ្គហោ កតោ នាម ហោតិ “ឥទំ ពុទ្ធខេត្តំ នាមា”តិ។

ឯវំ ឋានាដ្ឋានភាវំ គតាតិ វុត្តប្បការេន ឋានភូតា, វុត្តនយេន វា អញ្ញេបិ យថារហំ ឋានាដ្ឋានភាវេន ប វត្តា។ **សត្តបញ្ញត្តិយា ឧបាទានភូតា**តិ ឥន្ទ្រិយពទ្ធេ ខន្ធេ សន្ធាយ វទតិ។

៥៨. ផលស្ស បច្ចក្ខការិតាតិ “ឥមស្ស កម្មស្ស ឥទំ ផល”ន្តិ តំតំកម្មផលាវពោធោ។ **អប្បទានាភាវោ**តិ បច្ចយសមវាយេ កម្មស្ស ឯកន្តតោ ផលុប្បាទនំ។ តេនាហ **“កតូបចិតាន”**ន្តិ។

៥៩. អជ្ឈោសិតវត្ថុនាតិ តណ្ហាភិនិវេសវសេន អភិនិវិដ្ឋវត្ថុនា។ **រូបភវអរូបភវាទិនា**តិ ភវតណ្ហា វិយ សយំ ទស្សេតិ។

ខន្ធត្តយវសេនាតិ សីលាទិក្ខន្ធត្តយវសេន។ **បដិបទាវិភាគេនា**តិ “សព្ពត្ថគាមិនី”តិ អាទិបដិបទាយ ភេទេន។

តត្ថតត្ថគាមិនីតិ និរយាទិនិព្ពានន្តិ ទ្វីសុ គន្ធព្ពដ្ឋានេសុ តត្ថ តត្ថេវ គមនសីលា។ **សព្ពត្ថគាមិនី**តិ យថា វុត្តេសុ សព្ពដ្ឋានេសុ ច គមនសីលា។

សញ្ជីវោ កាឡសុត្តំ សង្ឃាតោ រោរុវោ មហារោរុវោ តាបនោ មហាតាបនោ អវីចីតិ ឯតេ **អដ្ឋ មហានិរយា**។ ឯកេកស្ស ចត្តារិ ចត្តារិ ទ្វារានិ, ឯកេកស្មិំ ទ្វារេ ចត្តារោ ចត្តារោ គូថនិរយាទយោតិ ឯវំ **សោឡស ឧស្សទនិរយេ** វណ្ណេន្តិ។

សក្កសុយាមាទិកោ **ជេដ្ឋកទេវរាជា**។ បជាបតិវរុណឦសានាទយោ វិយ ទុតិយាទិដ្ឋានន្តរការកោ **បរិចារកោ**។

កិលេសកាមបក្ខេតិ “សង្កប្បោ កាមោ, រាគោ កាមោ, សង្កប្បរាគោ កាមោតិ (មហានិ. ១) ឯត្ថ វុត្ត សង្កប្បវសេន វុត្តំ។ សោបិ ហិ វិពាធតិ, ឧបតាបេតិ ចាតិ កិលេសត្ថសម្ភវតោ កិលេសកាមោ វុត្តោ, ន កិលេស វត្ថុភាវតោ។ **កាមបដិសំយុត្តោ**តិ កាមរាគសង្ខាតេន កាមេន សម្បយុត្តោ, កាមបដិពទ្ធោ វា។ អញ្ញេសុ ច កាមបដិសំយុត្តេសុ ធម្មេសុ វិជ្ជមានេសុ វិតក្កេ ឯវ កាមសទ្ទោ ធាតុសទ្ទោ និរុឡ្ហោតិ វេទិតព្ពោ វិតក្កស្ស កាម សង្កប្បវុត្តិយា សាតិសយត្តា។ ឯស នយោ ព្យាបាទធាតុអាទីសុ។ បរស្ស, អត្តនោ ច ទុក្ខាបនំ **វិហឹសា**។ តំ តុ មិច្ឆាហិ វិហឹសា។

ពីជាទិធាតុនានត្តវសេន ខន្ធាទិនានត្តំ វេទិតព្ពំ។ **ខន្ធោ**តិ ទ្វិជាភូតគ្គោ។

៦០. អជ្ឈាសយធាតូតិ អជ្ឈាសយសភាវោ។ យថា គូថាទីនំ សភាវោ ឯសោ យំ គូថាទីហេវ សំសន្ទតិ, ឯវំ បុគ្គលានំ អជ្ឈាសយស្សេវេស សភាវោ, យំ ទុស្សីលាទយោ ទុស្សីលាទិកេហេវ សំសន្ទន្តិ។

សទ្ធាមូលកត្តា កុសលកិរិយាយ វុត្តំ **“យំ សទ្ធាវសេនា”**តិអាទិ។ តថា ហិ វុត្តំ “សទ្ធា ពីជ”ន្តិ (សុ. និ. ៧៧)។ យំ លោភវសេន, សទ្ធាវសេន ច ទោសវសេន, សទ្ធាវសេន ច មោហវសេន , សទ្ធាវសេន ចាតិ យោជេតព្ពំ។ **វីរិយវសេនា**តិ សម្មប្បធានវីរិយវសេន។ **បញ្ញាវសេនា**តិ មគ្គសម្មាទិដ្ឋិវសេន។

អកុសលស្ស កម្មស្ស កតោកាសតាយ បាឡិយំ វុត្តត្តា **“វិបាកាវរណេន និវុត”**ន្តិ វុត្តំ។ តំ បន និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ កម្មាវរណាទីហិបិ និវុតតាយ ឥច្ឆិតត្តា។ តថា ហិ យថា ទេវទត្តំ កោកាលិកំ សុនក្ខត្តំ លិច្ឆវិបុត្តន្តិ ឧទាហដំ, យទិបិ ភគវា បដិវេធស្ស អដ្ឋានតំ ទិស្វា និព្ពេធភាគិយទេសនំ ន ទេសេតិ, វាសនាភាគិយំ បន តថារូបស្ស ទេសេតិ ឯវាតិ ទស្សេន្តោ **“សច្ចប្បដិវេធ”**ន្តិអាទិមាហ។ **អជាតសត្តុអាទីន**ន្តិ **អាទិ**សទ្ទេន សច្ចកាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ តស្សាបិ ភគវា អនាគតេ វាសនត្ថាយ ធម្មំ ទេសេសិ។ សត្ថា ហិ “អនាគតេ តម្ពបណ្ណិទីបេ សាសនំ បតិដ្ឋហិស្សតី”តិ តត្ថាយំ កុលឃរេ និព្ពត្តោ បព្ពជិត្វា **កាឡពុទ្ធរក្ខិតត្ថេរោ** នាម បភិន្នបដិសម្ភិទោ មហាខីណាសវោ ភវិស្សតីតិ ឥទំ ទិស្វា ធម្មំ ទេសេសិ, សោ ច តថា អហោសីតិ។

អសម្ពុណ្ណោតិ ឯកន្តតោ វិបាកទានសមត្ថតាវសេន បារិបូរឹ អនុបគតោ។ ទិដ្ឋុបនិស្សយទិដ្ឋិសហគតស្ស កម្មំ សន្ធាយ “**កម្មេ អសម្ពុណ្ណេ**”តិ វុត្តំ។ តេនាហ “**កិលេសន្តរាយ មិស្សកំ កម្មន្តរាយំ ទស្សេត្វា**”តិ។

៦១. ទិដ្ឋិ បនេត្ថ បធានភាវេន បាឡិយំ គហិតា សីលព្ពតបរាមាសស្ស អធិប្បេតត្តា។ តថា ហិ វុត្តំ “**យថា បុណ្ណញ្ច គោវតិកំ, អចេលញ្ច កុក្កុរវតិក**”ន្តិ។ អសម្ពុណ្ណត្តា ឯវ ហិ តស្ស មិច្ឆាទិដ្ឋិកម្មសមាទានស្ស តេសំ ភគវា “ចត្តារិមានិ, បុណ្ណ, កម្មានី”តិអាទិនា (ម. និ. ២.៨១) ធម្មំ ទេសេសិ។ តាយ ច ទេសនាយ តេ តំ ទិដ្ឋឹ បដិនិស្សជ្ជិត្វា សម្មត្តេ បតិដ្ឋហឹសុ។

៦២. បគុណតាយ វោទានំ **បគុណវោទានំ**។ តទេវ បឋមជ្ឈានាទីហិ វុដ្ឋហិត្វា ទុតិយជ្ឈានាទិអធិគមស្ស បច្ចយត្តា វុដ្ឋានំ នាម ហោតីតិ អាហ “**វុដ្ឋានំ បគុណវោទាន**”ន្តិ។ **ភវង្គវុដ្ឋានំ** ភវង្គុប្បត្តិ។ ភវង្គចិត្តេ ហិ ឧប្បន្នេ តំសមង្គិសមាបត្តិតោ វុដ្ឋិតោ នាម ហោតិ។ សញ្ញាវេទយិតអបគមោ ឯវ **អបគមវិមោក្ខោ**។

ឥទំ វុដ្ឋានន្តិ ឥទំ យថាវុត្តំ កោសល្លំ វុដ្ឋានហេតុភាវតោ វុដ្ឋានំ។ តថា ហិ វុត្តំ “វោទានម្បិ តម្ហា តម្ហា សមាធិម្ហា វុដ្ឋាន”ន្តិ (វិភ. ៨២៨)។ ឥមាយ បន វុដ្ឋានបាឡិយា អសង្គហិតត្តា “និរោធសមាបត្តិយា វុដ្ឋានំ បាឡិមុត្តកវុដ្ឋានំ នាមា”តិ **សម្មោហវិនោទនិយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ៨២៨) វុត្តំ។ យេ បន “និរោធតោ ផលសមាបត្តិយា វុដ្ឋាន”ន្តិ បាឡិយំ នត្ថីតិ វទេយ្យុំ, តេ “និរោធា វុដ្ឋហន្តស្ស នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ ផលសមាបត្តិយា អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤១៧) ឥមាយ បាឡិយា បដិសេធេតព្ពា។

៦៣. **អយំ ចស្ស អាសយោ**តិ ឯត្ថ អាសយជាននាទិនា យេហិ ឥន្ទ្រិយេហិ យេហិ បរោបរេហិ សត្តា កល្យាណបាបាសយាទិកា ហោន្តិ, តេសំ បជាននំ វិភាវេតីតិ វេទិតព្ពំ។ ឯវញ្ច កត្វា ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្តអាសយានុសយញាណានំ វិសុំ អសាធារណតា, ឥន្ទ្រិយបរោបរិយត្ត នានាធិមុត្តិកតាញាណានំ វិសុំ ពលតា ច សិទ្ធា ហោតិ។

ថាមគតោតិ ឯត្ថ ថាមគមនំ នាម អញ្ញេសំ អសាធារណោ កាមរាគាទីនំ ឯវ អាវេណិកោ សភាវោ វេទិតព្ពោ, យតោ “ថាមគតោ អនុសយំ បជហតី”តិ (បដិ. ម. ៣.២១) វុត្តំ។

អាវជ្ជនមត្តេនេវ សរតិ អាកង្ខាយត្តវុត្តិកត្តា។ វុត្តញ្ហិ “អាកង្ខបដិពទ្ធំ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណំ, មនសិការបដិពទ្ធំ ពុទ្ធស្ស ភគវតោ ញាណ”ន្តិអាទិ (មហានិ. ១៥៦; ចូឡនិ. មោឃរាជមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៨៥; បដិ. ម. ៣.៥)។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ វិយ ហិ សព្ពំ ភគវតោ ញាណំ បរិកម្មនិរបេក្ខន្តិ។

៦៤. **ឧបក្កិលេសវិមុត្តត្តា**តិ ឯត្ថ ចិត្តាទិ ឯវ ឧបក្កិលេសា, និព្ពត្តកស្ស វា កម្មស្ស បារិពន្ធកិលេសា។ កសិណកម្មបរិកម្មឈាននិព្ពត្តនកសិណភាវោ ចុទ្ទសវិធេន ចិត្តបរិទមនំ អភិញ្ញាភិនីហារោតិ សព្ពត្ថាបិ វីរិយពលស្ស ពហូបការត្តា វុត្តំ “**វីរិយភាវនាពលនិព្ពត្ត**”ន្តិ។ **ទិព្ពសទិសត្តា**តិ ទិព្ពេ ភវន្តិ **ទិព្ពំ,** យថាវុត្តំ បសាទចក្ខុ, ទិព្ពំ វិយាតិ **ទិព្ពំ,** អត្តតំ អភិញ្ញាណំ។ **ទិព្ពវិហារោ** ចត្តារិ រូបាវចរជ្ឈានានិ។ តេសំ វសេន និព្ពត្តិត្វា បដិលទ្ធព្ពត្តា **ទិព្ពំ,** តេន ទិព្ពហេតុកត្តា ទិព្ពន្តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ **ទិព្ពវិហារសន្និស្សិតត្តា**តិ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈាននេន និស្សយបច្ចយេន និព្ពត្តត្តា, តេន ទិព្ពនិស្សិតំ ទិព្ពន្តិ ទស្សេតិ។ ទិវុសទ្ទំ អក្ខរចិន្តកា កីឡាទីសុ បឋន្តីតិ វុត្តំ “**តំ សព្ពំ សទ្ទសត្ថានុសារេន វេទិតព្ព**”ន្តិ។ បុរិមា ហិ តយោ អត្ថា កីឡត្ថស្ស វសេន, ឥតរេ ជុតិគតិអត្ថវសេនេវ ទស្សិតាតិ។

មនុស្សូបចារន្តិ មនុស្សគោចរំ។ **ទដ្ឋុំ ន សក្កា** ឥត្តរខណត្តា ខណបច្ចុប្បន្នស្ស។ “**អាសន្នចុតិកា**”តិអាទិនា សន្តតិបច្ចុប្បន្នវសេន “ចវមានេ ឧបបជ្ជមានេ”តិ វុត្តន្តិ ទស្សេតិ។ “**មោហនិស្សន្ទយុត្តត្តា**”តិអាទិនា សត្តានំ ហីនបណីតត្តាទិភាវស្ស មោហាទិកម្មនិទានហេតុកតំ, និស្សន្ទផលតញ្ច ទស្សេតិ។ ទិព្ពចក្ខុស្ស បាទកំ ឯតេសន្តិ **ទិព្ពចក្ខុបាទកានិ**។ តេន វុត្តំ “**ទិព្ពចក្ខុនា សហេវ ឥជ្ឈន្តី**”តិ។ តានិ ហិស្ស បរិភណ្ឌញាណានិ។

សមាទីយន្តីតិ **សមាទានានិ**, កម្មានិ សមាទានានិ ឯតេសន្តិ **កម្មសមាទានា**។ សមាទាតព្ពនានាវិធកម្មាតិ អត្ថោ បុរិមេ អត្ថេ, ទុតិយេ បន កម្មានិ សមាទាបេន្តីតិ **កម្មសមាទានា,** មិច្ឆាទិដ្ឋិយា កម្មសមាទានា **មិច្ឆាទិដ្ឋិកម្មសមាទានា,** ហេតុអត្ថេ ចេតំ ករណវចនំ។

តំ វាចន្តិ តំ អរិយានំ ឧបវទនវាចំ។ **តំ ចិត្ត**ន្តិ សមុដ្ឋាបកចិត្តំ។ **តំ ទិដ្ឋិ**ន្តិ យេន មិច្ឆាគាហេន អរិយេ អនុទ្ធំសេតិ, មិច្ឆាភិនិវេសំ។ អយម្បេត្ថ អត្ថោ – យថា នាម ហេតុសម្បន្នស្ស ភិក្ខុនោ វិសុទ្ធំ សីលំ, សមាធិញ្ច

សម្បាទេត្វា បិតស្ស ទន្ធោ សត្តុប្បាទោ ខិប្បាភិញ្ញាយ ទិដ្ឋេវ ធម្មេ អញ្ញា, សតិ វា ឧបាទិសេសេ អនាគាមិតា។ ឯវមេវំ យោ អរិយូបវាទី យថាវុត្តចិត្តទិដ្ឋីហិ អបក្កមិត្វា អប្បតិរូបំ សភាវំ "មយា, ភន្តេ, តុម្ហាកំ ឧបរិ វុត្ត'ន្តិ អច្ចយទេសនាយ តេ ន ខមាបេតិ, សោ កាយស្ស ភេទា និរយេ ឯវាតិ។ តេសុ បសន្នចិត្តស្ស ខមាបនញ្ចេត្ថ តេសំ វាចាទីនំ បហានំ បដិនិស្សគ្គោវ។ តតោ **សាវជ្ជតរំ នាម អញ្ញំ នត្ថិ** សព្ពានត្ថវិធានតោ, សព្ពហិតសុខបរិធំសនតោ ច។

កាយស្ស ភេទាតិ ឥធ **កាយ**សទ្ទោ អត្តភាវបរិយាយោតិ អាហ "**ឧបាទិន្នក្ខន្ធបរិច្ចាគា**"តិ។ **តទនន្តរ**ន្តិ តស្ស មរណសង្ខាតស្ស ខន្ធបរិច្ចាគស្ស អនន្តរំ។ អភិនិព្ពត្តក្ខន្ធន្តោ **បរ**សទ្ទោ, អនោរិមភូតវត្ថុវិសយោ វា សិយា, អវធិវិសេសនមត្តំ វា។ តេសុ បុរិមំ សន្ធាយាហ "**អភិនិព្ពត្តក្ខន្ធគ្គហណេ**"តិ, បច្ឆិមស្ស បន វសេន "**ចុតិតោ ឧទ្ធ**"ន្តិ។

វុត្តវិបរិយាយេនាតិ "សុដ្ឋុ ចរិតំ, សោភនំ វា ចរិត"ន្តិអាទិនា។ **ហននន**្តិ ឃាតនំ។

ការណាការណន្តិ ឋានាដ្ឋានំ។ ចេតនាចេតនាសម្បយុត្តធម្មេ និរយាទិនិព្ពានគាមិបដិបទាភូតេ កម្មន្តិ គហេត្វា អាហ "**កម្មបរិច្ឆេទមេវា**"តិ។ **កម្មវិបាកន្តរំ** កម្មវិបាកវិសេសោ កម្មវិបាកស្ស វិភាគោ។ **អប្បេត្តុំ ន សក្កោតិ** អដ្ឋមនវមពលានិ វិយ, តំសទិសំ ឥទ្ធិវិធញាណំ វិយ វិកុព្ពិតុំ, ឯតេនស្ស ពលសទិសតញ្ច និវារេតិ។ ឈានាទិញាណំ វិយ វា អប្បេតុំ , វិកុព្ពិតុញ្ច។ យទិបិ ហិ ឈានាទិបច្ចវេក្ខណាញាណំ ឥធ ឆដ្ឋំ ពលន្តិ តស្ស សវិតក្កសវិចារតា វុត្តា, តថាបិ ឈានាទីហិ វិនា បច្ចវេក្ខណា នត្ថីតិ ឈានាទិសហគតំ ញាណំ តទន្តោគធំ កត្វា ឯវំ វុត្តំ។ អថ វា សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ ឈានាទិកិច្ចំ វិយ ន សព្ពំ ពលកិច្ចំ កាតុំ សក្កោតីតិ ទស្សេតុំ "**ឈានំ ហុត្វា អប្បេតុំ, ឥទ្ធិ ហុត្វា វិកុព្ពិតុញ្ច ន សក្កោតី**"តិ (វិភ. មូលដី. ៨៣១) វុត្តំ, ន បន កស្សចិ ពលស្ស ឈានឥទ្ធិភាវោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

វិចយហារសម្បាតវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. យុត្តិហារសម្បាតវណ្ណនា

៦៥. បដិបក្ខបដិពាឡ្ហា កុសលា ធម្មា ឧប្បជ្ជិតុមេវ ន សក្កោន្តិ, ឧប្បន្នាបិ សម្មទេវ អត្តនោ កិច្ចំ កាតុំ អសមត្ថតាយ អនុប្បន្នសទិសាតិ បដិបក្ខនិវារណេន កុសលានំ ធម្មានំ កិច្ចករណភាវំ ទស្សេតុំ "**មនច្ឆដ្ឋានិ... បេ.... ភវិស្សតី**"តិ វុត្តំ។ **វិហរន្តស្សា**តិ វិហរណហេតុ។ **វិហរន្តោ**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ, តេន រក្ខិតចិត្តតា វុត្តនយេន ឯកន្តតោ សម្មាសង្កប្បគោចរតាយ ច សំវត្តតីតិ ទស្សេតិ។ **វុត្តនយេនា**តិ មិច្ឆាសង្កប្បានំ អវសរំ អទត្វា វិសោធិតនេក្ខម្មាទិវិតក្កតាយ។ **អវិបរីតមេវា**តិ កាយាទិអសុភាទិតោ អាទានំ។ **វិនិបាតភយ**ន្តិ ទុគ្គតិភយំ។ **សព្ពោបិ ចាយមត្ថោ**តិ "សម្មាសង្កប្បគោចរោ សម្មាទិដ្ឋិ ភវិស្សតី"តិអាទីសុ អត្ថោ យុត្តិយា យុត្តោ ឯវ អនរូបការណភាវតោ។

យុត្តិហារសម្បាតវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. បទដ្ឋានហារសម្បាតាទិវណ្ណនា

៦៦. យស្មា វា សំកិលេសតោ រក្ខិតចិត្តស្ស តីណិ សុចរិតានិ បារិបូរឹ គច្ឆន្តិ, តស្មា **រក្ខិតចិត្តស្សា**តិ ឯត្ថ យាយំ រក្ខិតចិត្តតា, សា កាយសុចរិតាទីនំ តិណ្ណំ សុចរិតានំ បទដ្ឋានន្តិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **អត្តាធីន**ន្តិ អត្តបរាធីនំ។

តតោ ឯវាតិ ការណគ្គហណេន ផលស្ស គហិតត្តា ឯវ។

៦៨. **តត្ថ ឥតិសទ្ទោ**តិ "បរិបាលីយតី"តិ ឥតិសទ្ទោ។

៧៣-៤. បាឡិយំ **បញ្ចិន្ទ្រិយានិ តីហិ ខន្ធេហិ សង្គហិតានី**តិ ឯត្ថ សទ្ធាវីរិយសតិន្ទ្រិយេហិ បាតិមោក្ខាទិ តិវិធំ សីលំ គហិតំ សោធេតព្ពត្តា។ តេសន្តិ តេហិ សីលក្ខន្ធោ សង្គហិតោ។ សមាធិបញ្ញិន្ទ្រិយេហិ សមាធិបញ្ញាក្ខន្ធា គហិតាតិ បាកដោយមត្ថោ, តថា សេសម្បីតិ អាហ "**ឥតោ បរេសុ...បេ.... វុត្តនយមេវា**"តិ។

៧៦. **ហេតុហេតុសមុប្បន្នបច្ចយបច្ចយុប្បន្នសង្ខាតស្សា**តិ ឯត្ថ ហេតុបច្ចយវិភាគោ ហេដ្ឋា វុត្តោយេវ។

បទដ្ឋានហារសម្បាតាទិវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

មិស្សកហារសម្បាតវណ្ណនា

ឥទានិ យស្មា សុត្តេសុ ហារានំ យោជនានយទស្សនត្ថា ហារសម្បាតទេសនា ហារវិភង្គទេសនា វិយ ន ហារសរូបមត្តទស្សនត្ថា, តស្មា **បេដកោបទេសេ** អាគតនយានុសារេន អបរេហិ វិបរិយាយេហិ ហារសម្បាតយោជនាវិធឹ ទស្សេន្តោ **“អបិចា”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ វិជ្ជាវិជ្ជាយ កុសលាកុសលចិត្តប្បវត្តិយា អលោភាទោសលោភទោសាបិ បរម្បរភាវេន បវត្តន្តិ និទានភាវំ គតាតិ ទស្សេន្តោ **“ឆ ធម្មា…បេ… មូលានី”**តិ អាហ។ យថា ច និទានភាវេន បុព្ពង្គមតា, ឯវំ អត្តនោ វសេវត្តនេនាបិ បុព្ពង្គមតា លព្ភតេវាតិ វុត្តំ **“សាធិបតិកានំ អធិបតិ, សព្ពចិត្តុប្បាទានំ ឥន្ទ្រិយានី”**តិ។ **អលោភស្សា**តិ អលោភយុត្តស្ស ចិត្តុប្បាទស្ស។ **នេក្ខម្មច្ឆន្ទេនា**តិ កុសលច្ឆន្ទេន។ នេក្ខម្មសទ្ទោ បព្ពជ្ជាទីសុ និរុឡ្ហោ។ វុត្តញ្ហិ –

> “បព្ពជ្ជា បឋមំ ឈានំ, និព្ពានញ្ច វិបស្សនា;
> សព្ពេបិ កុសលា ធម្មា, ‘នេក្ខម្ម’ន្តិ បវុច្ចរេ”តិ។ (ឥតិវុ. អដ្ឋ. ១០៩; ទី. និ. ដី. ២.៣៥៩; អ. និ. ដី. ២.២.៦៦) –

តេសុ ឥធ កុសលា ធម្មា អធិប្បេតា។ តេន វុត្តំ “កុសលច្ឆន្ទេនា”តិ។ នេក្ខម្មច្ឆន្ទេន ឧបនិស្សយភូតេន, ន អធិបតិភូតេន។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – អលោភប្បធានោ ចេ ចិត្តុប្បាទោ ហោតិ, នេក្ខម្មច្ឆន្ទេន ឧបនិស្សយភូតេន មនោ តស្ស បុព្ពង្គមោ ហោតិ។ សេសបទទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។

យទគ្គេន តេសំ ធម្មានំ មនោ បុព្ពង្គមំ, តទគ្គេន តេសំ ជេដ្ឋំ, បធានញ្ចាតិ វុត្តំ **“មនោសេដ្ឋាតិ មនោ តេសំ ធម្មាន”**ន្តិអាទិ។ មនោមយតា មនេន កតាទិភាវោ, សោ ច មនស្ស តេសំ សហជាតាទិនា បច្ចយភាវោ ឯវាតិ វុត្តំ **“មនោមយាតិ…បេ… បច្ចយោ”**តិ។ **តេ បនា**តិ ឯត្ថ **បន**-សទ្ទោ វិសេសត្ថទីបកោ, តេនេតំ ទស្សេតិ – យទិបិ តេសំ ធម្មានំ ឆន្ទាទយោបិ បច្ចយា ឯវ, ឥន្ទ្រិយាទិបច្ចយេន បន សវិសេសំ បច្ចយភូតស្ស មនស្សេវ វសេនេវ វុត្តំ “មនោមយា”តិ។ តត្ថ **ឆន្ទសមុទានីតា**តិ យថាវុត្តនេក្ខម្មាទិឆន្ទេន សម្មា ឧទ្ធមុទ្ធំ នីតា, តតោ សមុទាគតាតិ អត្ថោ។ តតោ ឯវ នេក្ខម្មវិតក្កាទិតោ សមុប្បន្នត្តា **អនាវិលសង្កប្បសមុដ្ឋានា**។ តជ្ជមនោវិញ្ញាណធាតុសម្ផស្សេន សហាធិដ្ឋានតោ **ផស្សសមោធានា**។ “ផុដ្ឋោ, ភិក្ខវេ, វេទេតិ, ផុដ្ឋោ សញ្ជានាតិ, ផុដ្ឋោ ចេតេតី”តិ (សំ. និ. ៤.៩៣) ហិ វុត្តំ។ **ឥទំ មនោកម្ម**ន្តិ កាយង្គវាចង្គចោបនំ អកត្វា សទ្ធាសមន្នាគតេន បសន្នេន មនសា បវត្តំ ឥទំ កុសលំ មនោកម្មំ។ តំ បន អនភិជ្ឈាសហគតំ, អព្យាបាទសហគតំ, សម្មាទិដ្ឋិសហគតន្តិ តិវិធំ ហោតិ។

ភាសតីតិ អវិសំវាទនាទិនា វាចង្គចោបនាវសេន បវត្តេន្តិយា វចីវិញ្ញត្តិយា សាធេតព្ពំ សាធេតីតិ អត្ថោ, តេន កាយទ្វារតោ បវត្តកុសលវចីកម្មម្បិ សង្គហិតំ ហោតិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “វចីវិញ្ញត្តិវិប្ផារតោ, តថា សាទិយនតោ ច ភាសតី”តិ។ សព្ពម្បិ វចីកម្មំ សច្ចាទិវសេន ចតុព្ពិធំ។ **ករោតី**តិ អត្តនោ, បរេសញ្ច ហិតាហិតានិ ការណាការណេហិ កាយង្គចោបនាវសេន បវត្តេន្តិយា កាយវិញ្ញត្តិយា សាធេតព្ពំ សាធេតីតិ អត្ថោ, តេន វចីទ្វារតោ បវត្តកុសលកាយកម្មម្បិ សង្គហិតំ ហោតិ។ តថា ច វក្ខតិ “កាយវិញ្ញត្តិវិប្ផារតោ, តថា សាទិយនតោ ច ករោតី”តិ (នេត្តិ. អដ្ឋ. ៧៦ មិស្សកហារសម្បាតវណ្ណនា)។ កម្មបថវសេន គយ្ហមានេ បាណាតិបាតាទិវសេន តំ តិវិធំ ហោតិ។ តេនាហ **“ឥតិ ទសកុសលកម្មបថាទស្សិតា”**តិ។ ទសបុញ្ញកិរិយវត្ថុវសេនាបិ គាថាយ អត្ថោ យុជ្ជតិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “សោ បសន្នចិត្តោ”តិអាទិ។ ភាសតិ វា ករោតិ វា កេវលំ មនសា បវត្តតីតិ អនិយមត្ថោ **វា**-សទ្ទោ។ តថា ចេវ សំវណ្ណិតំ។

ទសវិធស្ស កុសលកម្មស្សាតិ ទសវិធស្ស កុសលកម្មបថកម្មស្ស, វក្ខមាននយេន វា ទសបុញ្ញកិរិយវត្ថុសង្ខាតស្ស កុសលកម្មស្ស។ ននុ តត្ថ ទានាទិមយំ តិវិធមេវ បុញ្ញកិរិយវត្ថុ វុត្តន្តិ? សច្ចំ, តំ បន ឥតរេសំ តទន្តោគធត្តា។

“សុខមន្វេតី”តិ សង្ខេបេន វុត្តំ សុខានុគមំ វិត្ថារេន ទស្សេន្តោ **“ឥធស្ស បុរិសោ”**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ឯវំ សន្ត**ន្តិ ឯវំ ភូតំ, អប្បហីនានុសយោ ហុត្វា សុខវេទនីយផស្សសម្ផុភន្តិ អត្ថោ។

តត្ថ **“យំ មនោ”**តិអាទិនា គាថាត្ថវសេន ចតុសច្ចំ និទ្ធារេតិ។ អាទិតោ វវត្ថាបិតេសុ ខន្ធាទីសុ ខន្ធមុខេន សច្ចានំ កថិតត្តា សត្តានំ ភិន្នរុចិភាវតោ នានានយេហិ វិបស្សនាភូមិកោសល្លត្ថំ, បុព្ពាបរសម្ពន្ធទស្សនត្ថញ្ច

ឯវំ វុត្តំ “**ឯវំ...បេ.... និទ្ទាវេតព្ពានី**”តិ។ សច្ចមុខេន អស្សាទាទិកេ និទ្ទារេត្វា ទេសនាហារសម្បាតំ យោជេតុំ “**តត្ថ សមុទយេនា**”តិអាទិមាហ, តំ វុត្តនយមេវ។ យញ្ចេត្ថ អញ្ញម្បិ អត្ថតោ ន វិភត្តំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តនយត្តា, ឧត្តានត្ថត្តា ចាតិ វេទិតព្ពំ។

មននលក្ខណេតិ មននលក្ខណហេតុ។ “**មននលក្ខណេនា**”តិ វា បាឋោ។ **ឦហាភាវតោ** ព្យាបារាភាវតោ។ យេន បសាទេន សមន្នាគតត្តា មនោ “បសន្នោ”តិ វុត្តោ, តស្ស បសាទស្ស កិច្ចំ មនេ អារោបេត្វា អាហ “**អកាលុសិយតោ, អារម្មណស្ស ឱកប្បនតោ ច បសន្នេនា**”តិ។ **តថា សាទិយនតោ**តិ វាចាយ វត្តព្ពំ អវត្វាវ ផស្សសាទិយនតោ អនុជាននតោ។ ទុតិយេ **តថា សាទិយនតោ**តិ កាយេន កាតព្ពំ យថា កតំ ហោតិ, តថា វាចាយ សំវិធានតោ។ **តថា បសុតត្តា**តិ យថា សុខមន្វេតិ, តថា ឧបចិតត្តា ឯវាតិ អត្ថោ។ **តតោ**តិ តតោ ការណា, មនសា បសន្នេន, ភាសនេន, ករណេន ច ហេតុនាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អនញ្ញត្ថា**តិ ឯតស្មិំ បន អត្ថេ។ **តតោ**តិ តតោ ឯវ។ យោ ហិ បសន្នមនោ តេន យំ ភាសនំ, ករណញ្ច, តតោ ឯវ នំ សុខមន្វេតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **សាតភាវតោ**តិ សាតវេទនាភាវតោ។ **ឥដ្ឋភាវតោ**តិ មនាបភាវតោ។ កម្មតោ វិបាកុប្បត្តិផលទាន សមត្ថភាវេន កម្មស្ស និព្ពត្តត្តា វិបាកស្សេវ អនិព្ពត្តត្តាតិ អាហ “**កតូ...បេ.... អន្វេតីតិ វុត្ត**”ន្តិ **ការណាយត្តវុត្តិតោ**តិ កតភាវហេតុកត្តា កម្មស្សាតិ អធិប្បាយោ។ **អសង្កន្តិតោ**តិ យស្មិំ សន្តានេ កម្មំ និព្ពត្តំ, តទញ្ញសន្តានា សង្កមនតោ។

អាធិបច្ចយោគតោតិ សហជាតាធិបតិវសេន អាធិបច្ចយុត្តត្តា។ សហជាតធម្មានញ្ហិ តំសម្បយុត្តស្ស មនស្ស វសេន បុព្ពង្គមតា ឥធាធិប្បេតា។ **តតោ ឯវា**តិ អាធិបច្ចយោគតោ ឯវ។ **មនស្សា**តិ ឧបយោគត្ថេ សាមិវចនំ។ តេសំ ធម្មានន្តិ សម្ពន្ធោ។ **កុសលភាវោ យុជ្ជតិ** បសាទស្ស យោនិសោមនសិការហេតុកត្តា ។ ននុ វិភជ្ជព្យាករណេសុ តេសំ សាវកានំ សទ្ធា ឧប្បជ្ជតីតិ? នាយំ សទ្ធា, តទាការា បន អកុសលា ធម្មា តថា វុច្ចន្តីតិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ វក្ខតិ “នាយំ បសាទោ”តិអាទិ (នេត្តិ. អដ្ឋ. ៧៦ មិស្សកហារសម្បាតវណ្ណនា)។ **សុខំ អន្វេតីតិ យុជ្ជតិ** កម្មស្ស ផលទានេ សមត្ថភាវតោ។ យថា ហិ កតំ កម្មំ ផលទានសមត្ថំ ហោតិ, តថា កតំ ឧបចិតន្តិ វុច្ចតីតិ។

មនោបវិចារា ឥធ នេក្ខម្មសិតា សោមនស្សូបវិចារា, ឧបេក្ខូបវិចារា ច វេទិតព្ពា កុសលាធិការត្តា។ តេ បន យស្មា ចិត្តំ និស្សាយេវ បវត្តន្តិ, នានិស្សាយ, តស្មា វុត្តំ “**មនោ មនោបវិចារានំ បទដ្ឋាន**”ន្តិ។ **កុសលបក្ខស្ស បទដ្ឋាន**ន្តិ ឯត្ថ កុសលោ តាវ ផស្សោ កុសលស្ស វេទនាក្ខន្ធស្ស សញ្ញាក្ខន្ធស្ស សង្ខារក្ខន្ធស្ស សហជាតាទិនា បច្ចយោ ហោតិ។ “ផុដ្ឋោ, ភិក្ខវេ, វេទេតិ, ផុដ្ឋោ សញ្ជានាតិ, ផុដ្ឋោ ចេតេតី”តិ (សំ. និ. ៤.៩៣) វុត្តំ។ ឯវំ វេទនាទីនម្បិ វេទិតព្ពំ។ សទ្ធាទីនម្បិ បច្ចយភាវេ វត្តព្ពមេវ នត្ថិ។ **សព្ពស្សា**តិ ចតុភូមកស្ស។ កាមាវចរា ហិ កុសលា ធម្មា យថារហំ ចតុភូមកស្សាបិ កុសលស្ស បច្ចយា ហោន្តិ, ឯវំ ឥតរភូមកាបិ។

“បសន្នេន មនសា ភាសតី”តិ វុត្តត្តា វិសេសតោ សម្មាវាចាបច្ចយំ ភាសនំ ឥធាធិប្បេតន្តិ វុត្តំ “**ភាសតីតិ សម្មាវាចា**”តិ។ តត្ថាយមធិប្បាយោ “ភាសតីតិ យមិទំ បទំ, ឥមិនា សម្មាវាចា គហិតា ហោតី”តិ។ **ករោតីតិ សម្មាកម្មន្តោ**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ សុបរិសុទ្ធេ កាយវចីកម្មេ ឋិតស្ស អាជីវបារិសុទ្ធិ, ន ឥតរស្សាតិ វុត្តំ “**តេ សម្មាអាជីវស្ស បទដ្ឋាន**”ន្តិ។ តត្ថ **តេ**តិ សម្មាវាចាកម្មន្តា។ យស្មា បន អាជីវដ្ឋមកេ សីលេ បតិដ្ឋិតស្ស ឧប្បន្នានុប្បន្នានំ អកុសលធម្មានំ បហានានុប្បាទនាទិ, អនុប្បន្នុប្បន្នានំ កុសលធម្មានំ ឧប្បាទនបារិបូរិយា ច សម្មាវត្តិ, តថា សម្មាវាយាមេ ឋិតស្សេវ កាយាទីសុ សុភសញ្ញាទិវិទ្ធំសិនី សម្មាសតិ សម្មាវតិ, តស្មា វុត្តំ “**សម្មាអាជីវោ...បេ....បទដ្ឋាន**”ន្តិ។ ជេដ្ឋកសីលំ បាតិមោក្ខសំវរោ, សទ្ធាសាធនោ ច សោតិ អាហ “**តំ សីលស្ស បទដ្ឋាន**”ន្តិ។

តេសន្តិ កាយវចីកម្មានំ។ **កម្មបច្ចយតាយា**តិ កុសលកម្មហេតុកតាយ។

បទត្ថោ ច វុត្តនយេនាតិ “មននតោ អារម្មណវិជាននតោ”តិអាទិនា។

អយំ អាវដ្ដោតិ អយំ សភាគវិសភាគធម្មាវដ្ដនវសេន អាវដ្ដោ។ ឯត្ថ ហិ កុសលមូលសម្មត្តមគ្គាទិនិទ្ធារណា សភាគធម្មាវដ្ដនា។ អវិជ្ជាភវតណ្ហានំ និទ្ធារណា វិសភាគធម្មាវដ្ដនា។

វិភត្តិហារេ បទដ្ឋានភូមិវិភាគា វុត្តនយា, សុវិញ្ញេយ្យា ចាតិ ធម្មវិភាគមេវ ទស្សេន្តោ “**នយិទ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ “**នយិទំ យថារុតវសេន គហេតព្ព**”ន្តិ សុត្តស្ស នេយ្យត្ថតំ វត្វា “**យោហី**”តិអាទិនា តំ វិវរតិ។ “ទុក្ខមេវ អន្វេតី”តិ កស្មា វុត្តំ, ននុ យត្ថ កត្ថចិ ហិតេសិតា កុសលមេវាតិ? នយិទមីទិសំ សន្ធាយ

វុត្តំ, អធម្មំ បន ធម្មោតិ, ធម្មញ្ច បន អធម្មោតិ ទីបនេន លោកស្ស សព្ពានត្ថពីជភូតេសុ សកលហិតសុខុបាយបដិក្ខេបកេសុ តិត្ថករេសុ អសន្តគុណសម្ភាវនវសេន បវត្តមិច្ឆាធិមោក្ខំ សន្ធាយ វុត្តំ។ យោ ហិ លោកេ អប្បមត្តកម្បិ បុញ្ញំ កាតុកាមំ បាបិកំ ទិដ្ឋិំ និស្សាយ បដិពាហតិ, សោបិ តាវ យ្ហោ, កិមង្គំ បន អរិយវិនយេ សម្មាបដិបត្តិំ បដិពាហន្តេសូតិ ទុក្ខផលាវ តត្ថ សម្ភាវនាបសំសា បយិរុបាសនា។ តថា ហិ វុត្តំ – “ន ខោ អហំ, មោឃបុរិស, អរហត្តស្ស មច្ឆរាយាមិ, អបិច តុយ្ហេវេតំ បាបកំ ទិដ្ឋិគតំ...បេ.... ទីឃរត្តំ អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តតី”តិ (ទី. និ. ៣.៧), “យោ និន្ទិយំ បសំសតិ (សុ. និ. ៦៦៣; សំ. និ. ១.១៨០, ១៨១; អ. និ. ៤.៣; នេត្តិ. ៩២), សព្ពស្សាបិ អនត្ថស្ស មូលំ ពាលូបសេវនា”តិ ច។

ឥទញ្ហិ សុត្តន្តិ “មនោបុព្ពង្គមា...បេ....បទ”ន្តិ (ធ. ប. ១, ២) បឋមំ គាថំ សន្ធាយ វទតិ។ **ឯតស្សាតិ** សំវណ្ណិយមានសុត្តស្ស។

កិច្ចបញ្ញត្តីតិ អធិបតិបច្ចយសង្ខាតស្ស កិច្ចស្ស បញ្ញាបនំ។ **បធានបញ្ញត្តីតិ** បធានភាវស្ស បញ្ញាបនា។ **សហជាតបញ្ញត្តីតិ** តេសំ ធម្មានំ មនសា សហភាវបញ្ញាបនា។

មហាភូតាតីតិ ឥតិសទ្ទោ អាទិអត្ថោ, តេន មហាភូតាវិនាភាវី សព្ពោ រូបធម្មោ សង្គយ្ហតិ។

“មនោបុព្ពង្គមា”តិ សមាសបទេ “មនោ”តិ បទំ តទវយវមត្តន្តិ អាហ “**នេវ បទសុទ្ធី**”តិ។ តេនេវាហ “**មនោបុព្ពង្គមាតិ បទសុទ្ធី**”តិ។ “**ឆាយាវ អនបាយិនី**”តិ ឥទំ សុខានុគមស្ស ឧទាហរណមត្តំ, ន យថាធិប្បេតត្ថបរិសមាបនំ។ “**សុខមន្វេតី**”តិ បន យថាធិប្បេតត្ថបរិសមាបនន្តិ វុត្តំ “**បទសុទ្ធិ ចេវ អារម្ភសុទ្ធិ ចា**”តិ។

ឯកត្តតាតិ មនោបុព្ពង្គមាទិសាមញ្ញំ សន្ធាយ វទតិ។ ឯវំ សេសេសុបិ។ **វេមត្តតា** “មនោបុព្ពង្គមា”តិអាទិនា សាមញ្ញតោ វុត្តធម្មេ បសាទោ ធារណាយ និវត្តេត្វា បសន្នសង្ខាតេ វិសេសេ អវដ្ឋាបនតោ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ បសាទោ សិនេហសភាវោ, អស្សទ្ធិយំ វិយ លូខសភាវំ ទោសំ វិនោទេតីតិ អាហ “**ព្យាបាទវិក្ខម្ភនតោ**”តិ។ **ពាហិទ្ធា**តិ សទ្ធេយ្យវត្ថុំ សន្ធាយាហ។ **ឱកប្បនតោ**តិ អារម្មណំ អនុបវិសិត្វា អនុបក្ខន្ទិត្វា សទ្ទហនតោ។

ទេយ្យធម្មាទយោតិ ឯត្ថ **អាទិ**សទ្ទេន សំវេគហិរោត្តប្បកសិណមណ្ឌលាទយោ សង្គយ្ហន្តិ។ **ឥដ្ឋារម្មណាទយោ**តិ **អាទិ**សទ្ទេន ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណា, ទ្វារធម្មា, មនសិការោតិ ឯវមាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។ **តថា ផស្សោ**តិ យថា វេទនាទីនំ ឥដ្ឋារម្មណាទយោ បច្ចយោ, ឯវំ ផស្សោបីតិ បច្ចយតាសាមញ្ញមេវ ឧបសំហរតិ តថា-សទ្ទោ។ **វេទនាទីន**ន្តិ ហិ វេទនាទយោ តយោ ខន្ធា គហិតា។ **វិញ្ញាណស្ស វេទនាទយោ**តិ នាមរូបំ សន្ធាយ វទតិ។

“**សីលមយស្ស អទោសោ បទដ្ឋាន**”ន្តិ វុត្តំ ខន្តិបធានត្តា សីលស្ស។ **អធិដ្ឋាតី**តិ អនុយុញ្ជតិ ឧប្បាទេតិ។ **សោ**តិ ឯវំ កុសលចិត្តំ ភាវេន្តោ។ “**អនុប្បន្នាន**”ន្តិអាទិនា ភាវនាបហានសមារោបនានិ ទស្សេន្តោ និព្ពេធភាគិយវសេន គាថាយ អត្ថំ វិចិនិត្វា សមារោបេតិ, ឯវម្បិ សក្កា យោជេតុន្តិ វាសនាភាគិយវសេន បទដ្ឋាននិទ្ទេសេ ឧទាហរីយតិ។

ឯវំ “មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា”តិ គាថាយ វសេន ហារសម្បាតយោជនាវិធឹ ទស្សេត្វា ឥទានិ គាថាន្តរេន ទស្សេតុំ “**តថា ទទតោ បុញ្ញ**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ **ភាវនាមយ**ន្តិ បញ្ញាភាវនាមយំ។

“**អលោភោ កុសលមូល**”ន្តិអាទិ ទានាទីនំ អលោភាទិបធានត្តា វុត្តំ, សព្ពត្ថ ច “វុត្ត”ន្តិ បទំ អានេត្វា យោជេតព្ពំ។ **តេស**ន្តិ រាគាទីនំ។ **និស្សរណ**ន្តិ ច បរិនិព្ពានមេវ សន្ធាយ វទតិ។

បរិច្ចាគសីលោ អលោភជ្ឈាសយោ កាមេសុ អាទីនវទស្សាវី សម្មទេវ សីលំ បរិបូរេតីតិ អាហ “**ទទតោ... បេ.... បទដ្ឋាន**”ន្តិ។ ឥធ **ឱឡារិកា** នាម កិលេសា វីតិក្កមាវត្ថានំ, តប្បហានំ តទង្គប្បហានេន វេទិតព្ពំ។ **មជ្ឈិមាន**ន្តិ បរិយុដ្ឋានាវត្ថានំ។ **សុខុមាន**ន្តិ អនុសយាវត្ថានំ។ **កតាវីភូមិ** ន្តិ ខីណាសវភូមី។

ទទតោតិ មគ្គសហគតេន អលោភេន សទេវកស្ស លោកស្ស អភយទានំ ទទតោ។ **បុញ្ញ**ន្តិ លោកុត្តរកុសលំ។ **សំយមតោ**តិ មគ្គបរិយាបន្នេហិ សម្មាវាចាកម្មន្តាជីវេហិ ទិដ្ឋេកដ្ឋាទិសំកិលេសតោ មគ្គសំយមេន

សំយមនុស្សេ។ **វេរន្តិ** បាណាតិបាតាទិបាបំ។ **កុសលោ**តិ មគ្គសម្មាទិដ្ឋិយា កុសលោ វិចក្ខណោ។ **ជហាតិ បាបកន្តិ** តេហិ តេហិ មគ្គេហិ តំ តំ បហាតព្ពំ បាបធម្មំ ឱធិសោ ជហាតិ សមុច្ឆិន្ទតិ។ តេនាហ **“មគ្គោ វុត្តោ”**តិ។

“ទុទុតោ”តិអាទិនា បុព្ពេ អវិភាគេន កុសលមូលានិ ឧទ្ធដានីតិ ឥទានិ វិភាគេន តានិ ឧទ្ធរន្តោ **“លោកិយកុសលមូល”**ន្តិអាទិមាហ។

បុថុជ្ជនភូមិ សេក្ខភូមិ ទស្សិតា បហានស្ស វិប្បកតភាវទីបនតោ។ **អសេក្ខភូមិ ទស្សិតា** អនុបាទាបរិនិព្ពានទីបនតោ។

សគ្គគាមិនី បដិបទា បុព្ពភាគប្បដិបត្តិ។

បុញ្ញេ កថិតេ បុញ្ញផលម្បិ កថិតមេវ ហោតីតិ វុត្តំ **“ទុទុតោ…បេ… ទេសនមាហា”**តិ។ សច្ចកម្មដ្ឋានេន វិនា សំកិលេសប្បហានំ នត្ថីតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“កុសលោ…បេ… ទេសនមាហា”**តិ។

វេរសទ្ទោ អទិន្នាទានាទិបាបធម្មេសុបិ និរុឡ្ហោតិ វុត្តំ **“ឯវំ សព្ពានិបិ សិក្ខាបទានិ វិត្ថារេតព្ពានី”**តិ។ **ទ្វេបិ វិមុត្តិយោ** សេក្ខាសេក្ខវិមុត្តិយោ, សឧបាទិសេសអនុបាទិសេសវិមុត្តិយោ ច។ តថា ហិ វក្ខតិ “និព្ពុតោតិ ទ្វេ និព្ពានធាតុយោ”តិអាទិ (នេត្តិ. អដ្ឋ. ៧៦)។

ការណូបចារេន, ការណគ្គហណេន វា ផលំ គហិតន្តិ អាហ **“ទ្វេ សុគតិយោ”**តិអាទិ។ វដ្ដវិវដ្ដសម្បត្តិយោ ឥមិស្សា ទេសនាយ **ផលំ,** តស្ស ទានំ សីលំ ភាវនា **ឧបាយោ,** “សម្បត្តិទ្វយំ ឥច្ឆន្តេន ទានាទីសុ អប្បមត្តេន ភវិតព្ព”ន្តិ អយមេត្ថ ភគវតោ **អាណត្តី**តិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយាហ **“ផលាទីនិ យថារហំ វេទិតព្ពានី”**តិ។

វិចយោតិ វិចយហារសម្បាតោ, សោ វុច្ចតីតិ អត្ថោ។ ឯស នយោ ឥតោ បរេសុបិ។ **“តីវិធម្បិ ទានមយ”**ន្តិអាទិនា បទត្ថវិចយំ ទស្សេតិ, តេន អស្សាទាទយោ, ឥតរេ ច វិចយហារបទត្ថា អត្ថតោ វិចិតា ឯវ ហោន្តីតិ។ រូបាទិអារម្មណស្ស បរិច្ចាគោ វុត្តោតិ សម្ពន្ធោ។ **សព្ពោ**តិ សកលោ អនវសេសតោ កិច្ចស្ស វុត្តត្តា។

ទានាភិរតស្ស ចាគាធិដ្ឋានំ បារិបូរិំ គច្ឆតីតិ វុត្តំ **“ទុទុតោ…បេ… បទដ្ឋាន”**ន្តិ។ វិរតិសច្ចេ, វចីសច្ចេ ច តិដ្ឋតោ សច្ចាធិដ្ឋានំ បារិបូរិំ គច្ឆតីតិ វុត្តំ **“សំយម…បេ… បទដ្ឋាន”ន្តិ។** កោសល្លយោគតោ ច បាបប្បហានតោ ច បញ្ញាបារិបូរិំ គច្ឆតីតិ វុត្តំ **“កុសលោ…បេ… បទដ្ឋាន”**ន្តិ។ អនវសេសរាគាទីសុ បហីនេសុ ឧបសមោ ឧបដ្ឋិតោ នាម ហោតីតិ វុត្តំ **“រាគ…បេ… បទដ្ឋាន”**ន្តិ។

កុសលោតិ បុគ្គលាធិដ្ឋានេន កោសល្លសម្មាទិដ្ឋិ វុត្តាតិ អាហ **“កុសលោ…បេ… មគ្គង្គាទិភាវេន ឯកលក្ខណត្តា”**តិ។ **អាទិ**សទ្ទេន ពោធិបក្ខិយភាវាទី សង្គណ្ហាតិ។ **ខេបេតព្ពភាវេនា**តិ បហាតព្ពភាវេន។

អវេរតន្តិ អសបត្តតំ។ **កុសលធម្មេហី**តិ អនវជ្ជធម្មេហិ, ផលនិព្ពានេហីតិ អធិប្បាយោ។ ទានស្ស មហប្ផលតា, សីលាទិគុណេហិ សត្ថុ អនុត្តរទក្ខិណេយ្យភាវោ, អនុបាទាបរិនិព្ពានន្តិ ឥមេសំ បច្ចវេក្ខណា ឥមស្ស ទានស្ស និទានន្តិ អយមត្ថោ បាឡិយំ និរុឡ្ហោវ។ និព្ពចននិទានសន្ធយោ សុវិញ្ញេយ្យាវាតិ អាហ **“និព្ពចននិទានសន្ធយោ វត្តព្ពា”**តិ។

បដិបក្ខនិទ្ទេសេន សមុទយោតិ ទេសនត្តំ បដិបក្ខនិទ្ទេសនេន និទ្ទារិតោ អយំ មច្ឆរិយាទិសំកិលេសបក្ខិកោ សមុទយោ។ **អលោភេន…បេ… ទានាទីហី**តិ យេហិ អលោភាទីហិ ទានាទយោ ធម្មា សម្ភវន្តិ, តានិ ទានាទិគ្គហណេនេវ គហិតានីតិ កុសលមូលានិ និទ្ធារេតិ **“ឥមានិ តីណិ កុសលានី”**តិ។ **តេស**ន្តិ កុសលមូលានំ។

ភយហេតុ ទេតិ បណ្ណាការាទិវសេន។ **រាគហេតុ ទេតិ** សភាគវត្ថុស្ស។ **អាមិសកិញ្ចិក្ខហេតុ ទេតិ** លញ្ជាទិវសេន។ **អនុកម្បន្តោ** វា ករុណាខេត្តេ។ **អបចយមានោ** គុណខេត្តេ, ឧបការខេត្តេ វា។ **ភយូបរតោ**តិ ភយេន ឱរតោ។ តេន តថារូបេន សំយមេន វេរំ ន ចិយតេវ។ ឯវំ សព្ពស្ស អកុសលស្ស បាបកោ វិបាកោតិ យោជនា។

“ទទតោ”តិអាទិនា យថា ទានបដិក្ខេបេន បរិវត្តនំ ទស្សិតំ, ឯវំ បហានបដិក្ខេបេនបិ បរិវត្តនំ ទស្សេតព្ពន្តិ វុត្តំ **“អកុសលោ បន ន ជហាតី”**តិ។

កម្មផលំ សទ្ទហន្តោ ទានកិរិយាយំ បទហន្តោ យេន វិធិនា ទានំ ទាតព្ពំ, តត្ថ សតី ឧបដ្ឋបេន្តោ ចិត្តំ សមាទហន្តោ សម្មាទិដ្ឋី បុរក្ខរោន្តោ ទានេ សម្មាបដិបន្នោ ហោតីតិ អាហ “**ទានំ នាម…បេ…. ហោតី**”តិ។

ភាវនាបហានសមារោបនានិ បាឡិយំ សរូបតោ វិញ្ញាយន្តីតិ បទដ្ឋានវេវចនសមារោបនានិ ទស្សេតុំ “**តំ សីលស្ស បទដ្ឋាន**”ន្តិអាទិ វុត្តំ, តំ សុវិញ្ញេយ្យំ។ អញ្ញញ្ច យទេត្ថ អត្ថតោ ន វិភត្តំ, តំ វុត្តនយត្តា, ឧត្តានត្ថត្តា ចាតិ វេទិតព្ពំ។

ហារសម្បាតវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

នយសមុដ្ឋានវារវណ្ណនា

៧៩. “*វិសយភេទតោ*”តិ សង្ខេបេន វុត្តមត្ថំ វិត្ថារតោ វិវរិតុំ “**យថា ហី**”តិអាទិមាហ។ តត្ថ **នយតោ**តិ នយគ្គាហតោ។ **ន** ហិ បដិវេធញាណំ វិយ វិបស្សនាញាណំ បច្ចក្ខតោ បវត្តតីតិ។ **អនុពុជ្ឈិយមានោ**តិ អភិសមយញាណស្ស អនុរូបំ ពុជ្ឈិយមានោ។ យថា ឯកបដិវេធេនេវ មគ្គញាណំ បវត្តតិ, ឯវំ តទនុច្ឆវិកំ វិបស្សនាញាណេន គយ្ហមានោតិ អត្ថោ។ ឯវញ្ច កត្វា នន្ទិយាវដ្តាទីនំ តិណ្ណំ អត្ថនយភាវោ សមត្ថិតោ ហោតីតិ។ តថា ហិ អត្ថវិសេសស្សរូបតាយ តយោ នយា “សុត្តត្ថោ”តិ វុត្តា, បទត្ថវិចារភាវេបិ បន ហារា “ព្យញ្ជនវិចយោ”តិ។ យទិ ឯវំ កថំ តយោតិ ចោទនំ សន្ធាយាហ “**បដិវិជ្ឈន្តានំ បនា**”តិអាទិ។ តត្ថ ឯកមេកោ សំកិលេសវោទានានំ វិភាគតោ ទ្វិសង្គហោតិ យោជនា។ **ចតុឆអដ្ឋទិសោ ចា**តិ ន បច្ចេកំ តេ នន្ទិយាវដ្តាទយោ ចតុឆអដ្ឋទិសា, អថ ខោ យថាក្កមន្តិ។ “**ឯវ**”ន្តិអាទិ យថាវុត្តស្ស អត្ថស្ស និគមនំ។

តថា ចាតិ យថាវុត្តស្ស អត្ថស្ស ឧបចយេន សមត្ថនា។ **បុព្វា កោដិ ន បញ្ញាយតី**តិ ឯត្ថ យំ វត្តព្វំ, តំ បរតោ បដ្ឋានកថាយំ អាវិ ភវិស្សតិ។ “អន្ធំ តមំ តទា ហោតិ, យំ លោភោ សហតេ នរ”ន្តិអាទិ (ចូឡនិ. ខគ្គវិសាណសុត្តនិទ្ទេស ១២៨) វចនតោ កាមតណ្ហាបិ បដិច្ឆាទនសភាវា, យតោ កាមច្ឆន្ទំ “នីវរណ”ន្តិ វុត្តំ។ អវិជ្ជាយ បន ភវេសុ អាទីនវប្បដិច្ឆាទនំ សាតិសយន្តិ។ តថា អវិជ្ជាបិ សំយោជនសភាវា, យតោ សា ពហិទ្ធា សំយោជនភាវេន វុត្តា។ ឯវំ សន្តេបិ តណ្ហាយ ពន្ធនដ្ឋោ សាតិសយោ អបេក្ខិតភាវតោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**តថាបិ... បេ.... វុត្ត**”ន្តិ អាហ។

“**សំយុត្តា**”តិ បទស្ស សម្បយុត្តាតិ អត្ថោតិ អាហ “**មិស្សិតា**”តិ។ “**អវិជ្ជាភិភូតា...បេ.... អភិនិវិសន្តា**”តិ ឯតេន អវិជ្ជាយ អយាថាវគហណហេតុតំ ទស្សេតិ, តតោ សោ អវិន្ទិយំ វិន្ទតីតិ **អវិជ្ជា**តិ វុច្ចតិ។ កិលិស្សនំ ឧបតាបនន្តិ អាហ “**កិលិស្សនប្បយោគំ អត្តបរិតាបនបដិបត្តិ**”ន្តិ។ **អល្លីយនំ** សេវនំ។

ទុក្ខន្តិ ...បេ.... ជានន្តីតិ អត្តនា អនុភូយមានំ តថា តថា ឧបដ្ឋិតំ កាយិកចេតសិកទុក្ខំ, ឥតរម្បិ វា ឯកទេសំ ជានន្តិ។ តណ្ហាយបិ ឯសេវ នយោ។ សភាគវិសភាគបដិបជ្ជិតព្ពាការតោ តត្ថ តេសំ ញាណំ នត្ថេវាតិទស្សេន្តោ “**ឥទំ ទុក្ខ**”ន្តិអាទិមាហ។ **បវត្តិបវត្តិហេតុមត្តម្បី**តិ “បវត្តិ បវត្តិហេតូ”តិ ឯត្តកម្បិ។ **កា បន កថា**តិ បចុរជនសាធារណេ លោកិយេបិ នាម អត្ថេ យេសំ ញាណស្ស បដិឃាតោ, បរមគម្ភីរេ អរិយានំ ឯវ វិសយភូតេ លោកុត្តរេ និវត្តិនិវត្តិហេតុសង្ខាតេ អត្ថេ កា នាម កថា, ឆិន្នា កថាតិ អត្ថោ។ អដ្ឋសមាបត្តិបភេទស្ស កេវលស្ស សមថស្ស គាទិសេ កាលេ ពាហិរកានញ្ច ឥជ្ឈនតោ “**វិបស្សនាធិដ្ឋាន**”ន្តិ វិសេសិតំ។ **រូបសមោ** សមុច្ឆេទោ, បដិប្បស្សទ្ធិ ច។

“**សំសារស្ស អនុបច្ឆេទនតោ**”តិ ឥទំ ទិដ្ឋិគតានំ ទិដ្ឋិគតិកមតទស្សនំ។ សោ ហិ បុត្តមុខទស្សនេ អសតិ សំសារោ ឧច្ឆិជ្ជេយ្យាតិ ភាយតិ។ យតោ វុត្តំ –

> “គណ្ឌុប្បាទោ កិកី ចេវ, កុន្តី ព្រាហ្មណធម្មិកោ;
> ឯតេ អភយំ ភាយន្តិ, សម្មូឡ្ហា ចតុរោ ជនា”តិ។ (សុ. និ. អដ្ឋ. ២.២៩៣; អ. និ. ដី. ៣.៥.១៩២);

តទភិញ្ញាតិ តំ យថាវុត្តអន្តទ្វយំ អភិជានន្តិ គុណំ អារោបេត្វា ជានន្តីតិ តទភិញ្ញា។ អត្ថភញ្ជនតោ, រោគគណ្ឌសល្លសទិសតាយ អត្តភាវសំកិលេសានញ្ច **រោគគណ្ឌសល្លតា**។

សក្កាយទស្សនេតិ ឯត្ថ ទិដ្ឋិទស្សនំ, សក្កាយោវ ទស្សនំ សក្កាយទស្សនន្តិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **តេស**ន្តិ ទិដ្ឋិចរិតានំ។ **អត្តាភិនិវេសោ ពលវា**។ តស្មា យថាឧបដ្ឋិតំ រូបំ “អត្តា”ឥច្ចេវ គណ្ហន្តីតិ អធិប្បាយោ។ តថា វេទនាទី។ តណ្ហាចរិតោ បន យថាឧបដ្ឋិតំ រូបំ តណ្ហាវត្ថុំ កត្វា អត្តនិយាភិនិវេសេន អភិនិវិសន្តា តទញ្ញមេវ អត្តតោ សមនុបស្សន្តិ។ ឯវំ វេទនាទីសុ។ តេនាហ “**តណ្ហាចរិតា**”តិអាទិ។ **វិជ្ជមានេ**តិ បរមត្ថតោ ឧបលព្ភមានេ។ **កាយេ**តិ សមូហេ។ ទិដ្ឋិយា បរិកប្បិតោ អត្តាទិ ឯវំ បរមត្ថតោ នុបលព្ភតិ, ទិដ្ឋិ បន លព្ភតេវាតិ អាហ “**សតី វា វិជ្ជមានា**”តិ។

សក្កាយទស្សនមុខេនាតិ សក្កាយទិដ្ឋិមុខេន។

ឧច្ឆេទសស្សតន្តិ តំសហចរណតោ ឧច្ឆេទសស្សតទិដ្ឋិ វុត្តា។ “ឧច្ឆេទសស្សតវាទា”តិបិ បាឋោ។

កសិណាយតនានីតិ កសិណជ្ឈានានិ។

តេជេត្វាតិ និសានេត្វា។

៨១. ឯត្តាវតា នន្ទិយាវដ្តស្ស ភូមិរចនាវសេន សំកិលេសបក្ខោ ទស្សិតោតិ អាហ “**តត្ថ ទិដ្ឋិចរិតោតិអាទិនា វោទានបក្ខំ ទស្សេតី**”តិ។ “**យស្មា សល្លេខេ តិព្ពគារវោ**”តិ ឥមិនា តត្ថ តិព្ពគារវត្តា សំលេខានុសន្តតវុត្តិនា ភវតីតិ ទស្សេតិ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ **មិច្ឆាធិមោក្ខោ** សទ្ធាបតិរូបកោ អវត្ថុស្មិំ បសាទោ។

បុគ្គលាធិដ្ឋានេន ធម្មមេវ វិភជតីតិ អាហ “**សត្តាបិ…បេ…. ទស្សេតី**”តិ។

យេ ហិ កេចីតិ ឯត្ថ **ហិ**-សទ្ទោ និបាតមត្តំ។ “**ឥមាហិ ឯវ ចតូហិ បដិបទាហី**”តិបិ បាឡិ។ ទុក្ខាបដិបទាទិវិភាគេន មគ្គោ ឯវ ឥធ វុត្តោតិ អាហ “**បដិបទា ហិ មគ្គោ**”តិ **ចតុទ្ទិសាសង្ខាតំ មគ្គ**ន្តិ ចតុទ្ទិសាសង្ខាតំ បវត្តនុបាយំ។ ទ្វេ ទិសា ឯតិស្សាតិ **ទ្វិទិសា។ នន្ទិយាវដ្តស្សា**តិ នន្ទិយាវដ្តនយស្ស។

៨២. វិវត្តតិ វដ្តំ ឯត្ថាតិ ***វិវត្តំ***, វិវត្តំ ឯវ ***វិវដ្តំ***, អសង្ខតធាតុ, និព្ពុតិ ឯវ វា។ តេន វុត្តំ “**និព្ពាន**”ន្តិ។

“**តត្ថ ទដ្ឋព្ព**”ន្តិ វា បាឡិ។ **ឧបចយេ**តិ ឧបចយាវត្ថាយន្តិ អត្ថោ។ **ទសន្ន**ន្តិ លោភាទិកិលេសវត្ថូនំ។ **វិបល្លាសហេតុភាវតោ**តិ សុភសញ្ញាទិវិបល្លាសហេតុកភាវតោ។ វិបរិយេសគ្គាហវសេន ហិ អាទីនវេសុ ឯវ សំយោជនិយេសុ ធម្មេសុ អស្សាទានុបស្សិតា។ ន ហិ យថាភូតញាណេ សតិ តថា សម្ភវោ។ តេន វុត្តំ “**ទសន្នំ…បេ…. ភាវតោ**”តិ។ **ទសវិធការណេ**តិ ទសវិធេ ការណេ, ទសវិធស្ស វា ការណេ។ **អយោនិសោមនសិការបរិក្ខតា ធម្មា** សុភារម្មណាទយោ។

តព្ពិសយា កិលេសាតិ អាហារបរិញ្ញាបរិពន្ធភូតា កិលេសា។ **វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុបិ** ឯសេវ នយោ។ កាយេ បវត្តមានោ បឋមោ វិបល្លាសោ កាយសមុទាយេ, កាយេកទេសេ ច កពឡីការេ អាហារេ បវត្តោ ឯវ ហោតីតិ វុត្តំ “**បឋមេ អាហារេ វិសយភូតេ បឋមោ វិបល្លាសោ បវត្តតី**”តិ។ តថា វេទនាយំ បវត្តមានោ ទុតិយវិបល្លាសោ តប្បច្ចយេ ផស្សាហារេ, ចិត្តេ បវត្តមានោ តតិយវិបល្លាសោ តប្បច្ចយេ មនោសញ្ចេតនាហារេ, ធម្មេសុ បវត្តមានោ ចតុត្ថវិបល្លាសោ តប្បច្ចយេ វិញ្ញាណាហារេ បវត្តោ ឯវ ហោតីតិ វុត្តំ “**ចតុត្ថេ អាហារេ ចតុត្ថោ វិបល្លាសោ**”តិ។ តេនាហ “**សេសាហារេសុបិ ឯសេវ នយោ**”តិ។ អាហារសីសេន វា អាហារបដិពទ្ធោ ឆន្ទរាគោ គហិតោ។ **វិញ្ញាណដ្ឋិតីសុ**បិ ឯសេវ នយោ។ តេនេវាហ “**អាហារសីសេន តព្ពិសយា កិលេសា អធិប្បេតា**”តិ។ **បឋមេ អាហារេ វិសយភូតេ**តិ ច បឋមេ អាហារេ ឆន្ទរាគស្ស វិសយភាវំ បត្តេ, តព្ភាវំ អនតិក្កន្តេតិ អត្ថោ។ អប្បហីនេចឆន្ទរាគស្ស ហិ តត្ថ វិបល្លាសា សម្ភវន្តិ, ន ឥតរស្ស។ តថា ទុតិយវិបល្លាសាទីសុ អប្បហីនេសុ។ ឥតរេ ឧបាទានានិ បវត្តន្តេវ អប្បហីនត្តាតិ អាហ “**សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ**”តិ។ យស្មា ច ឧបាទានាទីសុ អប្បហីនេសុបិ យោគាទយោ បវត្តន្តេវ យថារហំ តំសភាវត្តា, តទេកដ្ឋសភាវតោ ច, តស្មា វុត្តំ បាឡិយំ “**បឋមេ ឧបាទានេ បឋមោ យោគោ**”តិអាទិ។ តេនាហ “**សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ**”តិ។

៨៣. **អបរិជាននស្សា**តិ ញាតបរិញ្ញាយ, តីរណបរិញ្ញាយ, បហានបរិញ្ញាយាតិ តីហិ បរិញ្ញាហិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា អជានន្តស្ស, តេសំ សមុទយញ្ច អត្ថង្គមញ្ច អស្សាទញ្ច អាទីនវញ្ច និស្សរណញ្ច យថាភូតំ អនវពុជ្ឈន្តស្សាតិ អត្ថោ។ **តិព្ពោ** ពហលោ **ឆន្ទរាគោ ហោតិ** តណ្ហាចរិតភាវតោតិ អធិប្បាយោ។ ឥតិ ឧបក្កិលេសស្ស ទិដ្ឋាភិនិវេសស្ស ហេតុភាវតោតិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយាហ “**វុត្តនយេនេវា**”តិ។ សុភសុខសញ្ញាកាមុបាទានកាមភវយោគអភិជ្ឈាកាយគន្ថកាមភវាសវ- កាមភវោឃរាគសល្លឆន្ទាគតិគមនានិ តណ្ហាបក្ខិកតាយ, តណ្ហាសភាវតាយ ច **តណ្ហាបធានានិ**។ សីលព្ពតុបាទានព្យាបាទកាយគន្ថទោសសល្លទោសាគតិគមនានិ បន តណ្ហាភាវេ ភាវតោ , វិញ្ញាណដ្ឋិតិយោ តណ្ហាវិសយតោ, សព្ពេសំ វា តណ្ហាវិសយតោ តណ្ហាបធានតា លព្ភតេវ។ បច្ឆិមកានំ ទិដ្ឋិបធានតា វុត្តនយានុសារេន វេទិតព្ពា។

៨៤. **កពឡីការេ អាហារេ**តិ កពឡីការាហារវិសយេ ឆន្ទរាគេ។ “អប្បហីនេ”តិអាទិកំ បរិយាយកថំ មុញ្ចិត្វា និប្បរិយាយមេវ ទស្សេន្តោ កពឡីការាហារស្ស “**អសុភសភាវត្តា, អសុភសមុដ្ឋានត្តា ចា**”តិ វុត្តំ។ លព្ភមានេ ហិ ឧជុកេ អត្ថេ កឹ បរិយាយកថាយាតិ។ ឆន្ទរាគោ វា តត្ថ អត្ថសិទ្ធោតិ ឯវម្បេត្ថ អត្ថោ វុត្តោ។ ន ហិ តត្ថ អសតិ ឆន្ទរាគេ វិបល្លាសោ សម្ភវតិ។ **ទុក្ខសភាវត្តា**តិ សង្ខារទុក្ខតាយ ទុក្ខសភាវត្តា។ **ទុក្ខបច្ចយត្តា**តិ តិវិធទុក្ខតាលក្ខណស្ស ទុក្ខស្ស ការណតោ។ **វិញ្ញាណេ និច្ចសញ្ញិនោ**។ តថា ហិ **សាតិ** នាម ភិក្ខុ កេវដ្ដបុត្តោ “តំយេវ វិញ្ញាណំ

សន្ទាវតិ សំសរតី”តិ តត្ថ និច្ចាភិនិវេសំ សំវេទេសិ។ យេភុយ្យេន សង្ខារេសុ អត្តសញ្ញិតា ទិដ្ឋិគតិកានំ “ចេតនា អត្តា”តិអាទិទិដ្ឋិបរិទីបនេសុ វេទិតព្ពា។ “**ភវវិសុទ្ធី**”តិ បទស្ស អត្ថវចនំ “**និព្ពុតិសុខ**”ន្តិ។ “**សីលព្ពតេហិ...បេ. ... សុខន្តិ ទឡ្ហំ គណ្ហាតី**”តិ ឥមិនា សីលព្ពតុបាទានំ ឥធ ភវុបាទានន្តិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ វក្ខតិ “សីលព្ពតុបាទានសង្ខាតេន ភវុបាទានេនា”តិ។

បច្ចយា ហោន្តិ ឧបនិស្សយបច្ចយាទិនា។ **បឋមេ យោគេ ឋិតោ**តិ បឋមេ យោគេ បតិដ្ឋិតោ។ អប្បហីនា ហិ កិលេសា កម្មវដ្ដាទីនំ ការណភូតា តំសមង្គិនោ សត្តស្ស បតិដ្ឋាតិ វុច្ចន្តិ។ បរស្ស អភិជ្ឈាយនំ **បរាភិជ្ឈាយនំ**។ ភវបត្ថនាយ ភវទិដ្ឋិភវរាគវសេន បិយាយិតស្ស វត្ថុនោ វិបរិណាមញ្ញថាភាវេ ទោមនស្សុប្បត្តិំ សន្ធាយ វុត្តំ “**ភវរាគ...បេ.... បទូសេន្តី**”តិ។

គន្ថិត្វាតិ គន្ថិ កត្វា។ ទ្វិធាភូតំ វដ្ដអាទិកេ វិយ គន្ថិករណញ្ហិ គន្ថនំ។ ចិត្តំ បរិយាទាយ តិដ្ឋន្តា អាសវានំ ឧប្បត្តិហេតុ ហោន្តីតិ សម្ពន្ធោ។ បរិយុដ្ឋានប្បត្តា ឯកច្ចេ កិលេសា វិសេសតោ អាសវុប្បត្តិហេតុ ហោន្តីតិ ទស្សនត្ថំ អដ្ឋកថាយំ ឧប្បជ្ជិបាជិវចនំ។ តប្បជ្ជិបក្ខេ វិសយេ បត្ថេតីតិ យោជនា។ **តព្ពិសយពាហុលេ ភវេ បត្ថេតី**តិ យថា មានុសកេហិ កាមេហិ និព្ពិន្នរូបា ទេវូបបត្តិំ។ **តំសភាវត្តា**តិ ទិដ្ឋិសភាវត្តា។ **អបរាបរន្តិ** អញ្ញមញ្ញំ។ ឯកច្ចា ហិ ទិដ្ឋិ ឯកច្ចស្ស ទិដ្ឋាភិនិវេសស្ស ការណំ ហោតិ, យថា សក្កាយទិដ្ឋិ ឥតរាសំ។ **អភិនិវិសន្តស្សា**តិ អភិនិវេសនហេតុ។ “**អយោនិសោមនសិការតោ...បេ.... អវិជ្ជាសវោ ឧប្បជ្ជតី**”តិ ឥទំ សច្ចាភិនិវេសស្ស ផលភូតំ អវិជ្ជាសវំ ទស្សេតិ ឯកន្តវស្សិមេឃវុដ្ឋានេន វិយ មហោឃប្បវត្តិំ។ **អវិជ្ជាសវោ សិទ្ធោ ហោតិ** វុដ្ឋិហេតុកមហោឃសិទ្ធិយា ឧបរិមេឃវុដ្ឋានំ វិយ។

“នន្ទីរាគសហគតា”តិអាទីសុ (មហាវ. ១៤) វិយ តណ្ហាវត្ថោ សហគតសទ្ទោតិ អាហ “**អនុសយ...បេ.... ភូតា វា**”តិ។ **ចិត្តស្ស អត្តន្តរសង្ខាតំ ហទយ**ន្តិ វិបាកចិត្តប្បវត្តិំ សន្ធាយ វទតិ។ វិបាកវដ្ដេបិ កិលេសវាសនាហិតា អត្ថិ កាចិ វិសេសមត្តា។

លោភសហគតស្ស វិញ្ញាណស្ស។ **ឥតរស្ស** ទោសសហគតាទិកស្ស។ ព្យញ្ជនេន វិយ ភោជនស្ស អារម្មណស្ស អភិសង្ខរណំ វិសេសាបាទនំ **ឧបសេចនំ**, នន្ទី សប្បីតិកតណ្ហា ឧបសេចនំ ឯតស្សាតិ **នន្ទូបសេចនំ** ឧបសេចនភូតាយបិ នន្ទិយា រាគសល្លឧបនិសតោ។ ឧបសិត្តេ បន វត្តព្ពមេវ នត្ថីតិ ទស្សេតុំ បាឡិយា “រាគសល្លេន នន្ទូបសេចនេន វិញ្ញាណេនា”តិ វុត្តន្តិ តមត្ថំ បាកដំ កាតុំ “**កេន បន តំ នន្ទូបសេចន**”ន្តិ បុច្ឆតិ។

រាគសល្លេនាតិ ហេតុម្ហិ ករណវចនន្តិ ទស្សេន្តោ “**រាគសល្លេន ហេតុភូតេនា**”តិ អាហ។ **ឧបនិស្សយបច្ចយត្តោ** ចេត្ថ ហេតុត្តោ។ ឧបគន្តព្ពតោ វិញ្ញាណេនាតិ វិភត្តិ បរិណាមេត្វា យោជេតព្ពំ។ “**បតិដ្ឋាភាវតោ**”តិ ឥមិនា វិញ្ញាណស្ស និស្សយាទិបច្ចយតំ វទតិ។ តេនាហ “**រូបក្ខន្ធំ និស្សាយ តិដ្ឋតី**”តិ។ ឯវំ ទុតិយាទិវិញ្ញាណដ្ឋិតីសុបិ និស្សយាទិបច្ចយតា វត្តព្ពា បតិដ្ឋាវចនតោ។

៨៥. យទិបិ អកុសលមូលាទិកេ តិបុគ្គលស្ស, តណ្ហាទិកេ នន្ទិយាវដ្ដស្ស ទិសាភាវេន វក្ខតិ, តថាបិ អញ្ញមញ្ញានុប្បវេសតោ ឯកស្មិំ នយេ សិទ្ធេ ឥតរេបិ សិទ្ធា ឯវ ហោន្តីតិ ឥមស្ស វិសេសស្ស ទស្សនត្ថំ “**អាហារាទយោ...បេ.... វវត្ថបេតុ**”ន្តិ វុត្តំ។ វក្ខមានេ វា អកុសលមូលតណ្ហាទិកេ **អាទិ**សទ្ទេន សង្គហេត្វា “អាហារាទយោ”តិ វទន្តោ “**នយាន**”ន្តិ ពហុវចនមាហ។ **ឯកស្ស អត្ថស្សា**តិ រាគចរិតស្ស ឧបក្កិលេសតាសង្ខាតស្ស ឯកស្ស បយោជនស្ស។ **ព្យញ្ជនត្តោបិ គហិតោ**, ន ព្យញ្ជនមេវ គហិតន្តិ សុត្តបទានិ អញ្ញមញ្ញបរិយាយវចនានិ យថារហំ តណ្ហាវត្ថូនំ តត្ថ កថិតត្តា វុត្តំ “**សវត្ថុកា តណ្ហា វុត្តា**”តិ។ ទោសវត្ថូនំ, ទិដ្ឋិវត្ថូនញ្ច តត្ថ កថិតត្តា “សវត្ថុកោ ទោសោ, សវត្ថុកា ទិដ្ឋិ ច វុត្តា”តិ ឥមមត្ថំ សន្ធាយាហ “**វុត្តនយានុសារេនា**”តិ។

ទុក្ខាការេន សហ ទុក្ខាការំ គហេត្វាតិ អត្ថោ។ **ឯវញ្ចេត**ន្តិ យទិ តំតំអនុបស្សនាពហុលស្ស វសេន បុរិមាហារទ្វយាទីសុ វិមោក្ខមុខវិសេសនិទ្ធារណំ កតំ, ឯតំ ឯវមេវ វេទិតព្ពំ, ន អញ្ញថា។ តត្ថ ការណំ វទន្តោ “**ន ហី**”តិអាទិមាហ។ តស្សត្ថោ – យថា អរិយមគ្គានំ ឱធិសោ កិលេសប្បជហនតោ បហាតព្ពេសុ ធម្មេសុ និយមោ អត្ថិ, ន ឯវំ វិបស្សនាយ បរិញ្ញាបហានានំ អនិច្ចន្តិកត្តាតិ។

អបរេ បនាហុ – **បុរិមេ** អាហារទ្វយេ បរិកិលេសភាវេន, ទុក្ខបច្ចយត្តា ច ទុក្ខលក្ខណំ សុបាកដំ។ តត្ថ បុរិមេ វិញ្ញាណដ្ឋិតិទ្វយវិញ្ញាណាហារេ តតិយវិញ្ញាណដ្ឋិតិយំ អនិច្ចលក្ខណំ, មនោសញ្ចេតនាហារេ ចតុត្ថវិញ្ញាណដ្ឋិតិយំ

អនត្តលក្ខណំ សុបាកដន្តិ តិស្សន្នំ អនុបស្សនានំ បវត្តិមុខភាវេ តេហិ អប្បណិហិតាទិវិមោក្ខមុខេហិ បរិញ្ញាតព្វន្តីតិ។ តថា វិបល្លាសាទីសុ បុរិមទ្វយំ ទុក្ខានុបស្សនាយ ឧជុវិបច្ចនីកំ, តតិយទ្វយំ អនិច្ចានត្តានុបស្សនានំ។ ឥតិ បវត្តិមុខភាវេ ច ឧជុវិបច្ចនីកភាវេ ច ឥមេ ធម្មា យថារហំ អប្បណិហិតាទិវិមោក្ខមុខេហិ បរិញ្ញេយ្យា, បហាតព្វា ច វុត្តា។ តត្ថ សុភសុខសញ្ញាកាមុបាទានសីលព្ពតុបាទានកាមយោគភវយោគអភិជ្ឈាកាយ គន្ថកាមាសវភវាសវកាមោឃ ភវោឃ រាគសល្លឆន្ទអគតិគមនានិ សុខស្សាទវសេន បវត្តនតោ ទុក្ខានុបស្សនាយ បដិបក្ខភាវតោ ព្យាបាទកាយគន្ថទោសសល្លទោសអគតិគមនានិ បវត្តិមុខភាវេ អប្បណិហិតវិមោក្ខមុខេន បហាតព្ពានិ។ តតិយសញ្ញាទយោ និច្ចាភិនិវេសតន្និមិត្តាហិ អនិច្ចានុបស្សនាយ បដិបក្ខភាវតោ អនិមិត្តវិមោក្ខមុខេន បហាតព្វា។ ចតុត្ថសញ្ញាទយោ អត្តាភិនិវេសតន្និត្តាហិ អនត្តានុបស្សនាយ បដិបក្ខភាវតោ សុញ្ញតវិមោក្ខមុខេន បហាតព្វា។ តត្ថ មានសល្លភយអគតិគមនានំ និច្ចាភិនិវេសនិមិត្តតា វេទិតព្វា។ ន ហិ អនិច្ចតោ បស្សតោ មានជប្បនំ, ភយំ វា សម្ភវតិ។ អវិជ្ជាយោគាទីនំ អត្តាភិនិវេសនិមិត្តតា បាកដា ឯវាតិ។

៨៦. អប្បមញ្ញាវជ្ជា រូបាវចរសមាបត្តិយោ **ទិព្ពវិហារា** “ទេវូបបត្តិសំវត្តនិកកុសលសមាបត្តិយោ ចា”តិ កត្វា, សតិបិ តព្ភាវេ បរហិតបដិបត្តិតោ, និទ្ទោសភាវេ ច សេដ្ឋា វិហារាតិ ចតស្សោ អប្បមញ្ញា **ព្រហ្មវិហារា**, ចតស្សោ ផលសមាបត្តិយោ **អរិយវិហារា** “អារកា កិលេសេហិ អរិយានំ វិហារា”តិ។ ចតស្សោ អារុប្បសមាបត្តិយោ **អានេញ្ជវិហារា** , សតិបិ ទេវូបបត្តិសំវត្តនិកកុសលសមាបត្តិភាវេ អានេញ្ជសន្តតាហិ លោកិយេសុ សិខាប្បត្តិតោ។

អធិករណភេទេនាតិ វត្ថុភេទេន។

យំ អភិណ្ហំ ន បវត្តតិ, តំ **អច្ឆរិយ**ន្តិ ទស្សេតុំ “**អន្ធស្ស...បេ.... ឧប្បជ្ជនក**”ន្តិ វុត្តំ។ **អធិតិដ្ឋតិ** សីលាទិ **ឯតេន** សច្ចេន, **ឯត្ថ** វា សច្ចេ និមិត្តភូតេ, **អធិដ្ឋានមត្តមេវ វា** តំ សច្ចន្តិ ឯវំ ករណាធិករណភាវត្ថា បច្ចយវសេន វេទិតព្វា សមានាធិករណសមាសបក្ខេ។ តថា អញ្ញបទត្ថសមាសបក្ខេ។ ឥតរស្មឹ បន សមាសេ ករណាធិករណត្ថា ឯវ, តេ ច ខោ សីលាទិវសេន ច វេទិតព្វា។ សុខន្តិ ឈានវិបស្សនាមគ្គផលនិព្ពានសុខំ។ លោកិយវិបាកសុខម្បិ លព្ភតេវ។ “នាញ្ញត្រ ពោជ្ឈា...បេ.... បាណិន”ន្តិ (សំ. និ. ១. ៩៨) ហិ ឥមាយ គាថាយ សង្គហិតា អនត្តបរិហារមុខេន សត្តានំ អភយា និព្ពានសម្បត្តិសុខាវហា ចត្តារោ ធម្មា ឥធ “**សុខភាគិយា**”តិ វុត្តាតិ។ **អនវសេសបរិយាទានតោ**តិ ផរណវសេន អនវសេសគ្គហណតោ។

បឋមស្ស សតិបដ្ឋានស្ស បឋមបដិបទាវសេន បវត្តស្សាតិ អធិប្បាយោ។ ឯវំ សេសេសុបិ។ “**យថា ហី**”តិអាទិនា យថាវុត្តបដិបទាសតិបដ្ឋានានំ នានន្តរិយកតំ ឧបមាយ វិភាវេតិ។ សតិបិ ច សព្ពាហិ បដិបទាហិ សព្ពេសំ សតិបដ្ឋានានំ និយមាភាវេ នានន្តរិកភាវេន ទេសនាក្កមេនេវេត្ថ នេសំ អយមនុក្កមោ កតោតិ វេទិតព្ពោ។ អថ វា កាយវេទនាសុ សុភសុខសញ្ញានំ ទុព្ពិនវេឋិយភាវេ អសុភទុក្ខានុបស្សនានំ កិច្ចសិទ្ធិតោ បុរិមេន បដិបទាទ្វយេន បុរិមំ សតិបដ្ឋានទ្វយំ យោជិតំ តទភាវតោ។ ឥតរេន ឥតរំ។ តានិ ហិ បុរិមេសុ សតិបដ្ឋានេសុ កតកម្មស្ស ឥជ្ឈិតព្ពានិ។ អថ វា យថា តណ្ហាចរិតទិដ្ឋិចរិតានំ មន្ទតិក្ខបញ្ញានំ វសេន ចតស្សោ បដិបទា យោជិតា, ឯវំ ចត្តារិ សតិបដ្ឋានានិ សម្ភវន្តីតិ ទស្សេតុំ បដិបទាសតិបដ្ឋានានំ អយមនុក្កមោ កតោ។

“**តថា**”តិ ឥមិនា យថា សមានបដិបក្ខភាវេ បឋមស្ស សតិបដ្ឋានស្ស ភាវនា បឋមស្ស ឈានស្ស វិសេសាវហា, ឯវំ បីតិសហគតាទិសមានភាវេ ទុតិយសតិបដ្ឋានាទិភាវនា ទុតិយជ្ឈានាទីនំ វិសេសាវហាតិ ឥមមត្ថំ ឧបសំហរតិ។ **បីតិបដិសំវេទនាទី**តិ **អាទិ**សទ្ទេន សុខបដិសំវេទនំ, ចិត្តសង្ខារបដិសំវេទនំ, បស្សម្ភនញ្ច សង្គណ្ហាតិ។ ចិត្តស្ស អភិប្បមោទនគ្គហណញ្ចេត្ថ និទស្សនមត្តំ ទដ្ឋព្ពំ បដិសំវេទនសមាទហនវិមោចនានម្បិ វសេន បវត្តិយា ឥច្ឆិតព្ពត្តា។ **អនិច្ចវិរាគាទី**តិ **អាទិ**សទ្ទេន និរោធបដិនិស្សគ្គា សង្គយ្ហន្តិ។

រូបាវចរសមាបត្តីនន្តិ ឯត្ថ បដិលទ្ធមត្តំ បឋមជ្ឈានំ បឋមជ្ឈានសមាបត្តិយា បគុណវសីភាវាបាទនស្ស បច្ចយោ ហោតិ, ន ឥតរាសំ។ ឥតរាសំ បន អធិដ្ឋានភាវេន បរម្បរាយ បច្ចយោ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។ ព្យាបាទវិហឹសាវិតក្កអរតិរាគា **ព្យាបាទវិតក្កាទយោ។ សុខេនា**តិ អកិច្ឆេន, អកសិរេនាតិ អត្ថោ។

ទិព្ពវិហារាទិកេ ចត្តារោ វិហារេ បទដ្ឋានំ កត្វា នានាសន្តានេសុ ឧប្បន្នាយ វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនាយ យថាក្កមំ អនុប្បន្នាកុសលានុប្បាទនាទិវសេន បវត្តវិសយំ សន្ធាយ បាឡិយំ “**បឋមោ វិហារោ ភាវិតោ ពហុលីកតោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ សម្មប្បធានសទិសញ្ចេត្ថ សម្មប្បធានំ វុត្តំ។ អរិយវិហារេ ច ហេដ្ឋិមេ និស្សាយ

ឧបរិមគ្គាធិគមាយ វាយមន្តស្ស អយំ នយោ លព្ភតិ។ មគ្គបរិយាបន្នស្សេវ វា សម្មប្បធានស្ស នានាសន្តានិកស្ស យថាវុត្តវិបស្សនាគមនេន តំតំកិច្ចាទិកស្ស វសេនេតំ វុត្តំ។ សក្កា ហិ វិបស្សនាគមនេន សទ្ធិន្ទ្រិយាទិតិក្ខតា វិសេសោ វិយ វីរិយស្ស កិច្ចវិសេសវិសយោ មគ្គោ វិញ្ញាតុំ។

តថា សិខាប្បត្តឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធិទិព្ពវិហារំ និស្សាយ ឧប្បន្នំ បឋមំ សម្មប្បធានំ មានប្បហានំ ឧក្កំសេតិ, ព្រហ្មវិហារសន្និស្សយេ ឧប្បន្នំ ទុតិយំ សម្មប្បធានំ កាមាលយសមុគ្ឃាតំ, អរិយវិហារសន្និស្សយេន ឧប្បន្នំ តតិយំ សម្មប្បធានំ អវិជ្ជាបហានំ, សន្តវិមោក្ខសន្និស្សយេន ឧប្បន្នំ ចតុត្ថំ សម្មប្បធានំ ភវូបសមំ ឧក្កំសេតីតិ ទស្សេតុំ “**បឋមំ សម្មប្បធាន**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

បហីនមានោ ន វិសំវាទេយ្យាតិ **មានប្បហានំ សច្ចាធិដ្ឋានំ** វឌ្ឍេតិ វិសំវាទននិមិត្តស្សេវ អភាវតោ។ អប្បហីនមានោ ហិ មាននិស្សយេន កិញ្ចិ វិសំវាទេយ្យ។ កាមាលយេ, ទិដ្ឋាលយេ ច សមុគ្ឃាដិតេ ចាគ បដិបក្ខស្ស អវសរោ ឯវ នត្ថីតិ **អាលយសមុគ្ឃាតោ ចាគាធិដ្ឋានំ** វឌ្ឍេតិ។ អវិជ្ជាយ សមុច្ឆិន្នាយ បញ្ញាពុទ្ធិយា បរិពន្ធោវ នត្ថិ, ភវសង្ខារេសុ ឱស្សដ្ឋេសុ អភវូបសមស្ស ឱកាសោវ នត្ថីតិ មានប្បហានាទយោ សច្ចាធិដ្ឋានាទិកេ សំវឌ្ឍេន្តីតិ ទស្សេតុំ “**មានប្បហាន**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

អវិសំវាទនសីលោ ធម្មច្ឆន្ទពហុលោ ឆន្ទាធិបតេយ្យំ សមាធឹ និព្ពត្តេតិ។ ចាគាធិមុត្តោ នេក្ខម្មជ្ឈាសយោ អកោសជ្ជពហុលតាយ វីរិយាធិបតេយ្យំ, ញាណុត្តរោ ចិត្តំ អត្តនោ វសេ វត្តេន្តោ ចិត្តាធិបតេយ្យំ, វូបសន្ត សភាវោ ឧបសមហេតុភូតាយ វីមំសាយ វីមំសយតោ វីមំសាធិបតេយ្យំ សមាធឹ និព្ពត្តេតីតិ សច្ចាធិដ្ឋានាទិបារិ សុទ្ធិឆន្ទសមាធិអាទីនំ បារិបូរិយា សំវត្តតីតិ ទស្សេតុំ “**សច្ចាធិដ្ឋានំ ភាវិត**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

ធម្មច្ឆន្ទពហុលោ ឆន្ទសមាធិម្ហិ ឋិតោ ឥដ្ឋានិដ្ឋឆឡារម្មណាបាតេ អនវជ្ជសេវី ហោតិ។ អារទ្ធវីរិយោ វីរិយ សមាធិម្ហិ ឋិតោ សំកិលេសបក្ខស្ស សន្តាបនវសេនេវ បុញ្ញំ បរិបូរេតិ។ ចិត្តំ អត្តនោ វសេ វត្តេន្តោ ចិត្តសមាធិម្ហិ ឋិតោ បញ្ញាយ ឧបការានុបការកេ ធម្មេ បរិគ្គណ្ហន្តោ **ពុទ្ធី** ផាតី គមិស្សតិ។ វីមំសាសមាធិម្ហិ ឋិតោ ធម្មវិចយ ពហុលោ ឧបធិបដិនិស្សគ្គាវហមេវ បដិបត្តឹ ព្រូហេតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**ឆន្ទសមាធិ ភាវិតោ**”តិអាទិ វុត្តំ។

ទូរាទូរបច្ចត្ថិកនិវារណេ ពហូបការោ **ឥន្ទ្រិយសំវរោ** មេត្តាយ វិសេសុប្បត្តិហេតុតោ **មេត្តំ** វឌ្ឍេតិ។ តបេន សំ កិលេសធម្មេ វិក្ខម្ភេន្តោ វីរិយាធិកោ បរទុក្ខាបនយនកាមតំ សាហត្ថិកំ ករោតីតិ **តបោ ករុណំ** សំវឌ្ឍេតិ។ បញ្ញា បរិយោទាបិតា សាវជ្ជានវជ្ជធម្មេ បរិគ្គណ្ហន្តី បហាសនិបាតតោ **មុទិតំ** រក្ខន្តី បរិព្រូហេតិ។ ឧបធិនិស្សគ្គោ បក្ខន្ទោ និន្ទាបោណបព្ភារោវ សម្មទេវ សត្តសង្ខារេសុ ឧទាសិនោ ហោតីតិ សោ **ឧបេក្ខា**វិហារំ បរិវឌ្ឍេតីតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេតុំ “**ឥន្ទ្រិយសំវរោ ភាវិតោ**”តិអាទិ វុត្តំ។ តេនាហ “**យោ យស្ស វិសេសបច្ចយោ, សោ តំ បរិបូរេតីតិ វុត្តោ**”តិ។

៨៧. ទិសាភាវនាតិ នយានំ ទិសាភាវនាតិ យោជេតព្ពំ។ អត្ថោបិស្ស បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ **យេន** ចតុក្កេន **យស្ស** រាគចរិតាទិបុគ្គលស្ស **វោទានំ** វិសុទ្ធិ។ យថា អបរិញ្ញាតា, អប្បហីនា ច បឋមាហារវិបល្លាសាទយោ រាគចរិតាទីនំ បុគ្គលានំ ឧបក្កិលេសា, ឯវំ បឋមបដិបទាទយោ ភាវិតា ពហុលីកតា នេសំ វិសុទ្ធិយោ ហោន្តីតិ វុត្តនយានុសារេន សក្កា វិញ្ញាតុន្តិ អាហ “**ហេដ្ឋា វុត្តនយមេវា**”តិ។

អថ វា បុរិមាហិ ទ្វីហិ បដិបទាហិ សិជ្ឈមានា វិបស្សនា អត្តនោ កិច្ចវុត្តិសង្ខាតំ បវត្តិទុក្ខម្បិ សង្គណ្ហន្តី ទុក្ខានុបស្សនាពាហុល្លវិសេសតោ ទុក្ខលក្ខណំ បដិវិជ្ឈន្តី “**អប្បណិហិតំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ វុត្តា។ តតិយាយ បដិបទាយ សិជ្ឈមានា សុខប្បវត្តិកតាយ សម្មទេវ សន្តតិឃនំ ភិន្ទិត្វា អនិច្ចលក្ខណំ វិភាវេន្តី “**អនិមិត្តំ វិមោក្ខ មុខ**”ន្តិ វុត្តា។ ចតុត្ថាយ បន បដិបទាយ សិជ្ឈមានា សុខប្បវត្តិកតាយ, វិសទញាណតាយ ច សមូហ កិច្ចារម្មណឃនំ ភិន្ទិត្វា សម្មទេវ អនត្តលក្ខណំ វិភាវេន្តី “**សុញ្ញតំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ វុត្តា។

តថា កាយវេទនានុបស្សនា វិសេសតោ ទុក្ខលក្ខណំ វិភាវេន្តី, ចិត្តានុបស្សនា អនិច្ចលក្ខណំ, ធម្មានុបស្សនា អនត្តលក្ខណន្តិ តា យថាក្កមំ “អប្បណិហិតាទិវិមោក្ខមុខ”ន្តិ វុត្តា។

សប្បីតិកតាយ អស្សាទានិ បឋមទុតិយជ្ឈានានិ វិវជ្ជនវសេន វិសេសតោ ទុក្ខតោ បស្សន្តិយា វិបស្សនាយ វសេន “**អប្បណិហិតំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ វុត្តានិ។ តតិយំ សន្តសុខតាយ ពាហិរកានំ និច្ចាភិនិវេសវត្ថុភូតំ សភាវតោ “អនិច្ច”ន្តិ បស្សន្តិយា វិបស្សនាយ វសេន “**អនិមិត្តំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ វុត្តំ។ ចតុត្ថំ ឧបក្កិលេសវិគមាទីហិ បរិសុទ្ធំ

សុសមាហិតំ យថា បរេសំ, ឯវំ អត្តនោ ច យថាភូតសភាវាវពោធហេតុតាយ សម្មទេវ “សុញ្ញា”ន្តិ បស្សន្តិយា វិបស្សនាយ វសេន “**សុញ្ញតំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ វុត្តំ។

ឯវំ វិហារានំ វិបស្សនាវសេនេវ វិមោក្ខមុខតា, តត្ថ “ទិព្ពព្រហ្មវិហារានំ សន្តសុខតាយ អស្សាទនីយតា”តិអាទិនា អប្បណិហិតវិមោក្ខមុខតា យោជេតព្ពា។ អរិយវិហារស្ស បញ្ញាធិកត្តា វិសេសតោ អនត្តានុបស្សនាសន្និស្សយតាយ សុញ្ញតវិមោក្ខតា។ អានេញ្ជវិហារស្ស សន្តវិមោក្ខតាយ អនិច្ចលក្ខណប្បដិវេធស្ស វិសេសបច្ចយសភាវតោ អនិមិត្តវិមោក្ខមុខតា យោជេតព្ពា។

តថា បុរិមានំ ទ្វិន្នំ សម្មប្បធានានំ សំកិលេសវិសយត្តា កិលេសទុក្ខវីតិក្កមស្ស ទុក្ខានុបស្សនាពាហុល្លត្តា អប្បណិហិតវិមោក្ខមុខតា។ តតិយស្ស អនុប្បន្នកុសលុប្បាទនេន ធម្មានំ ឧទយវយវន្តតាវិភាវនតោ អនិច្ចលក្ខណំ បាកដន្តិ អនិមិត្តវិមោក្ខមុខតា។ ចតុត្ថស្ស ឧប្បន្នានំ ឋិតត្ថំ ព្យាបារាបជ្ជនេន ធម្មានំ អវសវត្តិតាទីបនតោ អនត្តលក្ខណំ សុបាកដន្តិ សុញ្ញតវិមោក្ខមុខតា។

មានប្បហានាលយសមុគ្ឃាតានំ សហាយតណ្ហាបហានតាយ តណ្ហាបណិធិវិសោធនតោ អប្បណិហិតវិមោក្ខមុខតា។ អវិជ្ជាបហានស្ស បញ្ញាកិច្ចាធិកតាយ សុញ្ញតវិមោក្ខមុខតា។ ភវូបសមស្ស សង្ខារនិមិត្តបដិបក្ខតាយ អនិមិត្តវិមោក្ខមុខតា។

បកតិយា ទុក្ខសភាវេ សង្ខារេ ញាណសច្ចេន អវិសំវាទេន្តោ ទុក្ខតោ ឯវ បស្សតិ, ចាគាធិមុត្តតាយ តណ្ហំ វិទូរីករោន្តោ រាគប្បណិធី វិសោសេតីតិ បុរិមំ អធិដ្ឋានទ្វយំ “**អប្បណិហិតំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ វុត្តំ។ ឥតរស្ស បន អធិដ្ឋានទ្វយស្ស សុញ្ញតានិមិត្តវិមោក្ខមុខតា វុត្តនយា ឯវ។

ឆន្ទាធិបតេយ្យា ចិត្តេកគ្គតា វិសេសតោ ធម្មច្ឆន្ទវសតោ នេក្ខម្មវិតក្កពហុលស្ស ហោតិ, វីរិយាធិបតេយ្យា បន កាមវិតក្កាទិកេ វិនោទេន្តស្សាតិ តទុភយំ និស្សាយ បវត្តា វិបស្សនា វិសេសតោ រាគាទិប្បណិធីនំ វិសោសនតោ “**អប្បណិហិតំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ វុត្តា។ ចិត្តាធិបតេយ្យំ , វីមំសាធិបតេយ្យញ្ច និស្សាយ បវត្តា យថាក្កមំ អនិច្ចានត្តានុបស្សនាពាហុល្លតោ “**អនិមិត្តំ វិមោក្ខមុខំ, អប្បណិហិតំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ ច វុត្តា។

អភិជ្ឈាវិនយនោ ឥន្ទ្រិយសំវរោ, កាមសង្កប្បាទិវិនោទនោ តបោ ច វុត្តនយេនេវ បណិធិបដិបក្ខតោ **អប្បណិហិតំ វិមោក្ខមុខំ**, ពុទ្ធិ អនត្តានុបស្សនានិមិត្តំ, ឧបធិបដិនិស្សគ្គោ និមិត្តគ្គាហបដិបក្ខោតិ តទុភយសន្និស្សយា វិបស្សនា យថាក្កមំ “**សុញ្ញតំ, អនិមិត្តំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ វុត្តា។

អាសន្នបច្ចត្ថិករាគំ បដិពាហន្តី **មេត្តា** រាគបណិធិយា បដិបក្ខោ, **ករុណា** បរទុក្ខាបនយនាការវុត្តិកា ទុក្ខសហគតាយ ទុក្ខានុបស្សនាយ វិសេសបច្ចយោតិ តទុភយសន្និស្សយា វិបស្សនា “**អប្បណិហិតំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ វុត្តា។ **មុទិតា** សត្តានំ មោទគ្គហណពហុលា តទនិច្ចតាទស្សនតោ អនិច្ចានុបស្សនាយ វិសេសបច្ចយោតិ តន្និស្សយា វិបស្សនា **អនិមិត្តំ វិមោក្ខមុខំ។ ឧបេក្ខា** ញាណកិច្ចាធិកតាយ អនត្តានុបស្សនាយ វិសេសបច្ចយោតិ តន្និស្សយា វិបស្សនា “**សុញ្ញតំ វិមោក្ខមុខ**”ន្តិ វុត្តាតិ ឯវមេត្ថ បវត្តិអាការតោ វិបស្សតោ និស្សយតោ, កិច្ចតោ ច ភិន្ទិត្វា វិមោក្ខមុខានិ យោជិតានីតិ។

សមតិក្កមនំ បរិញ្ញាបហានញ្ច។ **សបរសន្តានេ**តិ អត្តនោ, បរេសញ្ច សន្តានេ, តេន កាយិកោ, វាចសិកោ ច វិហារោ “វិក្កីឡិត”ន្តិ វុត្តោតិ ទស្សេតិ “វិវិធោ ហារោ”តិ កត្វា។ តស្ស បន វិភាវនា ឥធ អធិប្បេតា នយស្ស ភូមិភាវតោ។ **យេន** បដិបក្ខភាវេន។ **តេសំ បដិបក្ខភាវោ**តិ តេសំ អាហារាទីនំ បដិបក្ខភាវោ បហាតព្ពភាវោ បដិបទាទីនំ បដិបក្ខភាវោ បហាយកភាវោតិ យោជេតព្ពំ។ តត្ថ បដិបទាគ្គហណេន វិបស្សនា កថិតា។ វិបស្សនា ច ចត្តារោ អាហារេ បរិជានន្តី តប្បដិពទ្ធឆន្ទរាគំ បជហតីតិ ឧជុកមេវ តេសំ បដិបក្ខតា, ឯវំ ឈានាទីនម្បិ ឧបាទានាទិបដិបក្ខតា វេទិតព្ពា តទុបទេសេន វិបស្សនាយ កថិតត្តា។ វិបល្លាសសតិបដ្ឋានានំ បដិបក្ខភាវោ បាកដោ ឯវ។ ន្តិ សីហវិក្កីឡិតំ។ វីសតិយា ចតុក្កេហិ វិសភាគតោ វិត្ថារេន វិភត្តន្តិ តីហិ បទេហិ សង្គហេត្វា កថិកត្តា វុត្តំ “**សង្ខេបេន ទស្សេន្តោ**”តិ។

ឥន្ទ្រិយានន្តិ សទ្ធាទិឥន្ទ្រិយានំ។ ទសន្នំ ចតុក្កានំ និទ្ទារណាតិ យោជនា។

៨៨. និគ្គច្ឆតីតិ និក្ខមតិ។ តតោ និទ្ធារេត្វា វុច្ចមានោ ហិ និគ្គច្ឆន្តោ វិយ ហោតីតិ។ **ចត្តារោ បុគ្គលេ**តិ “តណ្ហាចរិតោ មន្ទោ”តិអាទិនា (នេត្តិ. ៦) វុត្តេ ចត្តារោ បុគ្គលេ។ បុគ្គលាធិដ្ឋានេន ចេត្ថ ធម្មោ វុត្តោតិ អាហ

“**ភូមី និទ្ទិសិត្វា**”តិ។ **តតោ ឯវា**តិ យថាវុត្តបុគ្គលចតុក្កតោ ឯវ។ **ឥតរត្ថាបី**តិ “សុខាយ...បេ.... បុគ្គលា”តិ ឯត្ថាបិ។ **សាធារណាយា**តិ បឋមចតុក្កាហិបិ វិមិស្សាយ។ **យថាវុត្តាសូ**តិ ទុតិយតតិយាសុ។

ហេដ្ឋាតិ ទេសនាហារវិភង្គវិចយហារសម្បាតវណ្ណនាសុ។

ឯសេវ នយោតិ កុសលមូលាទិទ្វាទសតិកសង្គហោ អនវជ្ជបក្ខោ។ “វោទាយតិ សុជ្ឈតិ ឯតេនាតិ វោទាន”ន្តិ (នេត្តិ. អដ្ឋ. ១១) វំ នេតព្ពតំ សន្ធាយាហ។

យថា ហារឧទ្ទេសោ កតោ, ឯវំ នយានំ អករណេ ការណំ, បយោជនញ្ច វិភាវេតុកាមោ “**កស្មា បនា**”តិអាទិមាហ។ **នយេហិ** នយន្តរេហិ។ **សម្ពន្ធទស្សនត្ថ**ន្តិ ឧបបត្តិទស្សនត្ថំ។ តត្ថ សម្ពន្ធោ អនុទ្ទេសក្កមេន និទ្ទិសនេ ករណំ ទស្សនំ បយោជនំ។ យទិ ហិ ឥមេ នយា ឧប្បត្តិដ្ឋានវសេន អសំកិណ្ណា ភវេយ្យុំ, ហារា វិយ ឧទ្ទេសានុក្កមេនេវ និទ្ទិសិតព្ពា សិយុំ។ តថា ហិ វុត្តំ ហារានំ ឧទ្ទេសាវសានេ “ឯតេ សោឡស ហារា បកិត្តិតា អត្ថតោ អសំកិណ្ណា”តិ (នេត្តិ. ១)។

យស្មា បនេតេ មូលបទេហិ មូលបទន្តរនិទ្ធារណេន អញ្ញមញ្ញំ តេ និគ្គច្ឆន្តិ, តស្មា ឯកស្មឹ និទ្ទិដ្ឋេ ឥតរោបិ អត្ថតោ និទ្ទិដ្ឋោយេវ នាម ហោតីតិ ឥមស្ស អត្ថស្ស ទស្សនត្ថំ “**ឧទ្ទេសានុក្កមេន និទ្ទេសោ ន កតោ**”តិ។

ឥទានិ តមេវ សង្ខេបេន វុត្តមត្ថំ វិត្ថារេន ទស្សេតុំ “**បឋមនយតោ ហី**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ តណ្ហាទិដ្ឋិចរិតវសេន ទ្វិធា បុគ្គលេ វិភជិត្វា តេសំ វសេន នន្ទិយាវដ្ដនយំ នីហរិត្វា បុន តេ ឯវ តណ្ហាទិដ្ឋិចរិតេ ចតុប្បដិបទាវិភាគេន វិភជិត្វា សីហវិក្កីឡិតស្ស នយស្ស សម្ភវោ ទស្សិតោ, តេ ឯវ ចតុប្បដិបទាភេទភិន្នេ បុគ្គលេ បុន ឧគ្ឃដិតញ្ញុអាទិវិភាគេន តិធា វិភជិត្វា តិបុក្ខលស្ស នយស្ស សម្ភវោ ទស្សិតោ។ តំ សន្ធាយាហ “**បឋមនយតោ...បេ.... និទ្ទិដ្ឋោ**”តិ។

យស្មា សុភសុខសញ្ញាហិ លោភោ, និច្ចសញ្ញាយ ទោសោ “ឥមិនា មេ អនត្ថោ កតោ”តិ អាឃាតុប្បត្តិតោ , អត្តសញ្ញាយ មោហោ គហិតោ ហោតិ។ តថា អសុភសញ្ញាទីហិ អលោភាទយោ, តស្មា ធម្មាធិដ្ឋានវសេន តតិយនយតោ ទុតិយនយស្ស សម្ភវោ។ យស្មា បន លោភេ សតិ សម្ភវតោ លោភគ្គហណេនេវ ទោសោ គយ្ហតិ។ លោភោ ច តណ្ហា, មោហោ អវិជ្ជា, តប្បដិបក្ខតោ អលោភាទោសេហិ សមថោ គយ្ហតិ, អមោហេន វិបស្សនា, តស្មា ធម្មាធិដ្ឋានវសេនេវ ទុតិយនយតោ បឋមនយស្ស សម្ភវោតិ ឥមំ វិសេសំ ទីបេតុំ ឧទ្ទេសានុក្កមេន និទ្ទេសោ ន កតោតិ ទស្សេន្តោ “**ធម្មាធិដ្ឋានវសេន បនា**”តិអាទិមាហ។

តេនេវាតិ តតិយនយតោ ទុតិយនយស្ស វិយ ទុតិយនយតោ បឋមនយស្សបិ សម្ភវតោ។ ឯវំ បាឡិយំ បុគ្គលាធិដ្ឋានវសេន អាគតំ និស្សាយ អដ្ឋកថាយំ ធម្មាធិដ្ឋានវសេនេវ នយនិគ្គមោ និទ្ធារិតោតិ អយមេវ វិសេសោ។ **យទិ ឯវ**ន្តិ បាឡិយំ អាគតប្បការតោ អញ្ញេនបិ បការេន នយា និទ្ធារេតព្ពា, ឯវំ សន្តេ យថា បុគ្គលាធិដ្ឋានវសេន បឋមនយតោ តតិយនយស្ស, តតិយនយតោ ទុតិយនយស្ស សម្ភវោ ទស្សិតោ, ឯវំ ធម្មាធិដ្ឋានវសេនេវ បឋមនយតោ តតិយនយទុតិយនយានំ, ធម្មាធិដ្ឋានវសេនេវ ទុតិយនយតោ តតិយនយស្ស សម្ភវោ ទីបេតព្ពោតិ ឥមមត្ថមាហ “**ទ្វេ ហុត្វា...បេ.... សិយា**”តិ។

តត្ថ **នយោ**តិ បច្ឆា វុត្តទុតិយនយោ។ **អត្ថតោ**តិ អត្ថាបត្តិតោ, អត្ថតោ លព្ភមានត្តា ឯវ សរូបេន ន កថិតោតិ អត្ថោ។ ឥទានិ តំ អត្ថាបត្តិំ ឯកន្តិកំ កត្វា ទស្សេតុំ “**យស្មា**”តិអាទិ វុត្តំ។ **អនុប្បវេសោ ឥច្ឆិតោ** តំតំនយមូលបទានំ នយន្តរមូលបទេសុ សមវរុជ្ឈនតោ។ តថា ហិ “យត្ថ សព្ពោ អកុសលបក្ខោ សង្គហំ សមោសរណំ គច្ឆតិ, យត្ថ សព្ពោ កុសលបក្ខោ សង្គហំ សមោសរណំ គច្ឆតី”តិ (នេត្តិ. ៣) ច វុត្តំ។ **អយញ្ច អត្ថោ**តិ “នយានំ អញ្ញមញ្ញអនុប្បវេសោ និគ្គមោ”តិ អយំ ទុវិធោ អត្ថោ។ បិដកានំ អត្ថកថនំ **បេដកំ**, សោ ឯវ ឧបទេសោតិ **បេដកោបទេសោ**, ឧបទេសភូតា បរិយត្តិសំវណ្ណនាតិ អត្ថោ។

អាទិតោ បដ្ឋាយាតិ នយានំ អញ្ញមញ្ញអនុប្បវេសនិគ្គមមត្តមេវ អវិភាវេត្វា នយវិចារស្ស បឋមាវយវតោ បភុតិ **វិភាវនា** ទីបនា បកាសនា។

ទោសទិដ្ឋីតិ អប្បស្សាទតាទិទោសគាហិកទិដ្ឋី, ទោសទស្សិនោតិ អត្ថោ។ តេ ហិ អសម្ហតានុសយា, កាមេសុ ច អាទីនវទស្សិនោ។ ឥទញ្ហិ នេសំ អង្គទ្វយំ អត្តកិលមថានុយោគស្ស ការណំ វុត្តំ។ **នត្ថិ អត្ថោ**តិ យោ រាគាភិភូតេហិ អន្ធពាលេហិ បរិកប្បិតោ ទិដ្ឋធម្មិកោ កាមេហិ អត្ថោ, សោ មធុពិន្ទុគិទ្ធស្ស មធុលិត្តសត្ថ

ធារាវលេហនសទិសោ អប្បស្សាទោ ពហុទុក្ខោ ពហុបាយាសោ ពហុអាទីនវោ សវិឃាតោ សបរិឡាហោ សម្បរាយិកោ តថេវាតិ សព្ពទាបិ វិញ្ញូជាតិកស្ស កាមេហិ បយោជនំ ន វិជ្ជតិ។ **អនជ្ឈោសិតា**តិ អនភិភូតា វិហរន្តិ។ **តេន វុច្ចតិ សុខា បដិបទាតិ** តេន មន្ទកិលេសភាវេន តេសំ បុគ្គលានំ អកិច្ឆេន សិជ្ឈមានា វិបស្សនា បដិបទា “សុខា បដិបទា”តិ វុច្ចតិ។ **អជ្ឈោសិតា**តិ អភិនិវិដ្ឋា។ **ឥមេ សព្ពេ សត្តា**តិ ឥមេ តណ្ហាទិដ្ឋិចរិតភាវេន ទ្វិធា វុត្តា អបរិមាណប្បភេទា សព្ពេបិ បដិបជ្ជន្តា សត្តា។

សុខេន បដិនិស្សជ្ជន្តីតិ កិលេសេ អកិច្ឆេន បជហន្តិ។ “**ឥមា ចតស្សោ បដិបទា**”តិអាទិ បដិបទានំ ឯត្តាវតាយំ, វិសយភាវកិច្ចេសុ ច ព្យតិចារាភាវទស្សនំ។ **អយំ បដិបទា**តិ និគមនំ, អយំ បដិបទា យាយ វសេន សីហវិក្កីឡិតស្ស នយស្ស ភូមិទស្សនត្ថំ ចត្តារោ បុគ្គលា និទ្ធារិតាតិ អធិប្បាយោ។ **ចតុក្កមគ្គេន កិលេសេ និទ្ទិសតី**តិ អនន្តរំ វក្ខមានេន អាហារាទិចតុក្កមគ្គេន ទសវត្ថុកេ កិលេសសមូហេ និទ្ទិសតិ។ **ចតុក្កមគ្គេន អរិយធម្មេសុ និទ្ទិសិតព្ពា**តិ តប្បដិបក្ខេន បដិបទាទិចតុក្កមគ្គេន អរិយធម្មេសុ ពោធិបក្ខិយេសុ វិសយភូតេសុ និទ្ធារេត្វា កថេតព្ពា។

ឥទញ្ច បមាណំ ចត្តារោ អាហារាតិ ឥមេសំ វិបល្លាសានំ បវត្តិយា បមាណំ, យទិទំ ចត្តារោ អាហារា។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យាវទេវ ចត្តារោ អាហារា បរិញ្ញំ ន គច្ឆន្តិ, តាវទេវ ចត្តារោ វិបល្លាសេ វិភជន្តិ។ យាវទេវ ចត្តារោ វិបល្លាសា អប្បហីនា, តាវទេវ ចត្តារិ ឧបាទានានិ បរិព្រូហន្តីតិ។ ឯវំ សព្ពត្ថ យថារហំ វត្តព្ពំ។ តេនាហ “**ឯវំ ឥមានិ សព្ពានិ ទស បទានី**”តិ។ “យោជេតព្ពានី”តិ ច វចនសេសោ។

“**អភិជ្ឈាយ គន្ថតី**”តិ ឥមិនា អភិជ្ឈាយនមេវ គន្ថនន្តិ ទស្សេតិ។ ឯស នយោ សេសេសុបិ។ **បបញ្ចេន្តោ**តិ ទិដ្ឋាភិនិវេសំ វិត្ថារេន្តោ។

វិប្បដិសារុប្បត្តិហេតុភាវោ កិលេសានំ អាសវនន្តិ អាហ “**អាសវន្តី**”តិ។ **កី វិប្បដិសារា**តិ តេន កិលេសានំ វីតិក្កមវត្ថុំ វទតិ។ យស្មា អប្បហីនានុសយស្សេវ វិប្បដិសារា, ន ឥតរស្ស, តស្មា “**យេ វិប្បដិសារា, តេ អនុសយា**”តិ វុត្តំ។ បទទ្វយេនបិ ផលូបចារេន ការណំ វុត្តំ។

បឋមេន បទេនាតិ យថាវុត្តេសុ ទសសុ សុត្តបទេសុ បឋមេន បទេន។ **បឋមាយ ទិសាយា**តិ ឥទត្ថសង្ខាតាយ សីហវិក្កីឡិតស្ស សំកិលេសបក្ខេ បឋមាយ ទិសាយ។

ឥតីតិ ឯវំ, វុត្តនយេនាតិ អត្ថោ។ **កុសលាកុសលាន**ន្តិ យថាវុត្តអនវជ្ជសាវជ្ជធម្មានំ។ **បក្ខបដិបក្ខវសេនា**តិ វោទានបក្ខតប្បដិបក្ខវសេន។ **យោជនា**តិ បឋមទិសាទិភាវេន យុត្តេ កត្វា មនសានុបេក្ខនា។ “មនសា វោលោកយតេ”តិ (នេត្តិ. ៤) ហិ វុត្តំ។

តស្សាតិ ទិសាលោកនស្ស។ សោតាបត្តិផលាទីនំ បរិយោសានតា ឥន្ទ្រិយវសេន វេទិតព្ពា។ យេសញ្ហិ សទ្ធាទីនំ ឥន្ទ្រិយានំ វសេន សតិបដ្ឋានាទីនិ សិជ្ឈន្តិ, តេសំ វសេន សោតាបត្តិផលាទីនំ បរិយោសានតា។ តត្ថ សោតាបត្តិផលេ សទ្ធិន្ទ្រិយំ បារិបូរិំ គច្ឆតិ។ សោតាបន្នោ ហិ សទ្ធាយ បរិបូរការី។ សកទាគាមិផលេ វីរិយិន្ទ្រិយំ បារិបូរិំ គច្ឆតិ។ សកទាគាមី ហិ អារទ្ធវីរិយោ ឧបរិមគ្គាធិគមាយ។ អនាគាមិផលេ សមាធិន្ទ្រិយំ បារិបូរិំ គច្ឆតិ។ អនាគាមី សមាធិស្មឹ បរិបូរការី។ អគ្គផលេ អរហត្តេ សតិន្ទ្រិយញ្ច បញ្ញិន្ទ្រិយញ្ច បារិបូរិំ គច្ឆតិ។ អរហា ហិ សតិវេបុល្លប្បត្តោ, បញ្ញាវេបុល្លប្បត្តោ ចាតិ។

អបរេ បនាហុ – សទ្ធាពលេន សុភសញ្ញាយ បហានំ។ សទ្ទហន្តោ ហិ បដិក្កូលមនសិការេ កម្មំ ករោតិ។ វីរិយពលេន សុខសញ្ញាយ បហានំ។ វីរិយវា ហិ សុខស្សាទំ អភិភវិត្វា យោនិសោមនសិការមនុយុញ្ជតិ។ សមាធិពលេន និច្ចសញ្ញាយ បហានំ។ សមាហិតោ ហិ សង្ខារានំ ឧទយព្ពយំ បរិគ្គណ្ហន្តោ អនិច្ចសញ្ញំ បដិលភតិ។ បញ្ញាពលេន អត្តសញ្ញាយ បហានំ។ បញ្ញវា ហិ សង្ខារានំ អវសវត្តិតំ សល្លក្ខេន្តោ អត្តសុញ្ញតំ បដិវិជ្ឈតិ។ សតិ បន សព្ពត្ថាបិ ឥច្ឆិតព្ពា។ តេនាហ “សតឹ ច ខ្វាហំ, ភិក្ខវេ, សព្ពត្ថិកំ វទាមី”តិ (សំ. និ. ៥.២៣៤; មិ. ប. ២.១.១៣)។ ឯវំ ចតុវិបល្លាសប្បហាយីនំ ចតុន្នំ ឥន្ទ្រិយានំ បារិបូរិវិដ្ឋានំ ចត្តារិ សាមញ្ញផលានិ ចតុវិបល្លាសមុខានំ ចតុន្នំ ទិសានំ បរិយោសានានិ វុត្តានីតិ។

“**លោភោ អកុសលមូល**”ន្តិអាទិ លោភាទីនំ ហេតុផលភាវេន សម្បយុត្តតាយ ទស្សនំ។

តត្ថ **មនាបិកេនា**តិ យេភុយ្យវសេន វុត្តំ។ អមនាបិកេនាបិ ហិ អារម្មណេន វិបរិយេសវសេន លោភោ ឧប្បជ្ជតិ។ **មនាបិកេនា**តិ វា មនាបិកាការេន។ ផស្សវេទនូបវិចាររាគវិតក្កបរិឡាហា សហជាតាបិ លព្ភន្តិ, អសហជាតាបិ។ **“ឧប្បាទោ”**តិ ឯតេន ឧប្បជ្ជមានសង្ខារគ្គហណន្តិ **“ឧប្បជ្ជតី”**តិ វុត្តំ។ ឧប្បាទលក្ខណស្សេវ បន គហណេ “ឧប្បជ្ជតី”តិ ន វត្តព្ពំ សិយា។ ន ហិ ឧប្បាទោ ឧប្បជ្ជតិ, រាគជបរិឡាហហេតុកតា ច តេសំ រាគស្ស តណ្ហាសភាវត្តា។ តណ្ហា ហិ ទុក្ខស្ស សមុទយោ, យំ កិញ្ចិ សមុទយធម្មំ, សព្ពំ តំ ទុក្ខន្តិ។ តថា ច វុត្តំ “តណ្ហា សហជាតវេទនាយ បន លោភោ សហជាតាទិបច្ចយេហិ ច បច្ចយោ”តិ។ ឯវំ ឥដ្ឋារម្មណេ ឧប្បន្នលោភសហគត សុខវេទនាយ ឧទយោ ឥធ **“ឧប្បាទោ សង្ខតលក្ខណ”**ន្តិ វុត្តោ, តស្សា វិបរិណាមោ **“វិបរិណាមទុក្ខតា”**តិ។ វិបរិណាមាវត្ថា ច ឧទយាវត្ថំ វិនា ន ហោតីតិ សា តំ និស្សាយ ឧប្បជ្ជន្តី វិយ វុត្តា **“ឧប្បាទំ…បេ…. ទុក្ខតា”**តិ។

ទោសោ អកុសលមូលន្តិអាទីសុបិ វុត្តនយានុសារេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អយំ បន វិសេសោ – **បិតស្ស អញ្ញថត្តំ** នាម ជរា, តំ និស្សាយ ទោមនស្សស្ស ឧប្បជ្ជនតោ វុត្តំ **“បិតស្ស…បេ…. ទុក្ខទុក្ខតា”**តិ។ **ទោសជបរិឡាហហេតុកតា** ជរាយ ទោសពហុលស្ស បុគ្គលស្ស នចិរេន ជីរណតោ វេទិតព្ពា។

វយោតិ សង្ខារានំ និរោធោ។ អនិច្ចតាវសេន ច សង្ខតធម្មានំ សង្ខារទុក្ខតាតិ វុត្តំ **“វយ…បេ…. សង្ខារទុក្ខតា”**តិ។ តេនាហ ភគវា “យទនិច្ចំ តំ ទុក្ខ”ន្តិ (សំ. និ. ៣.១៥, ៤៥, ៧៦; បដិ. ម. ២.១០)។ មោហជបរិឡាហហេតុកតា វយលក្ខណស្ស យេភុយ្យេន សម្មោហនិមិត្តត្តា, មរណស្ស អវិជ្ជាបច្ចយត្តា ច សំសារប្បវត្តិយា វេទិតព្ពា។

អលោភាទីនំ បញ្ញាទិបារិបូរិហេតុកតា យថារហំ ឧបនិស្សយកោដិសហជាតកោដិយា ច បច្ចយភាវេន វេទិតព្ពា។ សព្ពេ ហិ កុសលា ធម្មា សព្ពេសំ កុសលានំ ធម្មានំ យថាសម្ភវំ បច្ចយវិសេសា ហោន្តិ ឯវាតិ។ អព្យាបាទវិតក្កសន្និស្សយោ ឧបវិចារោ **អព្យាបាទូបវិចារោ។ អវិហឹសូបចារេ**បិ ឯសេវ នយោ។

អយំ តិបុក្ខលោ នាម ទុតិយោ នយោ សទ្ទី ទិសាលោកននយេន និទ្ទិដ្ឋោតិ វចនសេសោ។ **“ឥមេ ចត្តារោ”**តិអាទិ បុគ្គលាធិដ្ឋានេនេវ នន្ទិយាវដ្ដស្ស នយស្ស ភូមិទស្សនត្ថំ អារទ្ធំ។ **ឥមេ** យថាវុត្តបដិបទា ចតុក្កស្ស វសេន ចតុព្ពិធា។ **វិសេសេនា**តិ ទិដ្ឋិតណ្ហាសន្និស្សយតាវិសេសេន។ ទិដ្ឋិចរិតោ ហិ តិក្ខបញ្ញោ, មន្ទបញ្ញោ ច សុខាយ បដិបទាយ ខិប្បាភិញ្ញាយ ច ទន្ធាភិញ្ញាយ ច និយ្យាតីតិ ទ្វិធា វុត្តោតិ។ តថា តណ្ហាចរិតោ ទុក្ខាយ បដិបទាយ ខិប្បាភិញ្ញាយ ច ទន្ធាភិញ្ញាយ ច និយ្យាតីតិ ទ្វិធា វុត្តោតិ ទស្សិតោ ចាយមត្ថោ។ តេនាហ **“ទ្វេ ហោន្តិ ទិដ្ឋិចរិតោ ច តណ្ហាចរិតោ ចា”**តិ។

ចត្តារោ ហុត្វាតិ សីហវិក្កីឡិតស្ស នយស្ស ភូមិទស្សនេ ចត្តារោ ហុត្វា ឋិតា, ចតុប្បដិបទាវសេន ចត្តារោ កត្វា វុត្តាតិ អត្ថោ។ **តយោ ហោន្តី**តិ តិបុក្ខលស្ស នយស្ស ភូមិទស្សនេ ឧគ្ឃដិតញ្ញូអាទិវសេន តយោ ភវន្តិ។ **តយោ ហុត្វា**តិ តថា តយោ ហុត្វា ឋិតា តយោ កត្វា កថិតា។ **ទ្វេ ហោន្តី**តិ ឥទានិ នន្ទិយាវដ្ដស្ស នយស្ស ភូមិទស្សនេ ទ្វេ ភវន្តិ។ **អជ្ឈោសាន**ន្តិ ទិដ្ឋិអជ្ឈោសានំ។ **អភិនិវេសោ**តិ តណ្ហាភិនិវេសោ។ **អហំការោ**តិ អហំមានោ “អហ”ន្តិ វា ករណំ **អហំការោ**។ ទិដ្ឋិមានមញ្ញនានំ វសេន “អហមស្មី”តិ សមនុបស្សនា **មមំការោ**, មមាយនំ តណ្ហាគ្គាហោ។

ទសបទានិ “បឋមា ទិសា”តិ កាតព្ពានីតិ នន្ទិយាវដ្ដស្ស នយស្ស “បឋមា ទិសា”តិ ករណីយានិ, “បឋមា ទិសា”តិ វវត្ថបេតព្ពានីតិ អត្ថោ។ **សំខិត្តេន…បេ…. បក្ខស្សា**តិ អនេកប្បភេទស្សបិ កណ្ហបក្ខស្ស សំកិលេសបក្ខស្ស អត្ថំ សំខិត្តេន សង្ខេបេន បដិបក្ខេ វត្តមានេ វោទានធម្មេ ឧទ្ទិស្ស ញាបេន្តិ បកាសេន្តិ, បឋមា កាតព្ពាតិ យោជនា។ **ទស បទានិ ទុតិយកានី**តិ តណ្ហាទិកា ទស កោដ្ឋាសា “ទុតិយា ទិសា”តិ កាតព្ពា។ “សំខិត្តេន…បេ…. កណ្ហបក្ខស្សា”តិ អានេត្វា យោជេតព្ពំ។

យោនិសោតិ ឧបាយសោ។ **យោនិសោ មនសិការោ** អនិច្ចាទិវសេន បឋមមនសិការោ។ **បញ្ញា**តិ សុតចិន្តាមយី បញ្ញា, ឈានាភិញ្ញា ច។ **និព្ពិទា**តិ និព្ពេជញ្ញាណំ។ សោមនស្សជម្ពូបសញ្ចិតំ បមោទាទិសហគតំ ចេតសិកសុខំ។

កុសលបក្ខេ ចាតិ **ច**-សទ្ទោ សមុច្ចយត្ថោ, តេន ឧភយបក្ខតោ សមុច្ចយវសេន ចតស្សោ ទិសា, ន បច្ចេកន្តិ ទស្សេតិ។

តេសន្តិ តណ្ហាទីនំ, តណ្ហាយ, តណ្ហាបក្ខិកានញ្ចាតិ អត្ថោ។ សតិបិ អនវសេសតោ រាគេ បហីយមានេ អនវសេសតោ អវិជ្ជាបិ បហីយតេវ, រាគស្ស បន ចេតោវិមុត្តិ ឧជុបដិបក្ខោតិ ទស្សេតុំ “**រាគវិរាគា**”តិ វុត្តំ។ **អវិជ្ជាវិរាគា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ អយញ្ច អត្ថោ “អាសវានំ ខយា អនាសវំ ចេតោវិមុត្តិំ បញ្ញាវិមុត្តិ”ន្តិអាទិនា (ម. និ. ១.៤៣៨) អាគតបាឡិយា អត្ថវណ្ណនាវសេន វុត្តោ, ឥធ បន “រាគវិរាគា ចេតោវិមុត្តិ សេក្ខផលំ, អវិជ្ជាវិរាគា បញ្ញាវិមុត្តិ អសេក្ខផល”ន្តិអាទិនា (នេត្តិ. ៥១) វេវចនសមារោបនេ អាគតត្តា បុរិមា អនាគាមិផលំ។ តញ្ហិ កាមរាគស្ស ឧជុវិបច្ចនីកតោ សមាធិបារិបូរិយាវ វិសេសតោ “រាគវិរាគា ចេតោវិមុត្តិ”តិ វុច្ចតិ, បច្ឆិមា អរហត្តផលំ តណ្ហាយ, អវិជ្ជាយ ច អនវសេសប្បហានតោ, បញ្ញាបារិបូរិយា ច “អវិជ្ជាវិរាគា បញ្ញាវិមុត្តិ”តិ វុច្ចតិ។

តត្ថាតិ នន្ទិយាវដ្តនយេ។ **តេសូ**តិ “ចត្តារិ បទានី”តិ វុត្តេសុ តណ្ហាទីសុ ចតូសុ មូលបទេសុ។ ឥធ សមោសរណន្តិ សង្គហោ វុត្តោ, សោ ច សភាវតោ, សភាគតោ ច ហោតីតិ តណ្ហាទីនិ ចត្តារិ ទស្សេត្វា “**តេសុ អដ្ឋារស មូលបទានិ សមោសរន្តី**”តិ វុត្តំ។ **សមថំ ភជន្តិ** សភាវតោ, សភាគតោ ចាតិ អធិប្បាយោ។ **វិបស្សនំ ភជន្តី**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ នយាធិដ្ឋានានំ នយាធិដ្ឋានេ អនុប្បវេសោ នយានំ នយេសុ អនុប្បវេសោ ឯវ នាម ហោតីតិ អាហ “**តិបុក្ខលោ…បេ…. អនុប្បវិសន្តិ**”តិ។

អលោភាមោហបក្ខំ អភជាបេត្វា អទោសបក្ខំ ភជាបេតព្ពស្ស នន្ទិយាវដ្តសីហវិក្កីឡិតមូលបទស្ស អភាវតោ អទោសោ ឯកសុត្តកោដិយា ឯកកោវ ហោតីតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**អទោសោ អទោសោ ឯវា**”**តិ។ ទោសោ ទោសោ ឯវា**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **សមោសរន្តិ** សភាគតោ ច សភាវតោ ច សង្គហំ គច្ឆន្តីតិ អត្ថោ។

ភូមិ គោចរោតិ ច មូលបទានិ ឯវ សន្ធាយ វទតិ។ **ឯកេកំ នយំ អនុប្បវិសតិ** តំតំមូលបទានុប្បវេសតោ។ កុសលេ វា វិញ្ញាតេ អកុសលោ បដិបក្ខោ, អកុសលេ វា កុសលោ បដិបក្ខោ **អន្វេសិតព្ពោ** សំវណ្ណិយមានសុត្តបទានុរូបតោ ឧបបរិក្ខិតព្ពោ។ អន្វេសនា ឧបបរិក្ខា “ទិសាលោកន”ន្តិ វុច្ចតិ។ **សោ នយោ និទ្ទិសិតព្ពោ**តិ តថា អន្វេសិត្វា តេហិ ធម្មេហិ ទិសា វវត្ថបេត្វា សោ សោ នយោ និទ្ធារេត្វា យោជេតព្ពោ។ យថា មូលបទេសុ មូលបទានំ អនុប្បវេសោ សំវណ្ណិតោ, ឥមិនាវ នយេន មូលបទតោ មូលបទានំ និទ្ធារណាតិ វេទិតព្ពាតិ ទស្សេន្តោ “**យថា ឯកម្ហិ…បេ…. និទ្ទិសិតព្ពានី**”តិ អាហ។ “**ឯកេកស្មិញ្ហី**”តិអាទិ ការណវចនំ។

តត្ថ **តត្ថា**តិ ឯកេកស្មឹ នយេ។ **ឯកស្មឹ ធម្មេ វិញ្ញាតេ**តិ តណ្ហាទិកេ ឯកស្មឹ មូលបទធម្មេ សរូបតោ, និទ្ធារណវសេន វា វិញ្ញាតេ។ **សព្ពេ ធម្មា វិញ្ញាតា ហោន្តី**តិ តទញ្ញមូលបទភូតា សព្ពេ លោភាទយោ វិញ្ញាតា នយស្ស ភូមិចរណាយោគ្យតាយ បកាសា បាកដា ហោន្តិ ។ “**ឥមេស**”ន្តិអាទិ នយត្តយទិសាភូតធម្មានំ មត្ថកបាបនេន តិណ្ណំ នយានំ កូដគ្គហណំ, តំ ហេដ្ឋា វុត្តនយមេវ។

បុន “**ឥមេសូ**”តិអាទិ កម្មនយទ្វយស្ស វិភាគវិភាវនំ, តំ វិញ្ញេយ្យមេវ។

នយសមុដ្ឋានវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

សាសនបដ្ឋានវារវណ្ណនា

៨៩. សង្គហវារាទិស្សតិ សង្គហវារឧទ្ទេសនិទ្ទេសវារេសុ។ **សរូបតោ ន ទស្សិតំ**, អត្ថតោ បន ទស្សិតមេវាតិ អធិប្បាយោ។ តមេវ ហិ អត្ថតោ ទស្សនត្ថំ ឧទាហរណភាវេន និក្ខិបតិ, យថា មូលបទេហិ បដ្ឋានំ និទ្ធារេតព្ពន្តិ។ **"អញ្ញមញ្ញសង្គហោ"**តិ ឥទំ មូលបទបដ្ឋានានំ អញ្ញមញ្ញតោ និទ្ធារេតព្ពតាយ ការណវចនំ "សតិ អនុប្បវេសេ តតោ វិនិគ្គាមោ សិយា"តិ។ **បដ្ឋាន**ន្តិ ឯត្ថ **ប**-ឥតិ ឧបសគ្គបទំ, តំ បន "វិភត្តេសុ ធម្មេសុ យំ សេដ្ឋំ, តទុបាគមុ"ន្តិអាទីសុ វិយ បការត្ថជោតកន្តិ ទស្សេន្តោ **"បការេហិ ឋាន"**ន្តិអាទីសុ វិយ បការត្ថជោតកន្តិ ទស្សេន្តោ **"បការេហិ ឋាន"**ន្តិ អាហ។ **ឥធា**តិ ឥមស្មិំ នេត្តិប្បករណេ។ **តស្សា**តិ ទេសនាសង្ខាតស្ស បរិយត្តិសាសនស្ស។ **តថាភាវទីបន**ន្តិ វេនេយ្យជ្ឈាសយានុរូបេន បវត្តិតត្តា សំកិលេសភាគិយតាទិប្បការេហិ ឋិតភាវេន ទីបេតព្ពត្តា "ទីបិយ្យតីតិ **ទីបន**"ន្តិ កត្វា។ **បតិដ្ឋហន្តិ** អធិសីលសិក្ខាទយោ សមុទាយរូបេន គហិតា។ **ឯតេហិ** សំកិលេសធម្មាទីហិ, សំកិលេសធម្មាទីនំ អធិសីលសិក្ខាទីនំ បវត្តនុបាយតា អនុបុព្ពិកថាយ សាមុក្កំសិកាយ ធម្មទេសនាយ ទីបេតព្ពា។ **តេស**ន្តិ សំកិលេសធម្មាទីនំ។ បុន **តេស**ន្តិ សុត្តានិ សន្ធាយាហ។

គោដ្ឋាតិ វជា។ **បន្ថិតគាវោ**តិ គតគាវោ។ **អាគតដ្ឋានស្មិ**ន្តិ សីហនាទសុត្តំ (ម. និ. ១.១៥៦) វទតិ។ ប វត្តគមនត្តា ឯត្ថាតិ វចនសេសោ។ អថ វា គច្ឆតិ ឯត្ថាតិ **គមនំ**, ទេសនាញាណស្ស និស្សង្គវសេន បវត្តគមន ទេសភាវតោ បដ្ឋានំ នាមាតិ អត្ថោ។ **វោមិស្សា**តិ "សំកិលេសភាគិយញ្ច វាសនាភាគិយញ្ចា"តិអាទិនា ទុកតិកចតុក្កភាវេន មិស្សិតា។

សំកិលេសភាវេ ញាបេតព្ពេ បវត្តំ, តំ វិសយំ កត្វា ទេសិតន្តិ អត្ថោ, អត្ថមត្តវចនញ្ចេតំ , សំកិលេសភាគេ ភវន្តិ សទ្ទនយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **"សំកិលេសភាគិក"**ន្តិបិ បាឋោ, តស្ស សំកិលេសភាគោ ឯតស្ស អត្ថិ, សំកិលេសភាគេ វា និយុត្តំ, សំកិលេសភាគស្ស វា បពោធនសីលំ **សំកិលេសភាគិកំ**, តទេវ សំកិលេសភាគិយន្តិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **បទាលនំ** សមុច្ឆិន្ទនំ, បទាលនសន្និស្សយតា ចេត្ថ បទាលនគ្គហណេន គហិតាតិ ទដ្ឋព្ពំ។ **អសេក្ខេ**តិ អសេក្ខធម្មេ។ **តេសំ វោមិស្សកនយវសេនា**តិ តេសំ សំកិលេសភាគិយាទីនំ ចតុន្នំ បដិក្ខេបាបដិក្ខេបវោមិស្សកនយវសេន។

"តានិ បន ឆ ទុកា"តិអាទិនា បទានំ គហណបរិច្ឆេទតោ វវត្ថាបនតំ វត្វា បរតោ "សាធារណានិ កតានី"តិ បទស្ស អត្ថសំវណ្ណនាយ សយមេវ សរូបតោ ទស្សេស្សតិ។ **"អនុទ្ធរណេ ការណំ នត្ថី**'តិ វត្វា ឧទ្ធរណេ បន ការណំ ទស្សេន្តោ **"តថា ហិ វក្ខតី"**តិអាទិនា បាឡិមាហរិ។ **វោទានំ នាម** សំកិលេសតោ ហោតិ សំកិលិដ្ឋស្សេវ វោទានស្ស ឥច្ឆិតត្តា។ យស្មា វោទានំ តទង្គាទិវសេន សំកិលេសតោ វិសុជ្ឈនំ, តស្មា **"តំ បន អត្ថតោ វាសនាភាគិយាទិ ឯវ ហោតី"**តិ វុត្តំ។ តត្ថ តទង្គវិក្ខម្ភនេហិ វោទានំ វាសនាភាគិយាទិវសេន ហោតិ, សមុច្ឆេទបដិប្បស្សទ្ធីហិ វោទានំ និព្ពេធភាគិយវសេន, អសេក្ខភាគិយវសេន វោទានំ បដិប្បស្សទ្ធិយា ឯវ វេទិតព្ពំ។ យាយំ ទេសនា រាគាទិភាគិនី សិយា, សា **សំកិលេសភាគិយា**។ យាយំ ទេសនា ចាគាទិភាគិនី សិយា, សា **វាសនាភាគិយា**។ យា បន អាបត្តិវិច្ឆេទនី សាវសេសំ, អនវសេសញ្ច, សា **និព្ពេធភាគិយា, អសេក្ខភាគិយា ច**។

"តណ្ហាសំកិលេសភាគិយំ សុត្ត"ន្តិអាទិនា បឋមមេវ សំកិលេសភាគស្ស ទស្សិតត្តា វុត្តំ **"សំកិលេសោ តិវិធោ…បេ…. វិសយទស្សនត្ថំ អារទ្ធ"**ន្តិ។ ភវរាគោ **ភវបត្ថនា។ ឧប្បជ្ជតីតិ** ន វិគច្ឆតិ។ **តត្រ តត្រ ភវេ**តិ យទិ វា កាមភវេ, យទិ វា រូបភវេ, យទិ វា អរូបភវេ។ **បទន្តរសំយោជនវសេនា**តិ ទុកនយេនេវ បទន្តរេន យោជនវសេន។ **មិស្សិតានិ កតានី**តិ សំសដ្ឋានិ កតានិ។

ឯកកចតុក្កវសេន ទស្សិតព្ពានិ បទានិ ឯវ គហេត្វា អាវុត្តិនយទស្សនវសេន មិស្សេត្វា អវសិដ្ឋទុកវសេន, តិកចតុក្កវសេន ច ឥតរេ អដ្ឋ បដ្ឋានភាគា ទស្សិតាតិ អាហ **"តានិយេវ យថាវុត្តានិ អដ្ឋ សុត្តានី"**តិអាទិ ។ **ចត្តារោ ឯកកា**យេវ បាឡិយំ អាទិតោ ទស្សិតា។ **ឆទុកា** បាឡិយំ អាគតា ចត្តារោ, អដ្ឋកថាយំ ទ្វេតិ។ **ចត្តារោ តិកា** បាឡិយំ អាគតា ទ្វេ, អដ្ឋកថាយំ ទ្វេតិ។ ទ្វេ ចតុក្កា បន អដ្ឋកថាយមេវ អាគតា។ **"បាឡិយំ អនាគតា"**តិ ឥទំ សរូបតោ អនាគមនំ សន្ធាយ វុត្តំ, នយតោ បន អាគតភាវោ ទស្សិតោ ឯវ។ យេ បនេត្ថ បាឡិយំ អនាគតា, តេសំ ឧទាហរណានិ បរតោ ទស្សយិស្សាម។

សោឡសហីតិ សោឡសវិធេហិ។ ន ហិ តានិ សុត្តានិ សោឡសេវ, អថ ខោ សោឡសប្បការានីតិ មូលគណនំ បបេត្វា ការណសុត្តលទ្ធេន សង្ខារគព្ភេន តទនុរូបោ យោ គណនវិត្ថារោ, តស្ស បត្ថរណវិធិ បដ្ឋាននយោ។ **ឥមិនា…បេ…. នត្ថី**តិ យថាវុត្តបដ្ឋានវិនិមុត្តោ បរិយត្តិសាសនប្បទេសោ ន វិជ្ជតិ យថារហំ តំតំបដ្ឋានភាវេន

បវត្តន្តាតិ ទស្សេតិ។ យទិ សុត្តគេយ្យាទិ នវវិធំ បរិយត្តិសាសនំ យថាវុត្តបដ្ឋានវសេនេវ បវត្តំ, តត្ថ កថមិធ អនិទស្សិតានំ គាថាទីនំ សំកិលេសភាគិយាទិភាវោ គហេតព្ពោតិ បញ្ហំ សន្ធាយ "គាថាយ គាថា អនុមិនិតព្ពា"តិអាទិបាឡិ បវត្តាតិ ទស្សេតុំ "**កថំ បនា**"តិអាទិ វុត្តំ។

តត្ថ **អយំ គាថា វិយា**តិ "កាមន្ធា ជាលសញ្ឆន្នា, មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា, ឧទ្ធំ អធោ សព្ពធិ វិប្បមុត្តោ, យស្ស សេលូបមំ ចិត្ត"ន្តិអាទិនា ឥធ ឧទាហដគាថា វិយ។ **គាថា**តិ អញ្ញាបិ តេបិដកេ ពុទ្ធវចនេ អាគតា ឥធ អនុទាហដា។ សំវណ្ណនាកាលេ សម្មុខីភាវេន "អយំ គាថា វិយា"តិ វុត្តា យា កាចិ គាថា "សំកិលេសភាគិយា"តិ វា "សំកិលេសវាសនានិព្ពេធអសេក្ខភាគិយា"តិ វា **អនុមិនិតព្ពា** នយគ្គាហេន ញាបេតព្ពាតិ ទស្សេតុំ វុត្តំ "**សំកិលេស...បេ.... ជានិតព្ពាតិ អត្ថោ**"តិ។ **វា**-សទ្ទោ ហិ ឥធ អវុត្តវិកប្បនត្ថោ។ **សេសបទេសូ**តិ វេយ្យាករណសុត្តបទេសុ។

៩០. អរិយានំ ធម្មន្តិ ចារិត្តវារិត្តភេទំ សីលាចារំ។ ឯកន្តករណីយស្ស អករណម្បិ **វីតិក្កមោ** ឯវ។

អវិជ្ជាទិកេ សំកិលេសធម្មេ តទង្គាទិវសេន ធុនាតីតិ **ធោនា** វុច្ចតិ បញ្ញា។ **បច្ចវេក្ខិត្វា បរិភុញ្ជនបញ្ញា**តិ បន បករណេន អវច្ឆិន្ទត្ថា វុត្តំ។ **តំ អតិក្កមិត្វា ចរន្តោ**តិ បច្ចយានំ អបច្ចវេក្ខិត្វា បច្ចយបរិភោគេ អាទីនវំ អបស្សន្តោ ឥណបរិភោគវសេន បរិភុញ្ជន្តោ ន បរិមុច្ចតិ និរយាទិទុក្ខតោ, វដ្ដទុក្ខតោ ច។

កុក្កុជនកំ នាម កទលិយា បុប្ផនាឡិ។ **បរាភវាយា**តិ វិនាសាយ។ **តថា**តិ យថា ផលបាកន្តា កទលី, ឯវំ វេឡុនឡាបិ ឱសធិជាតិកត្តាតិ ឧបសំហារត្ថោ តថា-សទ្ទោ។ តេនាហ "**ផលំ វេឡុំ ផលំ នឡ**"ន្តិ។

សុខេត្តេបីតិ **បិ**-សទ្ទេន កោ បន វាទោ ឩសរាទិទោសទុដ្ឋេសុ ខេត្តេសូតិ ទស្សេតិ។ "**ឆកណ...បេ.... អត្ថោ**"តិ ឯតេន យថាវុត្តអភិសង្ខរណាភាវេន ពីជទោសទុដ្ឋន្តិ ទស្សេតិ។

៩១. សង្ឃិតន្តិ សញ្ចិតំ។ **អបវិក្ខតេ**តិ បដិបក្ខេហិ ធម្មេហិ អវិក្ខម្ភិតេ អរោគេ។

យាយ សមន្នាគតោ បុគ្គលោ "កឹ សុតំ មយា, កឹ វា សុណាមី"តិ កុសលំ គវេសី ចរតិ, សា ធម្មោជបញ្ញា **កិស្សវា** នាម។ **ទុព្ភាសិតា**តិ ទុដ្ឋុ ភាសិតា, ឥស្សាមច្ឆរិយទោសាទីហិ ទុដ្ឋា វា ភាសិតា។

៩២. វិចិនាតីតិ វិសេសតោ ចិនាតិ បសវតិ។

វិគតភូតាតិ វិគតសច្ចា។ តេនាហ "**អលីកវាទី**"តិ។

អវជាតបុត្តាតិ លាមកបុត្តា។ ភគវតោ សាសនេ បព្ពជិត្វា និហីនវុត្តិតំ សន្ធាយ វទតិ។ **នេរយិកោ**តិ និរយេ និព្ពត្តនកោ។ បាបកម្មិនោ បបតន្តិ ឯត្ថាតិ **បបតំ,** នរកំ។

តណ្ហាទីនំ សភាវភេទតោតិ តណ្ហាទិដ្ឋិទុច្ចរិតានំ តណ្ហាយនវិបរីតទស្សនទុដ្ឋចរិតតាសង្ខាតសភាវវិភាគតោ។ **អវត្ថាភេទតោ**តិ តណ្ហាយ ឆន្ទបេមលោភរាគនន្ទីបិបាសាមុច្ឆាទយោ, ទិដ្ឋិយា គាហបរាមាសមិច្ឆាភិនិវេសវិសុកវិប្ផន្ទិតវិបរីតទស្សនាទយោ, ទុច្ចរិតស្ស តិរច្ឆានបេត្តិវិសយអសុរយោនិគាមិតាទយោ អវត្ថាវិសេសា។ **ច**-សទ្ទេន តេសំ កាមតណ្ហាទិរូបតណ្ហាទិអត្តានុទិដ្ឋាទិសស្សតគាហាទិកាយទុច្ចរិតាទិ-បាណាតិបាតាទិប្បការភេទោ សង្គយ្ហតិ។

៩៣. វិបុលន្តិ ឧឡារំ, តេលាទីហិ ចេវ ធនធញ្ញាទីហិ ច បហូតសន្និចយន្តិ អត្ថោ។ **សម្ពាធា**តិ ជនសំមទ្ទសង្ខុដា។

ទណ្ឌេន ន ហឹសតីតិ ឯត្ថ វុត្តំ យំ ទណ្ឌនិធានំ, តំ វដ្ដវិវដ្ដនិស្សិតំ។ តទុភយស្សាបិ ផលំ ទស្សេន្តោ "**សោ បុគ្គលោ**"តិអាទិមាហ។

៩៤. កិញ្ចតិ តំសមង្គិនំ វិមទ្ទតីតិ **កិញ្ចនំ,** រាគាទិ, បលិពុន្ធតិ កុសលប្បវត្តិំ និវារេតីតិ **បលិពោធោ,** រាគាទិយេវ, កិញ្ចនមេវ បលិពោធោ **កិញ្ចនបលិពោធោ**។ អថ វា កិញ្ចនញ្ច បលិពោធោ ច **កិញ្ចនបលិពោធោ,** អាមិសកិញ្ចិក្ខញ្ច រាគាទិសំកិលេសោ ចាតិ អត្ថោ។

វិសេសិតន្តិ វិលោមំ, វិសមំ កិរិយន្តិ អត្ថោ។ **រាជភណ្ឌ**ន្តិ ឱរោធេ សន្ធាយ វទន្តិ។

យាចយោគោតិ យាចនយោគោ, យាចកានំ មនោរថបរិបូរណតោ។ តេនាហ “**យាចិតព្ពយុត្តោ**”តិ។ **ទានយុត្តោ**តិ សតតំ ទានកិរិយាសមង្គី។ **ទានសំវិភាគរតោ**តិ ឯត្ថ **ទានំ** នាម អត្តិកានំ យថាធិប្បាយបដិយត្តបរិច្ចាគោ, **សំវិភាគោ** អត្តនា បរិភុញ្ជិតព្ពតោ អប្បមត្តកតោបិ សំវិភជនំ។ **ឥមេហិ ខោ…បេ…. ហោតី**តិ ឯត្ថ ហោតិសទ្ទេន “សមន្នាគតោ”តិ បទំ សម្ពន្ធិតព្ពំ, ន “សោតាបន្នោ”តិ ទស្សេតុំ “**សោតាបន្នោ…បេ…. ហោតី**”តិ វុត្តំ។ តេហិ ធម្មេហិ សមន្នាគមោ ហិ ឥធ វិធីយតិ, ន សោតាបន្នភាវោ, តេន សោតាបន្នលក្ខណមេតេ ធម្មា, ន សោតាបន្នភាវលក្ខណន្តិ ទស្សេតិ។ តថា ហិ “**សោតាបន្នេន…បេ…. លព្ភមានតំ ទស្សេតី**”តិ វុត្តំ។

៩៥. លបតិ កថេតិ ឯតេនាតិ **លបនំ,** ឱដ្ឋំ។

៩៧. **មុទិតោ**តិ ទិព្ពសម្បត្តិយា បមុទិតោ។

៩៩. កិញ្ចាបិ **ឧទតារី**តិ តរណកិរិយា អតីតភាវេន វុត្តា, តរណមេវ បន គហេត្វា អាហ “**ឱឃតរណស្ស អរិយមគ្គកិច្ចត្តា**”តិ។ ឯវំ **វិប្បមុត្តោ, វិមុត្តោ**តិ ច ឯត្ថ មុច្ចនកិរិយាយបិ វត្តព្ពំ។

១០០. **ធាតុ**-សទ្ទបុព្ពកោ **ភវន្តិ**-សទ្ទោ សិយា ឧប្បាទបរិយាយោ សិយា អាវិភាវបរិយាយោតិ “**ធាតុភវន្តី**”តិ បទស្ស “ឧប្បជ្ជន្តិ, បកាសេន្តិ ចា”តិ អត្ថោ វុត្តោ។ **ធាតុភូតធម្មស្សា**តិ ឧប្បន្នពោធិបក្ខិយធម្មស្ស, វិភូតចតុសច្ចធម្មស្ស វា។ **នោ កល្លេ**តិ ន យុត្តោ។ **សហេតុធម្ម**ន្តិ ឯត្ថ បច្ចយុប្បន្នធម្មាវ គហិតា, ន បច្ចយធម្មាតិ? នយិទមេវំ ទដ្ឋព្ពំ បច្ចយធម្មានម្បិ បច្ចយុប្បន្នភាវានតិវត្តនតោ។ អថ វា **សហេតុធម្ម**ន្តិ បច្ចយុប្បន្នធម្មោ បធានភាវេន វុត្តោ, បច្ចយធម្មោ បន គុណភាវេនាតិ ឯវមេត្ថ ឧភយេសំ វុត្តភាវោ វេទិតព្ពោ។

អារញ្ញកន្តិ អារញ្ញកង្គសមន្នាគតំ។ **អញ្ញាតោ**តិ បរិចយវសេន ន ញាតោ, អសំសដ្ឋោតិ អត្ថោ។ តេនាហ “**និច្ចនវោ**”តិ។

ព្យាបាទវិហឹសាវិតក្កវិរហេ វេរិបរិសង្កាយ អភាវេ អកិត្តិបរិមុត្តីតិ ឯវមាទីហិបិ ការណេហិ កោធប្បហានេន **សុខំ** សុបតិ។ កោធបរិឡាហាភាវោ បន បាកដតរោតិ អាហ “**កោធ…បេ…. សយតី**”តិ។ **វិសមូលស្សា**តិ ឯត្ថ វិសសរិក្ខតាយ “**វិស**”ន្តិ ទុក្ខំ អធិប្បេតន្តិ អាហ “**ទុក្ខវិបាកស្សា**”តិ។ **សុខ**ន្តិ ចេតសិកសុខំ។ អក្កុដ្ឋស្ស បច្ចក្កោសិត្វា ច បច្ចក្កោសនហេតុ ឧប្បជ្ជតីតិ យោជនា។

១០១. **សល្លុព្ពាហនំ** សល្លុទ្ធរណំ។

វិសយភេទេន, បវត្តិអាការភេទេន ច អនេកភេទត្តា កាមសញ្ញាយ វុត្តំ “**យាយ កាយចី**”តិ។

ទានមុខេនាតិ ទានេន មុខភូតេន, ទានំ បមុខំ កត្វាតិ អត្ថោ។

“**អរិយមគ្គសម្បាបនវសេនា**”តិ ឥមិនា អនុកម្បានុទ្ទយានំ ឯកន្តានវជ្ជតមេវ វិភាវេតិ។ “អនុកម្បា”តិ បទស្សត្ថវិវរណំ “**ករុណាយនា**”តិ, ឥតរស្ស “**មេត្តាយនា**”តិ។

១០២. **បកតិអាទី**តិ **អាទិ**សទ្ទេន អណុឥស្សរបជាបតិបុរិសកាលាធិដ្ឋាយការិអាទិកេ សង្គណ្ហាតិ។

កាមេសូតិ កាមគុណេសុ រូបាទិវិសយេសុ។

ពហលកិលេសតាយាតិ ពហុលកិលេសភាវេន។ **បុព្ពហេតុមន្ទតាយា**តិ វិវដ្ដូបនិស្សយស្ស កុសលស្ស អកតត្តា។

ចិត្តរូបសមភាវនាយាតិ ចិត្តរូបសមករភាវនាយ សមថវិបស្សនាយ។

បរិស្សយា សីលាទិបរិបូរណស្ស បរិពន្ធភូតា កិលេសា ឯវ។ អនរិយា បញ្ញាសីសំ ឧក្ខិបិត្វា ឋាតុមេវ ន សក្កោន្តីតិ វុត្តំ “**ញាណសិរេន អធោសិរា ហុត្វា**”តិ។

១០៣. ភគវតោ, ភិក្ខុសង្ឃស្ស ច វសនយោគ្យភាវោ, តេហិ និវុត្ថភាវោ ច តស្ស សាតិសយោ វណ្ណោតិ វុត្តំ "**បឋមគាថាយ ជេតវនស្ស វណ្ណំ កថេត្វា**"តិ។ វុត្តញ្ហេតំ –

"គាមេ វា យទិ វារញ្ញេ, និន្នេ វា យទិ វា ថលេ;
យត្ថ អរហន្តោ វិហរន្តិ, តំ ភូមិរាមណេយ្យក"ន្តិ។ (ធ. ប. ៩៨; ថេរគា. ៩៩១);

ឥធ **ធម្ម**សទ្ទោ សមាធិបរិយាយោ "ឯវំធម្មា តេ ភគវន្តោ"តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.១៣; ម. និ. ៣.១៩៨; សំ. និ. ៥.៣៧៨) វិយាតិ អាហ "**ធម្មោតិ សមាធី**"តិ **សមាធិបក្ខិកា ធម្មា** សតិវាយាមា។

នានុគច្ឆេយ្យាតិ នានុគសេយ្យ។ អនុគសនមេវ ហិ តណ្ហាទិដ្ឋីហិ អនុគមនំ។ **បដិវិបស្សេយ្យា**តិ វិបស្សនាសម្មសនមាហ។ យមកតោ, ហិ ខណិកតោ, បដិបាដិតោ ច សម្មសនំ វិបស្សនាយបិ សម្មសនតោ បដិវិបស្សនា នាម។ សា ហិ វិបស្សនាយ ទិដ្ឋិឧគ្ឃាដនមានសមុគ្ឃាដននិកន្តិបរិយាទានហេតុតាយ វិសេសតោ បដិបក្ខេន អសំហីរអសំកុប្បនហេតុភូតា បរិព្រូហនា ហោតិ។ "**បុនប្បុនំ…បេ…. អប្បេន្តោ**"តិ ឯតេន និព្ពានារម្មណធម្មានុព្រូហនំ យថា "ព្រូហេតា សុញ្ញាគារាន"ន្តិ (ម. និ. ១.៦៤) ទស្សេតិ។

យំ កិញ្ចិ អបទិសិត្វា បដិញ្ញាទានំ **សង្កេតោ**។ សោ បន អត្តនោ កិច្ចវិសេសំ អបទិសិត្វា មិត្តសន្ថវវសេន វា កាលាគមនំ អបទិសិត្វា កិញ្ចិក្ខានុប្បទានេន វា បដិពាហករណំ អបទិសិត្វា ពលគ្គពោធវសេន វា សិយាតិ តស្ស មិត្តករណាទិបរិយាយតំ សន្ធាយាហ "**សង្កេតោតិ…បេ…. នាម**"ន្តិ។ **ឯវំ បដិបន្នត្តា**តិ ឯវំ អនិច្ចសញ្ញាមុខេន តិយទ្ធកេសុ សង្ខារេសុ អប្បមាទប្បដិបត្តិយា បដិបន្នត្តា។

ទិព្ពចក្ខុ សុវិសុទ្ធន្តិ សាវសេសា ទេសនាតិ អាហ "**យំ សច្ឆិករោតី**"តិ។ រូបាយតនញ្ហេត្ថ អធិប្បេតំ។

១០៤. **អន្ត**ន្តិ សង្ខារានំ បារិមន្តភូតំ។ **វេទាន**ន្តិ មគ្គញាណវេទានមេវ។ អរហត្តាធិគមេន **អន្តំ** បរិយោសានំ **គតត្តា**។ កម្មវិបាកវដ្ដានំ, កិលេសវដ្ដស្សាបិ ច ឧស្សទេន ឧបចយេន **ឧស្សទា,** រាគាទយោ។

សុក្កោភាសតាយ **សុក្កា,** អភិវិសិដ្ឋគ្គហា។ សព្ពានិ វា តារករូបានិ **សុក្កា។ វិន្ទតី**តិ ឧបលភតិ, បដិវិជ្ឈតីតិ អត្ថោ។

"**អជ្ឈត្តំ វិបស្សនាភិនិវេសោ ហោតី**"តិ ឥទំ "សកេសុ ធម្មេសូ"តិ បារគុភាវស្ស វិសេសិតត្តា វុត្តំ, តញ្ច ខោ អភិនិវេសេនេវ ទេសិតំ។ "សព្ពំ , ភិក្ខវេ, អភិញ្ញេយ្យ"ន្តិ (សំ. និ. ៤.៤៦; បដិ. ម. ១.៣) វុត្តំ។ បារគុតា ច តេសំ ខន្ធានំ បរិញ្ញាភិសមយវសេន ហោតិ។ តតោ ច នេសំ ហេតុភូតសមុទយេ, តទប្បវត្តិលក្ខណេ និរោធេ, និរោធគាមិនិយា បដិបទាយ ច បហានសច្ឆិកិរិយាភាវនាភិសមយបារិបូរិវសេន ឥតរសច្ចេសុបិ បារគុភាវោ វុត្តោ ឯវ ហោតិ។ សព្ពសោ ហិ សកអត្តភាវពោធេនបិ ចតុសច្ចាភិសមយោ ហោតិយេវ។ វុត្តញ្ហេតំ "ឥមស្មិំយេវ ព្យាមមត្តេ កឡេវរេ សសញ្ញិម្ហិ សមនកេ លោកញ្ច បញ្ញាបេមិ, លោកសមុទយញ្ចា"តិអាទិ (សំ. និ. ១.១០៧; អ. និ. ៤.៤៥)។ អថ វា **សកេសុ ធម្មេសូ**តិ អត្តនោ ធម្មេសុ។ អត្តធម្មា នាម អត្តកាមស្ស កុលបុត្តស្ស សីលាទិធម្មា។ សីលសមាធិបញ្ញាទយោ ហិ វោទានធម្មា ឯកន្តហិតសុខសម្បាទនតោ បុរិសស្ស សកធម្មា នាម, ន អនត្ថាវហា សំកិលេសធម្មា វិយ បរធម្មា។ តេសំ សីលាទីនំ បារិបូរិយា បារំ បរិយន្តំ គតោតិ **បារគូ។ "អក្កុល បក្កុល"**តតិ ឯវំ វិហីសនកបយោគំ។ **អជកលាបេន** (ឧទា. ៧) ហិ តទា ភគវន្តំ ភីសាបេតុកាមេន កតំ យក្ខគជ្ជិតំ "អក្កុល បក្កុល" ឥតិ ឥមិនា អាការេន សត្ថានំ សោតបថំ អគមាសិ, តស្មា តំ "**អក្កុលំ បក្កុលករណ**"ន្តិ វុត្តំ។

នាភិនន្ទតីតិ "អយំ មំ ទដ្ឋុំ អាគតោ"តិ ន តុស្សតិ។ យស្មា បន "ភគវតោ ភាសិតំ អភិនន្ទុ"តិអាទីសុ (ម. និ. ១.៨៨) វិយ សម្បដិច្ឆនត្ថោបិ អភិនន្ទសទ្ទោ ហោតិ, តស្មា វុត្តំ "**ចិត្តេន ន សម្បដិច្ឆតី**"តិ។ **ន សោចតី**តិ "មយា អសម្មោទិតោ គច្ឆតី"តិ ន ចិត្តសន្តាបំ អាបជ្ជតិ។ "**សង្គា សង្គាមជី មុត្ត**"ន្តិ ឥទំ អភិនន្ទសោចនានំ អភាវស្ស ការណវចនំ។

តេនាតិ ឧទកេ ន្ហានេន។ តេនេវាហ "ន ឧទកេន សុចី ហោតី"តិ។ តស្សត្ថោ – ឧទកុម្មុជ្ជនាទិនា នេវ សត្តានំ សុចិ បាបតោ សុទ្ធិ នាម ហោតីតិ។ ឧទកុម្មុជ្ជនាទីនិ ហិ ឥធ ឧត្តរបទលោបេន "**ឧទក**"ន្តិ វុត្តំ។ **ឧទកេនា**តិ វា ឧម្មុជ្ជនាទិកិរិយាសាធនភូតេន ឧទកេន សត្តានំ សុចិ បាបសុទ្ធិ ន ហោតីតិ។ អថ វា សុចិតេន យថាវុត្តេន ឧទកេន បាបមលតោ សុទ្ធោ នាម សត្តោ ន ហោតីតិ។ យទិ សិយា, សព្ពេសមេវ មច្ឆពន្ធានំ បាប

សុទ្ធិ សិយា។ តេនាហ “**ពាហ្វេត្ថ ន្ទាយតី ជនោ**”តិ។ មាតុឃាតាទិបាបកម្មការីនំ, អញ្ញេសញ្ច គោមហីសាទីនំ ឧទកំ ឱរោហន្តានំ អន្តមសោ មច្ឆកច្ឆបេ ឧបាទាយ សព្ពេសម្បិ បាបសុទ្ធិ សិយា , ន បនេវំ ហោតិ។ កស្មា? ន្ទានីយបាបហេតូនំ អប្បដិបក្ខភាវតោ។ យញ្ហិ យំ វិនាសេតិ, សោ តស្ស បដិបក្ខោ។ យថា អាលោកោ អន្ធការស្ស, វិជ្ជា អវិជ្ជាយ, ន ឯវំ ន្ទានំ បាបស្ស, តស្មា និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ “ន ឧទកេន សុចី ហោតី”តិ។ យេន បន សុចិ ហោតិ, តំ ទស្សេតុំ “**យម្ហិ សច្ចញ្ច**”តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សច្ចន្តិ** វចីសច្ចញ្ច វិរតិសច្ចញ្ច។ អថ វា **សច្ចន្តិ** ញាណសច្ចញ្ចេវ បរមត្ថសច្ចញ្ច។ **ធម្មោ**តិ សេសោ អរិយធម្មោ។ សច្ចស្ស បនេត្ថ វិសុំ គហណំ តស្ស ពហុការតាទស្សនត្ថំ។ សេសំ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

ជាតិពលនិសេធកន្តិ ជាតិមត្តព្រាហ្មណានំ ភោវាទិកានំ បដិសេធកំ។ ជាតិវាទស្ស វា និសេធកំ, “ន ជច្ចា ព្រាហ្មណោ ហោតី”តិ (សុ. និ. ៦៥៥) ហិ វុត្តំ។ ថេរោ ហិ តថាវាទេន តេ អនិគ្គណ្ហន្តោបិ និគ្គណ្ហន្តោ វិយ ហោតីតិ កត្វា វុត្តំ។

១០៥. **វិមុត្តិយ**ន្តិ អនុបាទិសេសនិព្ពានធាតុយំ។

សវាសនន្តិ ឯត្ថ ខីណាសវស្សាបិ អខីណាសវសទិសកាយវចីបយោគហេតុភូតា សន្តានេ កិលេសភាវនា **វាសនា** នាម អាយស្មតោ បិលិន្ទវច្ឆស្ស (អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.២១៥; ធ. ប. អដ្ឋ. ២.បិលិន្ទវច្ឆត្ថេរវត្ថុ) វសលវោហារោ វិយ, សហ វាសនាយាតិ **សវាសនំ**, ភាវនបុំសកញ្ចេតំ “វិសមំ ចន្ទិមសូរិយា បរិវត្តន្តី”តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.៧០) វិយ។ យថាវុត្តវាសនម្បិ អសេសេត្វាតិ អត្ថោ។ កុម្មក្ខបរិហរណវសេន មគ្គសម្បដិបត្តីតិ មគ្គោ កុសលោ អមគ្គោបិ កុសលោ ឯវ ហោតិ។ ភគវា បន សព្ពញ្ញុតាយ សព្ពត្ថេវ កុសលោតិ អាហ “**មគ្គេ ច អមគ្គេ ច កោវិទោ**”តិ។

១០៦. **តមេន យុត្តោ**តិ យថាវុត្តតមោ តស្ស អត្ថីតិ **តមោ**, បុគ្គលោ។ អប្បកាសភាវេន បិតា ខន្ធាវ តមោ។ **អាលោកភូតោ**តិ ជាតិគុណាលោកោ, បាកដគុណោតិ អត្ថោ។

កិលេសមយំ ពន្ធនំ “ទឡ្ហ”ន្តិ វទន្តិ។ យតោ សច្ចានិ បដិវិជ្ឈន្តា ពុទ្ធាវ នំ ឆិន្ទន្តិ, ន អញ្ញេ។

ទុច្ឆេទនត្ថេន សតិបិ ទឡ្ហភាវេ សិថិលវុត្តិតំ តស្ស ទីបេតុំ “**ពន្ធនភាវម្បិ**”តិអាទិមាហ។ តេន “អហោ សុខុមតរំ ខោ, ភិក្ខវេ, មារពន្ធន”ន្តិ វុត្តំ។

១០៧. យទិបិ ចេតនា កុសលាកុសលសាធារណា, អបុញ្ញាភិសង្ខារោ ឥធាធិប្បេតោតិ តស្ស វសេន អត្ថំ ទស្សេន្តោ “**អកុសលចេតនាវសេន ចេតេតី**”តិ អាហ។ **ចេតនំ** អភិសន្ទហនំ, ចិត្តស្ស ព្យាបារាបត្តិភាវេន បវត្តីតិ អត្ថោ។ យស្មា បន ចេតនា យទា វិញ្ញត្តិំ សមុដ្ឋាបេតិ, តទា ទិគុណុស្សាហាទិគុណវាយាមា វិយ ហុត្វា បាកដំ បយោគំ និប្ផាទេតិ, តស្មា “**បកប្បេតី**”តិ វុត្តោ។ បាកដប្បយោគកប្បនញ្ចេត្ថ បកប្បនំ អធិប្បេតំ។ តេនាហ “**តមេវ បកប្បេតី**”តិ។ បច្ចយដ្ឋោ ឥធ អារម្មណត្ថោតិ វុត្តំ “**បវត្តិយា បច្ចយោ ហោតី**”តិ។

១០៨. យថា ជលសមុទ្ទស្ស វីចិសមុដ្ឋានវសេន លព្ភមានោ វេគោ “វីចិមយោ”តិ វុច្ចតិ, ឯវំ ចក្ខុសមុទ្ទស្សាបិ រូបាវភាសនវសេន លព្ភមានោ វេគោ “**រូបមយោ**”តិ វុត្តោ។ ឯសេវ នយោ សេសេសុបិ។ **អាវិញ្ឆនតោ**តិ អាកឌ្ឍនតោ, អាកឌ្ឍនញ្ចេត្ថ សន្តានស្ស តន្និន្នភាវហេតុតាយ ទដ្ឋព្ពំ។

សមុទនំ កិលេសតេមនំ, អវស្សវហេតុតា, កិលេសានំ ឧមិអាទិសទិសតា សមាវដ្ដនេន សត្តានំ អនត្ថាវហតាយ វេទិតព្ពា។ ឧបរូបរិវេគុប្បត្តិយា ឧបគតស្ស ឧដ្ឋាតុំ អប្បទានេន, គុណសារវិនាសនេន ច កោធុបនាហាទីនំ ឧមិអាទិសទិសតា ទដ្ឋព្ពា។

អភិមុខោ ននន្ទតីតិ តទារម្មណំ សុខំ សោមនស្សំ សាទិយន្តោ សម្បដិច្ឆតិ។ **អភិវទតី**តិ តណ្ហាភិនិវេសវសេន អភិនិវិស្ស វទតិ។ តញ្ហិស្ស អភិនិវេសំ ទីបេតុំ “**អហោ សុខ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។ អជ្ឈោសានំ អធិមុច្ចនភូតាយ តណ្ហាយ តណ្ហាវត្ថុកស្ស អនុបវិសិត្វា អាវេណិកតាករណន្តិ អាហ “**អជ្ឈោសាយ តិដ្ឋតីតិ គិលិត្វា បរិនិដ្ឋបេត្វា**”តិ។

១០៩. “**កស្មា**”តិអាទិនា សន្តាបទុក្ខានំ អសុប្បតិការតំ អាហ “**យេន វា បកាមេនា**”តិ។ **យេនា**តិ យេន វា កាមជ្ឈោសានទិដ្ឋិជ្ឈោសានភូតេន មិច្ឆាភិនិវេសប្បការេន។ គហដ្ឋបព្ពជិតា តថារូបំ កត្វា អត្តនោ វឌ្ឍិញ្ច

មញ្ញន្តិ។ **អវឌ្ឍិ ឯវ បន ហោតិ** តស្ស បការស្ស វឌ្ឍិយំ អនុបាយភាវតោ ច ឧបាយភាវតោ ច អវឌ្ឍិយំ។ **តថាបីតិ** តត្ថ តត្ថ តច្ឆាវិឃាតំ បាបុណន្តោបិ។ យស្មា ឥតោ ពាហិរកា សព្ពេន សព្ពំ ភវនិស្សរណំ អប្បជានន្តោ មន្ទកិលេសំ ទីឃាយុកំ សុខពហុលំ ឯកច្ចំ ភវំ តេនេវ មន្ទកិលេសាទិភាវេន "និព្ពាន"ន្តិ សមនុបស្សន្តិ, តស្មា ភវេន ភវវិប្បមោក្ខំ វទន្តីតិ។

ភវទិដ្ឋិសហគតា តណ្ហា បុរិមបទេ ឧត្តរបទលោបេន **ភវតណ្ហា**តិ វុត្តាតិ អាហ "**ភវតណ្ហាតិអាទីសុ វិយា**"តិ។

យត្ថាតិ យស្មឹ ភវេ។

តតោ ឯវាតិ ភូតរតិយា ឯវ។ **អញ្ញមញ្ញញ្ហិ សត្តានំ ឆន្ទរាគោ ពលវា ហោតិ។ អនវសេសតោ**តិ អនវសេសេន, ន កិញ្ចិ សេសេត្វា។

សំសារសោតស្ស អនុកូលភាវេន គច្ឆតីតិ **អនុសោតគាមី**។ តស្សេវ បដិក្កូលវសេន និព្ពិទានុបស្សនាទីហិ បវត្តតីតិ **បដិសោតគាមី**, អចលប្បសាទាទិសមន្នាគមេន ឋិតសភាវោតិ អត្ថោ។

១១០. "បលព្ភតិ, និខជ្ជតី"តិអាទីសុ វិយ ឧបសគ្គោ បទវឌ្ឍនមត្តន្តិ អាហ "**អភិជាតិកោតិ ជាតិយោ**"តិ។ កណ្ហធម្មសមន្នាគតត្តា វា **កណ្ហោ**។ បឋមវយេបិ មជ្ឈិមវយេបិ បាបសមង្គី ហុត្វា ឋិតោ កណ្ហធម្មេ **អភិជាយតិ,** បច្ឆាបិ បាបំ បសវតីតិ អត្ថោ។ **សុក្កោ**តិ វា ឯត្ថ វុត្តវិបរិយាយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

១១១. **បុរិមស្មិន្តិ** បុរិមស្មឹ បទេ។ **វិសយេ ភុម្មំ** តត្ថ ទេយ្យធម្មស្ស បតិដ្ឋាបនតោ។ **ទុតិយេ អធិករណេ,** តទធិករណញ្ហិ និព្ពានន្តិ។ គហដ្ឋបព្ពជិតកិច្ចេសុ វា វិសិដ្ឋធម្មទស្សនត្ថំ បច្ចយទានារហត្តានំ សមធុរតានិទ្ទេសោ។ អថ វា **យេន យេន បន វត្ថុនា**តិ រូបារូបនិរោធាទិនា តណ្ហាវត្ថុនា។ **អមរាវិក្ខេបវត្ថុអាទិនា**តិ ឯត្ថ **អាទិ**-សទ្ទេន សុភសុខាទិមិច្ឆាភិនិវេសវត្ថុំ សង្គណ្ហាតិ។ យថា វា តណ្ហាទិដ្ឋិទុច្ចរិតានំ វសេន សំកិលេសភាគិយស្ស សុត្តស្ស វិភាគោ, ឯវំ សមថវិបស្សនាសុចរិតវសេន តណ្ហាវោទានភាគិយាទិសុត្តវិភាគោតិ ទស្សេតុំ បាឡិយំ "**តណ្ហា...បេ.... និទ្ទិសិតព្ព**"ន្តិ វុត្តំ។

ឥទំ ឯវំ បវត្តន្តិ យថា ទុចិន្តិតាទិវសេន ពាលោ ហោតិ បុគ្គលោ, ឯវំ តស្ស ទុចិន្តិតចិន្តិតាទិភាវនាវសេន បវត្តំ ឥទំ សំកិលេសភាគិយំ នាម សុត្តន្តិ បុព្ពេ សំកិលេសធម្មវិភាគេន វុត្តំ ឥទានិ សាមញ្ញតោ សង្គហេត្វា វទតិ។ **ឥទំ វាសនាភាគិយំ សុត្ត**ន្តិ ឯត្ថាបិ ឥមិនា នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

កិលេសដ្ឋានេហីតិ កិលេសានំ បវត្តិដ្ឋានេហិ។ **កិលេសាវត្ថាហី**តិ កិលេសានំ បវត្តិអាការវិសេសេហិ។ **កាមរាគាទីហិ សំយុជ្ជតិ** កាមរាគាទិហេតុ កម្មវិបាកាទិនា។ សតិបិ តេសំ កាលន្តរវុត្តិយំ សំយុត្តោ នាម ហោតិ, យតោ កាមរាគាទយោ "សំយោជន"ន្តិ វុច្ចន្តិ។ **ឧបាទិយតី**តិ ទឡ្ហំ គណ្ហាតិ បវត្តេតិ។ សេសំ វុត្តនយត្តា, ឧត្តានត្ថា ច សំវណ្ណិតំ។

១១២. **ឧទាហរណវសេនា**តិ និទស្សនវសេន, ឯកទេសទស្សនវសេនាតិ អត្ថោ។ សកលស្ស ហិ បរិយត្តិសាសនស្ស សោឡសហិ បដ្ឋានភាគេហិ គហិតត្តា។ យថា តទេកទេសានំ សោឡសន្នម្បិ បដ្ឋានភាគានំ គហណំ ឧទាហរណមត្តំ, តេសំ បន សោឡសន្នំ ឯកទេសគ្គហណំ ឧទាហរណន្តិ កិមេត្ថ វត្តព្ពំ។ តេន វុត្តំ "ឯកទេសទស្សនវសេនាតិ អត្ថោ"តិ។ កស្មា បនេត្ថ បាឡិយំ បដ្ឋានស្ស ឯកទេសោវ ឧទាហដោ, ន អវសេសោតិ? នយនិទស្សនត្ថំ។ ឥមិនា នយេន អវសេសោបិ បដ្ឋានភាវោ វេទិតព្ពោតិ។

តត្ថ "អប្បម្បិ ចេ សំហិត ភាសមានោ...បេ.... ស ភាគវា សាមញ្ញស្ស ហោតី"តិ (ធ. ប. ២០) ឥទំ វាសនាភាគិយញ្ច អសេក្ខភាគិយញ្ច។ ឯត្ថ ហិ "អប្បម្បិ ចេ សំហិត ភាសមានោ"តិ ឥទំ វាសនាភាគិយំ, "ស ភាគវា សាមញ្ញស្ស ហោតី"តិ ឥទំ អសេក្ខភាគិយំ។

តថា **មឃទេវសុត្តំ**។ តត្ថ ហិ "ភូតបុព្ពំ, អានន្ទ, ឥមិស្សាយេវ មិថិលាយំ មឃទេវោ នាម រាជា អហោសិ ធម្មិកោ ធម្មរាជា ធម្មេ ឋិតោ មហាធម្មរាជា, ធម្មំ ចរតិ ព្រាហ្មណគហបតិកេសុ នេគមេសុ ចេវ ជនបទេសុ ច, ឧបោសថញ្ច ឧបវសតិ ចាតុទ្ទសឹ, បញ្ចទសឹ, អដ្ឋមិញ្ច បក្ខស្សា"តិអាទិ (ម. និ. ២.៣០៨), ឥទំ វាសនាភាគិយំ។ "ឥទំ ខោ បនានន្ទ, ឯតរហិ មយា កល្យាណំ វត្តំ និហិតំ ឯកន្តនិព្ពិទាយ វិរាគាយ និរោធាយ

ឧបសមាយ អភិញ្ញាយ សម្ពោធាយ និព្ពានាយ សំវត្តតី”តិ (ម. និ. ៣.១៨៩) ឥទំ អសេក្ខភាគិយំ។ “បមាទំ អប្បមាទេន, យទា នុទតិ បណ្ឌិតោ”តិ (ធ. ប. ២៨) ឥទំ និព្ពេធភាគិយំ។ “បញ្ញាបាសាទ...បេ.... អវេក្ខតី”តិ (ធ. ប. ២៨) ឥទំ អសេក្ខភាគិយន្តិ ឥទំ និព្ពេធភាគិយញ្ច អសេក្ខភាគិយញ្ច។

តថា “តីណិមានិ, ភិក្ខវេ, ឥន្ទ្រិយានី”តិ (សំ. និ. ៥.៤៩៣) សុត្តំ។ តត្ថ “តីណិមានិ, ភិក្ខវេ, ឥន្ទ្រិយានិ។ កតមានិ តីណីតិ? អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ **អញ្ញិន្ទ្រិយ**”ន្តិ ឥទំ និព្ពេធភាគិយំ, “អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.៤៩៣) ឥទំ អសេក្ខភាគិយំ។

រដ្ឋបាលសុត្តំ (ម. និ. ២.២៩៣ អាទយោ) សំកិលេសភាគិយញ្ច វាសនាភាគិយញ្ច អសេក្ខភាគិយញ្ច។ តត្ថ ហិ “ឩនោ លោកោ អតិត្តោ តណ្ហាទាសោ”តិអាទិនា (ម. និ. ២.៣០៦) សំកិលេសោ វិភត្តោ, “ឯកោ វូបកដ្ឋោ”តិអាទិនា (ម. និ. ២.២៩៩) អសេក្ខធម្មា, ឥតរេន វាសនាធម្មាតិ។

> “ធម្មេ ច យេ អរិយបវេទិតេ រតា, អនុត្តរា តេ វចសា មនសា កម្មុនា ច;
> តេ សន្តិសោរច្ចសមាធិសណ្ឋិតា, សុតស្ស បញ្ញាយ ច សារមជ្ឈគូ”តិ។ (សុ. និ. ៣៣២);

ឥទំ វាសនាភាគិយញ្ច និព្ពេធភាគិយញ្ច អសេក្ខភាគិយញ្ច។ ឯត្ថ ហិ “ធម្មេ ច យេ អរិយបវេទិតេ រតា”តិ អយំ វាសនា, “អនុត្តរា...បេ.... សណ្ឋិតា”តិ អយំ និព្ពេធោ, “សុតស្ស បញ្ញាយ ច សារមជ្ឈគូ”តិ អសេក្ខធម្មា។

តថា “សទ្ធោ សុតវា និយាមទស្សី”តិ គាថា (សុ. និ. ៣៧៣)។ តត្ថ ហិ “សទ្ធោ សុតវា”តិ វាសនា, “និយាមទស្សី វគ្គគតេសុ ន វគ្គសារិ ធីរោ, លោភំ ទោសំ វិនេយ្យ បដិឃ”ន្តិ និព្ពេធោ, “សម្មា សោ លោកេ បរិព្ពជេយ្យា”តិ អសេក្ខធម្មា។

សព្ពាសវសំវរោ បរិស្សយាទីនំ វសេន សព្ពភាគិយំ វេទិតព្ពំ។ តត្ថ ហិ សំកិលេសធម្មា, លោកិយសុចរិតធម្មា, សេក្ខធម្មា, អសេក្ខធម្មា ច វិភត្តា។ អសព្ពភាគិយំ បន “បស្សំ បស្សតី”តិអាទិកំ (ម. និ. ១.២០៣) ឧទកាទិអនុវាទនវចនំ វេទិតព្ពំ។ ឯវមេតស្មិំ សោឡសវិធេ សាសនបដ្ឋានេ ឯតេ តណ្ហាទិវសេន តយោ សំកិលេសភាគា, វោទានាទិវសេន តយោ វាសនាភាគា, សេក្ខានំ សីលក្ខន្ធាទីនំ វសេន តយោ និព្ពេធភាគា, អសេក្ខានំ សីលក្ខន្ធាទីនំ ឯវ វសេន តយោ អសេក្ខភាគា, តេសំ វសេន មូលបដ្ឋានានិ ឯវ ទ្វាទស ហោន្តិ។ តានិ បន វិត្ថារនយេន វិភជិយមានានិ ឆន្នវុតាធិកានិ ចត្តារិ សហស្សានិ ហោន្តិ។ យថាទស្សនំ បនេតានិ ឧទ្ធរិតព្ពានិ។ តានិ បន យស្មា សង្គហតោ កាមតណ្ហាទិវសេន តយោ តណ្ហាសំកិលេសភាគា, សស្សតុច្ឆេទវសេន ទ្វេ ទិដ្ឋិសំកិលេសភាគា, កាយទុច្ចរិតាទិវសេន តយោ ទុច្ចរិតសំកិលេសភាគាតិ អដ្ឋ សំកិលេសភាគា។ ធម្មាមិសាភយទានវសេន តិវិធំ ទានមយំ បុញ្ញកិរិយវត្ថុ, កាយសុចរិតាទិវសេន តិវិធំ សីលមយំ បុញ្ញកិរិយវត្ថុ, សមថវិបស្សនាវសេន ទុវិធំ ភាវនាមយំ បុញ្ញកិរិយវត្ថូតិ អដ្ឋេវ វាសនាភាគា។

សទ្ធានុសារី សទ្ធាវិមុត្តោ ធម្មានុសារី ទិដ្ឋិប្បត្តោ កាយសក្ខីតិ (បុ. ប. មាតិកា ៧.៣២-៣៦; បុ. ប. ២៦-៣០) បញ្ចន្នំ សេក្ខានំ បច្ចេកំ តយោ សីលាទិក្ខន្ធាតិ បន្នរស និព្ពេធភាគា, សុញ្ញតានិមិត្តាបណិហិតភេទា បញ្ញាវិមុត្តានំ តយោ អគ្គផលធម្មា, តេសុ បច្ចេកំ តយោ តយោ សីលាទិក្ខន្ធា, តថា ឧភតោភាគវិមុត្តានន្តិ អដ្ឋារស, សិក្ខិតព្ពាភាវសាមញ្ញេន អសង្ខតធាតុំ បក្ខិបិត្វា ឯកូនវីសតិ អសេក្ខភាគា, ឥតិ បុរិមានិ ឯកតីស, ឥមានិ ឯកូនវីសតីតិ សមបញ្ញាស សំកិលេសភាគិយាទិធម្មា ហោន្តិ។ តស្មា ឥមេសំ សមបញ្ញាសាយ សំកិលេសភាគិយាទិធម្មានំ វសេន សមបញ្ញាស សុត្តានិ ហោន្តិ។

យស្មា ច តេ បញ្ញាវិមុត្តា ឧភតោភាគវិមុត្តវិភាគំ អកត្វា អសង្ខតាយ ធាតុយា អគ្គហណេន និប្បរិយាយេន អសេក្ខភាគាភាវតោ នវេវ អសេក្ខភាគាតិ សមចត្តាលីស ហោន្តិ, តស្មា **បេដកេ** “ចត្តាលីសាយ អាការេហិ បរិយេសិតព្ពំ, បញ្ញាសាយ អាការេហិ សាសនបដ្ឋានំ និទ្ទិដ្ឋ”ន្តិ (បេដកោ. ២១) ច វុត្តំ។ សង្គហតោ ឯវ បន បុព្ពេ វុត្តវិត្ថារនយេន សោឡស ហោន្តិ, បុន តិវិធសំកិលេសភាគិយាទិវសេន ទ្វាទស ហោន្តិ, បុន តណ្ហាទិដ្ឋិទុច្ចរិតសំកិលេសតណ្ហាទិដ្ឋិទុច្ចរិតវោទានភាវេន ឆ ហោន្តិ, បុន សំកិលេសភាគិយំ វាសនាភាគិយំ ទស្សនភាគិយំ វាសនាភាគិយំ អសេក្ខភាគិយន្តិ បញ្ច ហោន្តិ, បុន មូលបដ្ឋានវសេន ចត្តារិ ហោន្តិ, បុថុជ្ជនភាគិយសេក្ខភាគិយអសេក្ខភាគិយភាវេន តីណិ ហោន្តិ, បុន សំកិលេសភាគិយវោទានភាគិយភាវេន ទ្វេ ឯវ ហោន្តិ។ បដ្ឋានភាវេន បន ឯកវិធមេវ, ឥតិ បដ្ឋានភាវេន ឯកវិធម្បិ សំកិលេសវោទានភាគិយភាវេន ទុវិធន្តិ វិភាគតោ យាវ ឆន្នវុតាធិកំ ចតុសហស្សប្បភេទំ ហោតិ, តាវ នេតព្ពំ។ ឯវមេតំ បដ្ឋានំ សង្គហតោ, វិភាគតោ ច វេទិតព្ពំ។

ឥមស្សាបិ បដ្ឋានវិភាគស្ស, ន បុរិមស្សេវាតិ អធិប្បាយោ។ លោកិកំ អស្សត្ថីតិ, លោកិកសហចរណតោ វា **លោកិយំ,** សុត្តំ **បទេសេនា**តិ ឯកទេសេន។ **សព្ពបទេសូ**តិ តំតំតិកានំ តតិយបទេសុ។ **ពុទ្ធាទីន**ន្តិ ពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធពុទ្ធសាវកានំ។ ធម្មោ បនេត្ថ ពុទ្ធាទិគ្គហណេន វេទិតព្ពោ, **អាទិ**សទ្ទេន វា។

បរិណមតីតិ បរិបច្ចតិ។ **ធរន្តី**តិ បពន្ធវសេន បវត្តន្តិ។ ន្តិ បាបកម្មំ។ **តេ**តិ កុសលាភិនិព្ពត្តក្ខន្ធា។ **រក្ខន្តិ** វិបាកទានតោ វិបច្ចិតុំ ឱកាសំ ន ទេន្តីតិ អត្ថោ។ អយញ្ច អត្ថោ ឧបបជ្ជវេទនីយេសុ យុជ្ជតិ, ឥតរស្មិម្បិ យថារហំ លព្ភតេវ។ តេនាហ **“ទុតិយេ វា តតិយេ វា អត្តភាវេ”**តិ។

១១៣. អត្តនោ អនវជ្ជសុខាវហំ បដិបត្តិំ បដិបជ្ជន្តោ បរមត្ថតោ អត្តកាមោ នាមាតិ អាហ **“អត្តនោ សុខកាមោ”**តិ។ សុខានុពន្ធញ្ហិ សុខំ កាមេន្តោ សុខមេវ កាមេតីតិ ច **សុខកាមោ**តិ។

វិត្ថតង្គេនាតិ សុវិប្ផារទិដ្ឋីនំ បវត្តនដ្ឋានតាសង្ខាតេន វិត្ថារង្គេន។

១១៤. **ទិដ្ឋេ ទុក្ខាទិធម្មេ**តិ ភាវេនភាវលក្ខណេ ភុម្មំ, ទុក្ខាទិធម្មេ ទិដ្ឋេ ញាតេតិ អត្ថោ។

“ឧទ្ធ”ន្តិអាទិ កាលទេសានំ អនវសេសបរិយាទានន្តិ អាហ **“ឧទ្ធន្តិ អនាគតំ, ឧបរិ ចា”**តិអាទិ។ **គមនេនា**តិ ចុតូបបាតគមនេន។

១១៥. **នគរទ្វារថិរករណត្ថ**ន្តិ នគរស្ស ទ្វារពាហថិរករណត្ថំ។ **គម្ភីរនេមតាយា**តិ “នេមំ”វុច្ចតិ និខាតថម្ភាទីនំ បថវិំ អនុបវិសិត្វា ឋិតប្បទេសោ , គម្ភីរំ នេមំ ឯតស្សាតិ **គម្ភីរនេមោ,** តស្ស ភាវោ **គម្ភីរនេមតា,** តាយ។ **កម្បនំ** យថាឋិតស្ស ឥតោ ចិតោ ច សញ្ចោបនំ, **ចាលនំ** ឋិតដ្ឋានតោ ចាវនំ។ **អជ្ឈោគាហេត្វា**តិ អវិបរីតសភាវាភិសមយវសេន អនុបវិសិត្វា, អនុបវិដ្ឋោ វិយ ហុត្វាតិ អត្ថោ។

សំយោជនានំ បជហនវសេនាតិ គាថាយ វចនសេសំ អានេត្វា ទស្សេតិ។ អថ វា បហាតព្ពស្ស បហានេន វិនា ន ភាវនាសិទ្ធីតិ អត្ថសិទ្ធំ បហាតព្ពបហានំ អជ្ឈត្តំ, ពហិទ្ធាតិ បទទ្វយេន យោជេត្វា ទស្សេតុំ អជ្ឈត្តំ ពហិទ្ធាតិ ឱរម្ភាគិយឧទ្ធម្ភាគិយសំយោជនានំ វិសំយោគគហិតោតិ ឥមមត្ថំ បាឡិយា សមត្ថេតុំ **“តេនាហ សព្ព លោកេ”**តិ វុត្តំ។

អលោភសីសេនាតិ អលោភេន បុព្ពង្គមេន, យតោ យោគាវចរោ “នេក្ខម្មច្ឆន្ទោ”តិ វុច្ចតិ។ អសុភសញ្ញា រាគប្បដិបក្ខតាយ “វិសេសតោ អលោភប្បធានា”តិ វុត្តា, ទសាសុភវសេន វា។ **អធិគតជ្ឈានាទីនី**តិ **អាទិ**សទ្ទេន វិបស្សនាទីនិ សង្គណ្ហាតិ។ វិហីសារតិរាគានំ ព្យាបាទហេតុកតោ ចត្តារោបិ ព្រហ្មវិហារា អព្យាបាទបធានាតិ អាហ **“ចតុ…បេ…. អព្យាបាទោ ធម្មបទ”**ន្តិ។ អធិគតានិ ឈានាទីនីតិ យោជនា។ **ទសានុស្សតិ… បេ…. អធិគតានិ សម្មាសតិ ធម្មបទំ** សតិសីសេន តេសំ អធិគន្តព្ពត្តាតិ អធិប្បាយោ។ អានាបានភាវនាយំ សមាធិបិ បធានោ, ន សតិ ឯវាតិ ទស្សនត្ថំ **“ទសកសិណ…បេ…. សម្មាសមាធិ ធម្មបទ”**ន្តិ វុត្តំ។ ចតុធាតុវវត្ថានវសេន អធិគតានម្បិ ឯត្ថេវ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

១១៦. **ឧបលក្ខណការណានី**តិ សញ្ញាននិមិត្តានិ។

បាបមេវ **បាបិយោ**តិ អាហ **“បាបំ ហោតី”**តិ, “បាបិយោ”តិ ច លិង្គវិបល្លាសវសេន វុត្តំ។ **ឯកវចនេ ពហុវចន**ន្តិ ឯកវចនេ វត្តព្ពេ ពហុវចនំ វុត្តំ។

១១៧. **ឱលីយនតណ្ហាភិនិវេសវសេនា**តិ ភវតណ្ហាភវទិដ្ឋិវសេន។ តា ហិ ភវេសុ សត្តេ អល្លីយាបេន្តិ។ **អតិធាវនាភិនិវេសវសេនា**តិ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិវសេន។ សា ហិ អវដ្ដុបច្ឆេទមេវ វដ្ដុបច្ឆេទំ កត្វា អភិនិវិសនតោ អតិធាវនាភិនិវេសោ នាម។ **ឱលីយន្តី**តិ សម្មាបដិបត្តិតោ សង្កោចំ អាបជ្ជន្តិ។ **អភិធាវន្តី**តិ សម្មាបដិបត្តិំ អតិក្កមន្តិ។

តេសញ្ចាតិ តេសំ ឧភិន្នំ អភិនិវេសានំ, តទញ្ញេសញ្ច សព្ពមញ្ញិតានំ។

១១៨. **ឥទំ ឥដ្ឋវិបាកំ អនិដ្ឋវិបាក**ន្តិ ឥទំ ឥដ្ឋវិបាកសង្ខាតំ អនិដ្ឋវិបាកសង្ខាតំ ផលំ។

“**អកង្ខតោ ន ជានេយ្យុ**”ន្តិ ឯតេន “អាកង្ខតោ”តិ ឥមិនា បទេន សទ្ធឹ សម្ពន្ធទស្សនមុខេន “ន ជញ្ញា”តិ បទស្ស អត្ថំ ទស្សេតិ។

ន ឧបលព្ភតីតិ នត្ថីតិ អត្ថោ។

១២០. **តានីតិ** កម្មកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តានិ។ បត្ថរណាការោយេវ ហេស, យទិទំ ឆាយានំ វោលម្ពនំ។ **ឯវំ ហោតីតិ** “អកតំ វត មេ កល្យាណ”ន្តិអាទិប្បការេន វិប្បដិសារោ ហោតិ។

១២២. **ឯសកេហីតិ** គវេសកេហិ សបរសន្តានេ សម្បាទកេហិ។ **ទុក្ខុទ្រយ**ន្តិ ទុក្ខផលំ។ **តីហិ ការណេហីតិ** កាយវាចាចិត្តេហិ។ តានិ ហិ តំតំសំវរានំ ទ្វារភាវេន ការណានីតិ វុត្តានិ។ **តីហិ ឋានេហីតិ** វា តីហិ ឧប្បត្តិដ្ឋានេហិ។ **បិហិត**ន្តិ បិធាយកំ។

“**ឧដ្ឋានដ្ឋានសង្ខាត**”ន្តិ ឥទំ បាសាណភាវសាមញ្ញំ គហេត្វា វុត្តំ។

១២៣. **វជមិស្សក**ន្តិ បុប្ផវជមិស្សកំ។ **តស្សាតិ** តស្ស សេក្ខាសេក្ខមុនិនោ។ មហិច្ឆាទីនំ វិយ កាមេចរណប្បច្ចយា កាមវាសីនំ សទ្ធាហានិ វា ភោគហានិ វា ន ហោតិ, អថ ខោ ឧបរូបរិ វុទ្ធិយេវ ហោតីតិ ទស្សេន្តោ “**បាកតិកមេវ ហោតី**”តិ អាហ។ **អជ្ឈត្តិកកម្មដ្ឋាន**ន្តិ ចតុសច្ចកម្មដ្ឋានំ។

តេនាតិ កុសលេន កាយវចីកម្មេន។ ថិរភាវោ ថាមំ នាមាតិ តស្ស អត្ថំ ទស្សេន្តោ “**ថាមវាតិ បិតិមា**”តិ អាហ។

អត្តសំនិស្សយំ បេមំ អត្តាតិ គហេត្វា “អត្តសម”ន្តិ វុត្តន្តិ អាហ “**អត្តបេមេន សមំ បេមំ នត្ថី**”តិ។ ភគវតោ វិបស្សនាញាណោភាសប្បវត្តិំ សន្ធាយាហ “**បញ្ញា បន…បេ…. សក្កោតី**”តិ។ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ, បន អភិញ្ញាញាណានិ ច អនន្តាបរិមាណំ លោកធាតុំ ឱភាសេន្តិ។

១២៤. **កិស្ស ភីតាតិ** កេន ការណេន ភីតា។

ឋបេត្វាតិ បវត្តេត្វា។ វចនីយោ យាចកានន្តិ យោជនា, យាចិតព្ពយុត្តោតិ អត្ថោ។ **យញ្ញឧបក្ខរោតិ** យញ្ញោបករណំ។ “**ឯតេសុ ធម្មេសុ ឋិតោ ចតូសូ**”តិ វុត្តំ ចតុក្កំ វវត្ថបេតុំ “**សទ្ធោតិ ឯកំ អង្គ**”ន្តិអាទិ វុត្តំ។

គាថាយំ វុត្តធម្មេ ទ្វេ ទ្វេ ឯកំ កត្វា អង្គករណំ **ទុកនយោ**។

ជាតិធម្មន្តិ បវត្តិធម្មំ សន្ធាយ វទតិ។

១២៥. សច្ចេកទេសតោ សច្ចសមុទាយោ អនវសេសបរិយាទានតោ វិសិដ្ឋោតិ ទស្សេន្តោ “**បរមត្ថសច្ចំ វា ហោតុ**”តិ អាហ។ **ចតុរោ បទាតិ** ចត្តារិ បទានិ, លិង្គវិបល្លាសេន វុត្តំ, ចត្តារោ ធម្មកោដ្ឋាសាតិ អត្ថោ។ កេវលំ សត្តវិភាគទស្សនត្ថមេវ ចតុបទគ្គហណំ, ន អធិគតធម្មានុរូបតាយ។

និម្មទាតិ ន មទា។

“**សច្ចវាទី ជិនោ រោមោ**”តិបិ បាឋោ។ តត្ថ **រោមោតិ** ទិដ្ឋិរាគរត្តានំ តិត្ថិយានំ, តិត្ថករានញ្ច អធម្មវាទីនំ រាគវិបរីតធម្មទេសនតោ ភយជនកោ, អធម្មវាទីនំ វា តត្ថ អាទីនវទស្សនេន ភាយិតព្ពោ, អប្បហីនាសំវរានំ វា ទុរុបសង្កមនតោ ទុរាសទោតិ អត្ថោ។

សច្ចោ ច សោ ធម្មោ ចាតិ **សច្ចធម្មោ**។ តេនាហ “**ឯកន្តនិស្សរណភាវេនា**”តិអាទិ។

ឯកាយនភាវន្តិ ឯកមគ្គភាវំ, អញ្ញមគ្គភាវន្តិ អត្ថោ។

ទស្សនភាគិយំ ភាវនាភាគិយន្តិ និព្ពេធភាគិយមេវ ទ្វិធា វិភជិត្វា វុត្តន្តិ អាហ “**សំកិលេសភាគិយាទីហិ ចតូហិ បទេហិ**”តិ។ **សេសត្តិកាន**ន្តិ សត្តាធិដ្ឋានត្តិកាទីនំ អដ្ឋន្នំ តិកានំ។ **សេសបទានញ្ចាតិ** សំកិលេសភាគិយញ្ច វាសនាភាគិយញ្ចាតិអាទិមិស្សកបទានញ្ច។ **ច**-សទ្ទេន សំកិលេសភាគិយាទិបទានិ ច សង្គណ្ហាតិ។

លោកិយត្តិកស្សេវ ហិ “សេសបទានី”តិ វុត្តេហិ មិស្សកបទេហិ ឯវំ សំសន្ទនេ នយទស្សនំ, ឥតរេសំ បន តិកានំ សំកិលេសភាគិយាទិបទេហិ ចេវ សេសបទេហិ ច សំសន្ទនេ ឥទំ នយទស្សនន្តិ **“វុត្តនយានុសារេន សុវិញ្ញេយ្យ”**ន្តិ វុត្តំ។ **សមតិក្កមន**ន្តិ បហានំ។ សតិបិ វាសនាភាគិយសំកិលេសភាគិយធម្មានំ លោកិយភាវេ បុរិមេហិ បន បច្ឆិមា បហាតព្ពា តទង្គវសេន, វិក្ខម្ភនវសេន ច។ ឯវំ បជហនសមត្ថតាយ បហានន្តិ វុត្តំ **“វាសនាភាគិយំ សុត្តំ សំកិលេសភាគិយស្ស សមតិក្កមាយ ហោតី”**តិ។ សំកិលេសធម្មានំ សមតិក្កមេន អធិគន្តព្ពា វោទានធម្មា វិយាតិ យោជនា។ **ភាវនា** នាម តិវិធា ឈានភាវនា, វិបស្សនាភាវនា, មគ្គភាវនាតិ។ តាសុ មគ្គភាវនាយ គហិតាយ វិបស្សនាភាវនា គហិតា ឯវ ហោតីតិ តំ អនាមសិត្វា ឥតរា ទ្វេ ឯវ គហិតា។ តថាបិ “ភាវនាភាគិយស្ស សុត្តស្ស បដិនិស្សគ្គាយា”តិ វុត្តេ កី សព្ពេន សព្ពំ អសេក្ខស្ស ឈានភាវនាបិ បដិនិស្សជ្ជាតិ ចោទនំ មនសិ កត្វា បាឡិយំ **“អសេក្ខភាគិយំ សុត្តំ ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារត្ថ”**ន្តិ វុត្តន្តិ ទស្សេន្តោ **“អសេក្ខធម្មេសុ ឧប្បន្នេសុ មគ្គភាវនាកិច្ចំ នាម នត្ថី”**តិ វត្វា **“ឈានភាវនាបិ ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារត្ថា ឯវា”**តិ អាហ។

ឯកំ ឯវ ភវពីជំ បដិសន្ធិវិញ្ញាណំ **ឯកពីជំ**, តំ អស្ស អត្ថីតិ **ឯកពីជី។ សន្ធាវិត្វា** សមាគន្ត្វា, និព្ពត្តនវសេន ឧបគន្ត្វាតិ អត្ថោ។ **សំសរិត្វា**តិ តស្សេវ វេវចនំ។ កុលំ កុលំ គច្ឆតីតិ **កោលំកោលោ**។ បុរិមបទេ អនុនាសិកលោបំ អកត្វា និទ្ទេសោ។

តេសំ សោតាបន្នានំ។ **ឯតំ បភេទ**ន្តិ ឯកពីជិអាទិវិភាគំ។ បុរិមភវសិទ្ធំ វិវដ្ដូបនិស្សយបុញ្ញកម្មំ ឥធ **បុព្ពហេតុ** នាម។ យោ “កតបុញ្ញតា”តិ វុច្ចតិ, សោ បឋមមគ្គេ សាធិតេ ចរិតត្ថតាយ វិបក្កវិបាកំ វិយ កម្មំ ឧបរិមគ្គានំ ឧបនិស្សយោ ន សិយាតិ អធិប្បាយេនាហ **“ឧបរិ...បេ.... អាបជ្ជតី”**តិ។ **តិណ្ណំ មគ្គានំ និរត្ថកតា អាបជ្ជតិ** បឋមមគ្គេនេវ តេហិ កាតព្ពកិច្ចស្ស សាធិតត្តា។ **បឋមមគ្គេ...បេ.... អាបជ្ជតី**តិ អនុប្បន្នស្ស អត្ថកិរិយាសម្ភវតោ។ ឯវំ តិណ្ណំ វាទានំ យុត្តិអភាវំ ទស្សេត្វា ចតុត្ថវាទោ ឯវេត្ថ យុត្តោតិ ទស្សេន្តោ អាហ **“វិបស្សនា...បេ.... យុជ្ជតី”**តិ។ **“សចេ ហី”**តិអាទិនា តំ យុត្តឹ វិភាវេតិ។ វិមុត្តិបរិបាចនីយានំ ធម្មានំ បរិបក្កតាយ ឥន្ទ្រិយានំ តិក្ខតាយ ញាណស្ស វិសទតាយ វិបស្សនាយ ពលវភាវោ វេទិតព្ពោ។ សោ ហិ វោមិស្សកនយេន សំសរណកោ ឥធាធិប្បេតោ “ទេវេ ចេវ មានុសេ ច សន្ធាវិត្វា”តិ វុត្តត្តា។ ឥធ កាមភវេ ឋិតោ **ឥធដ្ឋកោ**។ មនុស្សទេវលោកូបបជ្ជនតោ ឱការេន **វោកិណ្ណោ**។ អរិយសាវកស្ស តំតំសត្តនិកាយុបបត្តិ តស្ស តស្ស សោធនសទិសំ កិលេសមលាទិអនត្ថាបនយនតោតិ អាហ **“ឆ ទេវលោកេ សោធេត្វា”**តិ។ **“អកនិដ្ឋេ ឋត្វា”**តិ ឯតេន ហេដ្ឋាព្រហ្មលោកសោធនំ វុត្តមេវាតិ វេទិតព្ពំ។

សទ្ធំ ធុរំ កត្វាតិ សទ្ធំ ធុរំ ជេដ្ឋកំ បុព្ពង្គមំ កត្វា។ សទ្ធាយ អនុស្សតិ បដិបត្តិ, សទ្ធំ វា បុព្ពភាគិយំ អនុស្សតិ, សទ្ធាយ វា អនុសរណសីលោតិ **សទ្ធានុសារី។ ធម្មានុសារី**តិ ឯត្ថាបិ ឯសេវ នយោ។ **ធម្មោ**តិ បនេត្ថ បញ្ញា វេទិតព្ពា។ សទ្ទហន្តោ វិមុត្តោតិ **សទ្ធាវិមុត្តោ**។ យទិបិ សព្ពថា អវិមុត្តោ, សទ្ធាមត្តេន បន វិមុត្តោតិ អត្ថោ។ សទ្ធាយ វា អធិមុត្តោតិ **សទ្ធាវិមុត្តោ។ វុត្តនយេនា**តិ ឧបរិមគ្គវិបស្សនាយ ពលវមន្ទមន្ទតរភាវេន។ ទិដ្ឋិយា បត្តោតិ **ទិដ្ឋិប្បត្តោ**, ចតុសច្ចទស្សនសង្ខាតាយ ទិដ្ឋិយា និរោធប្បត្តោតិ អត្ថោ។ ទិដ្ឋន្តំ វា បត្តោតិ **ទិដ្ឋិប្បត្តោ**, ទស្សនសង្ខាតស្ស សោតាបត្តិមគ្គញាណស្ស អនន្តរប្បវត្តោតិ វុត្តំ ហោតិ។ បឋមផលតោ បដ្ឋាយ ហិ យាវ អគ្គមគ្គា ទិដ្ឋិប្បត្តាតិ។ **ឥទ**ន្តិ យថាវុត្តសោតាបន្នានំ សទ្ធាវិមុត្តទិដ្ឋិប្បត្តតាវចនំ ។ **អដ្ឋន្នំ វិមោក្ខាន**ន្តិ ចតស្សោ រូបាវចរសមាបត្តិយោ, ចតស្សោ អរូបាវចរសមាបត្តិយោតិ **អដ្ឋ វិមោក្ខា**, តេសំ។

ផុដ្ឋន្តំ សច្ឆិករោតីតិ **កាយសក្ខី**, ផុដ្ឋានំ អន្តោ **ផុដ្ឋន្តោ**, ផុដ្ឋានំ អរូបជ្ឈានានំ អនន្តរោ កាលោតិ អធិប្បាយោ។ អច្ចន្តសំយោគេ ចេតំ ឧបយោគវចនំ, ផុដ្ឋានន្តរកាលមេវ សច្ឆិកាតព្ពំ សច្ឆិករោតីតិ វុត្តំ ហោតិ, “វិសមំ ចន្ទិមសូរិយា បរិវត្តន្តី”តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.៧០) វិយ វា ភាវនបុំសកន្តិ ឯតំ ទដ្ឋព្ពំ។ យោ ហិ អរូបជ្ឈានេន រូបកាយតោ, នាមកាយេកទេសតោ ច វិក្ខម្ភនវិមោក្ខេន វិមុត្តោ, តេន និរោធសង្ខាតោ វិមោក្ខោ អាលោចិតោ បកាសិតោ វិយ ហោតិ, ន កាយេន សច្ឆិកតោ, និរោធំ បន អារម្មណំ កត្វា ឯកច្ចេសុ អាសវេសុ ខេបិតេសុ តេន សោ សច្ឆិកតោ ហោតិ។ តស្មា សោ សច្ឆិកាតព្ពំ និរោធំ យថាអាលោចិតំ នាមកាយេន សច្ឆិករោតីតិ **“កាយសក្ខី”**តិ វុច្ចតិ, ន តុ វិមុត្តោ ឯកច្ចានំ ឯវ អាសវានំ អបរិក្ខីណត្តា។

អភេទេនាតិ អន្តរាបរិនិព្ពាយិអាទិភេទេន វិនា។ “អភេទេនា”តិ ច ឥទំ “សទ្ធាវិមុត្តទិដ្ឋិប្បត្តកាយសក្ខិនោ”តិ ឥធាបិ អានេត្វា យោជេតព្ពំ។ យថេវ ហិ អន្តរាបរិនិព្ពាយិអាទិភេទានាមសនេនេវ ឯកោ អនាគាមី ហោតិ, ឯវំ យថាវុត្តភេទអាមសនេនេវ សទ្ធាវិមុត្តោ, ទិដ្ឋិប្បត្តោ, កាយសក្ខីតិ តយោ អនាគាមិនោ ហោន្តិ។ អយញ្ច អនាគាមិនោ តាទិសមវត្ថាភេទំ គហេត្វា គណនា កតាតិ វេទិតព្ពំ។ **“អវិហាទីសូ”**តិអាទិ សុវិញ្ញេយ្យមេវ។

បញ្ញាយ ឯវ វិមុត្តោ, ន ចេតោវិមុត្តិភូតេន សាតិសយេន សមាធិនាបីតិ **បញ្ញាវិមុត្តោ**។ **ឧភតោភាគវិមុត្តោ**តិ ឧភោហិ ភាគេហិ ឧភតោភាគតោ វិមុត្តោ។ កិលេសានំ វិក្ខម្ភនសមុច្ឆិន្ទេហិ រូបកាយនាមកាយតោ វិមុត្តោតិ ឥមមត្ថំ ទស្សេន្តោ “**វិក្ខម្ភន...បេ.... វិមុត្តោ នាមា**”តិ អាហ។ អរូបសមាបត្តិយា រូបកាយតោ, អគ្គមគ្គេន អរូបកាយតោ វិមុត្តំ។ យថាហ –

> “ឥធ, ភិក្ខវេ, ឯកច្ចោ បុគ្គលោ យេ តេ សន្តា វិមោក្ខា អតិក្កម្ម រូបេ អារុប្បា, តេ កាយេន ផុសិត្វា វិហរតិ, បញ្ញាយ ចស្ស ទិស្វា អាសវា បរិក្ខីណា ហោន្តិ, អយំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, បុគ្គលោ ឧភតោភាគវិមុត្តោ”តិ (ម. និ. ២.១៨២)។

យំ បន **មហានិទានសុត្តេ** “រូបី រូបានិ បស្សតី”តិអាទិកេ (ទី. និ. ២.១២៩) និរោធសមាបត្តិអន្តេ អដ្ឋ វិមោក្ខេ វត្វា –

> “យតោ ខោ, អានន្ទ, ភិក្ខុ ឥមេ អដ្ឋ វិមោក្ខេ អនុលោមម្បិ សមាបជ្ជតិ...បេ.... អយំ វុច្ចតានន្ទ, ភិក្ខុ ឧភតោភាគវិមុត្តោ, ឥមាយ ច, អានន្ទ, ឧភតោភាគវិមុត្តិយា អញ្ញា ឧភតោភាគវិមុត្តិ ឧត្តរិតរា វា បណីតតរា វា នត្ថី”តិ (ទី. និ. ២.១៣០) –

វុត្តំ, តំ ឧភតោភាគវិមុត្តសេដ្ឋវសេន វុត្តំ។ តត្ថ យស្មា អារុប្បសមាបត្តីសុ ឯកាយបិ រូបកាយោ វិក្ខម្ភិតោ ឯវ នាម ហោតិ, តស្មា ចតុន្នំ អារុប្បសមាបត្តីនំ, និរោធសមាបត្តិយា ច លាភីនំ វសេន បញ្ច ឧភតោភាគវិមុត្តា វេទិតព្ពា។ ឯស នយោ **កាយសក្ខិម្ហិ**បិ។ អដ្ឋវិមោក្ខេកទេសេបិ ហិ អដ្ឋវិមោក្ខសមញ្ញា យថា “លោកេ សត្តា”តិ។

តេរសសុ សីសេសុ បលិពោធសីសាទីនិ, បវត្តសីសញ្ច បរិយាទិយិតព្ពានិ, អធិមោក្ខសីសាទីនិ បរិយាទកានិ, **គោចរសីសំ** បរិយាទកផលំ។ តញ្ហិ វិសយជ្ឈត្តំ ផលំ, **វិមោក្ខោ** បរិយាទកស្ស មគ្គស្ស, ផលស្ស ច អារម្មណំ។ **សង្ខារសីសំ** សង្ខារវិវេកភូតោ និរោធោតិ បរិយាទិយិតព្ពានំ, បរិយាទកផលានញ្ច សហ វិសយសំសិទ្ធិទស្សនេន សមសីសិភាវំ ទស្សេតុំ **បដិសម្ភិទាយំ** (បដិ. ម. ១.៨៧) តេរស សីសានិ វុត្តានិ។ ឥធ បន “យស្ស បុគ្គលស្ស អបុព្ពំ អចរិមំ អាសវបរិយាទានញ្ច ហោតិ ជីវិតបរិយាទានញ្ចា”តិ (បុ. ប. ១៦) **បុគ្គលបញ្ញត្តិយំ** អាគតត្តា តេសុ កិលេសបវត្តសីសានំ ឯវ វសេន យោជនំ ករោន្តោ “**កិលេសសីស**”ន្តិអាទិមាហ។ តត្ថ បវត្តសីសម្បិ មគ្គោ បវត្តិតោ វុដ្ឋហន្តោ ចុតិតោ ឧទ្ធំ អប្បវត្តិករណេន យទិបិ បរិយាទិយតិ, យាវ បន ចុតិ, តាវ បវត្តិសម្ភវតោ “**បវត្តសីសំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ ចុតិចិត្តំ បរិយាទិយតី**”តិ អាហ។

កិលេសបរិយាទានេន អត្តនោ អនន្តរំ វិយ និប្ផាទេតព្ពា, បច្ចវេក្ខណវារា ច កិលេសបរិយាទានស្សេវ វារាតិ វត្តព្ពតំ អរហន្តិ។ “វិមុត្តស្មឹ វិមុត្តមិតិ ញាណំ ហោតី”តិ (ម. និ. ១.៧៨; សំ. និ. ៣.១២, ១៤) ហិ វចនតោ បច្ចវេក្ខណបរិសមាបនេន កិលេសបរិយាទានំ សមាបិតំ នាម ហោតិ។ តំ បន បរិសមាបនំ យទិ ចុតិចិត្តេន ហោតិ, តេនេវ ជីវិតបរិសមាបនញ្ច ហោតីតិ ឥមាយ វារចុតិសមតាយ កិលេសបរិយាទានជីវិតបរិយាទានានំ អបុព្ពាចរិមតា ហោតីតិ អាហ “**វារសមតាយា**”តិ។ **ភវង្គំ ឱតរិត្វា បរិនិព្ពាយតោ**តិ ឯត្ថ បរិនិព្ពានចិត្តមេវ ភវង្គោត្តរណភាវេន វុត្តន្តិ ទដ្ឋព្ពំ។

ចរិតន្តិ ចរិតា កាយវចីមនប្បវត្តិ។ ឯត្ថ ច យេន រាគាធិកភាវេន បុគ្គលោ “រាគចរិតោ”តិ លក្ខីយតិ, តយិទំ លក្ខណំ។ តេនាហ “**រាគជ្ឈាសយោ រាគាធិកោតិ អត្ថោ**”តិ, តេន អប្បហីនភាវេន សន្តានេ ថាមគតស្ស រាគស្ស ពលភាវោ លក្ខីយតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯសេវ នយោ សេសេសុបិ។

សីលវន្តេហីតិ អាទិសទ្ទស្ស លោបំ កត្វា និទ្ទេសោ កតោតិ ទស្សេន្តោ អាហ “**សីលវន្តាទីហី**”តិ។ **អាទិ**សទ្ទេន ទាយកាទីនំ សង្គហោ ទដ្ឋព្ពោ។

អារម្មណភូតា ញេយ្យន្តិ អារម្មណភូតាវ ញេយ្យំ។

បុថុជ្ជនភូមិអាទីសូតិ បុថុជ្ជនសេក្ខាសេក្ខភូមីសុ។ តត្ថ បុថុជ្ជនភូមិវសេន សំវរោ, សេក្ខភូមិវសេន បហានភាវនា, អសេក្ខភូមិវសេន សច្ឆិកិរិយា, បុថុជ្ជនភូមិសេក្ខភូមិវសេន វា យថារហំ សំវរបហានភាវនា។ បុព្ពភាគិយា ហិ សំវរបហានភាវនា បុថុជ្ជនស្ស សម្ភវន្តិ, ឥតរា សេក្ខស្ស, អសេក្ខភូមិវសេន សច្ឆិកិរិយា។ **នយតោ ទស្សិត**ន្តិ “យំ, ភិក្ខវេ, មយា ‘ឥទំ ន កប្បតី’តិ អប្បដិក្ខិត្តំ, តំ ចេ កប្បិយំ អនុលោមេតិ, អកប្បិយំ

បដិពាហតិ, តំ វោ កប្បតី”តិអាទិនា (មហាវ. ៣០៥) នយទស្សនវសេន បកាសិតំ។ **សរាគាទិសំវត្តន**ន្តិ សរាគាទិភាវាយ សំវត្តនំ។

អញ្ញមញ្ញំ សំសគ្គតោតិ “សំកិលេសភាគិយញ្ច វាសនាភាគិយញ្ចា”តិអាទិនា សំកិលេសភាគិយាទីនំ បទានំ អញ្ញមញ្ញសំសគ្គតោ។ **អនេកវិធោ**តិ ទ្វាទសវិធោ យាវ ទ្វានវុតាធិកចតុសហស្សវិធោបិ អនេកប្បការោ។ **លោកិយសត្តាធិដ្ឋានាទិសំសគ្គតោ**តិ **អាទិ**សទ្ទេន លោកិយំ ញាណំ, លោកុត្តរំ ញាណំ, លោកិយញ្ច លោកុត្តរញ្ច ញាណំ, លោកិយំ ញេយ្យំ, លោកុត្តរំ ញេយ្យំ, លោកិយញ្ច លោកុត្តរញ្ច ញេយ្យំ, លោកិយំ ញាណញ្ច ញេយ្យញ្ច, លោកុត្តរំ ញាណញ្ច ញេយ្យញ្ច, លោកិយញ្ច លោកុត្តរញ្ច ញាណញ្ច ញេយ្យញ្ចាតិអាទិកោ សម្ភវន្តោ បដ្ឋានភេទោ សង្គហិតោ។ **ឧភយត្ថា**តិ សំកិលេសភាគិយាទិកេ, លោកិយាទិកេ ច។ **យថារហ**ន្តិ យោ យោ សំសគ្គវសេន យោជនំ អរហតិ, សោ សោ ធម្មោ។ សម្ភវារិរោធេនេវ ហិ យោជនា។ ន ហិ “លោកិយំ និព្ពេធភាគិយ”ន្តិអាទិនា យោជនា សម្ភវតិ។

តីសុ បិដកេសុ លព្ភមានស្សាតិ តិស្សោ សង្គីតិយោ អារុឡ្ហេ តេបិដកេ ពុទ្ធវចនេ ឧបលព្ភមានស្ស វិជ្ជមានស្ស, ឯតេន ន កេវលំ សង្គហោ ឯវ យថាវុត្តភេទានំ បដ្ឋានភាគានំ និទ្ធារណាយ ការណំ, អថ ខោ បាឡិយំ ទស្សនញ្ចាតិ វិភាវេតិ។ តេនាហ **“យំ ទិស្សតិ តាសុ តាសុ ភូមីសូ”**តិ។ **“តេនេវ ហី”**តិអាទិនា យថាវុត្តស្ស អត្ថស្ស បាឋានុគមំ ទស្សេតិ។

សាសនបដ្ឋានវារវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និគមនកថាវណ្ណនា

សទ្ធម្មាវតរដ្ឋានេតិ ទេសន្តរតោ អាគន្ត្វា សទ្ធម្មស្ស អវតរណោកាសភូតេ សទ្ធម្មស្សវនធារណបរិចយបរិបុច្ឆាមនសិការពហុលានំ និវាសដ្ឋានតំ សន្ធាយេតំ វុត្តំ, អត្តនោ វា សន្តានេ បរិយត្តិសទ្ធម្មស្ស អនុប្បវេសនដ្ឋានតាយ ឯវំ វុត្តំ។ សេសំ សុវិញ្ញេយ្យមេវាតិ។

នេត្តិអដ្ឋកថាយ លីនត្ថវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

នេត្តិប្បករណ-ដីកា និដ្ឋិតា។